

In Medias Res

MEZEI PÉTER – HARKAI ISTVÁN

Önszabályozó platformok?

SÁPI EDIT

A média hatása a szerzői személyhez
fűződő jogokra

SCHULTZ MÁRTON

Az Infotv. nemzetközi szerződésbe ütköző
rendelkezései

UJHELYI DÁVID

A politikai paródia célját szolgáló
felhasználások szerzői jogi megítélése

ZÖDI ZSOLT

Az európai platformszabályozás jellegzetességei

2022/1.

In Medias Res

FOLYÓIRAT A SAJTÓSZABADSÁGRÓL ÉS A TÁRSADALMI NYILVÁNOSSÁG SZABÁLYAIRÓL

XI. évfolyam, 1. szám

2022

Főszerkesztő

KOLTAY ANDRÁS (Nemzeti Közszerkesztési Egyetem)

Szerkesztőség

BARTÓKI-GÖNCZY BALÁZS (Nemzeti Közszerkesztési Egyetem)

HULKÓ GÁBOR (Széchenyi István Egyetem)

LAPSÁNSZKY ANDRÁS (Széchenyi István Egyetem)

RAB ÁRPÁD (Nemzeti Közszerkesztési Egyetem)

SMUK PÉTER (Nemzeti Közszerkesztési Egyetem)

TÖRÖK BERNÁT (Nemzeti Közszerkesztési Egyetem)

ZÓDI ZSOLT (Nemzeti Közszerkesztési Egyetem)

Szerkesztőségi titkár

SZIKORA TAMÁS (Nemzeti Közszerkesztési Egyetem)

Szerkesztőbizottság

GELLÉN KLÁRA (Szegedi Tudományegyetem)

GOSZTONYI GERGELY (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

GRAD-GYENGE ANIKÓ (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem)

LÁNCOS PETRA (Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

NYAKAS LEVENTE (NMHH Médiatanács Médiatudományi Intézet)

POGÁCSÁS ANETT (Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

PÁZMÁNDI KINGA (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

TÓTH ANDRÁS (Károli Gáspár Református Egyetem)

International Editorial Committee

PETER COE (Senior Lecturer in Law, University of Reading)

JAMES CURRAN (Professor of Communications, Media, Communications and Cultural Studies, Goldsmiths University of London)

AMY GAJDA (Professor of Law, Tulane University Law School)

JOANNA KULESZA (Professor at Law Faculty at the University of Łódź)

RONALD J. KROTOSZYNSKI, JR. (John S. Stone Chair, and Professor of Law, University of Alabama School of Law, Tuscaloosa, Alabama)

ANDREJ SKOLKAY (Professor of Media and Communication Studies, School of Communication and Media, Bratislava)

RUSSELL WEAVER (Professor of Law, University of Louisville, Louis D. Brandeis School of Law)

PAUL WRAGG (Professor, School of Law, University of Leeds)

KYU HO YOUM (Professor and the Jonathan Marshall First Amendment Chair, University of Oregon School of Journalism and Communication)

VINCENZO ZENO-ZENCOVICH (Professor of Law, University Roma Tre)

Tanácsadó testület

BAKA ANDRÁS (Kúria)

BARNA ATTILA (Széchenyi István Egyetem)

BIHARI MIHÁLY (Széchenyi István Egyetem)

CSEHI ZOLTÁN (Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

HORVÁTH ATTILA (Nemzeti Közszolgálati Egyetem)

KARÁCSONY ANDRÁS (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

KECSKÉS LÁSZLÓ (Pécsi Tudományegyetem)

KUKORELLI ISTVÁN (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

LÁBADY TAMÁS † (Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

LENKOVICS BARNABÁS (Széchenyi István Egyetem)

POKOL BÉLA (Szegedi Tudományegyetem)

RÉVÉSZ T. MIHÁLY (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

SCHANDA BALÁZS (Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

SZALAY PÉTER (Alkotmánybíróság)

SZÉKELY LÁSZLÓ (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

TAKÁCS PÉTER (Széchenyi István Egyetem)

TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ (Károli Gáspár Református Egyetem)

VARGA ZS. ANDRÁS (Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

ZLINSZKY JÁNOS † (Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

TARTALOM

Tanulmányok

MEZEI PÉTER – HARKAI ISTVÁN

Önszabályozó platformok?

Elemzés a végfelhasználói jogok érvényesüléséről a CDSM irányelv 17. cikkének átültetése fényében 5

SÁPI EDIT

A média hatása a szerzői személyhez fűződő jogokra 18

SCHULTZ MÁRTON

Az Infotv. nemzetközi szerződésbe ütköző rendelkezései

A Tromsøi Egyezmény Magyarországon, különös tekintettel a személyes adatok védelmére..... 31

UJHELYI DÁVID

A politikai paródia célját szolgáló felhasználások szerzői jogi megítélése..... 49

ZÓDI ZSOLT

Az európai platformszabályozás jellegzetességei

Platformjog és felhasználóvédelem 66

Fórum

DEMETER MÁRTON

Diskurzusok a kommunikáció- és a médiatudományok akadémiai pozíciójáról 83

FARKAS ÁDÁM – KELEMEN ROLAND

A közösségimédia-platformok és a hibrid konfliktusok kapcsolata 96

GELLÉN KLÁRA

A keresőmotorok és az átláthatóság követelménye fogyasztóvédelmi jogi nézőpontból..... 109

FEKETE RAJMUND

Politikai gengszterizmus, avagy Kennedy elnök halála a magyar sajtó tükrében..... 122

SZABÓ ENDRE GYÖZŐ

Bízhatom benned?

Félelmek és tények a kínai társadalmi hitelességi rendszerrel kapcsolatban 133

Könyvismertetés

KOLTAY ANDRÁS

Peter Coe: Media Freedom in the Age of Citizen Journalism..... 148

Absztraktok – Abstracts

Absztraktok – Abstracts 154

TANULMÁNYOK

Önszabályozó platformok?

*Elemzés a végfelhasználói jogok érvényesüléséről
a CDSM irányelv 17. cikkének átültetése fényében**

MEZEI PÉTER** – HARKAI ISTVÁN***

1. Bevezetés

A webkettő megjelenése elhozta a platformok korát. Olyan weboldalak uralják napjainkban az információáramlást, amelyek számottevő részben a felhasználók által létrehozott (*user-generated*) vagy mások által megalkotott, de a felhasználók által feltöltött (*user-uploaded*) tartalmak elérhetővé tételére szakosodtak. A streaming-szolgáltatók, a közösségimédia-platformok, az online piacterek, a nyílt forráskódú szoftvereket vagy *open-access* tartalmakat kínáló weboldalak, online enciklopédiák potenciális szerzői jogi felelőssége pedig a jogirodalom és -gyakorlat egyik legmeghatározóbb kérdésévé vált.

A digitális egységes piac koncepciójának kidolgozása után és az uniós szerzői jog mindinkább elavult jellege miatt sürgetővé vált az uniós szerzői jog reformja. A CDSM irányelv többek között a tartalommosztó szolgáltatók (*online content-sharing service providers*, OCSSP) magatartását is igyekezett világosan elhelyezni a szerzői jog fogalomrendszerében.¹ Az új szabályok új kihívásokat teremtettek. A közismert 17. cikk nem csupán dogmatikai szempontból érdemelt kiemelt figyelmet,² hanem empirikus teszteken is keresztül kell esnie. A jelen tanulmány

* A tanulmány a H2020 ReCreating Europe kutatás Working Package 2 – End Users and Access to Culture keretében valósult meg.

** Habilitált egyetemi docens, SZTE ÁJTK Összehasonlító Jogi és Jogelméleti Intézet; címzetes egyetemi docens (*dosentti*), University of Turku; a European Copyright Society tagja.

*** Adjunktus, SZTE ÁJTK Összehasonlító Jogi és Jogelméleti Intézet.

¹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról.

² A magyar jogirodalomból lásd különösen GRAD-GYENGE Anikó: A szerzői jogi reform vágya: az egyszerűsítés ideája a bonyolítás művészetében. *Gazdaság és Jog*, 2020/7–8., 1–5.

célja, hogy a 2020-ban megkezdett reCreating Europe projekt keretében szemügyre vegye, hogy egyes tartalommegosztó, illetve -közvetítő szolgáltatók milyen lépéseket tettek azért, hogy végfelhasználói szerződéseik megfeleljenek a 17. cikkben foglaltaknak, és hogy milyen mértékben biztosítanak transzparens információkat a tartalomszűrési gyakorlataikat illetően.

Mindezek fényében a tanulmány a következők szerint épül fel. Az 1. fejezetben röviden áttekintjük a tartalommegosztó, illetve -közvetítő szolgáltatókra vonatkozó szerzői jogi szabályozási környezet legújabb elemeit, ideértve az Európai Unió Bírósága (EUB) gyakorlatát és a CDSM irányelv 17. cikkét. Ezt követően a 2. fejezetben röviden összefoglaljuk a platformok végfelhasználói szerződéseivel (*end user license agreement*) kapcsolatos, 2021-ben folytatott empirikus kutatásunk eredményeit. E kutatás igyekezett feltérképezni a platformoknak a CDSM irányelv átültetési határidejét megelőző gyakorlatát a végfelhasználói jogok érvényesülését illetően. Mindezeket a tanulmány legfontosabb újdonságai követik. A 3. fejezetben összefoglaljuk egy szűkített, „második körös” empirikus kutatás eredményeit nyolc nemzetközi és egy magyar OCSSP gyakorlatát illetően. Célzottan azt vizsgáltuk, hogy e szolgáltatók milyen mértékben hozták összhangba végfelhasználói szerződéseiket a CDSM irányelv 17. cikke szerint a végfelhasználókat megillető garanciális előírásokkal. A záró fejezetben néhány olyan megállapítást teszünk, amelyek segíthetik az OCSSP-k jövőbeli nyomon követését a szerzői jogi előírásokkal való összhang tekintetében.

2. A platformok kora³

A tartalommegosztó vagy -közvetítő szolgáltatók (platformok) szellemi tulajdonvédelmi felelősségét illetően az EUB joggyakorlata hosszú múltra tekint vissza, ám e döntések csak egy részre érinti közvetlenül a szerzői jog világát. Elsőként a Ziggo-ügyben kellett az EUB-nak választ adnia arra a kérdésre,⁴ hogy az Európa-szerzte perbe fogott *peer-to-peer* fájlcsere-szolgáltató Pirate Bay közvetlen felelősséggel tartozik-e az oldalt használó magánszemélyek közvetlen szerzői jogsértéséért. Az EUB szerint a végfelhasználók jogellenes magatartásait aktívan támogató Pirate Bay maga is közvetlen jogsértést valósít meg. Döntésével az EUB praktikusán olyan tevékenységekre is kiterjesztette az InfoSoc. irányelv 3. cikkében foglalt közvetlen felelősségi szabályozást,⁵

³ E tömör összefoglaló nagyban támaszkodik korábbi – részben más kollégákkal folytatott – kutatásainkra. Vö. MEZEI Péter – LÁBODY Péter: Több jogdíj, kevesebb vélemény? Irányváltás az online tartalommegosztó szolgáltatók szerzői jogi felelősségében. *Fundamentum*, 2022 (megjelenés alatt); HARKAI István – MEZEI Péter: Végfelhasználói flexibilitások és platformfelelősség a CDSM irányelv fényében. In TÖRÖK Bernát (szerk.): *Az internetes platformok kora – társadalmi hatások és szabályozási kihívások*. Budapest, Ludovika, 2022 (megjelenés alatt); HARKAI István: Érvek a sajtókiadványok kiadóinak uniós védelme mellett és ellen. *Európai Jog*, 2021/6., 17–22.

⁴ C-610/15. Stichting Brein kontra Ziggo BV, XS4ALL Internet BV, 38. pont. A jogeset elemzését a magyar jogirodalomban lásd FERGE Zsigmond: Médialejátszók és online megosztóplatformok, avagy hogyan értelmezte az Európai Bíróság a nyilvánosságához közvetítés fogalmát a Stichting Brein, szerzői jogok jogosultjainak érdekeit védő alapítvány kontra Jack Frederik Wullems, valamint a Ziggo BV és XS4ALL Internet BV-ügyben hozott ítéletében. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2017/5., 15–46.

⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összhangolásáról.

amely történetileg közvetett jellegű magatartásnak bizonyult.⁶ Az EUB a közvetítő szolgáltatók közvetlen felelősségének gondolatával egyszerre hozott friss levegőt és „furcsa rezgéseket” az uniós szerzői jogba.⁷

A „jóhiszemű” közvetítő szolgáltatók szerzői jogi felelősségéről néhány nappal a CDSM irányelv átültetésének határideje után⁸ döntött az EUB a német YouTube/Cyando összevont ügyekben.⁹ Itt az EUB rögzítette, hogy a YouTube és az Uploaded mindaddig nem tartozik közvetlen felelősséggel a platformok igénybe vevői által elkövetett jogsértésekért, amíg e magatartásokban nem vesz részt tevőlegesen, emellett megilleti őket a tárhelyszolgáltatók felelősségkorlátozási oltalma, ha nem nyújtanak aktív segítséget a végfelhasználók részére, és csak azután alkalmazhatók velük szemben intézkedések, hogy a jogosultak értesítették őket a rendszereiken keresztül elérhető konkrét jogellenes tartalmakról.¹⁰

Az EUB e gyakorlata olyan kettős megoldást szült, amelyben a szolgáltató „tudati oldala” és tényleges közreműködése (annak technikai részletei) képezi a jogi minősítés alapját. Ebbe a környezetbe lépett be a CDSM irányelv bonyolult egyensúlyi rendszere. A 17. cikk egyrészt a szerzői jog magas szintű védelmének megeremelését célozza azzal, hogy a webkettes korszak legmeghatározóbb platformjait is szerzői jogilag releváns felhasználónak nyilvánítja, másrészt igyekszik e szolgáltatók terheit bizonyos indokolt keretek között csökkenteni és őket a potenciális szerzői jogi felelősség alól mentesíteni, harmadrészt világosan rögzíti az OCSSP-k végfelhasználóit megillető jogokat. Vegyük röviden sorra ezt a három dimenziót!

Először is, a szabályozás alapján az OCSSP-k¹¹ a végfelhasználók által rájuk feltöltött, jelentős bevételt nem termelő (klasszikusan nem kereskedelmi célú, *user-generated*) tartalmak szerzői jogi felhasználóinak minősülnek.¹² E minősítés mögöttes (inkább érvét, mint jog-) alapját a zenei jogosultak által kimunkált „értékhezag” (*value gap* vagy *transfer of value*) elmélete – vagyis az OCSSP-k által generált bevételek és a zenei jogosultaknak kifizetett jogdíjak összege

⁶ MEZEI Péter: *A fájlcsere dilemma. A perek lassúak, az internet gyors.* Budapest, HVG-ORAC, 2012, 112–131.

⁷ Matthias LEISTNER: European Copyright Licensing and Infringement Under Art. 17 DSM Directive: Can We Make the New European System a Global Opportunity Instead of a Local Challenge? *Zeitschrift für Geistiges Eigentum/Intellectual Property Journal*, 2020/2., 132.; Franz HOFMANN – Louisa SPECHT-RIEMENSCHNEIDER: Verantwortung von Online-Plattformen – Ein Plädoyer für ein funktionszentriertes Verkehrspflichtenkonzept, *Zeitschrift für Geistiges Eigentum/Intellectual Property Journal*, 2021/1., 48–113. Olyannyira, hogy az ítélet – az EUB további kreatív értelmezési tevékenységét megelőzően – olyan jogirodalmi javaslatot is szült, mint a közvetett szerzői jogi felelősség uniós harmonizációja. Lásd Matthias LEISTNER – Ansgar OHLY: Direct and Indirect Copyright Infringement: Proposal for an Amendment of Directive 2001/29/EC (InfoSoc Directive). 14(3) *Journal of Intellectual Property Law & Practice* (2019) 182–186.

⁸ Bernd J. JÜTTE: Op-Ed: A Mild Sigh of Relief for Online Platforms but Uncertainty Looms after CJEU Judgment in YouTube/Cyando. *EU Law Live*, 2021. június 23., <https://bit.ly/3xqS68O>.

⁹ C-682/18. és C-683/18. Frank Peterson kontra Google LLC és társai, illetve Elsevier, Inc. kontra Cyando AG egyesített ügyek. A YouTube/Cyando-ügyek részletes feldolgozásához lásd HARKAI István: Az Európai Unió Bíróságának döntése a YouTube és a Cyando egyesített ügyekben. *Jogesetek Magyarújság*, 2021/4., 43–54.

¹⁰ Christina ANGELOPOULOS: YouTube and Cyando, Injunctions against Intermediaries and General Monitoring Obligations: Any Movement? *Kluwer Copyright Blog*, 2021. augusztus 9., <https://bit.ly/39fSgrx>.

¹¹ Az OCSSP-k magyar definícióját lásd: 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (Sztj.) 57/A. §.

¹² Sztj. 57/B. §.

közötti, nem épp a jogosultaknak kedvező különbség – adta.¹³ Az új előírásból az következik, hogy a szolgáltatók jogszerű működésének feltétele a felhasználások előzetes engedélyeztetése. Ez a jogosítás azonban a mindennapokban szinte lehetetlen az egyes oldalakra, például a YouTube-ra vagy a Facebookra feltöltött tartalmak tömeges jellege okán.

Épp ezért másodsorban az irányelv alternatív megoldásként biztosítja a szolgáltató mentesülését a szerzői jogi felelősség alól, ha az a tárhelyeire feltöltött és a jogosultak által megjelölt tartalmakat előzetesen szűri, a vitatott tartalmak szűrését követő újabb elérhetővé tételét megakadályozza, vagy az utólagos, egyedi jogsértő felhasználásokra vonatkozó jogosulti értesítések nyomán gyorsan eltávolítja az adott tartalmat.¹⁴

Harmadrészt pedig reálisnak tűnt (és tűnik továbbra is) annak a veszélye, hogy a jogosultak és a platformok közötti feszültség kollaterális vesztesei a végfelhasználók lesznek amiatt, hogy a platformok az új felelősség elkerülése érdekében „először szűrnek, és csak aztán kérdeznak”. Az automatizált (algoritmikus) és általában véve a túlzott mértékű szűrési gyakorlat pedig súlyos sérelmeket okozhat a véleménynyilvánítás, az információhoz jutás, sőt az oktatás és a tanulás szabadsága terén is. A CDSM irányelv ezért néhány garanciális végfelhasználói jogot is deklarált, így például az idézés, a kritika, az ismertetés, továbbá a karikatúra, a paródia vagy az utánzat kötelező szabad felhasználásává vált.¹⁵ Sőt, az is eredménykötelemként nyert rögzítést, hogy a jogosultak és a platformok közötti új együttműködés nem eredményezheti az engedélykéréstől függetlenül szabadon feltöltött tartalmak előzetes vagy utólagos szűrését.¹⁶ A platformok ugyancsak kötelesek hatékony panaszkezelési mechanizmusokat működtetni,¹⁷ valamint a végfelhasználói szerződéseikben *expressis verbis* kötelesek tájékoztatni ügyfeleiket az őket megillető jogokról.¹⁸

3. Empirikus kutatás a platformok végfelhasználói szerződéseiről és a végfelhasználói rugalmasságokról¹⁹

2021 folyamán empirikusan vizsgáltuk, hogy 17 tartalomjegyző és egyéb szolgáltató milyen mértékű rugalmasságot biztosít végfelhasználói szerződéseiben a végfelhasználók számára a tartalmak felhasználása során, valamint milyen belső szabályozókkal és mechanizmusokkal igyekeznek a különböző érdekközpontok közötti egyensúlyt biztosítani (különösen a vitarendezés területén).²⁰ E tanulmány három fontos megállapítást tartalmazott.

¹³ Giancarlo FROSIO: Reforming the CDSM Reform: A User-Based Copyright Theory for Commonplace Creativity. 51(6) *International Review of Intellectual Property and Competition Law* (2020) 715–716.

¹⁴ Sztj. 57/E. § (2) bek.

¹⁵ Malte STIEPER: Die Umsetzung von Art. 17 VII DSM-RL in deutsches Recht (Teil 1) – Brauchen wir eine Schranke für Karikaturen, Parodien und Pastiches? *Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht*, 2020/7., 699–708.

¹⁶ Sztj. 57/E. § (4) bek.

¹⁷ Sztj. 57/G. §.

¹⁸ Sztj. 57/H. §.

¹⁹ Péter MEZEI – István HARKAI: End-User Flexibilities in Digital Copyright Law: An Empirical Analysis of End-User License Agreements. 5(1) *Interactive Entertainment Law Review* (2022) 1–20.

²⁰ Hangsúlyoznunk kell, hogy a vizsgált szolgáltatások jelentős részét amerikai cégek biztosítják, ugyanakkor globális jelleggel. Vö. David B. NIEBORG – Thomas POELL: The Platformization of Cultural Production: Theorizing the

Először is világosan igazolást nyert, hogy a végfelhasználóknak látványosan csekélyebb jogosultságaik vannak szolgáltatási típusú hozzáférések esetén a fizikai műpéldányok használatához képest. A végfelhasználói „rugalmasságok” egy részét maga a jogalkotó vagy a bírósági gyakorlat zárja ki (így például „a digitális jogkimerülés” elvetésével). Ezt a jelenséget „szabályozási bezártságnak” nevezzük. Mindezt a platformok – belső szabályozóik útján – még tovább erősítik, amikor komoly (sok esetben technológiai) megszorításokat alkalmaznak a hozzáférés tekintetében, mélyen hallgatnak a véleménynyilvánítás szabadságával rokonítható korlátozások és kivételek kapcsán (áttolva ezt a kérdés a szabályozás területéről a vitarendezés világába), sőt számos esetben a vitarendezési mechanizmusokat is homályban tartják, különösen a végfelhasználói panaszok vonatkozásában. Hasonlóan komoly probléma, hogy a végfelhasználói szerződések látványosan pongyola terminológiát használnak. Az adásvétel világát idéző *sale* vagy *purchase* szavak annak ellenére dominálnak, hogy az uralkodó gyakorlat értelmében nem szerezhet tulajdonjogot a végfelhasználó egy fájl, különösen nem egy *stream* fölött. Végso soron úgy találtuk, hogy a végfelhasználói szerződések „*as is*”, vagyis a végfelhasználók által nem módosítható jelleggel (azaz általános szerződési feltételnek való minősülése) és félrevezető nyelvezete olyan aszimmetrikus helyzetet teremt, amelyben a végfelhasználói jogok és elvárások nem érvényesülnek megfelelő mértékben. Másrészt a platformok körülbástyázzák saját jogi pozíciójukat, méghozzá sok esetben szükségtelenül széles jogokat szerezve a feltöltőktől.

Másodsorban úgy tűnik, hogy a legnagyobb rugalmasságot annak ellenére is a közösségi médiaoldalak nyújtják a végfelhasználóknak, hogy e szolgáltatások alapmodellje ingyenes, és semmilyen tulajdoni jellegű jogosultságot nem biztosít az ügyfeleinek. Érdekes módon az előfizetési streaming-szolgáltatók e díjak megfizetése ellenére sem elég rugalmasak (sőt, ők a legkevésbé rugalmasak). Összességében azt találtuk, hogy a *user-generated* tartalmak potenciális jelenléte egyenesen arányosan növeli a platform rugalmasságát – ezt UGC-hatásnak nevezzük.

Harmadrészt a végfelhasználói elvárásokat és az ezeknek megfelelő szolgáltatásokat talán a platformgazdaságot átható hatalmas versengés befolyásolja a legnagyobb mértékben. A „streamingháború” mind a horizontális (szolgáltatási típusú, például Facebook kontra Twitter), mind a vertikális (portfólióalapú, például Apple kontra Google) versenyre kiterjed. Ez a saját üzleti modellek mellett az egymástól való tanulást és sok esetben az egymásra való licitálást is jelenti. Érdekes módon számos végfelhasználói flexibilitás köszönheti létét ennek a versenynek, különösen a másodlagos hozzáférések (hozzáférés megosztása, linkelés stb.) és a kiegészítő szolgáltatások (például feliratozás) területén. Ezt a jelenséget „üzleti flexibilitási hatásnak” nevezzük.

Contingent Cultural Commodity. *New Media & Society* (2018) 4285. Mivel e szolgáltatások az Európai Unió tagállamai területére is irányulnak, az uniós és a nemzeti jog őket is köti. Az amerikai jogirodalomból hasonló – bár lényegesen szűkebb – elemzéshez lásd különösen John MIXON: Netflix and Not-So-Chill: The Legality of Sharing Passwords for Netflix & Other Streaming Services. 101(3) *Journal of the Patent & Trademark Office Society* (2021) 336–349.

4. Új megállapítások

A CDSM irányelv 17. cikke az OCSSP-kre vonatkozó új felelősségi rendszer mellett a felhasználói rugalmasságra vonatkozó szabályokat is tartalmaz. A (7) bekezdés előírja, hogy az OCSSP-k nem akadályozhatják a jogszerű végfelhasználói tartalmak elérhetőségét, és a felhasználók a platformok használata során az információk átvételekor és átadásakor számos kivételre hivatkozhatnak. A (8) bekezdés egyértelművé teszi, hogy az OCSSP-ket nem terheli általános nyomon követési kötelezettség, vagyis nem kötelesek általános jelleggel monitorozni a végfelhasználói tartalmak jogszerűségét, illetve azt, hogy e tartalmak a megengedett kivételek körébe esnek-e. A (9) bekezdés arra kötelezi az OCSSP-ket, hogy hatékony és gyors panasztételi és jogorvoslati mechanizmusokat vezessenek be, valamint a végfelhasználói szerződésekben tájékoztassák a felhasználókat az uniós jog szerinti korlátozások és kivételek által biztosított lehetőségekről.²¹ Az Európai Bizottság a 17. cikk végrehajtásáról szóló, nemrégiben közzétett iránymutatásában a felelősségi rendszert a végfelhasználók jogos érdekeit is szem előtt tartó biztosítékok megfelelő működésétől tette függővé.²²

A kutatás első fázisában vizsgált platformok körét a második fázisban leszűkítettük. Ezt nemcsak a 17. cikkben foglalt, már említett garanciák indokolták, hanem az is, hogy a 17. cikk új felelősségi rendszerét a 2. cikk 6. pontja és (62) preambulumbekkezdése az online tartalom-megosztó szolgáltatókra szűkíti, amelyek fő tevékenysége a végfelhasználók által feltöltött jelentős mennyiségű, szerzői jogi védelem alatt álló mű vagy más védelem alatt álló teljesítmény tárolása és az ahhoz való hozzáférés biztosítása a nyilvánosság számára, ezen túlmenően pedig a védett tartalmak nyereségszerzési céllal történő összerendezése és promotálása. Az alábbiakban nyolc OCSSP felhasználási feltételeit vizsgáljuk, hogy megtudjuk, hogyan tettek eleget a CDSM irányelvben foglalt előírásoknak. Ezenkívül megvizsgáljuk, hogy milyen panasztételi mechanizmusokat rendszeresítettek a végfelhasználók esetleges panaszainak orvoslására.

4.1. Videómegosztó platformok

A YouTube végfelhasználói szerződése utoljára 2022. január 5-én módosult.²³ Eszerint a feltöltött tartalom csak akkor tartalmazhat más személy szerzői joga által védett művet vagy más teljesítményt, ha az adott fél ehhez a hozzájárulását adta vagy ha erre a felhasználó egyéb módon jogosult (többek között kivételek vagy szerzői jogi korlátozásai révén, valamint az Európai Unió jogszabályai által biztosított kapcsolódó jogok révén).²⁴ A YouTube a feltöltött tartalom jogszerűségének elemzéséhez, a jogsértések és a visszaélések azonosításához automatizált rend-

²¹ Vö. Sebastian F. SCHWEMER – Jens SCHOVSBO: What is Left of User Rights? Algorithmic Copyright Enforcement and Free Speech in the Light of the Article 17 Regime. In Paul TORREMANS (szerk.): *Intellectual Property Law and Human Rights*. Hága, Wolters Kluwer, 2020 (4. kiadás) 569–589.

²² Communication from the Commission to the European Parliament and the Council – Guidance on Article 17 of Directive 2019/790 on Copyright in the Digital Single Market, Brussels, 4.6.2021, COM(2021) 288 final, 18–25.

²³ <https://bit.ly/3aHXBlm>.

²⁴ „Az Ön tartalma és tevékenységei – tartalom feltöltése”, uo.

szereket használhat. Jogsértő tartalmak feltöltése esetén az üzemeltetők a tartalom egészét vagy meghatározott részét eltávolíthatják, amely döntésről az érintett végfelhasználót értesítik. A tanulmány homlokterében álló végfelhasználói garanciák szempontjából a felhasználási feltételek főszövege nem sok további támpontot biztosít, azonban a YouTube ságójában fellelhetők a keresett információk.

A „Szerzői jogi figyelmeztetések – alapok” oldalon a végfelhasználót tájékoztatják az értesítési és eltávolítási eljárás lényegéről és menetéről. A szerzői jogi figyelmeztetés feloldására három lehetőséget biztosít a YouTube:

1. A végfelhasználó megvárhatja, amíg a figyelmeztetési időszak lejár (90 nap). Az első figyelmeztetés esetén még egy ún. Szerzői Jogi Iskolát is el kell végezni.

2. A végfelhasználó megpróbálhatja elérni a jogosultaknál, hogy vonják vissza a szerzői jogi követelést. E tekintetben a felhasználási feltételek igen szűkszavúan annyit jegyeznek meg, hogy „egyes alkotók feltüntetik a csatornájukon, hogy milyen módon lehet kapcsolatba lépni velük”.²⁵ További támpont lehet a jogorvoslatot kereső végfelhasználóknak az eltávolítási kérelmekben foglalt kapcsolatfelvételi adatok követelménye.²⁶

3. A végfelhasználóknak lehetőségük van viszontbejelentést küldeni, ha szerintük a videót tévesen távolították el, mert például „mértányos használatnak minősül”.²⁷ A viszontbejelentést a YouTube az igénylőnek továbbítja, akinek tíz munkanap áll rendelkezésére a válaszadásra. Amennyiben az igénylő (az értesítési és eltávolítási eljárás kezdeményezője) továbbra is meg kívánja akadályozni a tartalom visszaállítását, erre vonatkozóan bizonyítékot kell felmutatnia.²⁸

Különösen érdekes, hogy a YouTube mit ért pontosan a „mértányos használat” kifejezés alatt, amely egyértelműen a *fair use* tesztre utal, és az eredeti, angol nyelvű szöveg is ezt a terminust használja. Ugyanakkor ez az európai, kontinentális szerzői jogban nem ismert konstrukció. Mindenesetre a YouTube részletesen ismerteti a *fair use* teszt négy lépcsőjét, sőt példákat is hoz annak gyakorlati alkalmazására.²⁹

A YouTube az értesítési és eltávolítási eljárás és az arra válaszként adható végfelhasználói viszontbejelentés mellett alkalmazza az ún. content ID-követelést. Ez egy automatikus követelés, amely akkor jön létre, ha egy feltöltött videó egyezik egy másik videóval vagy annak egy részével. A videó letiltása vagy hozzáférhetőségének fenntartása hirdetésekkel kiegészítve alapvetően a jogosult döntésén múlik.³⁰ A content ID-követeléssel érintett videókat a tartalmat feltöltő végfelhasználók fent hagyhatják, de saját akaratukból el is távolíthatják azokat akár egészben, akár részben, az adott szegmens vonatkozásában; sőt még az is előfordulhat, hogy a reklámbevételt végül meg kell osztani a jogosult és a végfelhasználó között.³¹ Ha a végfelhasználó nem ért egyet a content ID-követeléssel, vitathatja azt, amiről a szerzői jogi jogosult értesítést kap, és harminc nap áll rendelkezésére a válaszadásra. A jogosult visszavonhatja a követelést,

²⁵ Szerzői jogok megsértése miatti követelés visszavonása: <https://bit.ly/3MFRiE>.

²⁶ A szerzői jogok megsértése miatti eltávolítási kérelmekben foglalt kapcsolatfelvételi adatok: <https://bit.ly/3zrgAkM>.

²⁷ Szerzői jogi figyelmeztetések – alapok. A szerzői jogi figyelmeztetések rendezése: <https://bit.ly/3xN0KQp>.

²⁸ Szerzői jogi viszontbejelentés benyújtása: <https://bit.ly/3MFFkNe>.

²⁹ Mértányos használat a YouTube-on: <https://bit.ly/3HaAvWR>.

³⁰ Mi az a content ID-követelés?: <https://bit.ly/3mCPZJK>.

³¹ Bevételszerzés az erre jogosult, feldolgozást tartalmazó videókból: <https://bit.ly/39iYsPe>.

amelyet követően a rendszer automatikusan visszaállítja a tartalmat. Ha a követelést a jogosult fenntartja, az ellen a végfelhasználó fellebbezhet. Harmadik opcióként a jogosult kérheti a tartalom eltávolítását vagy egyszerűen figyelmen kívül hagyhatja a követelést. Ha a végfelhasználó fellebbez, a jogosultnak további harminc napja van a reagálásra, lényegében ugyanazt a procedúrát követve, mint amilyen a fellebbezést megelőző eljárás.³²

Szerzői jogi szempontból, különös tekintettel a CDSM irányelv rendelkezéseire, a YouTube legfeljebb csak alapelvi szinten ültette át szerződéses gyakorlatába az irányelvi rendelkezéseket, amelyekre, úgy tűnik, hogy a *fair use* tesztet, nem pedig az európai korlátozások és kivételek rendszerét tekinti irányadónak. Legalábbis erre való konkrét utalást a szolgáltatás felhasználási feltételeit tanulmányozva nem találtunk. Mindenesetre a fentebb bemutatott szabályok nemcsak nem gyorsak és rugalmasak a végfelhasználók szempontjából, hanem a kontinentális szerzői jogi dogmatikát is szem elől tévesztve egy tipikusan amerikai jogintézményt vizionálnak. Ezenfelül a YouTube továbbra is kizárja az elsődleges felelősséget a felhasználók által feltöltött minden olyan jogsértő tartalomért, amely egyértelműen inkompatibilis a CDSM irányelv rendszerével.³³

Az OCSSP-k közül elsőként a YouTube hozott nyilvánosságra a szerzői jogsértésekkel kapcsolatos transzparenciajelentést. A cég első jelentése 2021. december 6-án látott napvilágot, amely még a CDSM irányelv átültetésének határidejét megelőző félévre (2021. január–június) vonatkozott.³⁴ Eszerint a YouTube háromféle szerzői jogi védelmi mechanizmust alkalmaz (Webform, Copyright Match és content ID), amelyek közül messze a content ID a legjelentősebb. A jelentési időszak során 722,6 millió értesítés futott át ezen a rendszeren – mindez a 9115 potenciális ügyfél 53,7%-ának (4893 jogosult) kezdeményezése nyomán.³⁵ A 722 millió „panasz” ellen kb. 3,7 millió esetben éltek kifogással a tartalmak feltöltői. E kifogás benyújtása után a jogosult elállhat a panaszától, fenntarthatja azt, esetleg nem tesz további lépést, és hagyja a panaszt harminc nap után elévnülni. A YouTube adatai szerint ily módon a jogosultak 2,2 millió esetben engedték el a feltöltött tartalmakkal szembeni panaszt és 1,47 millió esetben tartották fenn. Ez utóbbi esetben a végfelhasználó „fellebbezéssel” élhet, amellyel szemben a jogosultnak a „hivatalos”, vagyis az Egyesült Államok Digital Millennium Copyright Actje (DMCA) által szabályozott eltávolítási eljárás útjára kell terelnie a vitát. Erre 38 864 esetben került sor. Az ilyen eltávolításokkal szemben a feltöltők csupán 4471 esetben nyújtottak be ellenkérelmet.³⁶ A YouTube adatai nyers számok – nagyon nehéz kiolvasni belőlük a valóságot. Egyrészt nem ad választ arra a kérdésre, hogy a vitatott feltöltések valóban jogsértők voltak-e vagy csak ezt feltételezték a jogosultak. Az sem egyértelmű, hogy a végfelhasználói kifogások, fellebbezések és ellenkérelmek csekély száma a „jogsértés beismerését” jelenti-e, vagy azt, hogy az átlagos *youtuber* csekély ismeretekkel rendelkezik saját jogainak védelmezése tárgyában, esetleg megretten a potenciális eljárási költségektől.³⁷

³² Content ID-követelés vitatása: <https://bit.ly/3HdxqoU>.

³³ A felelősség korlátozása: <https://bit.ly/3HbPdNh>.

³⁴ YouTube Copyright Transparency Report H1 2021: <https://bit.ly/3HeNRLc>.

³⁵ Uo., 5.

³⁶ További adatok uo., 10–11.

³⁷ A jelentés első elemzését lásd Paul KELLER: YouTube Copyright Transparency Report: Overblocking is Real. *Kluwer Copyright Blog*, 2021. december 9., <https://bit.ly/39lG5t5>.

A DailyMotion szolgáltatása a YouTube profiljához igen hasonló, felhasználási feltételeinek vizsgálatát pedig külön indokolja, hogy egy uniós országban, Franciaországban működő platformról van szó. A felhasználási feltételek utolsó módosításának ideje 2022. január 19.³⁸ A feltöltött tartalmak jogszerűsége tekintetében az üzemeltetők kizárnak minden közvetlen felelősséget és a feltöltött tartalom általános nyomon követésének kötelezettségét, amely kikötés kiterjed az előzetes szűrésre is. A tartalmakért kizárólag a feltöltést végző végfelhasználó felel.³⁹ Ha egy tartalom értesítési és eltávolítási eljárás keretében került törlésre,⁴⁰ akkor az érintett végfelhasználó viszontértesítést küldhet a platformon keresztül a jogosultnak.⁴¹ E rendelkezéseknél részletesebb, a CDSM irányelv rendelkezéseit is szem előtt tartó rendelkezéseket az online hozzáférhető felhasználási feltételek nem tartalmaznak, ami némiképpen meglepő, figyelemmel a szolgáltatás európai honosságára.

A videójátékok játékmenetének online közvetítésében piacvezető Twitch felhasználási feltételeiben – amelyek utoljára 2021. január 1-jén módosultak – az üzemeltetők minden elsődleges felelősséget a jogsértő tartalmat feltöltő végfelhasználóra hárítanak.⁴² A platform biztonsági intézkedéseket alkalmaz annak érdekében, hogy megvédje a feltöltött tartalmakat a jogellenes többszörözési és terjesztési (nyilvánosságához közvetítési) cselekményektől. Mindezeket túlmenően az üzemeltetők semmilyen felelősséget nem vállalnak az intézkedések ellenére bekövetkező jogsértésekért.⁴³ A szerzői jogi jogsértések tekintetében a felhasználási feltételek a DMCA szabályait követik, amelyek alapján a jogosultak értesítési és eltávolítási eljárás keretében megjelölhetik a jogsértő tartalmat, kérve annak eltávolítását.⁴⁴ Érdekesség, hogy a Twitch fenntart egy jogosított zenékből álló repertoárt, amelyből a végfelhasználók a feltöltött videóik színesítésére válogathatnak, azonban kikötés, hogy a zenéket egyéb célokra nem használhatják, és az üzemeltetők bármikor elérhetetlenné tehetik bármely elemét a repertoárnak, ha valamelyik hangfelvétel felhasználási szerződése megszűnik vagy lejár.⁴⁵

A zeneművek és hangfelvételek vonatkozásában a Twitchnek további, külön zenei irányelvei vannak (*Music Guidelines*). A végfelhasználók nemcsak a Twitch zenei kínálatából választhatnak, hanem feltölthetnek olyan tartalmat is, amelyben egyéb módon jogosított zenék találhatóak.⁴⁶ A feltételek elismerik, hogy lehetnek olyan, egyébként jogosítatlan zenék és hangfelvételek, amelyek a *fair use* teszt hatálya alá esnek, ideértve a transzformatív felhasználást vagy a közkincsbe tartozó műveket.⁴⁷ Az értesítési és eltávolítási eljárás alapján eltávolított tartalmak helyreállítására a Twitchnél is van lehetőség, ugyancsak viszontértesítés benyújtásával,

---

³⁸ Section 9: Miscellaneous, Point 9.5, <https://bit.ly/3tr4kg8>. Ez kitűnik abból is, hogy az Európai Gazdasági Térség, az Egyesült Királyság és Svájc polgárainak az üzemeltetőkkel esetlegesen fennálló jogvitáira a francia jogot kötik ki.

³⁹ Section 5: Our Liability as a Hosting Service Provider, uo.

⁴⁰ Copyright – (I) Copyright Notification: <https://bit.ly/3ts0zqK>.

⁴¹ Copyright – (II) Copyright Counter Notification, uo.

⁴² User Content Representations and Warranties: <https://bit.ly/3NBaYZo>.

⁴³ Content is Uploaded at Your Own Risk, uo.

⁴⁴ Respecting Copyright, uo.

⁴⁵ Specific Terms for Soundtrack by Twitch, uo.

⁴⁶ Sharing Music on Twitch: <https://bit.ly/3tpHGvK>.

⁴⁷ Uses Permitted by Law, uo.

ha a végfelhasználó „úgy gondolja, hogy cselekedetei megfelelnek az amerikai jog szerinti szabad felhasználásnak”.⁴⁸

A magyarországi honosságú Videa felhasználói kötelesek szavatolni,⁴⁹ hogy rendelkeznek a feltöltött tartalom felhasználásához szükséges szerzői jogi felhasználási engedélyekkel és viselik a felelősséget minden szerzői jogi jogsértésért.⁵⁰ A platform üzemeltetői kizárják a felelősségüket mindenfajta kárért, amely a feltöltött videók tartalma miatt következett be.⁵¹ A jogsértő vagy a felhasználási feltételeket sértő tartalmakat az üzemeltetők egészben vagy részben eltávolíthatják a platformról, ugyanakkor arra nem kötelezhetők, hogy ismerjék a feltöltött videók aktuális tartalmát. Ha egy tartalom jogszerűségét a jogosultak vitatni kívánják, azt egy értesítési és eltávolítási eljárás keretében megtehetik, ennek során a szolgáltató felelősségének alakulását a felhasználási feltételek az Ekertv.⁵² 10. és 13. §-ához igazítják.⁵³ Egyebekben a Videa végfelhasználói szerződése semmilyen garanciát nem tartalmaz a végfelhasználókat védelmében.

A világ egyik legnagyobb felnőtt-tartalom szolgáltatója, a Pornhub igen részletes felhasználási feltételeket szab a platformot látogató végfelhasználóknak. E tény már a kutatás előző fázisában is nyilvánvaló volt. A feltételeket azóta nem változtatták meg, az utolsó módosítás időpontja 2021. május 5. A feltöltött tartalom jogszerűségéért teljes egészében a végfelhasználó felelős, azért az üzemeltető nem vállal felelősséget, és általánosan nem, legfeljebb szűrőpróbaszerűen ellenőrzi a feltöltéseket.⁵⁴ Az üzemeltető fenntartja magának a jogot, hogy akár értesítés nélkül is eltávolítson tartalmat. Az értesítési és eltávolítási eljárás a Pornhub esetében is a jogosultak rendelkezésére áll.⁵⁵ Az eltávolítás jogszerűségét a végfelhasználók vitathatják a viszontértesítésben, amelyet az üzemeltető megküld a jogosultnak.⁵⁶ A Pornhub rendszeresített egy automatizált audiovizuális tartalomfelismerő rendszert (*digital video fingerprints*), amely segít a jogsértő tartalmak azonosításában, meg mielőtt azokat hozzáférhetővé tennék.⁵⁷

4.2. Közösségimédia-platformok

A Meta termékcsalád zászlóshajója, a Facebook, felhasználási feltételeiben figyelmezteti a felhasználókat, hogy fejlett műszaki rendszereket és ezeket támogató humán erőforrást alkalmaz világszerte a visszaélések és a káros magatartások kivédésére, és eltávolíthatja a jogsértő tartalmakat, bizonyos funkciókat hozzáférhetetlenné tehet vagy letilthatja a felhasználói fiókot.⁵⁸ A

⁴⁸ Hogyan kell ellenbejelentést tenni?: <https://bit.ly/3xEHd15>.

⁴⁹ Impresszum: <https://bit.ly/3ttpbzE>. A felhasználási feltételek utolsó frissítésének dátuma 2021. május 31.

⁵⁰ Szerzői jogok: <https://bit.ly/3Qi9vsW>.

⁵¹ Felelősség, uo.

⁵² 2001. évi CVIII. törvény az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről.

⁵³ Videók eltávolítása: <https://bit.ly/3tvb4tI>.

⁵⁴ Limited, Conditional License to Use Our Intellectual Property: <https://bit.ly/3ts8u7F>.

⁵⁵ DMCA Reporting Claims of Copyright Infringement: <https://bit.ly/3xCDF2s>.

⁵⁶ Counter-Notification Procedures, uo.

⁵⁷ Video Fingerprints, uo.

⁵⁸ Fellépés káros viselkedéssel szemben, a közösség védelme és támogatása: <https://bit.ly/3xBpFWK>.

visszaélészerű és veszélyes tevékenységek észlelésére és eltávolítására automatizált rendszereket alkalmaz.⁵⁹ A közösségi alapelveket sértő, jogellenes – ideértve a szellemi tulajdont sértő –, megfélemlítő, diszkriminatív vagy csalárd tartalmakat az üzemeltetők eltávolíthatják vagy letilthatják, amennyiben ezzel elkerülhetőek vagy mérsékelhetőek a Facebookot negatívan érintő jogi vagy szabályozói hatások. Az eltávolítás tényéről a felhasználó tájékoztatást kap, de kérheti a tartalom újraellenőrzését, amely lehetőség nem áll fenn, ha a felhasználó súlyosan vagy ismételtelen megszegte a felhasználási feltételeket, vagy pedig ha ezzel a Facebook akár magát, akár más felelősségre vonásnak tenné ki vagy – többek között – ha ezt jogi indok miatt tilos megtenni.⁶⁰

A Facebook külön irányelveket fogalmaz meg a zeneműveket is magukban foglaló tartalmakkal kapcsolatban, kimondva, hogy a posztolt tartalmak jogszerűségéért a feltöltő felelős, külön is hangsúlyozva, hogy a Facebook semmiféle olyan magatartásért nem felelős, amely akár a másodlagos felelősségét megalapozhatná, azaz nem hív fel a jogsértő magatartás tanúsítására.⁶¹ A zenei irányelvek továbbá azt is kimondják, hogy a hasznoszerzési célú, a magáncélú felhasználás mértékét meghaladó felhasználás különösen is tiltott, amennyiben a felhasználó nem szerezte be a szükséges felhasználási engedélyeket. Ezen túlmenően pedig a Facebook nem használható „zenehallgatási élmény létrehozására”,⁶² a jogsértő tartalmakat pedig eltávolíthatják vagy elérhetetlenné tehetik.

A Facebook transzparenciaközpontja (Transparency Center) évekre lebontva közzéteszi a platformról eltávolított tartalmak számát. 2021 júniusáig 147 ezer szerzői jogi jogsértésre visszavezethető értesítést kaptak az üzemeltetők – az érintett tartalmak 84,44%-át el is távolították, ami szám szerint 519 ezer tartalmat jelentett. Mivel a következő elemzett platform, az Instagram is a Meta termékcsalád része, a transzparenciaközpont egyszerre közli a fenti adatokat az Instagramra vonatkozóan is, így mi is itt idézzük azokat. 2021 júniusában az Instagram üzemeltetői 59,5 ezer szerzői jogi jogsértéssel kapcsolatos értesítést kaptak, amely összesen 289 ezer tartalmat illetett – ezek 88,41%-át eltávolították.⁶³ A Facebook és az Instagram üzemeltetői nemcsak értesítés alapján, hanem proaktív jelleggel is szűrik a tartalmakat. 2021 júniusában 604 ezer tartalmat töröltek vagy tettek hozzáférhetetlenné a Facebookon a proaktív szűrés eredményeként, ennek 53,76%-a szerzői jogot sértő tartalom volt. Az Instagramról összesen 349 ezer tartalom tűnt el az előzetes szűrés eredményeként, amelynek 53,76%-a szerzői jogsértéshez kapcsolódott.⁶⁴

Ugyan a vizsgált felhasználási feltételek utoljára 2020. december 20-án módosultak, vagyis még jóval a CDSM irányelv tagállami átültetését megelőzően, mégis találunk olyan rendelkezéseket, amelyek a végfelhasználók érdekeit hivatottak védeni az indokolatlan eltávolításokkal szemben. E célból az üzemeltetők ún. szellemi tulajdon operációs csapatokat (IP Operations Teams) működtetnek, amelyek feladata, hogy valóban csak azokat a tartalmakat távolítsák el, amelyek tényleg jogsértők. A végfelhasználóknak lehetőségük van a tartalmat bejelentő joga-

⁵⁹ Fejlett technológiák használata és fejlesztése a biztonságos és funkcionális szolgáltatások nyújtása érdekében, uo.

⁶⁰ Mit lehet megosztani és tenni a Meta-termékekben?, uo.

⁶¹ Music Guidelines: <https://bit.ly/3xEHeWb>.

⁶² Uo.

⁶³ Notice and Takedown: <https://bit.ly/3NHyoWm>.

⁶⁴ Proactive Enforcement: <https://bit.ly/3NIUFcY>.

sultnál vitatni az igényt. Érdekeség, hogy ha a tartalom jogszerűségét a DMCA szabályai alapján vitatják, a felhasználó viszontértésterítést küldhet.⁶⁵

A másik vizsgált Meta-termék, az Instagram felhasználási feltételeit legutóbb 2022. január 4-én frissítették. A jogellenes tartalmak elhelyezése itt is tilos, a tartalom vagy információ eltávolítását vagy letiltását vonja maga után, ha „ésszerűen szükséges”, vagy ha az üzemeltetőket negatívan érintő jogkövetkezményt vagy szabályozói hatást eredményezne. Az eltávolítás tényéről a végfelhasználót tájékoztatják.⁶⁶ Egyébiránt az Instagram felhasználási feltételei hallgatnak a végfelhasználók javát szolgáló eljárási garanciákról.

A Twitter felhasználási feltételei különböznek aszerint,⁶⁷ hogy a felhasználó az Európai Unió, az EFTA-országok, az Egyesült Királyság határain belül vagy azokon kívül él, ideértve az Egyesült Államokat.⁶⁸ Főszabály szerint a tartalmak jogszerűségéért itt is a végfelhasználók felelősek. A platform esetleges felelősségét a felhasználási feltételek kizárják.⁶⁹ Az üzemeltetők ugyancsak nem vállalják a posztolt tartalmak jogszerűségének monitorozását vagy bármilyen más kontrollját. Fenntartják viszont a jogot arra, hogy a jog- vagy a közösségi elveket sértő tartalmakat eltávolítsák.⁷⁰ A tartalom eltávolítása esetén a feltöltést végző felhasználó szerzői jogi panaszt kap, amelyet viszontértésterítésben vitathat, és kérheti az üzemeltetőket, hogy állítsák helyre a tartalmat. Ezenfelül a DMCA talaján álló értesítésben feltüntetett adatok alapján a végfelhasználó közvetlenül a jogosulttal is érintkezésbe léphet, kérve az értesítés visszavonását. A viszontértésterítés kibocsátásával a végfelhasználó egyúttal elismeri az Egyesült Államok szövetségi bíróságának joghatóságát is egy lehetséges jogvita esetére. A formai feltételeknek megfelelő viszontértésterítést az üzemeltetők a jogosultnak továbbítják. A Twitter végfelhasználói szerződése azt is kiköti, hogy a Twitter további jogi tanácsadást nem végez.⁷¹

A Twitter az élő közvetítések tekintetében automatizált szerzői jogi igényérvényesítést (*automated copyright claim*) is alkalmaz, amelynek célja a szerzői jogi jogosultak segítése a jogsíratlan tartalmak kiszűrésében. A kiszűrt videók eltávolítását, hozzáférhetetlenné tételét a feltöltő vitathatja, amely esetben a Twitter visszaállíthatja a közvetítést mint ismétlést, visszajátzást. Az igény vitatásának jogalapja lehet a felhasználási engedély léte vagy a *fair use* teszt feltételeinek fennállta.⁷² Ha visszaállítják a közvetítést, amelyet a jogosult továbbra is vitat, lehetőség van a hagyományos úton értesítést küldeni és a tartalom eltávolítását kérni, amit ugyancsak vitathat a végfelhasználó a fentiek szerint.⁷³

⁶⁵ Supporting People whose Content is Reported: <https://bit.ly/3QamIDU>.

⁶⁶ Content Removal and Disabling or Terminating Your Account: <https://bit.ly/2O50u6a>.

⁶⁷ A felhasználási feltételeket utóljára 2021. augusztus 19-én módosították, tehát már a CDSM irányelv átültetésére nyitva álló határidő lejártát követően.

⁶⁸ Twitter Terms of Service – If you live outside the European Union, EFTA States, or the United Kingdom, including if you live in the United States; Twitter Terms of Service – If you live in the European Union, EFTA States, or the United Kingdom.

⁶⁹ Limitations of Liability: <https://bit.ly/3aHYjFw>.

⁷⁰ Content on the Services, uo.

⁷¹ Copyright Policy: <https://bit.ly/2XamQad>.

⁷² Fair Use Policy: <https://bit.ly/2sKR7Sy>.

⁷³ Automated Copyright Claims for Live Video: <https://bit.ly/3xDc0P7>.

5. Következtetések

A jelen kézirat lezárásakor már valamivel több mint fél éve lejárt a CDSM irányelv átültetésére rendelkezésre álló határidő, mégsem történt meg a transzplantáció valamennyi tagállamban. Ez szinte mindenképpen olyan jogbizonytalanságot jelent a szolgáltatók számára, amely mellett nehezen várható el a teljes körű megfelelés az irányelvi követelményeknek. Ezzel együtt is számos észrevétel fogalmazható meg a vizsgált OCSSP-k elemzett végfelhasználói szerződéseivel kapcsolatban.

Egyrészt az elemzés eredményeként kijelenthető, hogy a felhasználási feltételek továbbra is alapvetően két szempontra fókuszálnak: az üzemeltetők elsődleges felelősségének kizárására és egy hatékony, a jogosulti érdekeket védő értesítési és eltávolítási mechanizmus fenntartására. A YouTube, a DailyMotion, a Twitch, a Facebook és a Twitter lehetővé teszi, hogy a végfelhasználók vitassák a tartalmak elérhetetlenné tételét. A YouTube, a Twitch és a Twitter pedig kiemeli, hogy ha a tartalom a *fair use* teszt hatálya alá esik, akkor újra elérhetővé tehető a platformon. Egyedül a YouTube szerződéses rendelkezései tartalmaznak némi utalást a *fair use* tesztől eltérő korlátozások és kivételek körére. Vagyis elmondható, hogy a vizsgált platformok többsége tartalmaz garanciákat, amelyek segítségével a felhasználók vitathatják az eltávolítás jogszerűségét, ám sem a CDSM irányelv 17. cikkében foglalt garanciák nem jelennek meg *expressis verbis*, sem pedig az általános, előzetes tartalomszűrésre nem látunk konkrét utalást a szerződéses feltételekben.

Ez két okból mindenképpen tanulságos lehet. Egyrészt úgy tűnik, hogy az online tartalmegosztó platformok megmaradnak a jól bevált felelősségkorlátozó kikötéseknél, a végfelhasználóra hárítva a felelősséget, ezzel gyengítve a CDSM irányelv által elképzelt új felelősségi rendszer működőképességét. Másrészt egyes platformok, így például a YouTube, automatizált rendszereikkel aktívan is szűrik a feltöltött tartalmakat, amelyeket saját hatáskörben el is távolíthatnak, a jogosultak értesítése nélkül. Vagyis a platformok működése által érintett szereplők – üzemeltetők, jogosultak és végfelhasználók – között az egyensúly továbbra is az első két érdekelt irányába billen, miközben nem látszik, miként védenék a platformok a véleménynyilvánítás szabadságát, a kreatív alkotás szabadságát és az információhoz jutás szabadságát, amelyek a legfontosabb hívószavak között voltak a 17. cikk rendelkezéseinek kritizálását illetően.

A *status quo*, úgy látszik, a sok vihart kavart új felelősségi szabályok ellenére fennmarad, bár kétségtelen, hogy a CDSM irányelv átültetése még mindig folyamatban van bizonyos tagállamokban. A korábbi helyzet fenntartásában pedig, úgy tűnik, segít, hogy az észak-amerikai hátterű platformok nem az uniós szerzői jog, hanem az Egyesült Államok copyrightrendszer szerint működtetik szerződési gyakorlatukat. Ez további komoly nemzetközi magánjogi kérdéseket is felvet a témakör jövőbeli kutatói számára.

A média hatása a szerzői személyhez fűződő jogokra

SÁPI EDIT*

1. Bevezető gondolatok

A szerzői jog és a média kapcsolatával már több ízben foglalkozott a hazai jogtudomány,¹ hiszen a két terület elemi szinten és elválaszthatatlanul kötődik egymáshoz. A jelen tanulmány a szerzői személyhez fűződő jogok médiában történő megjelenéséről és érvényesüléséről ad képet. A tanulmány vizsgálja a szerzői személyhez fűző jogok helyzetét a hagyományos és az újmédiában, valamint a reklámparban. A hagyományos média kapcsán a közszolgálati és kereskedelmi csatornák műsoraiban felmerülő személyhez fűződő jogi kérdésekről lesz szó, míg az újmédia vonatkozásában a közösségimédia-platformok hatásáról a szerző jogaira. Noha a reklámok nagyrészt még mindig a televízióban meghatározók, külön fejezetben kerül sor e téma tárgyalására, a munka logikai vonalvezetése miatt.

A szerzőt megillető személyhez fűződő jogokat érdemes a jelenlegi (médiá)viszonyok között is kiemelten kezelni, hiszen a digitális forradalom, amely a médiára is nagy hatást gyakorol,² átalakította a szerzői jogi viszonyok térképét. Ebben a helyzetben a személyhez fűződő jogok garanciális jellegét továbbra is szükséges hangsúlyozni, hiszen az alkotómunka ösztönzésében az „erkölcsi megbecsülés” legalább olyan fontos szerepet játszik, mint a kizárólagos vagyoni jogok.

Az alkotók védelme erőteljesen kötődik a személyiség védelméhez. Nem véletlen, hogy a szerzői jogvédelem egyik eredője a személyiség védelme,³ hiszen a műre úgy is tekinthetünk, mint a szerző személyiségének integráns részére, így a kettő – a szerző és a műve – voltaképpen elválaszthatatlan egymástól.⁴ Valójában tehát a szerzői személyhez fűződő jogok arra hivatottak, hogy a szerző és a műve közötti szoros kapcsolatot a külvilág számára is megjelenítsék. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy bár a jogszabály elvi szinten erőteljes védelemben részesíti a személy-

* Adjunktus, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Civilisztikai Tudományok Intézete Polgári Jogi Tanszék.

¹ A teljesség igénye nélkül lásd pl. SARKADY Ildikó: *Stratégiák és jogalkotás. A hazai média- és a kapcsolódó szerzői jogi szabályozás elmúlt tíz éve*. PhD-értekezés, Szegedi Tudományegyetem, 2016; SARKADY Ildikó – GRAD-GYENGE Anikó: *A média-értéklánc szerzői jogi vonatkozásai*. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2012; POGÁCSÁS Anett: *A szerzői jog és a média*. In KOLTAY András – NYAKAS Levente (szerk.): *Magyar és európai médiajog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2012, 453–480.; KISS Zoltán – SZIVI Gabriella: *A közszolgálati médiaszolgáltatás és a szellemi tulajdonjogok kapcsolódási pontjai és szabályozási környezete*. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2015.

² David GRAZIAN: Review: A Digital Revolution? A Reassessment of New Media and Cultural Production in the Digital Age. 597(1) *ANNALS* (2005) 209–222.

³ BALÁS P. Elemér: Szerzői jog. In SZLADITS Károly (szerk.): *A magyar magánjog I. Általános rész, személyi jog*. Budapest, Grill Károly, 1941, 675.; BALÁS P. Elemér: *Törvényjavaslat a szerzői jogról*. Budapest, Magyar Jogászegylet, 1947, 43.

⁴ J. Carlos FERNANDEZ-MOLINA – Eduardo PELS: The Moral Rights of Authors in the Age of Digital Information. 52(2) *Journal of the American Society for Information Science and Technology* (2001) 110.

hez fűződő jogokat,⁵ azok a gyakorlatban mégis igen sérülékenyek. Ez a sérülékenység az utóbbi években hatványozottan jelenik meg, aminek a digitális környezet is az oka. Ha mindezt a média közegére vetítjük, több példát is találhatunk olyan helyzetekre – különösen a közösségi médiában és a reklámparban –, amelyek a szerzői személyhez fűződő jogokat érintik, néhol hátrányosan. Szemléletes példája ennek az, amikor egy Bonduelle-reklámban Giacomo Rossini *Tell Vilmos* című operájának nyitánya hangzik fel vagy amikor más klasszikus zeneszámokat használnak például mosogatóreklámokhoz, higiéniai termékek ajánlásához vagy futballmeccsek beharangozójához. A sérülékenység bizonyos személyhez fűződő jogok tekintetében könnyebben felfedezhető és kimutatható, más esetben komoly értelmezési kérdéseket vet fel, így a névfeltüntetés megsértése egyértelműbb és könnyebben tetten érhető, mint a mű egységének sérelme.

A digitalizáció által felerősített médiakonvergencia és a digitális média időszakában, ha kap is figyelmet a szerzői jog, ez a figyelem sokkal inkább a vagyoni jogokra helyeződik, semmint a személyhez fűződő jogokra. Mindennapjaink során szinte már nem lehet kikerülni a közösségimédia-platformokat, amelyek anélkül válnak a médiapiac befolyásos szereplőivé, hogy bármilyen tartalmat előállítanak,⁶ így szoros kapcsolatba kerülnek a szerzői (személyhez fűződő) jogokkal is. Egyes nézetek szerint ezeken a területeken a szerző személyhez fűződő jogai egyenesen *persona non gratának* minősülnek.⁷ Ez leginkább a közösségi platformok kapcsán jelenik meg, ahol a szerzői jogok – és különösen a szerzői személyhez fűződő jogok – nem maguktól értetődők.

2. A média egyes felületei és a szerzői jog

A média és a szerzői jog kapcsolatának vizsgálata többrétű kérdés. A szerzői jogok és különösen a szerzői személyhez fűződő jogok érvényesülése különféle módokon mehet végbe a hagyományos és az újmédia felületein, ezek a platformok más és más szerzői, jogosult és felhasználói hozzáállást kívánnak. Emiatt szükségét éreztük egy rövid fogalmi alapvetésnek és a két terület közötti kapcsolódási pontok felvázolásának.

2.1. Fogalmi megközelítések

A média természetének és fogalmának meghatározásakor érdemes a jogtudományon túlra is tekinteni. A kommunikációtudományokban a média pontos fogalmának meghatározása vita tárgyát képezi, azonban leginkább egy olyan gyűjtőfogalomként tekintenek rá, amely a (média) technológiára, a (média)termékre és szolgáltatásra, valamint a műfaji tartalomra együttesen

⁵ Ezt mutatja például az, hogy nem lehet róluk lemondani, és átruházni sem lehet őket.

⁶ KOLTAY András: A véleménynyilvánítás szabadsága. In JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter – JAKAB András), <https://bit.ly/3MAWtn3>, 2018 [143].

⁷ Guy PESSACH: The Author's Moral Right of Integrity in Cyberspace: A Preliminary Normative Framework. *3 International Review of Industrial Property and Copyright Law* (2003) 251.

utal.⁸ A kommunikációtudományi meghatározás tehát egy gumifogalom, amely pontosan a flexibilitásánál fogva alkalmas a médiakonvergencia által előidézett változások egy csokorba gyűjtésére.⁹ Bölcsészettudományi megközelítésben pedig egy olyan közeg, amelyben a felhasználók magukat és érdeklődésüket közvetett (mediatizált) terekben fejezik ki, és ezek útján lépnek egymással interaktív kapcsolatba.¹⁰

Ezzel szemben a jogtudomány más aspektusból, tartalmi és felelősségi oldaláról közelíti meg a média fogalmát. A hatályos jogszabályi rendelkezések az „audiovizuális médiaszolgáltatás” fogalmával operálnak,¹¹ amely olyan szolgáltatás, amelyért egy médiaszolgáltató szerkesztői felelősséggel rendelkezik, és amely tájékoztatás, szórakoztatás vagy oktatás céljából tartalmat juttat el a közönséghez elektronikus hírközlő hálózaton keresztül, sugárzott vagy lekérhető formában (lásd AVMS irányelv). Az uniós fogalom meghatározással egybecsengően megfogalmazott Smtv.-beli „médiaszolgáltatás” az EUMSZ 56. és 57. cikke szerinti önálló, üzletszerűen (vagyis rendszeresen, nyereség elérése érdekében, gazdasági kockázatvállalás mellett) végzett gazdasági szolgáltatást takarja, amelynek vagy egy elválasztható részének elsődleges célja, hogy egy médiaszolgáltató szerkesztői felelősségi körébe tartozó műsorszámokat tájékoztatás, szórakoztatás vagy oktatás céljából a nyilvánossághoz eljuttassa valamely elektronikus hírközlő hálózaton keresztül [Smtv. 1. § (1) bekezdés].

Koltay András kiemeli, hogy az AVMS irányelvben megjelenített fogalom elviekben kiterjeszhető más médiumokra is (rádió, sajtó), azonban az az uniós egységes piac szabályozási jellege miatt csak a gazdasági szolgáltatásokra koncentrál, így ezt a fogalmi megközelítést nem lehet a média egészére alkalmazni.¹² A média fogalmánál Koltay utal továbbá arra is, hogy a média új környezete, az újonnan megjelent médiumok miatt a médiaszolgáltatás „magában foglalja mindazon új szereplőket, akik a tartalomelőállítás és -terjesztés folyamatában részt vesznek, potenciálisan nagyszámú emberhez eljuttatva a tartalmakat (tartalomaggregátorok, alkalmazás- [applikáció-] készítő, felhasználók, akik tartalmat állítanak elő, az infrastruktúra működtetését ellátó vállalkozások), amennyiben rendelkeznek szerkesztői befolyással vagy felügyelik az adott tartalmat.”¹³

⁸ GÁLIK Mihály: A média átalakulása – a tömegmédiától a digitális hálózati médiáig. *Vezetéstudomány*, 2018/12., 58.

⁹ Megjegyzendő, hogy bár a médiakonvergenciát legtöbbször a közelmúlt „találmányának” tekintjük, egyes nézetek szerint a „médiakonvergencia és ezzel együtt a különböző platformok közötti átjárás lehetősége bizonyos mértékben mindig is létezett. A leghíresebb filmsztárok a televízióban is feltűntek, ahogy népszerű rádiók is válhattak televízióssá, és előbb-utóbb a legnépszerűbb televíziós sztárok is felbukkanhattak a filmvászonon.” GULD Ádám: Konvergens média, konvergens médiasztárok? *Alföld*, 2019/3., 50.

¹⁰ KOLTAY Tibor: A tudomány és az új média viszonyáról. *Magyar Tudomány*, 2014/3., 345.

¹¹ Ide sorolhatóak a 2010. évi CIV. törvény a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól (Smtv.), a 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról (Mtrv.), az Európai Parlament és a Tanács 2010/13/EU irányelve (2010. március 10.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról (audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv, AVMS irányelv), valamint az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1808 irányelve (2018. november 14.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról szóló 2010/13/EU irányelvnek (audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv) a változó piaci körülményekre tekintettel való módosításáról.

¹² KOLTAY i. m. (6. lj.) [90].

¹³ Uo. [93].

Az Smtv. és az Mttv. tárgyi hatálya a médiatartalmakra terjed ki, vagyis a lineáris médiaszolgáltatásoknak nevezett hagyományos televízióra és rádióra, a lekérhető médiaszolgáltatásokra, valamint a nyomtatott és az internetes sajtótermékekre. Így médiatartalomnak minősül valamennyi médiaszolgáltatás során és sajtótermékben kínált tartalom.¹⁴ A médiatartalom és a médiatartalom-szolgáltató fogalma könnyebben írható le a jogtudomány eszköztárával, mint a közösségi média, amely alatt jellemzően egyszerre értjük a Facebookot, az Instagramot, a TikTokit, a Twittert, valamint a videómegosztó oldalakat is. Az egzakt fogalmi meghatározást nehezíti, hogy a közösségimédia-platformok önmagukban is sokfélék, hiszen más és más funkciót tölt be például az Instagram, a YouTube vagy a Twitter, így nem is tekinthetők médiának a szó hagyományos értelmében.¹⁵ Andreas Kaplan és Michael Haenlein szerint

a közösségi média egy olyan médiaeszköz, ahol az üzeneteket közösségi interakciókon keresztül terjesztik. Ez a médiaeszköz az internete alkalmazások olyan csoportját jelenti, amely a web 2.0 ideológiai és technológiai alapjaira épül, ami elősegíti, hogy kialakuljon és átalakuljon a felhasználó által létrehozott tartalom, ezáltal elősegíti a tudásdemokráciát, mialatt tartalombefogadókból tartalomszerkesztővé alakítja az embereket.¹⁶

Másutt utalnak rá, hogy a közösségimédia-platform fogalma még egyetlen uniós normaszövegben sem jelent meg. Mivel e szolgáltatások nyújtása az interneten történik, és az általuk teremtett közösségi tér is a világháló része, ahol a felhasználók eljuttathatják tartalmaikat a nyilvánossághoz, ezeket az online platformok közé lehet sorolni.¹⁷ Ahogyan erre Koltay utal, a „média »ökoszisztémájába« olyan szereplők is beletartoznak, akik hatással vannak a tartalom »felhasználóhoz« való eljutására”.¹⁸ A közösségi médiára egyes megfogalmazások szerint olyan internetes alkalmazások és oldalak összességéként tekinthetünk, amelyekben a közösség változásainak hatására folyamatosan változó tartalmat a felhasználók állítják elő a szolgáltató által biztosított keretek között.¹⁹ Ha olyan tartalmak megváltoztatása is előfordul, amelyek a szerzői jog hatálya alá tartoznak, akkor az szerzői jogi aggályokat vethet fel.

¹⁴ *Az új magyar médiaszabályozás.* Budapest, Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság, 2011, 125.

¹⁵ KOLTAY András: A *social media* platformok jogi státusa a szólásszabadság nézőpontjából. In *Medias Res*, 2019/1., 2.

¹⁶ Andreas KAPLAN – Michael HAENLEIN: Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media. 53(1) *Business Horizons* (2010) 59–68.

¹⁷ BARTÓKI-GÖNCZY Balázs et al.: Általános kérdések – áttekintés. In BARZÓ Tímea – CZÉKMANN Zsolt – CSÁK Csilla (szerk.): „Gondolatok közttere.” *A közösségi média személyiségvédelemmel összefüggő kihívásai és szabályozása az egyes államokban.* Miskolc, Miskolci Egyetem, 2021, 14.

¹⁸ KOLTAY András: A sajtószabadság fogalma ma. Új média, új szerkesztők és a jog hagyományos megközelítése. In KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején*, 2. Budapest, Wolters Kluwer, 2015, 115.

¹⁹ BÁNYÁSZ Péter: Kiberbűnözés és közösségi média. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2017/4., 62.

2.2. A média és a szerzői jog közötti néhány kapcsolódási pont

A szóban forgó két terület közötti összefüggéseket számtalan aspektusból lehet vizsgálni. A tanulmány – választott nézőpontjából adódóan – azokra a kapcsolódási pontokra fókuszál, amelyek a leginkább kötődnek a szerzői személyhez fűződő jogokhoz. Az alkotások ösztönzésének és a kultúra terjesztésének célja a média- és a szerzői jogi szabályozás közötti természetes összekötőnek tekinthető.²⁰ A szerzői jog a véleménynyilvánítás szabadságából származó, művészi önkifejezésből fakadó alkotások jogi védelmeként maga is „a véleménynyilvánítási jog motorja”,²¹ noha a véleménynyilvánítás szabadságának gyakorlása alapján is felfedezhető a szerzői jog és médiajog közötti különbségek.²² Az alkotás szabadsága és a művészi önkifejezés valójában „a személyiség önkifejezése”,²³ hiszen demonstrálja az alkotó és a műve közötti szoros szellemi és erkölcsi kapcsolatot. A szerzőt megillető személyhez fűződő jogok pedig pontosan ennek védelmére hivatottak sajátos garanciális jellegük okán, hiszen azt igyekeznek biztosítani, hogy az alkotók elismerést kapjanak a munkájukért nem anyagi formában is. Természetesen a személyhez fűződő jogok által nyújtott „elismerés” elsősorban erkölcsi jellegű, vagyoni oldalát szinte kizárólag akkor mutatja meg, amikor a szerző valamely személyhez fűződő joga sérül.

A sok tekintetben a közösségi média csoportjához tartozó videómegosztóplatformszolgáltatók értelemszerűen relevánsak a szerzői művek szempontjából, hiszen olyan audiovizuális tartalmakat szolgáltatnak, amelyeket a felhasználók egyre nagyobb számban tekintenek meg, így az információmegosztás, a szórakoztatás és az oktatás fontos médiumává váltak.²⁴ A tanulmány a továbbiakban nem foglalkozik az egyik legkézenfekvőbb kapcsolódási ponttal, a filmalkotásokkal összefüggő kérdésekkel, mert az szétfeszítené a munka kereteit. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az Szjt. több szabályt is rögzít, amely a filmalkotásokkal kapcsolatos személyiségi jogokat rendezi, így például a mű integritásával összefüggő *final cut* szabályt²⁵ vagy a filmelőállító fellépési jogát a szerzői személyhez fűződő jogok érvényesítéséért [Szjt. 65. § (4) bekezdés].

3. A szerzői személyhez fűződő jogokról dióhéjban

A személyhez fűződő jogok a szerzőt a mű megalkotásának pillanatától – azaz szerzői minőségének keletkezésétől – nyomban megilletik. A szerzői személyhez fűződő jogok az általános polgári jogi személyiségi jogok részét képezik, amely kapcsolatot az is erősíti, hogy a Ptk. sza-

²⁰ SARKADY Ildikó: A médiajog szerzői jogi megközelítése. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2011/6., 69.

²¹ FALUDI Gábor: A szerzői jog és az internet viszonyának egyes kérdései. *Acta conventus de iure civili. Tomus II.*, 2008, 10.

²² Sarkady Ildikó leszögezi: „Hangsúlyozni szükséges, hogy a médiajog a véleménynyilvánítás szabadságának, így a művészi kifejeződéseknek is egyaránt adhat teret és szabhat gátat. Ez utóbbi eset állhat fenn akkor, amikor a terjeszteni kívánt szerzői mű az Smtv.-ben szabályozott olyan jogok megsértésére irányul, mint pl. az emberi méltósághoz való jog. A két terület tehát rendeltetésének különbözőségéből fakadóan ütközhet egymással.” SARKADY i. m. (20. lj.) 69.

²³ BALÁS P. Elemér: Szerzői jog és dologi dinamizmus. In *Emlékkönyv Dr. Szladits Károly tanári működésének harmincadik évfordulójára*. Budapest, Grill Károly, 1938, 9.

²⁴ 2018-as AVMS irányelv (4) preambulumbekkezdés.

²⁵ Szjt. 65. § (1) bek. Lásd bővebben GRAD-GYENGE Anikó: *Film és szerzői jog. A megfilmesítési szerződés*. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2016, 73–74.

bályanyaga a szerzői jogi jogviszonyok háttérszabálya.²⁶ A Ptk.-beli személyiségi jogokhoz hasonlóan a szerző morális jogai is a szerzőhöz tapadnak. Ezen alap gondolat következménye az a törvényi szabály, hogy a szerző e jogairól nem mondhat le, azokat nem ruházhatja át és azok más módon sem szállhatnak át másra [Sztj. 9. § (2) bekezdés]. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy teljes mértékben megegyeznének az általános polgári jogi személyiségi jogokkal, hiszen lényeges különbség, hogy az Sztj.-ben nincs általános személyiségi jogi generálklauszula, következésképpen csak a törvényben nevesített személyhez fűződő jogok illetik meg a szerzőt, az Sztj. által biztosított személyhez fűződő jogok pedig az adott alany, a szerző halála után is fennmaradnak – hiszen ahogy Görög Márta fogalmaz, „kegyeleti joggá transzformálódnak”²⁷ –, sőt a névjog a védelmi idő leteltét is túléli.

Az Sztj. három személyhez fűződő jogot nevesít: a név feltüntetésének és a szerzői minőség elismerésének jogát, a mű nyilvánosságra hozatalának (és ezzel együtt visszavonásának) jogát és a mű egységéhez, integritásához fűződő jogot. A mű nyilvánosságra hozatala alapján a szerző dönti el, hogy művét nyilvánosságra hozza-e vagy sem (Sztj. 10. §). A mű nyilvánosságra hozatala előtt annak lényeges tartalmáról csak a szerző hozzájárulásával szabad a nyilvánosság számára tájékoztatást adni. A nyilvánosságra hozatal joga mellett az Sztj. a mű visszavonásához fűződő jogot is garantálja a szerző számára (Sztj. 11. §). A visszavonás jogának gyakorlása a joggyakorlatban kevésbé fordul elő, hiszen a jogszabály olyan előfeltételeket és következményeket fűz hozzá, amelyek határozottan leszűkítik e jog tényleges gyakorlását.

Az Sztj. 12. §-ában rögzített névfeltüntetés joga összekapcsolódik a szerzői minőség elismerésével. Az Sztj. 12. §-a értelmében a szerzőt megilleti a jog, hogy művén és a művére vonatkozó közleményen őt szerzőként feltüntessék, hogy e minőségét senki se vonja kétségbe, és hogy a művön felvett néven vagy név nélkül szerepeljen. A névfeltüntetés kiterjed a mű részleteinek átvételére, idézésére vagy ismertetésére is, azonban ennek gyakorlása műtípusonként eltérő lehet.²⁸ A szerző a neve feltüntetéséhez való jogot a felhasználás jellegétől függően, ahhoz igazodó módon gyakorolhatja [Sztj. 12. § (1) bekezdés]. A névfeltüntetés joga nem húzódik háttérbe átdolgozások esetén sem, hiszen ha egy mű átdolgozás útján jön létre, akkor az alapul szolgáló alkotás szerzőjének nevét az átdolgozott alkotáson is fel kell tüntetni.

A mű egységének védelme (integritásvédelem, torzításmentesség) a szerző egyik legalapvetőbb személyhez fűződő joga. Az Sztj. 13. §-a szerint a szerző személyhez fűződő jogát sérti művének a becsületére vagy jóhírnevére sérelmes mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása, megváltoztatása és a művel kapcsolatos más ilyen jellegű visszaélés. Az integritáshoz való jog valójában azonban nemcsak a fizikai egység megbontása ellen hivatott védeni, hanem a mű által képviselt mondanivalót is igyekszik őrizni.²⁹

²⁶ Lásd bővebben BOYTHA György – FALUDI Gábor: Javaslat az új Ptk. szerzői jogi és iparjogvédelmi rendelkezéseire. *Jogtudományi Közlemény*, 2008/4., 172–178.

²⁷ GÖRÖG Márta: Az elhunyt szerzőhöz kapcsolódó (személyhez fűződő) szerzői jogról. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2005/4–5., 40.

²⁸ POGÁCSÁS Anett: Mit veszíthet egy szerző? Gondolatok a sérelemdíj szerzői jogban betöltött szerepéről. In CSEHI Zoltán et al. (szerk.): *(L)Ex Cathedra et Praxis. Ünnepi Kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press, 2014, 628.

²⁹ JANE C. GINSBURG: Have Moral Rights Come of (Digital) Age in the United States? 19 *Cardozo Law Review* (2001) 11.

Az integritásvédelem lényege tehát, hogy az alkotás eredeti, a szerző által szándékolt szellemisége akkor is sértetlenül maradjon meg, ha a művet a felhasználó módosítja, változtatja vagy átdolgozza. Ez a cél az alkotó és az alkotása közötti szellemi egységet, szellemi kapcsolatot hivatott kifejezni. A mű *egysége* és annak védelme kettős jelentéstartalmat hordoz, magának az „egység” szónak és a magyar nyelv különlegességének köszönhetően. Az egység ebben az értelemben egyrészt azt jelenti, hogy a szerző által képviselt szellemiség megbonthatatlan egész, amelynek a felhasználás során is fenn kell maradnia, másrészt pedig ha a változtatás összességében nincs negatív hatással a mű összképére, vagyis a művel kapcsolatban a szerző becsületére, jóhírnevére – mert annak *egységét* nem bontja meg, azt nem csorbítja –, akkor a magatartás a személyhez fűződő jog sérelmét sem vonja maga után.

A mű egységének védelmét a teljesség, sérthetetlenség fogalmával kell azonosítani, amely nem feltétlenül a fizikai egységet jelenti, hanem sokkal inkább a szellemi egységet, a mondanivaló sérthetetlenségét hivatott biztosítani. Az integritás rendeltetése egyrészt az, hogy védőernyője alá vonja a mű egészét, beleértve annak címét is, másrészt pedig, hogy e jog ne korlátozódjon pusztán azon művekre, amelyek anyagi formában, műpéldányokban testesülnek meg.³⁰

4. A szerzői személyhez fűződő jogok a hagyományos médiában

A hagyományos média alatt a tévét, a rádiót és a nyomtatott sajtót értjük. E három elem közül leginkább a tévéadásokkal összefüggésben merülnek fel a tanulmány szempontjából releváns kérdések. Mind a közszolgálati, mind a kereskedelmi médiaszolgáltatásban számtalan olyan tevékenységet találunk, amely szerzői jogilag értékelendő. Grad-Gyenge Anikó utal például arra, hogy a közszolgálati rádiók és televíziók eredendően olyan tevékenységeket végeztek és végeznek ma is, amelyek szerzői jogilag is lényegesek, „az új médiaszabályozás mégis kikanyarított egy szeletet az általános szerzői jogi szabályozásból, és a közszolgálati felhasználásokra, valamint az archívumok működésére vonatkozóan új (vagy legalábbis újnak látszó) rendet hozott létre”.³¹

Ahhoz, hogy a szerzőt megillető személyhez fűződő jogokról szót ejtsünk, elsőként lényeges annak megítélése, melyek azok a tévéadásokban gyakran előforduló teljesítmények, amelyek egyáltalán szerzői jogi oltalomra igényt tarthatnak. Sértik-e a mű egységét azok a helyzetek, amikor például sajtótájékoztatón vagy *talk show*-ban elhangzott kijelentéseket később úgy tárják a nyilvánosság elé, hogy nem a teljes beszédet adják le, hanem annak részeit összevágva, ezáltal a nyilatkozóra hátrányosan megváltozik a mondanivaló? A kérdés megválaszolásához az első fontos pont annak tisztázása, hogy az adott műsorban tett kijelentések szerzői jogi oltalom alá tartozhatnak-e.

A Szerzői Jogi Szakértő Testület (SZJSZT) egy ügy kapcsán megállapította,³² hogy ha a televíziós műsorban elhangzó megszólalások összességében nem alkotnak olyan zárt, rendszerezett, szerkesztett, megformált gondolatszövedéket, amely az alkotás, az egyéni-eredeti módon

³⁰ GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014, 138.

³¹ GRAD-GYENGE Anikó: *Az audiovizuális archívumok szabályozási kerete – különös tekintettel a médiajogi és szerzői jogi rendelkezésekre*. Budapest, Médiaudományi Intézet, 2015, 15.

³² SZJSZT 26/10., Televízióműsorban elhangzott kijelentés szerzői jogi megítélése.

megformált tartalom szintjét elérné, akkor nem tekinthető alkotómunka eredményének, így a szerzői jogi oltalom sem vonatkozik rájuk. Bár ezt a testület egy konkrét műsorban tett kijelentések kapcsán állapította meg, a legtöbb élőbeszédés interjúra igaz az az állítás, hogy azok általában a feltett műsorvezetői kérdésekre adott válaszok, és sok esetben a műsorban részt vevő vendégek, sajtósok egyéb kérdéseiből, megjegyzéseiből kibontakozó kijelentések. Ily módon tehát ebben az esetben nem alkalmazandó az Sztj. 13. §-a sem. Az már más kérdés, hogy a Ptk. alapján meg lehet-e állapítani a nyilatkozó, az interjúalany jóhírnevének megsértését, ha megvalósul a valós tények hamis színben való feltüntetése [Ptk. 2:45 (2) bekezdés].

Mind a közszolgálati, mind a kereskedelmi csatornák gyakorlatában előfordul, hogy zeneszámokat vagy azokból részleteket zenei betétként, műsorok beharangozó zenéjeként használnak fel. Ennek a helyzetnek az elemzéséhez több aspektust kell figyelembe venni. Egyrészt figyelemmel kell lenni arra, hogy teljes zeneszámot használnak-e fel vagy annak részletét, másrészt pedig azt, hogy az adott zeneszám(részlet) milyen stílusú, jellegű és milyen típusú műsorban csendül fel. Ha a zeneszámból olyan részletet ragadnak ki, amely azonosíthatóvá teszi azt, tehát az adott, felhasznált zenei részlet önmagában is hordozza az egyéni, eredeti jelleget, akkor szerzői jogi szempontból releváns felhasználásról van szó, amely érintheti az alkotó személyhez fűződő jogait is.

Ehhez kapcsolódóan emelte ki az SZJSZT is egy ügyben,³³ hogy akkor azonosítható a kiragadott rész a teljes művel, ha a kiemelt rész ugyanúgy hordozza a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jelleget, mint a teljes alkotás. A kérdés kapcsán a testület arra is utalt, hogy az „azonosítható rész” terjedelmének meghatározása esetről esetre változó, például egy dalszövegnél nem tekinthető azonosítható résznek egy-egy szó, ha az a magyar nyelv szókincsének része, nem pedig az alkotó által kreált új szó. Ha tehát a zeneszám valamely részét ragadják ki és alkalmazzák a műsorban, elsőként meg kell vizsgálni, hogy azonosítható részről van-e szó. Ha nem, akkor a felhasználás nem releváns szerzői jogi szempontból, így az nem érinti sem a vagyoni, sem a személyhez fűződő jogokat. Ellenkező esetben szerzői jogi szempontból releváns felhasználásról beszélünk, ami maga után vonja az Sztj. szabályainak alkalmazását.

Ha a zeneszám egésze vagy felismerhető része olyan műsorban hangzik fel, amely stílusát, jellegét tekintve ellentétes a zeneszám által képviselt szellemiséggel, felmerülhet a mű egységének sérelme, hasonlóan ahhoz, mint amikor műemlékeket az eredeti helyszínről egy méltatlanra helyeznek át.³⁴ Megjegyzendő, hogy az integritás sérelme egyébként jogszerű, szerződésen alapuló felhasználások esetén is felmerülhet, általában átdolgozással karöltve, azonban ha a teljes zeneszám „nem arra méltó műsorban” csendül fel, sokkal inkább arról lehet szó, hogy maga a felhasználás is nélkülözi a szerző engedélyét, hiszen felhasználási szerződés esetén a szerző tisztában lehet a felhasználás közegével. Ezt igazolja az a bírósági érvelés, mely szerint a „mű engedély nélküli és gondolatosságával nem egyező műsorban történő felhasználás ugyanis szakmai téren és az adott műfaj kedvelők körében hátrányt jelent a szerző számára. A szerzői mű leérté-

³³ SZJSZT 44/07/1., Dalszöveg részletének szerzői jogi védelme.

³⁴ Több esetben értelmezte a bíróság az integritáshoz fűződő jog tartalmát építészeti alkotások vagy műemlékek egyik helyszínről a másikra történő áthelyezése során. A Pest Megyei Bíróság P.23.377/2009/34. számú határozata kimondta például, hogy „[a] mű áthelyezése nyilvánvalóan érinti a műalkotás integritását, kifejezőmódjának megnyilvánulását, ezért a mű Sztj. 13. § szerinti megváltoztatásnak minősül”.

kelődésével és közvetve a szerző hátrányos megítélésével jár, ha a művet nem a szándékolt gondolatisággal, a maga egységében jelenítik meg, hanem az egy bulvár műsor szignáljaként hangzik fel.”³⁵ Párhuzamosan foglalt állást az SZJSZT egy másik zeneszám kapcsán, amely jogellenes átdolgozással egy valóságshow-ban csendült fel. Az SZJSZT kiemelte, hogy a „jelen ügyben eljáró tanács álláspontja szerint a *Vigyázz rám!* c. mű dalszövegének jelentős átírása, ráadásul az eredeti gondolatiságtól ilyen távol álló módon, egyértelműen a mű csonkításának minősül, és mint ilyen, a zeneszerző és a szövegíró személyhez fűződő jogát sérti.”³⁶

Kevésbé gyakran merülhet fel a tévéadásokban a szerző névfeltüntetési jogának és a mű nyilvánosságra hozatalának jogát érő sérelem, ugyanakkor az Szjt. kifejezetten tartalmaz a névfeltüntetésre vonatkozó olyan rendelkezéseket, amelyek az audiovizuális médiaszolgáltatásra irányadók. Az Szjt. 36. § (3) bekezdése szabad felhasználási esetként rögzít: az audiovizuális médiaszolgáltatásban bármely képzőművészeti, fotóművészeti, építészeti, iparművészeti vagy ipari tervezőművészeti alkotás díszletként szabadon felhasználható, ilyenkor a szerző nevének feltüntetése nem kötelező. A szakirodalom utal arra, hogy a médiaszolgáltatás jellegéből adódóan a szabad felhasználás igen gyakori, de természetesen – mint minden szabad felhasználásnál – a tartalom előállítása és szerkesztése során figyelemmel kell lenni a szabad felhasználás jogszerűségére.³⁷ Ehhez képest azonban engedélyköteles, ha díszlet és jelmez céljára készült műveket kívánnak felhasználni az audiovizuális médiaszolgáltatásban. Ez a szerző engedélyét megkövetelő szabály értelemszerűen a szerző nevének feltüntetését is előírja [Szjt. 36. § (4) bekezdés]. Kiemelendő, hogy az Szjt. 36. § (3) bekezdésében szabályozott szabad felhasználás kizárólag az audiovizuális médiaszolgáltatót illeti meg. Megjegyzendő azonban, hogy az újmédia hatására ez a szabály is alkalmazkodni kényszerül, hiszen az audiovizuális médiaszolgáltatók is megjelennek például a közösségi médiában vagy a videómegosztó platformokon, ahol műsoraikat elérhetővé teszik.

Előfordul a közszolgálati csatornák egyes műsoraiban, például az időjárás-előrejelzők, hogy nézők által készített és beküldött fotókat, videókat tesznek közzé. Ha a beküldött fotó valójában fotóművészeti alkotásnak minősül [Szjt. 1. § (1) bekezdés i) pont], és egyéni, eredeti jelleggel rendelkezik, a szerzői jog hatálya alá esik, tehát a beküldő szerző nevének feltüntetése szükséges. A televíziós műsorok gyakorlata alapján a fotót készítő szerző nevét, művésznevét feltüntetik, vagy kérésére név nélkül hozzák nyilvánosságra. A fotót a műsorba beküldő szerző a beküldés aktusával egyúttal hozzájárul műve nyilvánosságra hozatalához is.

5. A közösségi média hatása a szerzői személyiségi jogokra

Szinte már közhelyként kezeljük – és emiatt furcsamód megszoktuk, sőt elfogadtuk –, hogy a közösségi média milyen veszélyeket rejt magában személyiségi jogainkra, magánéletünkre,³⁸ adatainkra. Miért lenne ez alól kivétel az alkotó ember és műve? A szerzők vajon szintén köz-

³⁵ Legfelsőbb Bíróság 21744/2007/6.

³⁶ SZJSZT 02/13., A zeneművek átdolgozásával és integritásvédelmével kapcsolatos szerzői jogi kérdések.

³⁷ Kiss Zoltán – Szivyi Gabriella: *A közszolgálati médiaszolgáltatás és a szellemi tulajdonjogok kapcsolódási pontjai és szabályozási környezete*. Budapest, Média tudományi Intézet, 2015, 77.

³⁸ Lásd HALÁSZ Csenge: *Személyiségi jogok a közösségi médiában – új kihívások a bírói gyakorlat tükrében*. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, 2020, 341–357.

helyszerűen kezelik, és megszokták, hogy a közösségi média károsan is hathat műveikre, esetleg egyenesen alkotókedvükre? Bár nem sérti szerzői személyhez fűződő jogukat, ha egy nyilvános bejegyzésben, a kommentek áradatában az alkotásukról szóló destruktív, becsmérlő megjegyzéseket olvasnak, az alkotókedvükre ez káros hatással lehet. Így pedig hiába igyekszik ösztökélni a jogalkotót az alkotómunka folytatását,³⁹ ha a külső, a szerzőtől független tényezők ilyen erőteljesen képesek befolyásolni azt. Persze éles nyelvű kritikusok a közösségi platformok és az internet szabadsága előtt is léteztek, azonban csekélyebb számban jutott el a szerzőkhöz a kritika. Mindezzel együtt a személyhez fűződő jogok is veszíthetnek garanciális jellegükből.

Emellett ha elismerjük, hogy a közösségi média megkönnyíti, hogy a szerzői jogi jogsértések nagy számban valósuljanak meg, akkor azt is kijelenthetjük, hogy a közösségi médiának kizárólag káros hatása van a szerzői jogokra? Erre a kérdésre a válasz nyilvánvalóan nemleges, hiszen nem ördögtől való a szerzői művek vagy azok részletei megjelenítése a közösségi platformokon. Sőt, egyre gyakrabban látható, hogy közösségimédia-felületeken reklámoznak szerzői műveket, így a szerzők is tudatosabban használják ezeket.⁴⁰

A közösségi médiával összefüggésben érdemes utalni arra a jelenségre, amelyet Pogácsás Anett „exponenciális sokknak” nevez, hiszen az „alkotás–tömegtermelés és a számba vehetetlenül gyakori műfelhasználások”⁴¹ nagy számban jelennek meg a közösségimédia-platformokon is. Legjobb példája ennek az Instagram, ahol szép számmal fordulnak elő olyan fotók is, amelyek valóban rendelkeznek azzal az egyéni, eredeti jelleggel, amely kiemeli őket a hétköznapi fényképek közül, így szerzői jogi oltalomra tarthatnak igényt.

A közösségi média teret enged a felhasználók szabad véleménynyilvánításainak, önkifejezéseinek is. Így mondhatjuk azt, hogy megfelelő platformja lehet a szerzők véleménynyilvánítási szabadságának gyakorlására, így végső soron a művek nyilvánosságra hozatalára is? A szerzői jog – helyesen – nem szabja meg, hogy a nyilvánosságra hozatalnak hol kell történnie. Ugyanakkor a közösségi médiában történő nyilvánosságra hozatal nem minden műtípus esetében történhet meg reálisan, de például fényképek, rövidebb videók (élőben), versek, rövidke irodalmi alkotások közzétehetőek ott. Ami azonban ezzel együtt aggályosabb, az a nyilvánosságra hozatal párjaként ismert visszavonás joga. A szerzői jog korlátok közé szorítva, de biztosítja a mű visszavonásának lehetőségét (Sztj. 11. §).

A visszavonás jogának érvényesülése az internet és a közösségi platformok világában még nehezebben értelmezhető. Az Sztj. szerint a „szerző alapos okból, írásban visszavonhatja a mű nyilvánosságra hozatalához adott engedélyét, a már nyilvánosságra hozott művének további felhasználását pedig megtilthatja; köteles azonban a nyilatkozat időpontjáig felmerült kárt megtéríteni”. Ezen a ponton az írásbeliség követelménye sem biztosítható egyértelműen, másrészt pedig a mű további felhasználásának megtiltása is problémákba ütközhet. Letörölheti, elrejteti a profiljáról a korábban közzétett alkotást, de ami egyszer a közösségimédia-platformokra és általában az internetre felkerül, annak tényleges törlésére semmi garancia nem létezik.

³⁹ Lásd erről az Sztj. preambulumát: „A technikai fejlődéssel lépést tartó, korszerű szerzői jogi szabályozás meghatározó szerepet tölt be a szellemi alkotás ösztönzésében, a nemzeti és az egyetemes kultúra értékeinek megóvásában.”

⁴⁰ ERDŐS Boglárka: A zenei üzleti modellek szerzői jogi háttere. *Médiakutató*, 2015/3., 102.

⁴¹ POGÁCSÁS Anett: Tartalomáramlás és hozzáférés a szerzői jog „fogyasztói korszakában”. *In Medias Res*, 2017/1., 146.

Egyes szakirodalmi álláspontok szerint a közösségi médiában a művek egysége viszonylag könnyen sérülhet, mert a közzétett tartalmakban gyakran használják fel más művek egyes részeit, aminek következtében az eredeti művek könnyedén eltorzulhatnak, hamisan tárulhatnak a közönség elé.⁴² Ez az utóbbi években a mémek kapcsán figyelhető meg leginkább, amelyek sok esetben ismert filmek jeleneteiből, fotóművészeti alkotásokból, festményekből készülnek humoros-gyönyörös feliratokkal ellátva. A mémekkel kapcsolatban alapvetően felmerülhet az eredeti mű integritásának sérelme, hiszen az eredeti mű mondanivalóját, gondolatiságát nemritkán negatív irányban használják fel.

Figyelembe kell vennünk azonban, hogy a mémeknek és a mémek készítőinek nem az a céljuk, hogy átdolgozzanak, módosítsanak egy művet, hanem hogy közkedvelt jelenetekkel humort közvetítsenek. Így a mémekkel kapcsolatos következő szerzői jogi kapocs a paródia,⁴³ ahogyan azt az Európai Bizottság is kiemelte a DSM irányelv megalkotásakor,⁴⁴ elosztatva az internet népének azon félelmeit, hogy a vicces GIF-ek, mémek a tartalomszűrés áldozatai lesznek.⁴⁵ A szerzői jogi oltalom szempontjából az is kiemelendő, hogy a mémek nem tekinthetők szerzői jogi oltalom alatt álló alkotásnak, sőt sokan ún. internetes, digitális folklórnak tekintik⁴⁶ azokat.

6. A szerzői személyhez fűződő jogok és reklámok

„A reklám az, ha bebeszéljük előre az embereknek, hogy valaminek örülni fognak” – írta Rejtő Jenő.⁴⁷ Noha a megfogalmazás kevésbé tudományos, annál szellemesebb, és megragadja a reklámok lényegét. A reklámokkal kapcsolatos szerzői jogi vonatkozások is több aspektusból vizsgálhatók: a reklám mint alkotáséból, a reklámban megjelenő, abban felhasznált vagy akár a nem nyomtatott reklám által megszakított szerzői mű szempontjából. Az Sztj. külön, a VIII. fejezetben rendelkezik a reklámozás céljára megrendelt művekkel kapcsolatos felhasználási szabályokról. Ezeket a sajátos szabályokat az indokolja, hogy a felhasználás célja eltérő kezelést igényel. A kifejezetten reklám céljára készült művek általában nem használhatók fel önállóan, csak a reklámban, sőt sok esetben önállóan nem is állják meg a helyüket. A reklámozás céljára megrendelt művekkel kapcsolatban sajátos személyiségi jogi kérdések kevésbé relevánsak.

A reklámokban felhasznált, azokban megjelenő egyéb szerzői művek kapcsán azonban érdekes kérdésekkel találkozhatunk. Ha egy szerzői alkotás – tipikusan zene –, amely eredetileg

⁴² Marc-André J. RENOLD: Internet et le droit d'auteur. 124(4) *La semaine judiciaire* (2002) 100.

⁴³ Sztj. 34/A. §; bővebben lásd UJHELYI Dávid: *A paródiakivétel szükségessége és lehetséges keretrendszere a hazai szerzői jogban*. Budapest, Ludovika, 2021.

⁴⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2019. április 17-i (EU) 2019/790 irányelve a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról. (HL L 130., 2019.5.17., 92–125.).

⁴⁵ LÁBODY Péter: Szerzői jogi „user-szabadságok” a globális tartalommesztő platformokon. *In Medias Res*, 2021/1., 107.

⁴⁶ POGÁCSÁS Anett: *Szájról szájra, gépről gépre... A folklór szerzői jogi megítélése a digitális közegben*. V. Copy21 Blogshop, 2021. október 1., <https://bit.ly/3aMbc1a>; MOLNÁR György – SZÜTS Zoltán – TÖRTELEKI Telek Mária: A mémek mint az internetes folklór részei. *Hungarológiai Közlemények*, 2017/1., 54–66.

⁴⁷ REJTŐ Jenő: *Vesztegzár a Grand Hotelben*. Budapest, Helikon [1939] 2020.

nem reklám céljára készült, reklámfilmben tűnik fel, megfilmesítési engedély szükséges a dal zenéjének és szövegének felhasználásához.⁴⁸ E körben a nyilvánosságra hozatal joga önmagában kevésbé sérülékeny, mint a névfeltüntetés és az integritás joga, hiszen ilyen esetben már nyilvánosságra hozott, tipikusan ismert zeneszámokról van szó. A névfeltüntetés joga érvényesül, amikor a reklámban szerzői művekből idéznek, így az idézés általános szabályai szerint a szerző nevét fel kell tüntetni. Felmerülhet, hogy a nem reklám céljára készült művek – ismét leginkább zene – reklámfilmekben való szerepeltetése sértheti-e a mű egységét, ha olyan reklámban szerepel, amely dehonesztáló lehet a mű szellemiségére nézve.

Feloldja a teoretikus kérdést, hogy ezeknél a példáknál a reklámban szerepeltetett zeneszám általában már a közkincs körébe tartozik a lejárt védelmi idő miatt, így annak integritására már nem lehet alappal hivatkozni akkor sem, ha megkérdőjelezhető a zeneszám és a reklámozott termék kapcsolata. Amennyiben pedig olyan művet kívánnak szerepeltetni a reklámfilmben, amelynek védelmi ideje még fennáll, felhasználási engedély szükséges, így a jogosultnak tudnia kell a reklámfilm jellegéről, a reklámozandó termékről. Ha a szerző nem ad engedélyt a felhasználásra, akkor nemcsak az integritás sérelme merülhet fel (ha annak törvényi feltételei fennállnak), de az engedély nélküli felhasználás is szerzői jogi jogsértést valósít meg.

A reklámfilm által megszakított mű kapcsán a megszakított film egységének sérelme merülhet fel például abban a szélsőséges gyakorlatban, hogy párbeszéd közben szakítják meg a filmet.⁴⁹ A televízióban látható filmek reklámokkal történő megszakítása azonban sokkal inkább a nézőket zavaró jelenség, hiszen a mű egységének sérelme a szerző személyhez fűződő joga, függetlenül attól, hogy a nézőt bosszantja-e a megszakítás. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a korlátozás nélküli számú megszakítások jogszerűek,⁵⁰ hiszen komoly mértékben képesek torzítani a művet.

7. Összegzés

Mint a fentiekből látható – és várható volt –, a legkevesebb probléma, nyitott kérdés a közszolgálati médiában figyelhető meg. Ez a helyzet alapvetően két okra vezethető vissza: a jogi szabályozás kiforrottságára és az alanyok hozzáállására. Az internet hatása miatt a hagyományos média és az újmédia között olyan együttélés tapasztalható,⁵¹ amely az eddig jelentkező problémákat nem oldja fel, sőt még inkább kihangsúlyozza. Szintén megfigyelhető – ahogyan a médián kívüli szerzői jogi jogviszonyokban is –, hogy a három személyhez fűződő jog közül a legérzékenyebb és egyben a legnehezebben érvényesíthető a mű integritása.

⁴⁸ POGÁCSÁS Anett: Szerzők és műveik a meggyőzés szolgálatában – reklámalkotók és reklámarcok. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2007/2., 25.

⁴⁹ Megjegyzendő, hogy az Mttv. és az AVMS irányelv is keretek közé szorítja a reklámok bejátszását, mégis találkozhatunk ezzel a zavaró gyakorlattal.

⁵⁰ POGÁCSÁS Anett: A televíziózásban az információs társadalom hatására felmerülő egyes szerzői jogi kérdések – I. rész. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2006/2., 43.

⁵¹ Anja BECHMANN PETERSEN: Realizing Cross Media. In Tanja STORSUL – Dagny STUEDAHL (szerk.): *Ambivalence Towards Convergence: Digitalization and Media Change*. Göteborg, Nordicom, 2007, 57.

A tanulmány igyekezett rávilágítani, hogy a szerzői személyhez fűződő jogok garanciális szerepe az újmédiában ugyanúgy hangsúlyozandó, mint a kiforrottabb jogszabályi háttérű hagyományos médiában. A személyiségi jogok előtérbe helyezése és tiszteletben tartása az interneten és a különböző médiamegjelenésekkor tudná igazán fokozni azok védelmi szerepét. E feladat teljesítését azonban nem lehet kizárólag a jogalkotó nyakába varrni. A szerzők és a felhasználók szerzői jogtudatosságának fokozásával ugyanis könnyebben elérhető az az erkölcsi megbecsülés és végső soron az alkotómunka ösztönzése, amelyre a személyhez fűződő jogok és a jogi szabályozás egyaránt hivatottak.

A SZEMÉLYISÉGI JOGOK VAGYONI ÉRTÉKE ÉS TÁRGYIASULÁSA

SZERZŐ: Schultz Márton

ÁRA: 6000 Ft

A kötet megjelenését az Alapítvány az Új Polgári Törvénykönyvért támogatta.

Marlene Dietrich valószínűleg sosem gondolt volna rá, hogy halála után a fényképe felhasználásának jogértelmezésével a német alkotmánybírák eljutnak a személyiségi jogok örökölhetőségének jogi elismeréséhez. A kötet a személyiségi jogok ezen vagyoni értékének előfeltételeit és kérdéseit vizsgálja a német és a magyar jogban.

A szerző a tárgyiasulás fogalmához köti ennek a vagyoni értéknek a megszerzését, amely egyes személyiségi jegyek személyiségtől való elválásának, másodlagos felhasználásának leírására szolgál. A könyv központi szerepet tulajdonít a személy nevének, amely szóbeli megjelölési jellege folytán a személyiségi jogok körében a legtöbb irányban tárgyiasulhat: cégnév, domainnév részét képezheti, be nem jegyzett kereskedelmi névként funkcionálhat, bejegyezhető védjegyként, de reklámcélú használata sem kizárt.

Ez alapján a kötet nem csupán térképet nyújt a személyiségi jegyek kereskedelmi felhasználásának módjaihoz, hanem lefekteti a tárgyiasulásalapú személyiségvédelem elvi alapjait. A királyi Kúria gyakorlatának vizsgálata alapján egyértelmű, hogy a személyiségi jogok vagyoni értékminősége nem a modern kor szüleménye, hanem a vagyoni érdekek védelme váltotta ki a személyiségi jogok elismerését. Az emberi méltósághoz való jog fogalmának eltérő német és magyar értelmezésével is foglalkozik, ahogyan azzal is, miért nem kellett volna az alkotmányjogi méltóság fogalmát meghonosítani a polgári jogban.

Az Infotv. nemzetközi szerződésbe ütköző rendelkezései

A Tromsøi Egyezmény Magyarországon, különös tekintettel a személyes adatok védelmére

SCHULTZ MÁRTON*

1. Bevezetés

A Tromsøi Egyezmény, hivatalos nevén az Európa Tanács közérdekű adatot tartalmazó iratokhoz való hozzáférésről szóló egyezménye,¹ 2020. december 1-jén lépett hatályba az azt ratifikáló részes államokban,² miután Ukrajna tizedik államként ratifikálta azt 2020 augusztusában.³ Magyarország az egyezményt a 2009. évi CXXXI. törvénnyel hirdette ki.⁴ Magyarországon és Ukrajnán kívül tagállam még Bosznia és Hercegovina, Észtország, Finnország, Litvánia, Montenegró, Norvégia, Moldova és Svédország. Spanyolország 2021 novemberében szintén bejelentette csatlakozási szándékát, mivel az egyezményben foglaltak teljesítése a nyílt kormányzásról szóló cselekvési tervének részét képezik.⁵ Az egyezmény az első olyan kötelező erejű nemzetközi megállapodás, amely elismeri a közsféra kezelésében lévő hivatalos dokumentumokhoz való hozzáféréshez való általános jogot, és e tekintetben általános minimumkövetelményeket állapít meg. Megemlíthető ugyanakkor, hogy az amerikai kontinensen szintén létezik egy hasonló dokumentum, az információszabadság Amerika-közi modellszabályzata.⁶

A közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való jogot az Országgyűlés 2011-ben újrászabályozta az adatvédelemmel együtt. Az Avtv.-t⁷ 2012-ben felváltotta az Infotv.,⁸ ugyanakkor az új törvénynek sem a preambuluma, sem a záró rendelkezései, sem a miniszteri indokolása nem utal arra, hogy a szabályozás megalkotása során figyelemmel lettek volna az egyezmény rendelkezéseire. Az egyezmény 2020-as hatálybalépése után az Infotv. szintén nem

* Jogi ügyintéző, Szellemi Nemzeti Hivatala Jogi és Nemzetközi Főosztály Iparjogvédelmi Jogi Osztály. A jelen tanulmányban kifejtett gondolatok a szerző saját véleményét tükrözik, azok nem azonosak az intézmény álláspontjával.

¹ Council of Europe Convention on Access to Official Documents (CETS No. 205), <https://bit.ly/3tQmNmT>.

² <https://bit.ly/3NKcCYM>.

³ <https://bit.ly/3to5Wrd>.

⁴ 2009. évi CXXXI. törvény az Európa Tanács közérdekű adatot tartalmazó iratokhoz való hozzáféréséről szóló Egyezményének kihirdetéséről (Tromsøi Egyezmény).

⁵ <https://bit.ly/3mCeXJo>.

⁶ Model Inter-American Law on Access to Information, 2010, <https://bit.ly/3mzwvpk>.

⁷ 1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról.

⁸ 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról.

került felülvizsgálatra. Ebből fakadóan alappal feltételezhető, hogy a közérdekű adatok megismerésének magyar szabályozása nem minden vonatkozásban felel meg az egyezményben lefektetett standardoknak. Az egyezmény és az Infotv. közötti ellentmondásra remek példát szolgáltat a közérthető formában nem teljesíthető adatigénylés megtagadása, megtagadhatósága:⁹

Tromsøi Egyezmény	„ha az irat kivonatos változata félrevezető vagy érthetetlen, [...] az adatigénylés teljesítése megtagadható” (6. cikk 2. bekezdés)
Infotv.	„Az adatigénylést nem lehet elutasítani arra való hivatkozással, hogy annak közérthető formában nem lehet eleget tenni” [30. § (2) bekezdés]

A tanulmányban elsőként bemutatom az információs szabadság két fő célját, viszonyát a véleménynyilvánítás szabadságához, kitérek a bíróságok és az Alkotmánybíróság azon döntéseire, amelyekben felmerült a Tromsøi Egyezmény egyes szabályainak alkalmazása. Ezt követően megvizsgálom az egyezmény fontosabb, általam kiválasztott rendelkezéseit, és összehasonlítom azokat a jelenlegi magyar szabályozással, számos esetben javaslatot téve a megfelelő szabályozásra.

2. Az információs szabadság és a véleménynyilvánítás szabadságának viszonya

A fejezet röviden bemutatja, hogy alapvetően milyen funkciói, céljai vannak a közérdekű adatok megismerésének és terjesztésének, mi a viszonya ennek a vélemény- és szólásszabadsághoz, ezáltal távolabbról milyen (jog)területeket és érdekeket érint az, hogy az Infotv. egyes rendelkezései esetlegesen nemzetközi szerződésbe ütköznek. A közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való jognak alapvetően két funkciója van: 1. az államhatalom átláthatósága, az állami és általában véve a közfeladatot ellátó szervek és személyek ellenőrizhetősége és 2. a közpénzek felhasználhatóságának átláthatósága.¹⁰ A két funkció kapcsán Révész Balázs és Buzás Péter feladatorientált és vagyonalapú fogalom meghatározást különböztet meg.¹¹

2.1. Az államhatalom ellenőrzése, számonkérhetősége

Az Alkotmánybíróság szerint a közérdekű adatok megismerése elválaszthatatlanul kapcsolódik a demokratikus közéleti kérdéseket minél szélesebb társadalmi vita úján rendezni kívánó alkotmányos berendezkedéshez.¹² A közérdekű és a közérdekből nyilvános adatok megismerése az

⁹ Amely a megfogalmazások különbözőségénél fogva csupán részben van átfedésben azzal az esettel, ha az irat kivonatos változata félrevezető vagy érthetetlen, azonban egyértelműen magában foglalja azt.

¹⁰ Az alkotmánybíróság joggyakorlatában legújabbban: 4/2021. (I. 22.) AB határozat; a rendes bírósági gyakorlatban: BH 2022.16. [23] = Kúria Pfv.IV.20.419/2021/6.

¹¹ Révész Balázs – Buzás Péter: *Átláthatóság a közpénzügyekben*. Budapest, Dialóg Campus, 2017, 12.

¹² 4/2021. (I. 22.) AB határozat [32].

állam demokratikus működéséhez szükséges.¹³ Az információs szabadság egyrészt önálló alapjog, másrészt számos más jog (például a véleménynyilvánítás szabadsága,¹⁴ a tudományos kutatás,¹⁵ a tanulás és a tanítás szabadsága¹⁶) előfeltétele. Célját tekintve az Alkotmánybíróság szerint az információs szabadság

mögött alapvetően két, egymással összefüggő indok áll: egyrészt a közhatalom működéséről való tájékozott véleményformálás feltételeinek a megteremtése, másrészt a demokratikus és hatékony működés külső kontrollja és ösztönzése. Az állam működéséről való tájékozott véleményformálás elengedhetetlen a hatalomgyakorlók tevékenységének megítéléséhez és számonkéréséhez, a közhatalmi döntéshozatalra, a közügyek intézésére gyakorolt állampolgári ellenőrzés és befolyás gyakorlásához, tágabb értelemben a közügyekhez kapcsolódó nyilvános, tényeken alapuló diskurzus kialakulásához.¹⁷

Az Alkotmánybíróság elvi érveléssel mondta ki, hogy az információs szabadság „lehetővé teszi a választott népképviselői testületek, a végrehajtó hatalom, a közigazgatás jogszerűségének és hatékonyságának ellenőrzését, serkenti azok demokratikus működését”.¹⁸

2.2. A közpénzek felhasználásának átláthatósága

Az Alaptörvény kimondja,¹⁹ hogy a közpénzekre és a nemzeti vagyona vonatkozó adatok közérdekűek [39. cikk (2) bekezdés]. Az Alaptörvény azt is rögzíti, hogy a központi költségvetésből csak olyan szervezetnek nyújtható támogatás vagy teljesíthető szerződés alapján kifizetés, amelynek – egyebek mellett – a támogatás felhasználására irányuló tevékenysége átlátható [39. cikk (1) bekezdés]. E cikk (2) bekezdése pedig előírja, hogy a közpénzekkel gazdálkodó minden szervezet köteles a nyilvánosság előtt elszámolni a közpénzekre vonatkozó gazdálkodásával. Ezt az Alaptörvény 2020-as, kilencedik módosítása kiegészítette azzal, hogy közpénzek az állam bevétele, kiadása és követelése minősül [39. cikk (3) bekezdés]. Az Alkotmánybíróság szerint ez attól függetlenül igaz, hogy ezeket az adatokat ki vagy mely szervezet birtokolja.²⁰ Az Infotv.-nek a közérdekű és a közérdekből nyilvános adatok megismerhetőségére vonatkozó szabályai a közpénzekkel való gazdálkodás átláthatóságát is biztosítani kívánják, amit a jogalkotó azzal ér el, hogy a közfeladatot ellátó személyek és az államháztartás alrendszerébe tartozó valamely személlyel pénzügyi vagy üzleti kapcsolatot létesítő szervezetek és személyek számára is egyaránt kötelezettségeket fogalmaz meg.²¹ Ez az előbbiek esetében az egyedi adatigénylések teljesítésé-

¹³ 4/2015. (II. 13.) AB határozat [27].

¹⁴ 8/2016. (IV. 6.) AB határozat [43].

¹⁵ Kenedi v. Hungary, no. 31475/05, 2009. május 26-i ítélet.

¹⁶ 29/2014. (IX. 30.) AB határozat [43].

¹⁷ 13/2019. (IV. 8.) AB határozat [29]–[30]; 7/2020. (V. 13.) AB határozat [14].

¹⁸ 21/2013. (VII. 19.) AB határozat [30].

¹⁹ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).

²⁰ 7/2020. (V. 13.) AB határozat [33].

²¹ 7/2020. (V. 13.) AB határozat [15].

ben és a kötelező közzétételben (például általános közzétételi lista adatai) ölt testet,²² az utóbbiak esetében pedig egyfajta tájékoztatási kötelezettség formájában.²³

2.3. Az információs szabadság és a véleménynyilvánítás szabadságának viszonya

A joggyakorlat az információs szabadságot a véleménynyilvánítási szabadság részeként kezeli, mivel a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való jog a kommunikációs alapjogok egyik nevesített joga. Az Alkotmánybíróság szerint a „két jog kapcsolata magától értetődő: a tájékozott véleménynyilvánítás feltételezi a közérdekű információkhoz való hozzáférést, az információs szabadság »gyakran előkérdése és feltétele a szabad véleménynyilvánításhoz való jog gyakorolhatóságának«, [...] hiszen a kellő informáltság, a tények ismerete a szólásszabadság egyik feltétele”.²⁴ Az Alkotmánybíróság gyakorlata egyébként ebben a tekintetben az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) gyakorlatát követi. Az EJEB a Társaság a Szabadságjogokért kontra Magyarország döntésében hangsúlyozta:

a közérdekű információkhoz való hozzáférés megakadályozása céljából emelt akadályok elbátortalaníthatják a médiában vagy más hasonló területen tevékenykedő szereplőket attól, hogy ilyen ügyekkel foglalkozzanak. Ennek eredményeként előfordulhat, hogy nem tudják betölteni fontos, „társadalmi házőrző kutya” szerepüket, és az ilyen akadályok hátrányosan érinthetik e szereplők azon képességét is, hogy pontos és megbízható információkat szolgáltatassanak.²⁵

3. A Tromsøi Egyezmény hivatkozása az Alkotmánybíróság és a bíróságok gyakorlatában

Az Alaptörvény az Alkotmánybíróság hatáskörébe utalja a jogszabályok nemzetközi szerződésbe ütközésének vizsgálatát.²⁶ Az Abtv.²⁷ szerint ezt az eljárást az országgyűlési képviselők egynegyede, a Kormány, a Kúria elnöke, a legfőbb ügyész, valamint az alapvető jogok biztosa indítványozhatja. Ezenkívül a bíró az Alkotmánybíróság eljárását kezdeményezi a bírósági eljárás felfüggesztése mellett akkor, ha az előtte folyamatban levő egyedi ügy elbírálása során olyan jogszabályt kell alkalmazni, amelynek nemzetközi szerződésbe ütközését észleli [32. § (2) bekezdés]. Az Abtv. azt is kimondja, hogy a jogszabályok nemzetközi együttműködésbe ütközésének vizsgálatát az Alkotmánybíróság bármely eljárása során hivatalból végzi [32. § (1) bekezdés].

²² Infotv. 1. melléklet, III. fejezet, gazdálkodási adatok. Pl. 7. pont: „Az Európai Unió támogatásával megvalósuló fejlesztések leírása, az azokra vonatkozó szerződések.”

²³ Infotv. 27. § (3a)–(3b) bek.

²⁴ 13/2019. (IV. 8.) AB határozat [31]; 4/2021. (I. 22.) AB határozat [34].

²⁵ Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary, no. 37374/05, 2009. április 14-i ítélet [38].

²⁶ Alaptörvény 24. cikk (2) bek. f) pont.

²⁷ 2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróságról.

Az Alkotmánybíróság két ügyben foglalkozott eddig a Tromsøi Egyezményrel.²⁸ Az egyik, az igazságügyi szervek által kezelt közérdekű adatokat vizsgáló ügyben – mint az később kifejtésre kerül – nem állapította meg a nemzeti szabály nemzetközi szerződésbe ütközését, álláspontom szerint helytelenül. A másik ügyben az adatigénylő indítványozónak a Tromsøi Egyezményre való hivatkozását nem vizsgálta. Az indítványozó szerint az alapügyben hozott bírósági döntések²⁹ nemzetközi szerződéssel (a Tromsøi Egyezményrel) is ellentétesek voltak.³⁰

A bírói gyakorlat szintén nagyon visszafogottan nyilatkozott az egyezményről, az Alkotmánybíróság eljárását egy esetben sem kezdeményezte, annak lehetősége fel sem merült. A Kúria egy 2017-es ítélete le is szögezte, hogy „az Egyezményhez való csatlakozással a részes államok a jogalkotásra vonatkozóan vállalnak kötelezettséget, az Egyezmény rendelkezései a részes államok nemzeti joga alapján elbírálandó egyedi ügyben a jogvita eldöntésének alapjául közvetlenül nem szolgálhatnak”.³¹ A Kúria egy másik, szintén 2017-es ügyben minden tartalmi vizsgálat vagy indokolás nélkül jegyezte meg, hogy az Infotv. szövege összhangban áll az egyezményt ratifikáló törvény szövegével.³² Más ügyben sem a Kúria, sem a Fővárosi Ítéltábla nem vizsgálta érdemben az adatigénylőnek az egyezményt ratifikáló törvény rendelkezésére való hivatkozását.³³

Nagyon sok esetben egyáltalán nem reagálnak a bíróságok az adatigénylők azon hivatkozására, hogy az Infotv. szabálya, illetve az ez alapján hozott bírósági határozat nemzetközi szerződésbe ütközne. Más esetben pedig vagy azt állapítják meg – tartalmi vizsgálat nélkül –, hogy a nemzeti szabályozás megfelel az egyezménynek, vagy azt, hogy az egyezményrel kapcsolatosan csak a jogalkotót terheli kötelezettség.³⁴

Egy esetben sem éltek tehát a jogalkalmazó szervek az Abtv. 32. §-ából fakadó kötelezettségükkel, azt teljesen figyelmen kívül hagyták. Meglátásom szerint erre jogszociológiailag az lehet a magyarázat, hogy az eljáró bírók, alkotmánybírók úgy ítélik meg, hogy a nemzetközi szerződésbe ütközés esetleges megállapítása esetén lavinát indítanának el, amely a közérdekű adatigénylés teljes szabályrendszerének felülvizsgálatát eredményezné. Ez azonban nem teszi jogszerűvé az Abtv. szabályainak figyelmen kívül hagyását, a tartalmi indokolás elmaradását.

4. A Tromsøi Egyezmény egyes rendelkezéseinek összehasonlító vizsgálata

Ebben a fejezetben az Tromsøi Egyezmény fontosabb rendelkezéseit hasonlítom össze az Infotv. szabályozásával és általában a magyar jogrendszerrel. Az egyes rendelkezések kiemelése önkényes, azokat választottam ki, amelyek egyrészt fontosak a jogintézmény működése szempontjára

²⁸ 3056/2015. (III. 31.) AB határozat [36].

²⁹ Fővárosi Törvényszék 4.P.22.887/2015/06.; Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.21.327/2015/7.; Kúria Pfv.IV.20.197/2017/7.

³⁰ 3234/2018. (VII. 2.) AB végzés [7].

³¹ Kúria Pfv.IV.21.438/2016/6. [15].

³² Kúria Pfv.IV.20.197/2017/7. [31].

³³ Kúria Pfv.IV.20.137/2013/6.; hasonlóan: Fővárosi Ítéltábla Pf.21243/2017/7.; Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.016/2014/7.; Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.21.589/2011/3.

³⁴ Feltéve, hogy a felperesi hivatkozás vizsgálatára sor kerülhet, és a vizsgálat nem akad el egy azt megelőző ponton. Bár mint több esetben láthattuk, a felperes hivatkozását a bíróság érdemben vizsgálni tudta.

ból, másrészt feltehető, hogy eltérnek az egyezmény szabályaitól, így felvetődik a magyar szabályozás nemzetközi szerződésbe ütközése. Ez az itt felsoroltakon kívül számos más esetben is felmerült, de ezek vizsgálatát tartalmi okokból mellőzöm. Ilyen például az az egyezmény által előírt szabály is (4. cikk 1. bekezdés), amely szerint az adatigénylést nem kell megindokolnia az adatigénylőnek. Az Infotv. ilyen jellegű szabályt nem tartalmaz, az állandóan követett gyakorlat szerint azonban nem kell igazolnia az adatigénylőnek az adatkérés okát.³⁵

4.1. A közhatalmi szerv fogalma

4.1.1. *A közhatalmi szerv és a közfeladatot ellátó szerv fogalmának általános összehasonlítása*

A Tromsøi Egyezmény értelmében közhatalmi szervnek az alábbi szervek és személyek minősülnek:

- a kormányzati és a közigazgatási szervek nemzeti, regionális és helyi szinten;
- a jogalkotó és az igazságügyi szervek, ha a nemzeti jog szerint hatósági vagy igazgatási feladatot látnak el;
- a természetes vagy jogi személyek, ha hatósági vagy igazgatási jogkört gyakorolnak.

Az Infotv. ezzel szemben a „közfeladatot ellátó szerv” terminust használja. Közfeladatot ellátó szerv az állami vagy helyi önkormányzati feladatot, valamint jogszabályban meghatározott egyéb közfeladatot ellátó szerv vagy személy [3. § 5. pont, 26. § (1) bekezdés]. A törvény közérdekből nyilvános adatnak minősíti a jogszabály vagy állami, helyi önkormányzati szervvel kötött szerződés alapján kötelezően igénybe veendő vagy más módon ki nem elégíthető szolgáltatást nyújtó szervek vagy személyek kezelésében lévő, e tevékenységükre vonatkozó adatot [26. § (3) bekezdés], és ezek megismerésére a közérdekű adatigénylés általános szabályait rendeli alkalmazni utalószabállyal [26. § (4) bekezdés], így az utalószabály folytán a szervek és a személyek is a közfeladatot ellátó szerv fogalmába tartoznak.

Az egyezmény lehetőséget biztosít arra, hogy bármely szerződő állam vállalja az aláírás időpontjában vagy a megerősítő, elfogadó, jóváhagyó vagy csatlakozási okirat letétbe helyezésekor, hogy a közhatalmi szerv fogalma az alábbi egy vagy több elemet is magában foglalja:

- a jogalkotó szervek egyéb tevékenységeik tekintetében,
- az igazságügyi szervek egyéb tevékenységeik tekintetében,
- természetes vagy jogi személyek, ha a nemzeti jog szerint közfeladatot látnak el vagy közpénzeket használnak fel.

Az egyezményt kihirdető törvény mindhárom fenti kategória tekintetében tett ilyen nyilatkozatot.³⁶ Ezek közül az igazságügyi szerveket, valamint a természetes és jogi személyeket vizsgáлом részletesebben, azok gyakorlati jelentőségénél fogva.

³⁵ 32/1992. (V. 29.) AB határozat. Megerősíti: 21/2013. (VII. 19.) AB határozat [31].

³⁶ 2009. évi CXXXI. törvény 4. §.

4.1.2. Igazságügyi szervek

A Tromsøi Egyezmény főszabály szerint az igazságügyi szervek hatósági, igazgatási feladatainak ellátása körében keletkezett iratokra terjed ki. A részes államok azonban a csatlakozáskor tehetek olyan nyilatkozatot, amellyel vállalták, hogy a közhatalmi szerv fogalma magában foglalja az igazságügyi szerveket az egyéb tevékenységük tekintetében is. Az egyezményt kihirdető törvényben a Magyar Köztársaság tett is ilyen nyilatkozatot: „Az Országgyűlés felhatalmazást ad arra, hogy a Magyar Köztársaság az Egyezményhez a következő nyilatkozatot tegye. [... A] Magyar Köztársaság tájékoztatja az Európa Tanács Főtitkárát, hogy a Magyar Köztársaság nemzeti joga alapján a közhatalmi szerv fogalma tartalmazza az alábbiakat: [...] 2. az igazságügyi szervek egyéb tevékenységeik tekintetében.”³⁷ Az Alkotmánybíróság azonban 2015-ös határozatában ezzel ellentétes álláspontra jutott, amikor kifejtette, hogy „ilyen nyilatkozatot Magyarország nem tett, így az Egyezmény nem vonatkozik a bírósági ítéletekre (határozatokra)”.³⁸ Ez az alkotmánybírósági álláspont nem elfogadható az azzal ellentétes tételes jog miatt, amire Kovács Virág is felhívta a figyelmet.³⁹ Ennek pedig egyenes következménye az, hogy az egyezmény vonatkozik a bírósági ítéletek megismerésére és nyilvánosságára is.

4.1.3. Természetes és jogi személyek, ha közpénzeket használnak fel

Nem minősíti közfeladatot ellátó szervnek az Infotv. a közpénzeket felhasználó természetes és jogi személyeket, így azok sem az egyedi adatigénylésnek, sem a közzétételnek nem alanyai. A törvény közpénzek felhasználásának minősíti ugyanakkor azt, ha egy természetes személy, jogi személy vagy jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet az államháztartás alrendszerébe tartozó valamely személlyel pénzügyi vagy üzleti kapcsolatot létesít. Ez az alanyi kör köteles bárki számára tájékoztatást adni e jogviszonnyal összefüggésben, ideértve az üzleti titkot is [Infotv. 27. § (3a) bekezdés]. Amennyiben a tájékoztatást megtagadja, a tájékoztatást igénylő a tájékoztatásra kötelezett felett törvényességi felügyelet gyakorlására jogosult szerv eljárását kezdeményezheti [27. § (3b) bekezdés]. Mint látható, ez egyfajta „párhuzamos árnyékintézménye” a közérdekű adatigénylésnek. A tájékoztatási kötelezettség elmaradásához nem járulnak olyan szankciók, mint az adatigényléshez, az adatigénylésekre irányadó határidők sem vonatkoznak rá.

Mivel a Tromsøi Egyezmény ratifikációjával a Magyar Köztársaság vállalta, hogy a közpénzeket felhasználó természetes és jogi személyeket is közfeladatot ellátó szervnek tekinti, ezért a hivatkozott, jelenleg hatályban levő rendelkezések ellentétesek a hatályba lépett, az egyezményt kihirdető törvénnyel. Álláspontom szerint célszerű lehet e személyi kör vonatkozásában is a kötelezően igénybe veendő vagy más módon ki nem elégíthető szolgáltatást nyújtó szervek vagy személyek mintájára utalószabállyal kialakítani a szabályozást, jöllehet az további kérdéseket is felvetet. Megállapítható, hogy 2020. december 1-je óta a közpénzeket felhasználó személyek és szervezetek adatmegismerésére is az egyedi adatigénylés szabályait kellene alkalmazni, így többek között vonatkozik rájuk a 15 napos teljesítési határidő is – a

³⁷ 2009. évi CXXXI. törvény 4. §.

³⁸ 3056/2015. (III. 31.) AB határozat [36].

³⁹ Kovács Virág: Az Alkotmánybíróság döntései. *Acta Humana* 2015/2., 142.

gyakorlatban eddig ez a probléma nem merült fel (bár ez talán éppen amiatt van, hogy az Infotv. ilyen esetekben, szemben a közérdekű adatigényléssel, a keresetindítást sem engedi). Valószínűleg az e szabálynak való megfelelés fogja leginkább átalakítani az Infotv. rendszerét és a hozzá kapcsolódó joggyakorlatot.

4.2. A közérdekű adatot tartalmazó irat

A Tromsøi Egyezmény szerint közérdekű adatot tartalmazó iratnak minősül a bármely formában rögzített minden olyan információ, amely közhatalmi szervnél keletkezett vagy hozzá érkezett, és a szerv kezelésében van [1. cikk 2. bekezdés b) pont]. Az Infotv. ezzel szemben nem az iratot (vagy az uniós terminológiában: a dokumentumot) védi,⁴⁰ hanem az adatot – ez az ún. adatelv. Az Alkotmánybíróság töretlen gyakorlata szerint az adat vagy dokumentum megismerésére vonatkozó korlátozás tartalmi igazoltságának a konkrét adat, nem pedig az azt tároló irat, dokumentum tekintetében kell fennállnia. Ebből fakadóan nem zárható el a nyilvánosságtól teljes dokumentum csak azért, mert abban olyan adat szerepel, amelyre vonatkozóan a nyilvánosságkorlátozás szükségessége fennáll.⁴¹

Az Infotv. szerint közérdekű adatnak a közfeladatot ellátó szerv vagy személy kezelésében lévő és a tevékenységére vonatkozó vagy közfeladatának ellátásával összefüggésben keletkezett adat minősül. A törvény nem tartalmazza azt a kitétel, hogy a szervhez érkezett adat is lehet közérdekű adat, így a fogalom ezzel kiegészítendő. Közfeladatot ellátó szervhez érkezett adat lehet például egy olyan bírósági határozat, amelyet egy hatóság a bíróságtól megkap, mert egy eljárásban peres fél volt. Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a bírósági ítéletek anonimizálása tekintetében a bíróságok számára a Bszi.⁴² speciális szabályokat ír elő, amelyek a hatóságokra nem vonatkoznak. Így elméletben előfordulhat, hogy ugyanazon bírósági határozat bíróság és hatóság általi nyilvánosságra hozatala esetén eltérő adatokat kell anonimizálni, illetve felismerhetetlenné tenni.

4.3. A lehető legrövidebb időn belüli adatszolgáltatás

Ahogy az Alkotmánybíróság is rámutatott, a közérdekű adat megismeréséhez való jog esetében lényeges kérdés az időszerűség. Számos olyan adat van, amely az idő múlásával elveszíti az aktualitását, ez pedig ahhoz vezet, hogy nem vagy csak kisebb mértékben képes hozzájárulni a közéleti véleményformáláshoz.⁴³ Lényegében ebben jelentkezik az információs szabadság szólásszabadsághoz viszonyított előfeltétel-jellege is.

⁴⁰ 1049/2001/EK rendelet az Európai Parlament, a Tanács és a Bizottság dokumentumaihoz való nyilvános hozzáférésről.

⁴¹ 21/2013. (VII. 19.) AB határozat [60]; 29/2014. (IX. 30.) AB határozat [49], [68], [71]; 3069/2019. (IV. 10.) AB határozat [44]; 3070/2019. (IV. 10.) AB határozat [41]; 3190/2019. (VII. 16.) AB határozat [37]; 4/2021. (I. 22.) AB határozat [45].

⁴² 2011. évi CLXI. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról.

⁴³ 15/2021. (V. 13.) AB határozat [28].

A Tromsøi Egyezmény ezzel kapcsolatosan azt mondja ki, hogy „a közérdekű adatot tartalmazó irathoz való hozzáférés iránti igényekkel haladéktalanul foglalkozni kell. Az ezzel kapcsolatos döntést a lehető leggyorsabban vagy egy előre meghatározott, észszerű határidőn belül kell meghozni, közölni és végrehajtani” (5. cikk 4. bekezdés). Az Infotv. ehhez hasonlóan kimondja, hogy az adatigénylésnek az igény beérkezését követő legrövidebb idő alatt, legfeljebb azonban 15 napon belül kell eleget tenni [29. § (1) bekezdés]. Ez a határidő egyszer meghosszabbítható 15 nappal, ha az alábbi feltételek egyike fennáll:

- az adatigénylés jelentős terjedelmű,
- az adatigénylés nagyszámú adatra vonatkozik,
- az adatigénylés teljesítése a közfeladatot ellátó szerv alaptevékenységének ellátásához szükséges munkaerőforrás aránytalan mértékű igénybevételével jár [29. § (2) bekezdés].

A magyar szabályozás lényegében semmilyen garanciát, kötelezettséget nem tartalmaz arra vonatkozóan, hogy az adatigényléseknek „haladéktalanul” vagy „a lehető legrövidebb időn belül” eleget tegyenek a közfeladatot ellátó szervek. Szankció csak a 15 napon túli adat-szolgáltatáshoz kapcsolódik. Azonban a sajtó számos esetben rámutat, hogy egyes közfeladatot ellátó szervek egyszerű dokumentumok, adatok kiadása esetén is kívárlják a 15 napos határidőt, esetleg meg is hosszabbítják azt. Álláspontom szerint a környezetvédelmi törvény környezeti információk megismerésére vonatkozó szabályának átvétele indokolt lehet, amely kimondja, hogy „a környezeti információval rendelkező szerv az információ megismerésre vonatkozó igény beérkezésétől számított 5 napon belül felhívja az igénylőt az igénye pontosítására, ha az túlzottan általános vagy tartalma alapján a megismerni kívánt környezeti információ nem állapítható meg”.⁴⁴ Ez az ötnapos válaszadási kötelezettség kiterjedhet arra is, hogy a közfeladatot ellátó szerv visszaigazolja a kérelem beérkezését, elutasítsa az alaptalan kérelmet, jelezze a kérelmezőnek, hogy melyik másik közfeladatot ellátó szervnél található meg az adat, vagy ha a kérelem nem jelentős terjedelmű (például négy munkaórát meg nem haladóan teljesíthető) adat megismerésére irányul, a kérelmet teljesítse. A Tromsø-i Egyezmény „haladéktalan” teljesítésre vonatkozó szabályának részletezése az Infotv.-ben mindenképpen szükséges lenne.

4.4. A koronavírus-járvány és a teljesítés megtagadásának megindokolása

A koronavírus-járvánnyal összefüggő veszélyhelyzet idején az egyes adatigénylési rendelkezésektől való eltérésről szóló 521/2020. (XI. 25.) Korm. rendelet az Infotv. 29. §-ában szereplő, főszabályként 15 napos határidő helyett 45 napos állapotot állapított meg, ha a 15 napon belüli teljesítés a közfeladatot ellátó szerv veszélyhelyzettel összefüggő közfeladatai ellátását veszélyeztetné. E határidő hosszabbítás útján legfeljebb 90 nap lehet. Az érintett rendelkezésekkel kapcsolatosan Szel Bernadett országgyűlési képviselő nyújtott be alkotmányjogi panaszt, azt állítva, hogy a hosszabb határidő az alapjog olyan korlátozása, amely nem felel meg a szükségesség-arányosság tesztjének. A képviselő két folyamatban lévő adatigénylésére hivatkozott, jóllehet a sajtó is szá-

⁴⁴ 1995. évi LIII. törvény 12. § (7) bek.

mos esetről számolt be, amikor a veszélyhelyzettel össze nem függő adatszolgáltatások határidejét is a fenti rendelet szerint állapították meg. Az Alkotmánybíróság az indítványt nem találta megalapozottnak.

Ahogy Bán-Forgács Nóra is remek példákkal alátámasztva bemutatja, a veszélyhelyzettel összefüggő járványadatok és más információk esetén szintén fontos az időszerezés,⁴⁵ ez áll szemben a szerv veszélyhelyzettel összefüggő közfadatainak ellátásával. Ez azonban nem elsősorban e két érdek absztrakt összemérésén múlik, hanem elsősorban szervezési, adatkezelési kérdés. Megfelelően nyilvántartott adatok, megfelelő munkafelosztás esetén sok esetben fel sem merül(het)ne az, hogy egy-egy adatigénylés teljesítése számottevő nehézséggel járna. Másrészt a döntés tanulsága nem a határidőben rejlik (és egyébként más országokban is találunk hasonló átmeneti szabályokat), hanem egy sokkal rendszerszintűbb problémáról van szó: a döntés megalapozására szolgáló iratok vagy az üzleti titok védelméhez hasonlóan a közfeladatot ellátó szerv nem indokolja meg megfelelően az adatigénylés elutasítását.⁴⁶

E kötelezettséget számára mind a Tromsøi Egyezmény 5. cikk 6. bekezdése, mind az Infotv. 30. § (3) bekezdése előírja. A helyes taktika a konkrét esetben az lett volna, ha az indítványozó nem a határidőre vonatkozó átmeneti, hanem az indokolási kötelezettségre vonatkozó általános rendelkezést támadja. Ezt az aspektust emelte ki az Alkotmánybíróság, hiszen a döntésben rámutatott:

A szabályozás csak akkor marad az alkotmányos értelmezési tartományban, ha az adatkezelő nem csupán általánosan hivatkozik a veszélyhelyzetre, hanem valóban valószínűsíti, hogy milyen közfeladatának ellátása került volna veszélybe, ha az Infotv.-ben rögzített határidőn belül kellett volna teljesítenie a válaszadási kötelezettségét. A valószínűsítés nem jelenthet pusztán általános hivatkozást a járványra, hanem az esetlegesen ellátatlanul maradó közfeladatot ténylegesen nevesíteni kell. Ennek elmaradása ugyanis megkérdőjelezi a szabályozás szükségességét, ami a fentiek értelmében a jogkorlátozás feltétele.⁴⁷

Ezért elsősorban azt kell átgondolni, hogyan érhető el az, hogy a közfeladatot ellátó szervek megfelelő módon megindokolják az adatigénylés elutasítását anélkül, hogy az jelentős idővesztéssel járna. Az Alkotmánybíróság gyakorlata értelmében egyébként a nyilvánosságkorlátozási okra történő pusztán formális hivatkozás, anélkül, hogy a korlátozás tartalmi indoklása kétségtelenül bizonyítva lenne, a közérdekű adatok megismeréséhez való jog alaptalan, így szükségtelen korlátozásának minősül.⁴⁸

⁴⁵ BÁN-FORGÁCS Nóra: Információszabadság és Covid Magyarországon. *MTA Law Working Papers*, 2021/30.

⁴⁶ Kúria Pfv.IV.20.518/2013/5. (NMHH műsorszolgáltatási díj); Kúria Pfv.IV.21.439/2018/4. (építésügyi szakhatósági állásfoglalás); Kúria Pfv.IV.21.535/2015/6. (Századvég-ügy); Kúria Pfv.IV.20.665/2020/7. (kockázati tőkealapkezelők szabályzatai); Kúria Pfv.IV.21.093/2020/5. (jogosulatlanul felvett támogatás visszafizetése).

⁴⁷ 15/2021. (V. 13.) AB határozat [44].

⁴⁸ 6/2016. (III. 11.) AB határozat [40].

4.5. Kivonatos iratok megismerhetősége, felismerhetetlenné tétel

Az egyezmény szerint ha az iratban foglalt adatok egy része korlátozás alá esik, a közhatalmi szervnek a többi adatot ettől függetlenül hozzáférhetővé kell tennie. Minden felismerhetetlenné tételt egyértelműen jelezni kell. Ugyanakkor abban az esetben, ha az irat kivonatos változata félrevezető vagy érthetetlen, vagy ha az irat megmaradó részének hozzáférhetővé tétele nyilvánvalóan észszerűtlen terhet jelent a közhatalmi szerv számára, az adatigénylés teljesítése megtagadható (6. cikk 2. bekezdés).

Az Infotv. ezzel ellentétes rendelkezést tartalmaz, hiszen kimondja, hogy az adatigénylést nem lehet elutasítani arra való hivatkozással, hogy annak közérthető formában nem lehet eleget tenni [30. § (2) bekezdés]. Álláspontom szerint a közigazgatási logikára épülő információszabadság vonatkozásában valóban nem célszerű előírni azt, hogy a teljesítés megtagadható akkor, ha a meg nem ismerhető adatokkal kivonatolt dokumentum főbb összefüggései nem érthetők, hiszen itt minden adat számít. Ebből a szempontból tehát az Infotv. nagyobb garanciát nyújt a közérdekű adatok megismerése tekintetében, mint az egyezmény.

Más a helyzet azonban az egyedi, konkrét aktusoknál, így a bírósági, hatósági döntések, a közfeladatot ellátó szervek által készített szakvélemények esetében (például a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményei).⁴⁹ A bírósági határozatok bíróság általi közzétételével összefüggésben a Bszi. ki is mondja, hogy a bírósági határozatban szereplő személyek azonosítását lehetővé tevő adatokat olyan módon kell törölni, hogy az ne járjon a megállapított tényállás sérelmével.

A Tromsói Egyezmény szerint minden felismerhetetlenné tételt egyértelműen jelezni kell. Hasonló szabályt az Infotv. nem tartalmaz. Csak a Bszi. 166. § (1) bekezdése és a Pp.⁵⁰ 164. § (1) bekezdése írja elő törvényi szinten azt, hogy a bírósági határozatban szereplő egyes személyeket az eljárásban betöltött szerepüknek megfelelően kell megjelölni, azonban ez a személyneveken túl más személyes adata vagy védett adata nem vonatkozik.

Az egyezmény szerinti szabály Infotv.-be való átemelése üdvözlendő lenne, tekintettel arra is, hogy nemcsak a különböző szerveknél, hanem az egyes szerveken belül is eltérő anonimizálási, kitakarási gyakorlattal találkozhatunk. A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (NAIH) ugyan felhívja a figyelmet arra, hogy a meg nem ismerhető adatokat felismerhetetlenné kell tenni, de ennek módjára nem tesz javaslatot.⁵¹ A hatóság 2013-ban összeállított egy gyakorlati útmutatót a védett adatot nem tartalmazó iratkivonat készítéséhez (ún. Seherezádé útmutató).⁵² Az ebben foglaltaktól a NAIH jelenlegi közzététele is eltér, és a felismerhetetlenné tétel egyértelmű jelzése vonatkozásában nem tartalmaz részletes szempontokat.

Előnyös lenne, ha a NAIH az ezzel kapcsolatos gyakorlati tanácsait összefoglalná,⁵³ segítséget nyújtva a gyakorlatnak, és ez nemcsak a közérdekű adatok megismerése, hanem az

⁴⁹ 1999. évi LXXXVI. törvény 101. § (6) bek.

⁵⁰ 2016. évi CXXX. törvény 164. § (1) bek. (a közigazgatási perrendtartás a Pp. szabályait rendeli alkalmazni).

⁵¹ NAIH/2015/4820/2/V.; az iratbetekintéssel összefüggésben: NAIH/2019/13/11.

⁵² NAIH-1938-2/2013/T.

⁵³ Így pl. az európai adatvédelmi biztos és a spanyol adatvédelmi hatóság az anonimizálással kapcsolatos tíz nagy félre-

adatvédelem⁵⁴ és az iratbetekintés területén is hasznos lenne. A tudatosságnövelés mindenképpen szükségesnek tűnik ezen a területen, hiszen a sajtóban is sokszor felmerülnek olyan esetek, amikor védett adatok lesznek megismerhetők a nem megfelelő felismerhetetlenné tétel miatt (például a Szutnyik- és a Sinopharm-vakcina engedélyezési dokumentumai).⁵⁵

5. A személyes adatok védelme mint a megismerés korlátozása

Jelen fejezetben azt vizsgálom, hogy a magyar jogban a személyes adatok milyen szabályozási megoldással ismerhetők meg, és ez mennyiben felel meg a Tromsøi Egyezménynek, az általános adatvédelmi rendeletnek. Ezen túlmenően vizsgálom a német jog eltérő, mérlegelésen alapuló szabályozását, s végső soron javaslatot teszek egy eltérő szabályozási modell alkalmazására.

5.1. A Tromsøi Egyezmény és a magyar szabályozás összehasonlítása

A Tromsøi Egyezmény szerint a magánélethez való jog és egyéb jogos magánérdek a közérdekű adatok megismerését korlátozhatja [3. cikk (1) bekezdés]. Az egyezmény szerint az adtaigénylés teljesítése megtagadható, ha az adat közlése sértené vagy alkalmas arra, hogy megsértse a magánélethez való jogot vagy más jogos magánérdeket, kivéve, ha az információ közléséhez a korlátozás indokál szolgáló érdeknél súlyosabb közérdek fűződik [3. cikk (2) bekezdés].

Az Infotv. értelmében a személyes adatokat főszabály szerint felismerhetetlenné kell tenni, anonimizálni kell az átadott dokumentumokon. A közérdekből nyilvános adatokat a közérdekű adatokhoz hasonlóan szintén bárki megismerheti [26. § (1) bekezdés] a közérdekű adatok megismerésére vonatkozó rendelkezések alapján [28. § (1) bekezdés]. Az Infotv. szerint közérdekből nyilvános adat a közérdekű adat fogalma alá nem tartozó minden olyan adat, amelynek nyilvánosságra hozatalát, megismerhetőségét vagy hozzáférhetővé tételét törvény közérdekből elrendeli (3. § 6. pont). Mivel a törvény a közérdekű adat fogalma alól kiveti a személyes adatokat (3. § 5. pont), ezek mint közérdekből nyilvános adatok ismerhetők meg. A feltétel tehát az, hogy törvény a személyes adat megismerhetőségét elrendelje.

értésről adott ki közös közleményt: <https://bit.ly/3QdHzpV>; ehhez hasonló szempontokat tartalmaz a 29. cikk szerinti munkacsoport anonimizálási technikákról szóló 05/2014. számú véleménye is.

⁵⁴ Az Infotv. az adattörlés fogalmát a következőképpen definiálja: „az adat felismerhetetlenné tétele oly módon, hogy a helyreállítása többé nem lehetséges” (3. § 13. pont). A fogalom meghatározáson kívül a fogalmat ebben a formában az Infotv. más rendelkezései nem tartalmazzák.

⁵⁵ SZUROVE CZ Illés: Elavult módszer, hiányos adatok: újabb részletek kerültek nyilvánosságra a magyar hatóság Szutnyik-jelentéséből. *444.hu*, 2021. december 23., <https://bit.ly/3HdkkrZ>.

5.2. Adatvédelmi szabályozás

Az általános adatvédelmi rendelet (GDPR)⁵⁶ 86. cikke kimondja, hogy közérdekű feladat teljesítése céljából a közfeladatot ellátó szervek (ideértve a magánfél szervezeteket is) birtokában lévő hivatalos dokumentumokban szereplő személyes adatokat az adott szerv az uniós joggal vagy a szervevre alkalmazandó tagállami joggal összhangban nyilvánosságra hozhatja annak érdekében, hogy a hivatalos dokumentumokhoz való nyilvános hozzáférést összeegyeztesse a személyes adatok e rendelet szerinti védelméhez való joggal. A GDPR preambuluma szerint a kapcsolódó tagállami „jogoknak össze kell egyeztetniük a hivatalos dokumentumokhoz való nyilvános hozzáférést és a közszféra információinak további felhasználását a személyes adatok védelméhez való joggal, és ennélfogva rendelkezhetnek a személyes adatok védelméhez való, e rendelet szerinti joggal történő szükséges összeegyeztetésről” [(154) preambulumbekzdés]. A preambulumbekzdés megfogalmazása egyértelműen jövőbeli kötelezettséget jelent, azonban Magyarország ilyen összeegyeztetést eddig nem tett, a véleménynyilvánítás szabadságához való joghoz hasonlóan, ahol azonban a GDPR kifejezetten úgy rendelkezik, hogy a tagállamoknak erről értesíteniük kell a Bizottságot [85. cikk (2)–(3) bekezdés]. Péterfalvi Attila felhívta a figyelmet arra, hogy ebben a vonatkozásban a Ptk.-nak a személyiségvédelemre és a közéleti szereplésre vonatkozó rendelkezéseit össze kellene hangolni az általános adatvédelmi rendelettel,⁵⁷ ami mind ez idáig nem történt meg.⁵⁸

A magyar szabályozás alapján a személyes adatok akkor nyilvánosak, ha azok törvény alapján közérdekből nyilvános adatnak minősülnek. Az Infotv. alapján ilyen adat a közérdekű adat fogalma alá nem tartozó minden olyan adat, amelynek nyilvánosságra hozatalát, megismerhetőségét vagy hozzáférhetővé tételét törvény közérdekből elrendeli [3. § (6) bekezdés]. Az EJEB egy, a kirendelt védők nevének megismerhetőségével kapcsolatos döntésében rámutatott arra, hogy a magyar szabályozás nem elég rugalmas, a jogalkotó nem képes törvényben előírni minden megismerhetőnek minősülő személyes adatot, az ezzel ellentétes helyzet azonban egyezményesértő.⁵⁹ Az EJEB szerint

a kérelmező civil szervezet sérelme mögött meghúzódó központi kérdés az [volt], hogy a kért információt a hatóságok nem közzétehető személyes adatnak minősítették. Ez azért történt így, mert a magyar jogban minden olyan információ a személyes adatok körébe tartozik, amely az egyén azonosítására alkalmas. Az ilyen információ nem tehető közzé, kivéve, ha jogszabály kifejezetten előírja, vagy az adott információ önkormányzati vagy kormányzati (állami) feladatokkal függ össze, vagy egyéb, közfeladatot ellátó személyre vonatkozik. Mivel a Legfelsőbb Bíróság határozata kizárta a kirendelt védőket az „egyéb, közfeladatot ellátó személyek” kategóriájából, a kérelmező civil szervezet

⁵⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet).

⁵⁷ Digitális Szabadság Bizottság, „Adatvédelem a közösségi médiában” ülés. Jegyzőkönyv, 2020. július 14., <https://bit.ly/3tp0tjO>.

⁵⁸ A probléma felmerült pl. a NAIH/2020/838/2. sz. ügyben.

⁵⁹ Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary, no. 18030/11, 2016. november 8-i ítélet.

jogilag nem tudott azzal érvelni, hogy az információ közzététele az ő társadalmi kontrollfunkciójának ellátásához szükséges.⁶⁰

A személyes adatok törvényhez kötött megismerésének problematikája egyébként korábban is felmerült a Társaság a Szabadságjogokért döntésben, jöllehet a Magyar Helsinki Bizottság ügyben sokkal inkább központi szerepet játszott ez a kérdés. A magyar szabályozás ebben a vonatkozásban visszatérő problémákat rejt, amely az állam elmarasztalásához is hozzájárult, figyelembe véve azt is, hogy a magyar ügyek száma más államokhoz képest igen magas az információszabadság területén. Ebből fakadóan, jöllehet a magyar szabályozás a Tromsøi Egyezmény szabályainak teljes mértékben megfelel, felmerülhet a közérdekből nyilvános adatok fogalmának és körének rugalmas tágítása már csak azért is, mert az Európa Tanács egyezményét célszerű akként értelmezni, ahogyan az EJEB az ítélezési gyakorlatát alakítja.

5.3. Az Európai Unió Bíróságának joggyakorlata

Az Európai Unió Bírósága (EUB) eddig összesen egy ügyben foglalkozott a GDPR 86. cikkének értelmezésével.⁶¹ A döntés kimondja, hogy a gépjárművek és a gépjárművezetők nemzeti nyilván tartása az általános adatvédelmi rendelet 86. cikke értelmében vett hivatalos dokumentumnak minősül.⁶² Az EUB szerint a hivatalos dokumentumokhoz való nyilvános hozzáférés, amint az a GDPR előbb idézett (154) preambulumbekzdéséből következik, olyan közérdeknek minősül,

amely jogszerűvé teheti az ilyen dokumentumokban szereplő személyes adatok közlését, e hozzáférést mindazonáltal össze kell egyeztetni a magánélet tiszteletben tartásához és a személyes adatok védelméhez való alapvető joggal, amint azt egyébiránt [a GDPR] 86. cikk[e] is kifejezetten megköveteli. Márpedig, tekintettel különösen a közúti közlekedési jogsértések miatt kiszabott büntetőpontokra vonatkozó személyes adatok különleges jellegére, valamint az ezen adatok nyilvánosságra hozatalával járó, a magánélet tiszteletben tartásához és az érintettek személyes adatainak védelméhez való alapvető jogokba történő beavatkozás súlyára, meg kell állapítani, hogy ezek a jogok elsőbbséget élveznek a nyilvánosság ahhoz fűződő érdekével szemben, hogy hozzáférjen a hivatalos dokumentumokhoz, nevezetesen a gépjárművek és gépjárművezetők nemzeti nyilvántartásához.⁶³

Az ügyben eljáró főtanácsnok felhívta a figyelmet arra, hogy a GDPR 86. cikke csupán elismeri a hivatalos dokumentumokhoz való nyilvános hozzáférés fontosságát. Ezenkívül e rendelkezés nem ad további útmutatást arra vonatkozóan, hogy a hivatalos dokumentumokhoz való nyilvános hozzáférést hogyan kell összeegyeztetni az adatvédelmi szabályokkal. Álláspontja szerint e rendelkezés deklaratív jellegűnek tekintendő, és ezért inkább egy preambulumbekzdéshez hasonlít, semmint egy jogszabálysöveg előíró jellegű rendelkezéséhez.⁶⁴

⁶⁰ Uo. [188].

⁶¹ C-439/19. *Latvijas Republikas Saeima* (Points de pénalité).

⁶² Uo. [119].

⁶³ Uo. [120].

⁶⁴ Maciej Szpunar főtanácsnok indítványa a C-439/19. *Latvijas Republikas Saeima* (Points de pénalité) ügyben, [86].

5.4. A német bíróságok joggyakorlata

Érdekes lehet megnézni, hogy más országokban hogyan értelmezték, illetve egyeztették össze a nemzeti jogot a GDPR 86. cikkével. Az osztrák joggyakorlatban sem a legfelső bíróság, sem a közigazgatási felsőbíróság, sem az alkotmánybíróság nem foglalkozott a kérdéssel. Az alábbiakban a német gyakorlat bemutatására szorítkozom.

A német joggyakorlatban több döntéssel is találkozhatunk, amelyek a GDPR 86. cikkéhez kapcsolódó értelmezést tartalmaznak. Ezek közül talán a legfontosabb az a döntés, amelyben a bajor közigazgatási tábla (Bayerischer Verwaltungsgerichtshof) kimondta: az uniós joggal nem ellentétes az, hogy magánszemélyeket tájékoztatási kötelezettség terhel hivatali dokumentumok (közérdekű adatok) tekintetében.⁶⁵ E döntésben ugyanakkor nem merül fel a magyarhoz hasonló probléma, hiszen az alkalmazandó bajor adatvédelmi törvény, bajor statisztikai törvény és szövetségi információszabadság-törvény szabályait a német jogalkotók a GDPR 86. cikkéhez igazították. A tábla a 2020-as Topf Secret döntésében sokkal konkrétabban fogalmaz, kiemelve, hogy a VIG⁶⁶ 3. § 1.m.2. pontja szerint a személyes adatok védelme nem akadályozhatja meg a tájékoztatást. A tábla szerint mindaddig, amíg a személyes adatok kiadása az ellenérdekű fél által adatkezelésnek minősül, azt a GDPR 6. cikk (1) bekezdés c) pontja és a (3) bekezdés első mondata szerinti jogalap jogszerűvé teszi.

A bíróság arra is felhívta a figyelmet, hogy a kérelmező cégnevében használt személyes adatok a beavatkozó számára egyébként is ismertek. A tábla nem fogadta el a kérelmezőnek a GDPR 86. cikkével kapcsolatos adatvédelmi aggályai körében kifejtett érvelését sem. Az e normahelyben található utalószabály, amely a közérdekű adatokhoz való hozzáférés vonatkozásában szabályozási jogosítványt ruház a nemzeti jogalkotókra, a bajor tábla szerint a VIG-ben is megjelenik, és e törvény lefokozott, ellentétes érdekeket (adatvédelem és hozzáférés) figyelembe vevő szabályozási modellje a GDPR-nak megfelel. A bíróság szerint nem fogadható el a kérelmező azon álláspontja, hogy a beavatkozó jogellenes adatkezelése vagy az adatoknak a későbbi, a Topf Secret platformon való felhasználása az ellenérdekű félnek beszámítható.⁶⁷ Ezt az álláspontot a tübingiai közigazgatási tábla (Oberverwaltungsgericht Thüringen) is a magáévá tette egy döntésében.⁶⁸

Az észak-rajna-vesztfáliai közigazgatási táblabíróság (OVG Nordrhein-Westfalen) a Topf Secret ügyhöz képest pár hónappal később hozott ítéletében szintén hasonló szempontokat vizsgált, ugyancsak a VIG rendelkezéseit vizsgálva.⁶⁹ A táblabíróság kimondta, hogy az adatvédelmi rendelkezések nem alkalmazhatók vállalati adatok tekintetében, és ennek fényében nem sérti a VIG a GDPR 86. cikkét akkor sem, ha a közzétéendő fogyasztói információk személyes adatnak minősülnek. A konkrét esetben egy betéti társaság cégneve a beltág nevét tartalmazta. A bíróság szerint az ilyen információszolgáltatás és a VIG megfogalmazása a GDPR-ral összhangban van. A bíróság rámutatott arra, hogy a GDPR 6. cikk 1. bekezdés e)

⁶⁵ Bayerischer VGH, Urteil vom 13.05.2019 – 4 B 18.1515, [36].

⁶⁶ *Verbraucherinformationsgesetz* – fogyasztói információkról szóló törvény.

⁶⁷ VGH Bayern, 15.04.2020 – 5 CS 19.2087 – Topf Secret.

⁶⁸ OVG Thüringen, 02.11.2021 – 3 EO 280/20.

⁶⁹ OVG Nordrhein-Westfalen, Beschluss vom 23.07.2020 – 15 B 288/20.

pont első fordulata alapján az adatkezelés jogszerű, ha az közérdekű feladat végrehajtásához szükséges, amely alá a közérdekű adatokhoz való hozzáférés is tartozik, így a közérdekű feladatról rendelkező VIG is jogszerűvé teszi az adatkezelést. A táblabíróság szerint a fogyasztói információs törvény nem teremt minden körülmények között előnyt az átláthatóságnak az adatvédelemmel szemben – ezzel hasonló álláspontra helyezkedik, mint a müncheni tábla a Topf Secret ügyben. A bíróság szerint ugyanakkor a perbeli esetben nem volt szükség a GDPR 86. cikke szerinti érdekmérlegelés elvégzésére, mivel a kérelmező nem természetes személy.

A müncheni közigazgatási bíróság (VG München) egy 2021-es, környezeti információkkal kapcsolatos perben további észrevételeket tett. A bajor környezeti információkról szóló törvény (BayUIG), hasonlóan a szövetségi információs szabadságról szóló törvényhez (IFG), előírja, hogy az adatigénylés megtagadható akkor, ha teljesítése személyes adatok nyilvánosságra hozatalával járna és ez az érintett jogos érdekét sértené, kivéve, ha az érintett a közzétételhez hozzájárult vagy a közzétételhez kapcsolódó közérdek az érintett jogos érdekét meghaladja.⁷⁰ A VG München úgy találta a konkrét esetben, hogy a BayUIG szabályozása a GDPR-ral, különösen annak 86. cikkével összhangban van. A bíróság szerint a GDPR 86. cikkéből a közérdekű adatok megismerését támogató szemlélet látszik kirajzolódni, amelyet a rendelet (154) preambulumbekzdése is megerősít, hiszen lehetővé teszi, hogy a GDPR alkalmazása során tekintettel legyen a közzététel dokumentumaihoz való hozzáférésre (a magyar terminológiában: a közérdekű adatok megismerésére és terjesztésére). A közzététel dokumentumaihoz való hozzáférést a VG München szerint a BayUIG előbb idézett rendelkezése szerinti közérdeknek lehet tekinteni, így az adatkezelő a dokumentumokban (a magyar terminológiában: iratokban) szereplő személyes adatokat, amelyek egy közfeladatot ellátó szerv birtokában vannak, nyilvánosságra hozhatja, ha az sem uniós, sem tagállami jogot nem sért. Ebből a bíróság szerint az következik, hogy az érintett magánérdeke a köz közérdekű adatok megismeréshez fűződő érdekével szemben jellemzően nem élvez elsőbbséget.⁷¹

5.5. Javaslat a személyes adatok rugalmasabb megismerésére

Nem feltétlenül ellentétes tehát sem az adatvédelmi szabályokkal, sem a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való joggal az, ha a nemzeti jog a közérdekből nyilvános adatok körét nem határozza meg kifejezetten törvényben, hanem érdekmérlegelés előírásával a jogalkalmazóra bízva annak eldöntését, hogy a személyes adat egy adott esetben nyilvános-e. Ebben az esetben az adatkezelés jogalapja a GDPR 6. cikk 1. bekezdés e) pontja lehet, amely így hasonló szerepet tölt be a közzététel esetén, mint az f) pontbeli jogos érdek jogalap a magánszféra esetében, lehetőséget adva egyfajta érdekmérlegelésre.

A német bírói gyakorlatból tehát leszűrhető, hogy nincsen adatvédelmi akadály a rugalmasabb szabályozásnak, amely a nyilvánossághoz fűződő közérdek és a magánszemély személyes adatainak védelme közötti jogtárgymérlegelést a jogalkalmazóra telepíti azzal,

⁷⁰ VG München, 30.06.2021 – M 32 K 20.2879.

⁷¹ Uo.

hogy a jogellenes nyilvánosságra hozatallal az adatkezelő közfeladatot ellátó szerv jogellenes adatkezelést valósít meg. A rugalmasabb szabályozás kialakítása ezért álláspontom szerint megfontolandó lehet, jóllehet a magyar szabályozás a közérdekből nyilvános adat jelenlegi szabályozásával a Tromsøi Egyezménynek teljes mértékben megfelel.

További lényeges szempont lenne, hogy e szemlélet révén megmarad a közérdekű adat – személyes adat dichotómiája, amelybe nem ékelődik be a közérdekből nyilvános adat hibrid fogalma (ez hasonlóan igaz például az üzleti titok esetében is), így lényegében az e jog védte érdekeket biztosító alanyi jogi tényállások jogellenességet kizáró okaként lehetne értelmezni az információs szabadság alapjoga által indukált nyilvánosság, nem pedig egy külön ágazati fogalom meghatározásával. Álláspontom szerint a közérdekből nyilvános adat fogalmának létrejötte is része a Jakab András által szabályfixációnak nevezett jelenségnek.⁷² Ahogyan a Tromsøi Egyezmény, úgy a külföldi megoldások sem oldják le külön fogalommal e jog védte érdekeket az azok védelmét biztosító általános alanyi jogi (magánjogi) diszpozíciókról. Ez persze nem teszi egyezményellenessé a magyar megoldást. Mivel azonban a magyar Alaptörvény nem rendelkezik a közérdekből nyilvános adatok külön védelméről, ezek alapjogi szempontból két alapjog között lebegnek azzal, hogy ezen adatok védelme a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való jog – ahogy az információs szabadságot az Alaptörvény nevezi – hatókörébe nem tud bekerülni, mivel a magyar jogrendszer jellegadó sajátosságuként szögezi le, hogy a közérdekből nyilvános adatok nem minősülnek ilyennek.

6. Összefoglalás

Az Infotv. számos olyan rendelkezést tartalmaz, amely vagy kifejezetten ellentétes a Tromsøi Egyezmény szabályaival, vagy más okból veti fel a szabályozás hiányosságait, mint például azok az esetek, amikor a joggyakorlat ugyan megfelel az egyezménynek, de azt a jogi szabályozás nem követi le. Olyan esetet is találunk, ahol a magyar szabályozás biztosít nagyobb teret az állami információk megismerésének, ez azonban természetes, hiszen az egyezmény célja a keretszabályok meghatározása.

A magyar információs szabadság-szabályozás alapvetően haladó szellemiségű – szemben például az osztrák szabályozással⁷³ –, és számos jó gyakorlatot emel törvényerőre. Azonban a Tromsøi Egyezményhez fűzött nyilatkozatban tett magyar vállalások jelentősen kitérítik ezen alapjog hatókörét, így ha az ennek megfelelő szabályokat a jogalkotó megalkotja, az az egész alapjog struktúrájának és dinamikájának átalakulásához fog vezetni. Pozitívumként értékelendő, hogy a NAIH – helyesen – elkezdte figyelembe venni az egyezmény rendelkezéseit, és ajánlást bocsátott ki az igényelt közérdekű adatot ténylegesen kezelő szervezetre vonatkozó tájékoztatási kötelezettségről.⁷⁴

---

⁷² JAKAB András: Miért nem működik jól a magyar jogrend és hogyan javíthatjuk meg? *MTA Law Working Papers*, 2018/01., 2.

⁷³ <https://bit.ly/3xnxy0P>.

⁷⁴ <https://bit.ly/3y6YdjQ>.

Az igazságügyi szervek adatai megismerhetőségének szabályozási problémái azonban elvezetnek bennünket egy másik nagy problémakörhöz: az igazságügyi adatkezeléshez. 2013-ban az Országos Bírósági Hivatal kezdeményezésére elindult egy kodifikáció,⁷⁵ amellyel kapcsolatosan a NAIH is állást foglalt egyes kérdésekben (tárgyalási jegyzék, a tárgyalás nyilvánossága, bírósági határozatok anonimizálása stb.).⁷⁶ Ebből egyértelműen kirajzolódik az, hogy a jogalkotót az információszabadság több vonatkozásában is jogalkotási kényszer terheli, amit célszerű lenne összehangoltan, egységesen és ebből fakadóan egyszerre megvalósítani.

⁷⁵ Az Országos Bírósági Hivatal elnökének éves beszámolója, 2013, 127.

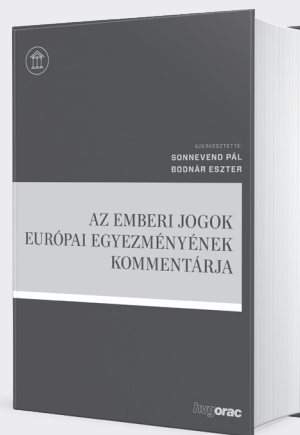
⁷⁶ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság elnökének éves beszámolója, 2013, 126–132.

AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI EGYZEMÉNYÉNEK KOMMENTÁRJA

SZERZŐK: Bazánth Barbara, Bodnár Eszter, Csekő-Lengyel Nóra Zsuzsanna, F. Rozsnyai Krisztina, Gondola Csaba, Jeney Petra, Kajtár Gábor, Kende Tamás, Koósne Mohácsi Barbara, Orosz Dzszenifer, Pap Dániel, Raisz Anikó, Schanda Balázs, Sonnevend Pál, Sulyok Katalin, Szalayné Sándor Erzsébet, Török Bernát, Uitz Renáta

SZERKESZTŐK: Sonnevend Pál, Bodnár Eszter

ÁRA: 10 000 Ft

Ez a könyv az első átfogó magyar nyelvű kommentár az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez. A tudomány és a gyakorlat elismert képviselői tudományos igényességgel írták, elsősorban a gyakorlati szakemberek számára. Bírák, ügyvédek, ügyészek, rendőrök, büntetés-végrehajtási intézetek és civil szervezetek munkatársai egyaránt használhatják napi munkájuk során. A kommentár cikkeként magyarázza az Egyezményt az Emberi Jogok Európai Bírósága esetjoga alapján, külön figyelmet fordítva a Magyarországot érintő ügyekre.

A politikai paródia célját szolgáló felhasználások szerzői jogi megítélése

UJHELYI DÁVID*

„A politikai karikatúra a támadás, a gúny, a gúny és a szatíra fegyvere. [...] Általában olyan szívesen látott, mint egy méhcsípés, és bizonyos körökben mindig vitatott.”¹

1. Bevezetés

2021. június 1. napján lépett hatályba a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2021. évi XXXVII. törvény (Módtv.), amely a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Sztj.) – novelláris léptékű – és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény módosítása útján ültette át a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról szóló (EU) 2019/790 irányelvet (CDSM irányelv) és a műsorszolgáltató szervezetek egyes online közvetítéseire, valamint televíziós és rádiós műsorok továbbközvetítésére alkalmazandó szerzői jogok és szerzői joggal szomszédos jogok gyakorlására vonatkozó szabályok megállapításáról, valamint a 93/83/EGK tanácsi irányelv módosításáról szóló (EU) 2019/789 irányelvet.²

A CDSM irányelv számos területen szignifikáns változásokat hozott a digitális egységes piac megteremtése érdekében, így többek között rendezi a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek felhasználásának egyes kérdéseit, új keretrendszert ad a határon átnyúló digitális oktatásnak, a sajtópluralizmus védelme érdekében egy új, *sui generis* szomszédos jogot alkot a sajtókiadványok kiadói részére, és kibővíti a nyilvánosságához közvetítés jogát egy új, a digitális platformokhoz kapcsolódó aspektussal.³ Ez utóbbihoz kapcsolódik az ún. tartalommosztó szolgáltatók felelősségi rendszerének szabályozása is, amelynek célja, hogy a jogosultak a szerzői

* Főosztályvezető, Igazságügyi Minisztérium Versenyjogi és Szellemi Tulajdonjogi Főosztály; megbízott oktató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar. A jelen tanulmányban kifejtett gondolatok a szerző saját véleményét tükrözik, azok nem azonosak az intézmények álláspontjával.

¹ „The political cartoon is a weapon of attack, of scorn and ridicule and satire. [...] It is usually as welcome as a bee sting and is always controversial in some quarters.” Scott LONG: The Political Cartoon: Journalism’s Strongest Weapon. 50(11) *The Quill* (1962) 56–57.

² Az áttüztetésről bővebben lásd BARANYI Róbert – UJHELYI Dávid: A digitális szerzői jogi szabályozás legújabb lépcsője – a CDSM irányelv áttüztetésének háttere és eredményei. *Fontes Iuris*, 2021/3., 36–45.

³ Lásd még Séverine DUSOLLIER: The 2019 Directive on Copyright in the Digital Single Market: Some Progress, a Few Bad Choices, and an Overall Failed Ambition. 57(4) *Common Market Law Review* (2020) 979–1030.

műveket megosztó platformok bevételeiből arányos díjazáshoz juthassanak, ezzel bevárva vagy legalábbis szűkítve a magyarul „értékrésnek” fordított *value gap*-et.

A felhasználások engedélyezésével kapcsolatos jogosulti lehetőségek erősítése mellett ugyanakkor a CDSM irányelv 17. cikk (7) bekezdése⁴ kötelező jelleggel előírja bizonyos szabad felhasználási eseteknek – a nyilvánossághoz közvetítésnek a tartalommegosztó szolgáltatók által megvalósított formájához kapcsolódóan – a tagállami jogokba való átültetését. Ezek között vannak olyanok, amelyeket a hazai jog már korábban is ismert (például az idézés), olyanok, amelyeket más szabad felhasználás keretében kezelt (például a kritikai és az ismertetési célú felhasználások az idézés körében) és olyanok is, amelyeket nem ismert el – ide sorolható a paródia. Az uniós jogalkotó ezzel – legalábbis korlátozott mértékben – kötelezővé tette az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló 2001/29/EK irányelv (InfoSoc. irányelv) 5. cikk (3) bekezdés k) pontjában található⁵ paródia-célú, opcionális szabad felhasználási esetnek az átültetését.

A Módtv. hatálybalépésével az Szjt. is kiegészült a paródiacélú felhasználásokat a jogosult engedélyezési jogköréből és díjigényéből kiemelő szabad felhasználási esettel. A jelen tanulmány célja, hogy azonosítsa az uniós, a külföldi és a hazai dokumentált – de nem a teljesség igényével kigyűjtött⁶ – gyakorlat alapján (2–3. fejezet) a paródia egy speciális fajtája, a politikai paródia vonatkozásában felmerülő szerzői jogi kérdéseket, valamint az új szabad felhasználási eset tükrében választ keressen azokra (4. fejezet).⁷

2. A politikai paródia az uniós és a külföldi gyakorlatban

A politikai paródiák mind az uniós, mind a külföldi gyakorlatban megjelennek. A kapcsolódó jogvitákban az eljáró bíróságok nemritkán olyan következtetésekre jutottak, amelyek nemcsak a politikai, hanem a szerzői jogi értelemben vett paródia vonatkozásában is általában komolyan jelentőséggel bírnak.

⁴ CDSM irányelv 17. cikk (7) bekezdés: „A tagállamok biztosítják, hogy a felhasználók minden egyes tagállamban a következő létező kivételek és korlátozások bármelyikére támaszkodhassanak a felhasználók által előállított tartalom online tartalommegosztó szolgáltatásokra való feltöltése és hozzáférhetővé tétele során:

a) idézés, kritika, ismertetés;

b) karikatúra, paródia vagy utáztatás készítésének céljára történő felhasználás.”

⁵ InfoSoc. irányelv 5. cikk (3) bek. k) pont: „A tagállamok a 2. és a 3. cikkben szabályozott jogok vonatkozásában az alábbi esetekben kivételeket, illetve korlátozásokat állapíthatnak meg: k) karikatúra, paródia vagy utáztatás készítésének céljára történő felhasználás.”

⁶ A szerző igyekezett olyan példákat válogatni a külföldi gyakorlatból, amelyek kontextusa könnyen érthető vagy legalább röviden elmagyarázható a hazai olvasók számára.

⁷ A jelen tanulmány ugyanakkor a paródia személyiségi jogi vonatkozásait nem vizsgálja.

2.1. A Deckmyn-döntés

Az Európai Unió Bírósága (EUB) a szerzői jogok területén az elmúlt években hozott ítéleteiben egyre szabadabban és rugalmasabban értelmezi az uniós jogot.⁸ Ebbe a sorba minden további nélkül beleillik a Deckmyn-ügyben hozott döntés is,⁹ amely a paródia uniós szerzői jogi megítélésével foglalkozik, az InfoSoc. irányelvben nevesített opcionális kivétel alapján. Az alapeljárás tárgyát képező jogvita tényállása szerint Johan Deckmyn, a Vlaams Belang elnevezésű politikai párt tagja 2011. évi naptárakat osztogatott egy rendezvény résztvevőinek. A naptárak borítóján Willebord Vandersteen belga képregényrajzoló egyik híres és közismert alkotása, a *Suske en Wiske* képregényfüzetek *De Wilde Weldoener* című, 1961. évi egyik számának átdolgozása szerepel.¹⁰

A borítón Gent város akkori polgármestere, Daniël Termont látható, amint az eredeti műhöz igen hasonlóan: tógába öltözve, egy repülő alkalmatossággal a hátán, a háttérben hasonló kontúrú épületek előtt pénzt szór szét burkába öltözött hölgyek és turbánt viselő, színes bőrű férfiak – vagyis nyilvánvalóan muszlim emberek – között,¹¹ miközben fehér bőrű fiatalok az eredeti művön ábrázolt gyermekekhez ugyancsak hasonló megrökönyvéssel és aggodalommal figyelik a tevékenységét (ezt az EUB „politikai élcráznak” minősíti).¹²

1. ábra

Vandersteen eredeti képregénye és a Deckmyn által osztogatott naptár
(Forrás: europeanlawblog.eu)

⁸ Lásd még pl. C-466/12. Svensson v. Retriever Sverige AB; C-348/13. BestWater International GmbH v. Michael Mebes; C-160/15. GS Media BV v. Sanoma Media Netherlands BV; C-174/15. Vereniging Openbare Bibliotheken v. Vereniging Nederlands Uitgeversverbond.

⁹ C-201/13. Johan Deckmyn v. Vandersteen.

¹⁰ Josef DREXL: European and International Intellectual Property Law between Propertization and Regulation: How a Fundamental-Rights Approach Can Mitigate the Tension. 47(2) *The University of the Pacific Law Review*, (2016) 211.

¹¹ Catherine SEVILLE: The Space Needed for Parody within Copyright Law: Reflections Following Deckmyn. 27(1) *National Law School of India Review* (2015) 9.

¹² Deckmyn-döntés (9. lj.) [11].

Tekintettel arra, hogy az eredeti szerző örökösei – mint a szerzői jogok jogosultjai –, a bírón dolgozó grafikus és a kiadó (mint felperesek)¹³ szerint Deckmyn rajzának felhasználása sérti szerzői jogukat, polgári peres eljárást indítottak a brüsszeli elsőfokú bíróság előtt. A fellebbviteli ügyben eljáró bíróság a fentiekben kifejtett felhasználást – annak ellenére, hogy a belga nemzeti jogban van paródiakivétel – szerzői jogi jogsértésnek minősítette, és az alperest kényszerítő bíróság terhe mellett annak abbahagyására kötelezte. Az alperesek a döntés ellen fellebbezéssel éltek, az ügyben eljáró brüsszeli fellebbviteli bíróság pedig a paródia fogalmának harmonizációs szintjére és a kivétel lehetséges feltételeire irányuló kérdésekkel fordult az EUB-hoz.¹⁴

Az azóta hatályon kívül helyezett 1994. évi belga szerzői jogi törvény¹⁵ 22. § (1) bekezdés 6. pontja alapján a nyilvánosságra hozott művek tekintetében a szerző nem tiltakozhatott a műve paródiája, karikatúrája vagy utánzata ellen, amennyiben azt a jó erkölcs követelményeivel összhangban készítették. Pedro Cruz Villalón főtanácsnok az EUB-nak címzett főtanácsnoki indítványában hangsúlyozza, hogy a másodfokú bíróság a nemzeti jogszabály jó erkölccsel kapcsolatos fogalmának értelmezésével, továbbá a személyhez fűződő jogoknak és a háromlépcsős tesztnek az eset megítélésében betöltött szerepével – az arra vonatkozó hatáskör hiányában – nem foglalkozik,¹⁶ az EUB pedig ugyancsak ezt az utat követte. Ennek megfelelően a későbbiekben az EUB elsősorban az InfoSoc. irányelv rendelkezéseire tekintettel válaszolt az eljáró bíróság által feltett kérdésekre. A fentiekben kifejtettek szerint az irányelv 5. cikk (3) bekezdés k) pontja a többszörözés és a nyilvánossághoz közvetítés – illetve annak egy speciális formája, a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tétel – alól enged kivételt a karikatúra, paródia vagy utánzat céljából történő felhasználás esetében.¹⁷

Az első kérdéssel kapcsolatban az EUB kifejti, hogy a paródia fogalma nem tisztázott az irányelvben, és az irányelv nem is utal vissza a tagállami jogra, így azt „az Európai Unióban önállóan és egységesen kell értelmezni,” azt „az uniós jog önálló fogalmának kell tekinteni,”¹⁸ figyelemmel az InfoSoc. irányelv (32) preambulumbekkezdésében lefektetett célokra és elvekre,¹⁹ úgymint a működőképes belső piac biztosítása és a kivételek és korlátozások koherens alkalmazása.²⁰ A kivételek egységes értelmezésének kötelezettségét számos korábbi döntés is megerősítette, így

¹³ MEZEI Péter: Paródia az Európai Bíróságon. *Szerzői jog a XXI. században blog*, 2014. június 23., <https://goo.gl/2U762f>.

¹⁴ Jonathan GRIFFITHS: Fair Dealing after Deckmyn: The United Kingdom's Defence for Caricature, Parody or Pastiche. In Sam RICKETSON – Megan RICHARDSON (szerk.): *Research Handbook on Intellectual Property in Media and Entertainment*. Cheltenham–Northampton, Edward Elgar, 2017, 5.

¹⁵ De wet van 30 juni 1994 betreffende het auteursrecht, <https://bit.ly/3MGBAXR>.

¹⁶ Pedro Cruz Villalón főtanácsnok indítványa a C-201/13. Deckmyn és Vrijheidsfonds ügyben, <http://goo.gl/VmKS9g>.

¹⁷ Georgios I. ZEKOS: Copyrights and Trademarks in Cyberspace: A Legal and Economic Analysis. 15(1) *Chicago-Kent Journal of Intellectual Property* (2016) 341.

¹⁸ MEZEI Péter: Vicces kedvében van az Európai Unió Bírósága. *Szerzői jog a XXI. században blog*, 2014. szeptember 10., <https://goo.gl/EuEpxE>.

¹⁹ Siniša RODIN: Constitutional Relevance of Foreign Court Decisions. 64(4) *The American Journal of Comparative Law* (2016) 838.

²⁰ Richard ARNOLD – Eleonora ROSATI: Are National Courts the Addressees of the InfoSoc Three-Step Test? 10(10) *Journal of Intellectual Property Law & Practice* (2015) 747.

különösen a már hivatkozott ACI Adam, a Padawan és a DR & TV2 Danmark ügyben hozott ítélet.²¹

Az EUB a második és a harmadik kérdést összevonva válaszolta meg. Eszerint a paródia pontos definícióját az InfoSoc. irányelv nem tartalmazza, így azt az általános nyelvhasználatban elfogadott szokásos jelentése szerint kell értelmezni.²² Emellett Villalón főtanácsnok – a Belga Királyság álláspontját idézve, az EUB későbbi álláspontjával összhangban – indítványának 42. pontjában kifejti, hogy az ügy megítélésének szempontjából a paródia, az utáncat és a karikatúra elhatárolása indifferens is, mivel „a három fogalom túlságosan hasonló ahhoz, hogy különbséget lehessen tenni közöttük”, és az InfoSoc. irányelv kivétele egyébként is mindhármat lefedi.

Továbbá a paródia mint önálló uniós jogi fogalom értelmezésénél az EUB elveti a kérdésfeltevésben említett feltételeket, és megállapítja, hogy a fogalom nem függ olyan jellemzőktől, mint az eredeti, sajátos – pontosabban: egyéni, eredeti – jelleg, a paródiának az eredeti műre vagy másra való irányultsága vagy a forrásmegjelölés.²³ Két olyan sajátosságot emel ki viszont a döntés a 33. pontban, amelynek az uniós jogi paródiának meg kell felelnie. Ennek megfelelően a paródia 1. egy létező szerzői művet idéz fel úgy, hogy érzékelteti az e műtől való eltéréseket, és 2. humort vagy gúnyt fejez ki.²⁴ Az EUB olvasatában, illetve a fentiekben kifejtettek alapján tehát a paródiacélú felhasználás akkor nem jogsértő, ha 1. nem ütközik a nemzeti jogba, vagyis az adott tagállamban van paródiakivétel (itt ki kell térni arra, hogy a nemzeti jogban a paródiának teret adó kivételnek ezentúl összhangban kell lennie a döntésben lefektetettekkel, ahogy azt a későbbi német és francia példa is mutatja);²⁵ 2. megfelel a paródia mint uniós jogintézmény feltételeinek (az eredeti mű felidézése, humor vagy gúny kifejezése); 3. megfelelő érdekegyensúlyt alakít ki az érdekeltek között, és nem diszkriminatív.²⁶

Ehhez még hozzáteszi az EUB, hogy a paródiának az InfoSoc. irányelv (31) preambulumbekzdésében foglalt „megfelelő egyensúly” követelményének is eleget kell tennie. Jelen esetben ezt az egyensúlyt a szerzőknek az InfoSoc. irányelvben – elsősorban a 2. és 3. cikkben – biztosított jogai, jogos érdekei és a véleménynyilvánítás szabadsága között kell biztosítani. Az EUB megfogalmazásában: „nem vitatott, hogy a paródia egy vélemény kifejezésének megfelelő eszköze,” a kivétel alkalmazása során pedig

²¹ Lásd különösen C-435/12. ACI Adam [30]–[31]; C-467/08. Padawan v. SGAE [32]–[33], [37]; C-510/10. DR & TV2 Danmark v. NCB [33]–[37].

²² FALUDI Gábor: A paródia a szerzői jogban. In KÓHIDI Ákos – KESERŐ Barna Arnold (szerk.): *Tanulmányok a 65 éves Lenkovich Barnabás tiszteletére*. Győr–Budapest, Eötvös József Könyv- és Lapkiadó, 2015, 112.

²³ Az angolszász terminológia ez utóbbi paródiafajtákat *weapon*, illetve *target parody*ként ismeri. Lásd pl. Anna SPIES: *Revering Irreverence: A Fair Dealing Exception for Both Weapon and Target Parodies*. 34(3) *UNSW Law Journal* (2011) 1123.

²⁴ ZEKOS i. m. (17. lj.) 341.

²⁵ Különös tekintettel arra, hogy a tagállamoknak, az InfoSoc. irányelvben lefektetett kivételeken túlmenően, nincs tágabb lehetőségük kivételt vagy korlátozást beiktatni. Lásd Bernd J. JÜTTE: *The EU's Trouble with Mashups: From Disabling to Enabling a Digital Art Form*. 5(3) *Journal of Intellectual Property, Information Technology & E-Commerce Law* (2014) 180.

²⁶ GRIFFITHS i. m. (14. lj.) 5.

tiszteletben kell tartania egyrészt az ezen irányelv 2. és 3. cikkeiben említett személyek érdekei és jogai, másrészt valamely védelemben részesülő teljesítménynek az említett 5. cikk (3) bekezdésének k) pontja értelmében vett paródiára vonatkozó kivételre hivatkozó felhasználójának a véleménynyilvánítás szabadságához fűződő joga közötti megfelelő egyensúlyt.²⁷

Tehát az EUB elvárja, hogy a szerzői kizárólagos jog és a véleménynyilvánítás szabadsága mint a felhasználásban ütköző jogok esetében a szabad felhasználás e jogok kiegyensúlyozására törekedjen.²⁸ Ez egyébként nem új keletű gondolat: az EUB számos más eset kapcsán is kitért az egyes kivételek alapjogi megalapozottságára és az egyes jogok közötti egyensúly elérésének fontosságára.²⁹ Kérdés ugyanakkor, hogy ezen egyensúly biztosítása hol és milyen tartalommal merül fel: Eleonora Rosati álláspontja szerint az ügy konkrét körülményeihez képest az eljáró bíróság feladata,³⁰ ugyanakkor ennek eszközeit és lehetőségét álláspontunk szerint a tagállami jogalkotónak kell biztosítania. Christophe Geiger az EUB megállapítását továbbgondolva jelzi, hogy a paródiacélú felhasználások szerzői jogi elismerésének hiánya felveti a véleménynyilvánítás szabadságának sérelmét.³¹ Ezen túlmenően egy fontos szempontra is felhívja a figyelmet: meglátása szerint az alapvető jogokkal – mint szerzői jogi szempontból külső tényezőkkel, externáliákkal – való ütköztetés a kontinentális jogrendszerekben a kreatív, transzformatív felhasználások elismerésének legfontosabb módja,³² tehát ennek az érdekütköztetésnek szerzői jogi szempontból kiemelt jelentőségű hozzáadott értéke van.

Ám a szerzői kizárólagos jog korlátozásának nyilvánvalóan határt kell szabni, és erre az EUB is próbál – az ügy körülményeihez igazodóan – reagálni, amikor kimondja, hogy a felhasználás nem sértheti a hátrányos megkülönböztetés tilalmának elvét,³³ tehát nem lehet diszkriminatív.³⁴ Bár az EUB nyitva hagyja azt a kérdést, hogy mi képezheti még a kivétel alkalmazásának korlátját, álláspontunk szerint a válasz a szerzői személyhez fűződő jogok, különösen az integritáshoz való jog és a véleménynyilvánítás szabadságának általános korlátai³⁵ környekén keresendők.

²⁷ Deckmyn-döntés (9. lj.) [25], [27] és [34].

²⁸ Elena IZYUMENKO: The Freedom of Expression Contours of Copyright in the Digital Era: A European Perspective. 19(3–4) *Journal of World Intellectual Property* (2016) 118.

²⁹ Lád C-70/10. *Scarlet v. SABAM* [46]; C-360/10. *SABAM v. Netlog* [44]; C-314/12. *UPC Telekabel v. Constantin Film* [46]; C-145/10. *Painer* [134]–[135]; C-469/17. *Funke Medien* [67], C-476/17. *Pelham* [32], [34] és C-516/17. *Spiegel Online* [42], [51], [58], [82].

³⁰ Eleonora ROSATI: Just a Laughing Matter? Why the Decision in *Deckmyn* is Broader than Parody. 52(2) *Common Market Law Review* (2015) 515–518.

³¹ Christophe GEIGER: Freedom of Artistic Creativity and Copyright Law: A Compatible Combination. 8(3) *UC Irvine Law Review* (2018) 428.

³² Uo., 418.

³³ Eleonora ROSATI: *Copyright and the Court of Justice of the European Union*. Oxford, Oxford University Press, 2019, 132.

³⁴ Abbe BROWN et al.: *Contemporary Intellectual Property: Law and Policy*. Oxford, Oxford University Press, 2019, 187.

³⁵ Sabine JACQUES et al.: An Empirical Study of the Use of Automated Anti-Piracy Systems and Their Consequences for Cultural Diversity. 15(2) *SCRIPTed* (2018) 290.; KOLTAY András: A gyűlöletbeszéd korlátozásának elméleti szempontjai. *Iustum Aequum Salutare*, 2011/3., 111–124.

2.2. Kanada gyakorlata

Az 1982-es *ATV Music Publishing of Canada Ltd. v. Rogers Radio Broadcasting Ltd.* ügyben³⁶ a Rogers Radio a Beatles együttes *Revolution* című dalának átdolgozására és nyilvánossághoz közvetítésére szeretett volna engedélyt szerezni a zeneművet gondozó ATV Music társaságtól, ám a kiadó elzárkózott ettől.³⁷ A Rogers Radio ettől függetlenül elkészítette az átdolgozást – amely Kanadának az Egyesült Királyságtól való jogi függetlenedése körében megvalósított alkotmányozás³⁸ és Pierre Trudeau ebben betöltött szerepére utaló politikai paródia –, és annak sugárzást is megvalósította. A paródia az eredeti zenei elemekkel és az alábbi szöveggel került adásba:³⁹

<i>Revolution</i> (The Beatles, részlet)	<i>Constitution</i> (Rogers Radio, részlet)
You say you want a revolution Well, you know We all want to change the world You tell me that it's evolution Well, you know We all want to change the world But when you talk about destruction Don't you know that you can count me out Don't you know it's gonna be All right, all right, all right.	You say you want a constitution Well Trudeau Will it really change the world Provinces you know aren't certain Alberta's not third world! And when stickin' the dogs on Clark Better make sure they bite not bark Then Trudeau you're gonna be alright Then Trudeau you're gonna be alright.

Az alperesek többek között arra is hivatkoztak, hogy felhasználásuk paródiát valósít meg, ám az eljáró bíróság végül engedély hiányában jogsértőnek minősítette a felhasználást.⁴⁰ Van Camp bíró egyúttal jelezte, hogy a felhasználást a szerzői kizárólagos jog komoly sérelmének érzi, mivel az eredeti mű élvezetére komoly hatással van: „Nehéz lenne az új dal szavainak [elemenkbe való] betolakodása nélkül valaha is újra meghallgatni az eredeti dalt.”⁴¹ Az ügyben tehát a politikai célú véleménynyilvánítás nem írta felül a szerzői kizárólagos jogokat, releváns szabad felhasználási esetet a bíróság nem azonosított.

³⁶ *ATV Music Publishing of Canada Ltd. v. Rogers Radio Broadcasting Ltd.* (1982) 35 OR (2d) 417. Részletes elemzését lásd William J. BRAITHWAITE: *From Revolution to Constitution: Copyright, Compulsory Licences and the Parodied Song*. 18(1) *University of British Columbia Law Review* (1984) 35–68.

³⁷ Paul SANDERSON: *Musicians' Legal Problems: A Select and Annotated Bibliography of Canadian and Comparative Law-Related Materials*. 11(1) *Queen's Law Journal* (1985) 104.

³⁸ Constitution Act of Canada, 1982.

³⁹ James Richard BANKO – Horace SATIRES: „Schlurppes Tonic Bubble Bath”: In Defense of Parody. 11(3) *University of Pennsylvania Journal of International Business Law* (1990) 629.

⁴⁰ Graham REYNOLDS: *A Stroke of Genius or Copyright Infringement: Mashups and Copyright in Canada*. 6(3) *SCRIPTed* (2009) 668.

⁴¹ Matthew RIMMER: *Digital Copyright and the Consumer Revolution: Hands Off My iPod*. Cheltenham, Edward Elgar, 2007, 139.

2.3. Az Egyesült Államok gyakorlata

Az Egyesült Államokban található a paródiacélú felhasználások leggazdagabb bírói gyakorlatát.⁴² A paródiatárgyú jogviták megítélésének alapja a bírói döntések által kimunkált,⁴³ majd az 1976. évben kodifikált,⁴⁴ a szerzői jogi törvény 107. §-ában nevesített *fair use* teszt.⁴⁵ Ennek értelmében a rendelkezésben felsorolt célokat (például a kritikát, a véleménynyilvánítást – a paródia pedig jellemzően ezen célok alatt kerül értelmezésre) szolgáló felhasználás nem sérti a szerző jogait. Ahhoz, hogy a felhasználás tisztességesnek, fairnek minősüljön, a bírói gyakorlat által kidolgozott négy feltételnek, faktornak is meg kell felelnie.⁴⁶ Így vizsgálni kell azt, hogy a felhasználás célja és jellege milyen, ezen belül pedig figyelemmel kell lenni például a felhasználás esetleges kereskedelmi természetére; tekintettel kell lenni a szerzői jog által védett mű természetére, továbbá a felhasználásnak az eredeti műhöz viszonyított mértékére és lényegességére, végül pedig a felhasználásnak az eredeti mű potenciális piacára vagy értékére gyakorolt hatására.⁴⁷

A *Hustler Magazine Inc. v. Moral Majority Inc.* ügyben 1986-ban született döntésben⁴⁸ nem egy engedély nélküli paródia létrehozása, hanem a paródia céljából készült mű felhasználásának kérdése merült fel. A *Hustler* az 1983. novemberi és 1984. márciusi számában egy „reklámparódiát” tett közzé,⁴⁹ amely egy korabeli Campari-hirdetés jellegzetes grafikai elemeit vette át,⁵⁰ és egy ismert médiaszeméliséggel, baptista lelkésszel és politikai aktivistával,⁵¹ Jerry Falwell-lel készült fiktív interjú tartalmazott, amelyben Falwell azt nyilatkozta, hogy első sze-

⁴² A jelen tanulmányban ismertetett példákon túl lásd Cathay Y. N. SMITH: Political Fair Use. 62 *William & Mary Law Review* (2021) 2004–2074.

⁴³ A gyakorlat a kivételt 1839 óta ismeri. Lásd L. Richard. WALTON: Heartbreak Hotel in B-Flat Broke: Music, Money and (Un)Fair Use. 21(2–3) *Cardozo Arts & Entertainment Law Journal* (2003) 425.

⁴⁴ Lisa Moloff KAPLAN: Parody and the Fair Use Defense to Copyright Infringement: Appropriate Purpose and Object of Humor. 26 *Arizona State Law Journal* (1994) 863.

⁴⁵ Az angol nyelvű szöveg: <https://goo.gl/ljLw>. „[T]he fair use of a copyrighted work [...] for purposes such as criticism, comment, [...] is not an infringement of copyright. In determining whether the use made of a work in any particular case is a fair use the factors to be considered shall include: (1) the purpose and character of the use, including whether such use is of a commercial nature or is for nonprofit educational purposes; (2) the nature of the copyrighted work; (3) the amount and substantiality of the portion used in relation to the copyrighted work as a whole; and (4) the effect of the use upon the potential market for or value of the copyrighted work. The fact that a work is unpublished shall not itself bar a finding of fair use if such finding is made upon consideration of all the above factors.”

⁴⁶ William J. WISE: Copyright: Infringement: Parody of Dramatic Production Held Not to Be Fair Use. 56(8) *Michigan Law Review* (1958) 1356–1357.; Suheil J. TOTAH: Copyright Law in Defense of Parody. 17 *Golden Gate University Law Review* (1987) 62.

⁴⁷ A faktorok megnevezésének magyar fordítása Mezei Pétertől származik. Lásd MEZEI Péter: Mitől *fair* a *fair*? Szerzői művek felhasználása a *fair use* teszt fényében. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2008/6., 31., 33., 36., 38.

⁴⁸ *Hustler Magazine, Inc. v. Moral Majority Inc.* 796 F.2d 1148 (9th Cir. 1986).

⁴⁹ John M. KANG: *Hustler v. Falwell*: Worst Case in the History of the World, Maybe the Universe. 12(3) *Nevada Law Journal* (2012) 585.

⁵⁰ Joseph H. KING: Defamation Claims Based on Parody and Other Fanciful Communications Not Intended to Be Understood as Fact. (3) *Utah Law Review* (2008) 889.

⁵¹ Kevin M. LEMLEY: A Proposal to Expand the Religious Services Exemption under the Copyright Act. 34(3) *University of Arkansas at Little Rock Law Review* (2012) 497.

<i>Puff the Magic Dragon</i> (Leonard Lipton – Petera Yarrow, részlet)	<i>Barack The Magic Negro</i> (Paul Shanklin, részlet)
<p>Puff the magic dragon lived by the sea And frolicked in the autumn mist in a land called Honah Lee Little Jackie Paper loved that rascal Puff And brought him strings and sealing wax and other fancy stuff Oh, Puff the magic dragon lived by the sea And frolicked in the autumn mist in a land called Honah Lee Puff the magic dragon lived by the sea And frolicked in the autumn mist in a land called Honah Lee</p>	<p>Barack the Magic Negro lives in D.C. The L.A. Times, they called him that ‘Cause he’s not authentic like me. Yeah, the guy from the L.A. paper Said he makes guilty whites feel good They’ll vote for him, and not for me ‘Cause he’s not from the hood. See, real black men, like Snoop Dog, Or me, or Farrakhan Have talked the talk, and walked the walk. Not come in late and won!</p>

A dal Al Sharpton civiljogi aktivista és a későbbi elnök, Barack Obama politikai szerepvállalásával kapcsolatban fogalmaz meg gúnyos véleményt.⁶¹ Bár a paródia vonatkozásában nem alakult ki olyan jogvita, amelyet peres eljárás keretében kellett volna eldönteni, a dalt rasszista üzenete miatt komoly kritikák érték.⁶²

A 2015-ös Galvin v. Ill. Republican Party ügyben⁶³ egy politikai célú paródiával kapcsolatban merültek fel szerzői jogi kérdések.⁶⁴ Az Illinois állambeli republikánus párt 2014-ben több ezer példányban többszörözte és terjesztette Quenton Galvin fényképét, amelyen a demokrata párt egyik tagja, Sam Yingling és sofőrje, Jacob Meister látható. A képet úgy módosították, hogy az eredeti képen látható kabrió hátsó ülésére pénzkötegeket helyeztek, a háttérbe pedig az Egyesült Államok Capitoliumát szerkesztették, azt a benyomást kelteve, mintha az autó az épületből ellopott pénzzel hajtana el.⁶⁵ A helyzet hozzáadott komikumát adja, hogy az átdolgozott művön a demokrata képviselő nem, csupán sofőrje szerepel, így a republikánus párt üzenete egy kicsit elveszni látszik.⁶⁶ Az engedély nélküli felhasználás vonatkozásában Galvin és Meister peres eljárást indított.

⁶¹ Maureen McCrann: A Modest Proposal: Granting Presumptive Fair Use Protection for Musical Parodies. 14(1) *Roger Williams University Law Review* (2009) 97–98.

⁶² Christi Parsons: Limbaugh draws fire on Obama parody. *The Seattle Times*, 2007. május 6., <https://bit.ly/3HdRXXV>.

⁶³ Galvin v. Ill. Republican Party. 130 F. Supp. 3d 1187 (N.D. Ill. 2015).

⁶⁴ Jiarui Liu: An Empirical Study of Transformative Use in Copyright Law. 22(1) *Stanford Technology Law Review* (2019) 163–241., 154. lj.

⁶⁵ Roger L. Zissu: Expanding Fair Use: The Trouble with Parody, the Case for Satire. 64 *Journal of the Copyright Society of the USA* (2017) 180.

⁶⁶ Renee Hobbs (szerk.): *The Routledge Companion to Media Education, Copyright, and Fair Use*. London, Routledge, 2018, 131.

Az eljáró bíróság alapvetően a kritikai cél szempontjából közelítette meg a kérdést,⁶⁷ ugyanakkor a felhasználásban a paródia célját is azonosította, így a Campbell-döntésre hagyatkozva vizsgálta a magatartás transzformatív jellegét és az eredeti mű piacára gyakorolt hatását is. A bíróság eleinte óvatosságra int a politikai célú felhasználások tekintetében:

A [felhasználás] kritikai és politikai természete [...] azonban nem dönti el automatikusan a mérleg nyelvét az alperesek javára az első feltétel tekintetében. A fair use-ra vonatkozó példák listájának [...] nem az a célja, hogy akár egy konkrét felhasználást feltételezhetően fairnek minősítsen. [...] A választott tisztségre jelölt személy politikájának kritikája kétségtelenül esszenciális eleme a demokratikus diskurzusnak; a politikai véleménynyilvánítás jogát azonban elsősorban az első Alkotmány első módosítása védi, nem pedig a szerzői jogi törvény.⁶⁸

3. ábra

Galvin eredeti képe és a paródia

(Forrás: scholarship.law.wm.edu és ssrn.com)

De mivel mindkét tekintetben a *fair use* teszt követelményeinek megfelelően minősítette a felhasználást a bíróság, jogsértést nem állapított meg.

3. A politikai paródia Magyarországon

Az uniós és a külföldi gyakorlathoz hasonlóan a hazai jogesetek is rendkívül tanulságosak, különösen arra tekintettel, hogy a paródia szerzői jogi megközelítése jelentős változáson ment át az elmúlt időszakban.

3.1. Paródiacélú felhasználás a paródiakivétel hatálybalépése előtt

Az első olyan érdemi hazai jogvita, amely paródiacélú felhasználás szerzői jogi megítélésére vonatkozik, éppen egy politikai paródiához volt köthető 2018-ban. A DC Comics és a HVG Lapkiadó Kft.⁶⁹ közötti peres eljárás tárgya a *HVG* folyóirat 2016. szeptember 8-ai számának

⁶⁷ Andrew GILDEN: Copyright's Market Gibberish. 94(3) *Washington Law Review* (2019) 1019–1083., 215. lj.

⁶⁸ Galvin (63. lj.) 1193.

⁶⁹ Külön köszönet illeti Bérczes Lászlót, a Bérczes Ügyvédi Iroda vezető ügyvédjét, a felperes jogi képviselőjét, hogy az ügyvel kapcsolatos döntéseket tudományos kutatás céljából rendelkezésre bocsátotta.

címlapja volt, amely a DC Comics egyik legrégebbi karaktere, Superman egyik ikonikus mozdulatát – az ing két kézzel való szétfeszítése – és az így megjelenő S szimbólumot ábrázolta, illetve dolgozta át.⁷⁰ Mivel a felhasználásra engedély nélkül került sor, a DC Comics polgári peres eljárást indított.

4. ábra

A Superman képregényfüzet első számának hazai kiadása (balra) és a HVG kérdéses címlapja (jobbra)

(Forrás: kepregenyarahaz.hu, hvg.hu)

A Fővárosi Törvényszék döntésének megalapozásához kérte a Szerzői Jogi Szakértő Testület (SZJSZT) állásfoglalását is, amelyben a testület a paródiával kapcsolatos kérdések felvezetésénél mintha engedne egy kicsit a korábbi szakvéleményekben foglaltaktól:

Az eljáró tanács megjegyzi, hogy a magyar szerzői jogi törvény nem tartalmazza a paródia-célú szabad felhasználást. Az EU 2001/29/EK irányelve 5. cikk (3) bekezdés k) pontja ugyan lehetővé teszi a tagállamok számára, hogy bevezessenek paródia-célú szabad felhasználást, de ezt a tagállamok mérlegelési jogkörében hagyja. Az Sztj. 2003. évi CII. törvénnyel végrehajtott jogharmonizációs célú módosításakor ezt a szabad felhasználást a magyar jogalkotó nem vezette be.⁷¹

Ugyanakkor a tanács a fentiek ellenére végül gondolatban visszakanyarodik az 16/08. sz. szakvéleményben kimondottakhoz, jelezve, hogy a „paródia mint a szerzői jog belső korlátja egyébként az Emberi Jogi Chartában és az Európai Emberi Jogi Egyezményben is szabályozott, az Alaptörvény által is védett véleményszabadság gyakorlásának az egyik formája, amelynek helye van akár személy, akár szerzői jogi védelemben részesülő mű, vagy teljesítmény parodizálásáról legyen is szó”⁷²

⁷⁰ CZEGLÉDI Ádám Sándor: Case law update – az elmúlt egy év legfontosabb védjegyjogi tárgyú döntései Magyarországon és az EU-ban. MIE Konferencia-előadás, 2019. november 21., <https://bit.ly/3xDiM7m>.

⁷¹ SZJSZT 07/19., Képregényfigura karakterelemeinek engedély nélküli felhasználása, 2. pont.

⁷² Uo.

A szakvélemény végül igazából nyitva hagyta a kérdést, és a bíróság mérlegelésére bízta, hogy melyik álláspont mellett tör palcát:

A paródia-kivétel tehát a jogirodalomban megjelenő egyes vélemények szerint létezik a szerzői jogban, vita elsősorban azon folyik, hogy nevesített szabad felhasználásként is be kell-e vezetni az Szjt.-be, vagy elegendő az alapjogi megalapozás, azaz alapjogi érveléssel megtörhető-e az Szjt. azon szabályozási elve, hogy csak olyan szabad felhasználásokra lehet hivatkozni, amelyeket kifejezetten nevesít a törvény.⁷³

A Fővárosi Törvényszék döntéséből látható, hogy az alperes a peres eljárás során – többek között – arra hivatkozott, hogy álláspontja szerint a felhasználás „az eredeti mű egyfajta paródiája, amely a felperes engedélyét nem igényelve hoz létre új szerzői művet. Az ábrázolás a Superman-karakter egyes stíuselemeit kétség kívül átveszi, de új, az eredeti mű mondanivalójával szemben álló mondanivalóval rendelkező alkotás, amelynek felhasználása nem függ a felperes engedélyétől.”⁷⁴ Hivatkozik még az SZJSZT 16/08. sz. szakvéleménynek a stílusutánzással kapcsolatos okfejtésére is,⁷⁵ érvelését arra alapozva, hogy felhasználása csak stíuselemeket vagy védelem alatt nem álló részeket vett át. Az eljáró bíróság végül igen röviden lezárta a paródia körüli vitát,⁷⁶ úgy értelmezve az SZJSZT-nek az ügyben adott állásfoglalását,⁷⁷ hogy „a magyar szerzői jogi törvény nem tartalmazza a paródia célú szabad felhasználást, ami súlytalanná teszi az alperes ezzel kapcsolatos védekezését.”⁷⁸

A fellebbviteli eljárásban a Fővárosi Ítéltábla döntésében – a paródiával kapcsolatos kérdések vizsgálatába bevonva a Nagykommentár idevágó részeinek ismertetését is⁷⁹ – a Fővárosi Törvényszékkel megegyező következtetésre jutott, mely szerint „[m]ivel a magyar szerzői jogi törvény nem tartalmazza a paródia-célú szabad felhasználást, ezért az átdolgozáshoz a felperes engedélyét kellett volna kérni. Ennek hiányában az alperesi felhasználás jogsértő.”⁸⁰

⁷³ Uo.

⁷⁴ Fővárosi Törvényszék 3.P.23.174/2018/26.

⁷⁵ Pl. SZJSZT 16/08. „Ha egy paródia csak stílust, vagy önmagában védelem alatt nem álló elemet parodizál, akkor az átdolgozás kérdése fel sem merül.”

⁷⁶ Lásd még UJHELYI Dávid: Paródiával kapcsolatos döntés született Magyarországon. *Copy21*, 2020. május 3., <https://bit.ly/3MDTkTp>.

⁷⁷ Szükséges megjegyezni, hogy a SZJSZT 07/19. sz. szakvélemény véglegesítésekor a C-476/17. Pelham, a C-469/17. Funke Medien GmbH és a C-516/17. Spiegel Online GmbH ügyben hozott döntések sajnálatos módon még nem álltak az eljáró tanács rendelkezésére, ugyanakkor az ezekben foglaltak érdekes adalékul szolgáltak volna az eljárásban.

⁷⁸ Fővárosi Törvényszék 3.P.23.174/2018/26.

⁷⁹ Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.424/2019/5; GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. „A paródia ugyanis szükségképpen jól felismerhetővé teszi a parodizált művet. Hatása az eredeti mű vonásainak új – túlzó – vonásokkal való kiegészítésében, sőt szembeállításában van. A paródia az eredeti művel való tartalmi vagy művészeti vitatkozás, ellentét, aminek során az eredeti-nek közzetve a valótól eltérő tartalmat, formát is tulajdonítanak és ez váltja ki a komikus hatást. Egyes parodizáló művek – ha bennük egyrészt az eredeti mű elhalványul és főleg csak az egyéni stílus ismerhető fel, másrészt ezekkel szemben lényeges új egyéni, eredeti vonások kerülnek túlsúlyba – új, független alkotásoknak minősülhetnek. Például Karinthy Frigyes »Így írtok Ti« paródiái.”

⁸⁰ BDT 2020.2. *Bírósági Döntések Tára*, 2020/1., 10–14.

3.2. Politikai paródiák a paródiakivétel hatálybalépését követően

A Módtv. hatálybalépésével az Sztj. kiegészült a paródiacélú felhasználásokat a szerző kizárólagos engedélyezési joga – és kapcsolódó díjigénye – alól kiemelő új, szabad felhasználási esettel. Az Sztj. 34/A. § (1) bekezdés b) pontja alapján a művet a mű felidézése, valamint humor vagy gúny kifejezése útján, karikatúra, paródia vagy stílusutánzat (*pastiche*) céljából bárki felhasználhatja azzal a megkötéssel, hogy a felhasználás során az eredeti műből való átvételre a cél által indokolt terjedelemben kerülhet sor. Az új szabad felhasználási eset hatálybalépését követően két olyan paródia is a jelen tanulmányt megalapozó kutatás fókuszába került, amely politikai véleménynyilvánítást szolgált.⁸¹

Magyarországon 2021. szeptember 18. és 28. között, valamint 2021. október 10. és 16. között több ellenzéki párt közös részvételével ún. előválasztásra került sor. Az első és a második forduló között egyes jelöltek visszaléptek versenytársaik javára, ami érdemben befolyásolta a választások végkimenetelét. Erről és az egyik vezető híroldal kapcsolódó reakciójáról készített paródiavideót a KonVerzió Facebook-oldal.⁸²

5. ábra

A KonVerzió paródiájának egyes jelenetei

(Forrás: facebook.com)

⁸¹ Lásd még Charles DAVISON: Evolution of Our Freedom of Expression. 43(6) *LawNow* (2019) 24–27. A teljesség kedvéért szükséges megjegyezni, hogy ezen esetek vonatkozásában érdemi jogvitára, bírósági eljárásra nem került sor.

⁸² <https://bit.ly/39gDn8n>.

A paródiát egy népszerű formátumban,⁸³ a 2004-es *A bukás – Hitler utolsó napjai* című film egy ikonikus, német nyelvű jelenetét feliratozva tették közzé. A parodizált jelenet alatt az ismert híroldal főszerkesztőjének kirohanását követhetjük végig, amiért az eredetileg befutónak szánt jelölt visszalépett egy másik javára, ezzel azt a benyomást keltve, hogy az előválasztás eredménye előre el volt döntve.

Az országgyűlési választási kampány előszeleként 2022 januárjában jelent meg a YouTube videómegosztó platformon az 1997-es *Szór Austin Powers: Ófelsége titkolt ügynöke* című film átdolgozásaként a „Mini Feri” címmel ismertté vált videó, amelynek egyes jeleneteit plakátokon is kihelyezték.⁸⁴ A paródia fő üzenete az, hogy az előválasztásokon befutott jelölt igazából egy másik politikus akaratát érvényesíti.

6. ábra

A „Mini Feri” paródia egy jelenete
(Forrás: mindenszo.hu)

A YouTube 2022. január 20. napján eltávolította a videókat a film jogosultja, a Warner Bros. Entertainment szerzői jogi követelése okán.⁸⁵ Maga az elérhetetlenné tétel egyébként része mind az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény 13. §-a szerinti értesítési és eltávolítási eljárásnak, mind pedig – az itthon eljárási szempontból lényegében erre épülő – a CDSM irányelv 17. cikk (3)–(4) bekezdése szerinti új engedélyezési és szűrési rendszernek (*notice-and-staydown* eljárás).⁸⁶ Az eltávolítás országos sajtóvisszhangot kapott, ugyanakkor később a „Mini Feri” kampányfilm második része is felkerült a videómegosztó oldalra.⁸⁷ E tanulmány kéziratának lezárása idején mindkét videó elérhető.

⁸³ Aaron SCHWABACH: Reclaiming Copyright from the Outside. In What the Downfall Hitler Meme Means for Transformative Works, Fair Use, and Parody. 8(1) *Buffalo Intellectual Property Law Journal* (2012) 1–25.

⁸⁴ A paródia/kampányfilm: <https://bit.ly/3MHhZ9V>.

⁸⁵ MOHOS Máté: Nem árulja el a Warner, hogy megengedte-e a Fidesznek az *Austin Powers* felhasználását a *Gyurcsány-show*-hoz. *Rtl.hu*, 2022. január 20., <https://bit.ly/3aN2Oys>.

⁸⁶ Lásd még BARANYI Róbert: De ki őrzi az őrzőket? A CDSM-irányelv szűrési mechanizmusa és a vélemény szabadság. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2021/6., 32–64.

⁸⁷ A kampányfilm második része: <https://bit.ly/3QgOEPR>.

4. Konklúzió gyanánt – gondolatok a politikai paródia szerzői jogi megítéléséről

A fenti – közel sem a teljesség igényével kigyűjtött – példákból látható, hogy a szerzői művek politikai véleménynyilvánítás céljából való felhasználása nem új keletű jelenség, és bár nem példátlan a felhasználás folytatásának a jogosult általi megakadályozása, a tulajdonhoz való jog és a véleményszabadság ütközése minden esetben tetten érhető. Az Szjt. új paródiakivételének⁸⁸ 2021. június 1-jei hatálybalépésével releváns és aktuális kérdésként merül fel, hogy az ilyen felhasználások hogyan ítélandók meg az új szabad felhasználási eset tükrében.

Általános jelleggel megállapítható, hogy a paródiacélú felhasználások tekintetében az alapjogok ütközése esetén a szabad felhasználási eset nevesítése – az Szjt. 34/A. § (1) bekezdés b) pontjában és (2) bekezdésében nevesített feltételek teljesülésekor – a véleménynyilvánítás szabadságának ad elsőbbséget a szerző kizárólagos jogaival szemben. Ez a jogalkotó részéről lényegében értékválasztás, amelyben elismeri a jogszerű paródiacélú felhasználásoknak a véleményszabadság biztosítása körében betöltött szerepét a mű feletti, szerzői kontrollhoz fűződő érdekekkel szemben. Különösen igaz lehet ez a politikai célú paródiák tekintetében, ahol a véleménynyilvánítás szabadságának a közügyek szabad megvitatásával kapcsolatos vetületének kell teret adni.⁸⁹

Álláspontunk szerint az Szjt. – a Deckmyn-döntésre épülő⁹⁰ – kettős feltételrendszere a 2020 utáni hazai paródiák tekintetében teljesülni látszik: az eredeti művet mindkét esetben humoros, gúnyos, paródiacélú véleménynyilvánítás érdekében használták fel. A felhasználás módja – többszörözés, átdolgozás, nyilvánossághoz közvetítés – tekintetében az Szjt. nem köti meg a felhasználó kezét, paródia céljából bármely, akár kereskedelmi célú felhasználás megvalósítható.

Fontos hangsúlyozni, hogy az Szjt. paródiakivétele a felhasználás célját, irányultságát nem tekinti releváns faktornak a felhasználás jogszerűségének megítélése vonatkozásában. Ez egyrészt azt jelenti, hogy az Egyesült Államok korábbi, azóta felülírt gyakorlatában ismert cél- és eszközparódia megkülönböztetés (*target-, weapon parody*),⁹¹ vagyis az, hogy a paródia a műre vagy a mű felhasználásával egy külső tényezőre irányul, nem bír jelentőséggel a felhasználás megítélése során. Ennek alapján tehát önmagában az, hogy a paródia politikai véleménynyilvánítást hordoz, nem szignifikáns a felhasználás jogszerűségének megállapítása során, e kérdésre a további törvényi feltételek egyidejű mérlegelése útján lehet választ adni. Ugyancsak irreleváns az, hogy milyen jellegű mű kerül felhasználásra.

Az átvétel mértéke ugyanakkor lényegi kérdés. A fenti, 2020 utáni hazai példák közül egyedül a KonVerzió Facebook-oldala által közzétett videó tekintetében tűnik ez a kérdés rész-

⁸⁸ Bővebben lásd UJHELYI Dávid: *A paródiakivétel szükségessége és lehetséges keretrendszere a hazai szerzői jogban*. Budapest, Ludovika, 2021.

⁸⁹ Anil Kumar THAKUR – Krishan KANHA: An Overview of Political Communication under the Freedom of Speech and Expression. 10(2) *GNLU Journal of Law Development and Politics* (2020) 16–33.

⁹⁰ Sarka SILHANKOVA: Parody and Intellectual Property Law in the Context of Emerging Fashion Law. *Collection of Papers, Faculty of Law, Nis*, No. 87, 2020, 276–277.

⁹¹ Lásd *Bourne Co. v. Twentieth Century Fox Film Corp.* 602 F. Supp.2d 499 (2009); Ryan KAIRALLA: Work as Weapon, Author as Target: Why Parodies that Target Authors (Not Just Their Works) Should Be Fair Uses. 2 *New York University Journal of Intellectual Property & Entertainment Law* (2013) 237.

letesen vizsgálándónak, ugyanis a felhasználás itt az eredeti mű jelenetének teljes átvétele útján valósul meg, a módosítás kizárólag egy hozzáadott nyitóképben és a feliratok megváltoztatásában materializálódik. Ugyanakkor fontos rámutatni arra, hogy az átvétel mértéke – álláspontunk szerint – önmagában nem alkalmas a felhasználás jogszerűségének megítélésére, az eredeti műtől való eltávolodás nagyobb mértékű átvételt is ellensúlyozhat. A jelen esetben, álláspontunk szerint, a felirat olyan mértékben alakítja át az eredeti mű mondanivalóját, helyezi azt át egy új – aktuálpolitikai – kontextusba,⁹² hogy az alapot ad a felhasználás jogszerűségének megállapítására is. Így az átvétel csak akkor tekinthető túlzónak, ha a paródiába ágyazott véleménynyilvánítás kisebb mértékű átvétel útján is megvalósítható lett volna, de a konkrét esetben ilyenről nem beszélhetünk.

Végezetül rendkívül fontos a személyhez fűződő jogok kérdése. Az Szjt. paródiakivétele a név jog áttétele korlátozásával – ideértve a szerző nevét is – nem írja elő a forrás feltüntetését, ezzel biztosítva az eredeti mű szerzőjének azt a lehetőséget, hogy elhatárolódjon a műben foglalt véleménynyilvánítástól. Az eredeti mű szerzője ugyanakkor könnyen érezheti úgy, hogy nem tud azonosulni a paródiába öntött véleménnyel, így a becsületének vagy jóhírnevének sérelme – a mű integritásának körében – szignifikáns faktor lehet egy politikai paródia megítélése során. Ugyanis a mű egységét sértő felhasználás a szerző jogos érdekeit indokolatlanul károsítja, ezáltal az Szjt. 33. §-ában foglalt háromlépcsős tesztbe ütközik, így nem tekinthető jogszerűnek. A mű integritásának sérelme viszont csak akkor állapítható meg, ha a felhasználás túlterjeszkedik a véleménynyilvánítás jogszerű keretein (például antiszemita, gyűlöletkeltő).⁹³ Álláspontunk szerint erre a fenti hazai példák esetében nem került sor.

Annak ellenére, hogy a politikai célú paródiák a bennük foglalt, közügyekkel kapcsolatos véleménynyilvánítás miatt védendő értéket képeznek, mégis komoly akadályokba ütközhet engedélyezésük a természetük és a bennük foglalt üzenettől való esetleges jogosult távolságtartás okán.⁹⁴ Pontosán emiatt fontos az, hogy egy adott ország szerzői joga miként viszonyul az ilyen felhasználásokhoz. Az Szjt. új paródiakivétele álláspontunk szerint megfelelő és kiegyensúlyozott keretet ad a véleménynyilvánítási célú hazai felhasználások megvalósításához, amit a Módtv. hatálybalépése óta eltelt relatíve rövid idő alatt keletkezett gyakorlati estek is alátámasztanak.

---

⁹² A felhasználás transzformativitása az Egyesült Államok jogában kiemelt jelentőségű kérdés, lásd Elena E. SCIALABBA: A Copy of a Copy of a Copy: Internet Mimesis and the Copyrightability of Memes. 18(1) *Duke Law & Technology Review* (2020) 341.

⁹³ Ez a feltételrendszer a francia gyakorlatból került átvételre, lásd a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2021. évi XXXVII. törvény 8. §-ának indokolását.

⁹⁴ Hanan ALMAWLA: Parody in Copyright Laws of GCC States: Where Does It Fit. 32(3) *Arab Law Quarterly*, (2018) 299–300.; Michael A. EINHORN: Miss Scarlett's License Done Gone: Parody, Satire, and Markets. 20(3) *Cardozo Arts & Entertainment Law Journal* (2002) 603.

Az európai platformszabályozás jellegzetességei

Platformjog és felhasználóvédelem

ZŐDI ZSOLT*

1. Bevezetés

Az internetes platformok nagy részét az ezredforduló környékén hozták létre, de csak a 2010-es évek elején lettek igazán fontos szereplői az életünknek. Soha nem szabályozatlan, „jogmentes” térben tevékenykedtek, de kifejezetten rájuk szabott normák csak az utóbbi négy-öt évben jelentek meg. A tanulmány felidézi azt a folyamatot, ahogy a platform mint fogalom megjelent és formálódott – előbb mint műszaki, később mint társadalomtudományi, végül mint jogi fogalom. Röviden bemutatja továbbá a platformokra vonatkozó szabályok evolúcióját is, valamint nagy vonalakban azokat az európai szabályokat – részben már hatályba lépett, részben a jelen sorok írásakor csak tervezetként létező szövegeket –, amelyek már kifejezetten a platformokra tekintettel születtek.

Mivel a teljes platformszabályozás olyan terjedelmű, hogy annak ismertetése egy tanulmány kereteit messze meghaladja, az írás két érv mentén fókuszálja mondandóját. Az első, hogy Európában egy új jogterület van születőben, a platformjog, amely a fentebbi történeti fejlődés eredménye, és amelynek kialakulóban vannak bizonyos ismétlődő belső mintázatai és a különböző területeken tevékenykedő platformokat igen hasonló eszközökkel szabályozó jogintézményei. A második megfontolás az, hogy e jogintézmények mögött az egyik legfőbb rendezőelv az újfajta kiszolgáltatottságba került platformfelhasználók *megvédeése*. Emiatt a platformjogot – a fogyasztóvédelem mintájára – hívhatjuk „felhasználóvédelmi jognak” is. A tanulmány második része ennek a felhasználóvédelmi normahalmaznak a főbb jellegzetességeit és jogintézményeit ismerteti.

2. A platformfogalom megjelenése és formálódása az uniós jogban

2.1. A platform mint műszaki és információtechnológiai fogalom (1992–2006)

Sokan és sokféleképpen fogalmazták már meg, mekkora jelentősége van annak, hogy milyen kifejezéseket választunk a világ leírására.¹ Azt is tudjuk, hogy a legtöbb ilyen választás egy nyelvi közösség spontán, nem tudatos aktusa. De vannak olyan helyzetek is, mint például a nyelvújító

* Tudományos főmunkatárs, Nemzeti Közszerzői Jogi Intézet Információs Társadalom Kutatóintézet.

¹ Legutóbb pl. Jaani RIORDAN: *The Liability of Internet Intermediaries*. Oxford, Oxford University Press, 2016, 3.

mozgalom Magyarországon vagy a nyelvre különösen nagy hatást gyakorló költők, írók nyelvi leleményei, amikor egy szó meggyökeresedése a nyelvben konkrét eseményekhez vagy emberekhez köthető. A platform kifejezés mai jelentése – legalábbis Tarleton Gillespie meggyőző érvelése szerint – kifejezetten köthető egy konkrét eseménysorhoz,² a YouTube Google általi felvásárlásához. Ehhez még hozzátehetjük, hogy a platform *jogi fogalommá* válása néhány év alatt történt, és szintén bizonyos konkrét eseményekhez köthető.

Mielőtt azonban a 2006-os eseményeket felidéznénk, érdemes néhány szót szólni a platform kifejezés eredetéről. Az *Oxford English Dictionary* szerint a platform szó a 16. században jelent meg az angol nyelvben (talán francia hatásra – *platte forme*). Jelentése „emelt felület, amelyen emberek vagy dolgok állhatnak, meghatározott aktivitásra vagy tevékenységre szánt elkülönült építmény”. Emellett a szónak már a kezdetektől volt egy átvitt jelentése is: „terv, koncepció, ötlet, valami, ami mintául vagy modellként szolgál.”³

Ez a kettős jelentés (peron, emelvény, fensík és politikai program, eszmerendszer, egy párton belüli csoportosulás) egészen az 1990-es évekig fennmaradt. Steven Wheelwright és Kim Clark könyve 1992-ben jelent meg a termékfejlesztés forradalmasításáról, fordulatot hozva az angol szóhasználatban.⁴ Ez a könyv beszélt először arról, hogy a termékfejlesztés egyik kulcsa az, hogy lennie kell fő és „származtatott” termékeknek (*core products, derivative products*).⁵ Példaként a Sony walkman termékcsaládját hozta fel, amely valójában három alaptermékre épült, de több száz alvariánsa volt. A fő termékeket, amelyekre a származtatott termékek épülnek, a könyv „platformnak” nevezte. Elég valószínű, hogy ez megihlette az autóipar szereplőit is, akik ezután az autók többféle modellhez felhasznált alváz- és motorkonstrukcióit is elkezdték platformnak hívni. Az „ipari korszak” fejleménye az is, hogy a platform gyakran egyúttal valamilyen kváziszabványt is jelentett.

A szót az 1990-es évek végén a szoftveripar is elkezdte használni, egy új jelentéssel gazdagítva azt. A szoftveriparban már jellemző, hogy a platformra – amely, ahogy említettem, egyúttal kvázi- vagy akár igazi szabvány is – más gyártók is elkezdnek fejleszteni, tehát a platform külső gyártók számára is nyitottá válik. Ez a jelentése – hogy egy platformtulajdonos nemcsak a saját céljaira használja a platformot, hanem megnyitja külső gyártók számára – azután a játék-konzolok megjelenésével újabb jelentésréteget kapott, amikor a platformon megjelentek a *felhasználók* is. A platform igazi erejét a felhasználói aktivitások, azaz a direkt és indirekt hálózati hatások is növelik.⁶ A hálózati hatások jelensége – különösen a szoftveriparban – már Hal Varian és Carl Shapiro korszakos munkája óta jól ismert,⁷ de a platformok köré csoportosuló kétoldalú piacok, az egymást is erősítő két piac csak a 2000-es évek közepének fejleménye.

² Tarleton GILLESPIE: The Politics of Platforms. 12(3) *New Media & Society* (2010) 347–364.

³ Oxford English Dictionary, *platform* címszó.

⁴ Steven WHEELWRIGHT – Kim B. CLARK: *Revolutionizing Product Development*. New York, Simon and Schuster, 1992.

⁵ Uo., 41–42.

⁶ Feng ZHU – Marco IANSITI: Dynamics of Platform Competition: Exploring the Role of Installed Base, Platform Quality and Consumer Expectations. *ICIS 2007 Proceedings* (2007) 38.

⁷ Hal R. VARIAN – Carl SHAPIRO: *Az információ uralma. A digitális világ gazdaságtana*. Budapest, Geomédia, 2000.

A platform mai jelentésének kialakulásában Gillespie egy konkrét fordulópontot jelöl meg, mégpedig azt a pillanatot, amikor a Google 2006-ban felvásárolta a YouTube-ot. Gillespie szerint ezek a nagyvállalatok nemcsak a politikai befolyásolás, lobbizás, a szabályozói környezet finom alakítgatása révén igyekeznek saját maguk számára előnyös környezetet teremteni, hanem „diszkurzív munkával” is, és ennek a tudatos keretezésnek volt a része az is, hogy a Google a YouTube-ot következetesen elkezdte „platformnak” hívni, amikor a felvásárlás utáni marketingkommunikációban fokozatosan lecserélte a „weboldal”, a „szolgáltatás” a „fórum” és a „közösség” szót. A kifejezés sulykolása egyáltalán nem esetleges, és a platformhoz kötődő konnotációk mindegyikét felhasználja. Mivel a platformnak, mint láthattuk, van egy fizikai térben érvényes, ha úgy tetszik, „építészeti” jelentése – megemelt, kiemelt felület –, a YouTube reklámkampányában ezt a jelentést is elkezdte erősíteni („*Broadcast yourself*”).

A platform szónak nagyjából a 2010-es évek elejére tehát a következő jelentései alakultak ki: olyan termék vagy szabvány, amelyre más termékek épülnek, amelyre más termékeket lehet fejleszteni, valamint olyan szoftveres megoldás, amely alapjául szolgál más szoftvereknek, továbbá olyan szoftver vagy játék, amelyen emberek vagy emberek csoportjai közösen tudnak valamilyen aktivitást folytatni.

2.2. A platform mint a társadalomtudományok és a marketing fogalma (2006–2018)

A platform ekkor még a marketing és az informatika fogalma volt, a jog nem ezt a kifejezést használta azokra a webes szolgáltatásokra, amelyeket ma platformnak hívunk, hanem a tárhelyszolgáltatás szót. A nagyjából 2009 és 2015 között szövegezett GDPR⁸ például egyszer sem említi a platform kifejezést, pedig az egyik fő probléma, amelyre reagálva született, éppen a „közösségi hálózatokon történő kapcsolattartás és online tevékenységek”⁹ terjedése volt. Ugyanez igaz a szerzői jogi irányelvre is, amely az „online tartalomgyártó szolgáltató” kifejezéssel operál.¹⁰

A fordulópont a platform jogi fogalomává válásában egyértelműen 2015–2016. Ebben a két évben kezdett gyakorivá válni – főként a digitális gazdaság kontextusában – a platform kifejezés. Előbb a döntés-előkészítő és a szakértői anyagokban kezdték használni, majd megjelent az európai digitális egységes piaci stratégiában még 2015-ben,¹¹ azután a Bizottság egy másik közleményében, amely már kizárólag a platformok problémájára koncentrált 2016-ban.¹² Szin-

⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet, GDPR).

⁹ GDPR (18) preambulumbekzdés.

¹⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról.

¹¹ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Európai digitális egységes piaci stratégia. COM/2015/0192 final.

¹² A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Online platformok és a digitális egységes piac. Lehetőség és kihívás Európa számára. COM/2016/0288 final.

tén 2016-ban jelent meg egy bizottsági közlemény a közösségi gazdaságra vonatkozó európai menetrendről.¹³ Mindhárom anyagról elmondható, hogy egyrészt szinte kizárólag a gazdasági aspektusokkal foglalkozott, másrészt bennük a platform szó, amellet, hogy általános gyűjtőfogalomként szerepelt, kezdte elveszíteni egyértelműen pozitív csengését. „Egyes internetes platformok piaci ereje aggályokat ébreszthet”¹⁴ – írja a digitális egységes piacról szóló stratégia. „Az online platformok az elmúlt két évtizedben drámai változásokat indítottak el a digitális gazdaságban”¹⁵ – kezdődik a másik platformközlemény.

Egy ideig még élt a platform régi jelentése is. *Az európai ipar digitalizálása*¹⁶ című anyag például a platformokat 2016-ban még mint „a gazdasági szereplők több csoportja közötti interakció lehetővé tétele által értéket teremtő többoldalú piaci átjárókat” említette,¹⁷ azaz lényegében a már korábban egyes iparágakban divatos, nem túl nagy létszámú és főképp közös projektek vagy szabványok köré szerveződő, *laza céges egyesülést* értette alatta.¹⁸ Ez tehát még egyértelműen a korábban említett termékfejlesztési¹⁹ (valamint részben ehhez köthetően szabvány-²⁰) és persze a szoftveripari²¹ jelentést hordozta, de más *policy paperek* és szakértői anyagok is idézhetők lennének.²²

Azonban 2016-ban már feltűnt a platform „általános online infrastruktúra vagy koordinációs mechanizmus” értelemben történő használata is, amelybe beletartoztak a nagy techcégek által különböző célokkal működtetett szolgáltatások. Ebben a jelentés- és szemléletmódbeli váltásban igen nagy szerepe volt José Van Dijcknek, a holland médiatudósnek, aki 2016-ban jelentette meg a két kollégájával együtt írt, a platformtársadalomról szóló könyvét,²³ majd ugyanebben az évben az Oxford Internet Institute ezzel a címmel rendezett konferenciát, amelyen Van Dijck az egyik fő előadó volt.

¹³ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. A közösségi gazdaságra vonatkozó európai menetrend. COM/2016/0356 final.

¹⁴ Európai digitális egységes piaci stratégia 9.

¹⁵ Online platformok és a digitális egységes piac. Lehetőség és kihívás Európa számára (12. lj.) 2.

¹⁶ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Az európai ipar digitalizálása, a digitális egységes piac előnyeinek teljes körű kiaknázása. COM(2016)180, SWD(2016) 110 final.

¹⁷ Uo., 11.

¹⁸ A meglévő ipari platformokra példa többek között a gépjárműipari ágazatban található AUTOSAR, <https://bit.ly/3txYXvH>; uo. 11.

¹⁹ „A platformépítés többek között referenciaarchitektúrák kifejlesztését” jelenti. Uo.

²⁰ „Kooperatív intelligens közlekedési rendszerek platformja.” Uo., 12.

²¹ „Olyan létező nyílt szolgáltatási platformokra építve, mint a például a FIWARE.” Uo. A FIWARE vagy FI-WARE az Európai Unió szándékai szerint a jövő internetének alapjául szolgáló, nyílt technológiai platform; <https://bit.ly/3xHbwrc>.

²² Néhány anyag illusztrációként: Competition Policy for the Digital Era, <https://bit.ly/3O9wNyZ>; a munkavállalók védelme az online platformgazdaságban, <https://bit.ly/3xIGj6S>; A multi-dimensional approach to disinformation Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation, <https://bit.ly/3xKYcCg>; The EU Code of Conduct on Hate Speech, <https://bit.ly/3HkRt4Q>. A jogi megoldások rendszerezésében fontos mérföldkő volt a European Legal Institute 2019 decemberében megjelent, a platformok szabályozásának modellszabályait tartalmazó dokumentuma (<https://bit.ly/3xHbyiO>), amelyre támaszkodom e cikkben is.

²³ Martijn DE WAAL – Thomas POELL – José VAN DIJCK: *De platformsamenvleving: strijd om publieke waarden in een online wereld*. Amsterdam, Amsterdam University Press, 2016.

Van Dijcknek abban is nagy hatása volt, hogy a platform szó ekkor egyértelműen negatívvá vált, ugyanis a később angolul is megjelentett könyvében²⁴ már közösségi értékeinket (*public values*) féltette a platformoktól. Könyvének alap gondolata az, hogy a platformok olyan mélyen behatoltak bizonyos szférákba, hogy az a veszély fenyeget, hogy felülírják az ezekben a szférákban (különösen a nyilvánosság és a sajtó, az oktatás és az egészségügy szféráiban) korábban kialakult közösségi, szakmai és etikai értékeket és logikákat. Van Dijck a platformnak három fogalmi elemét határozta meg: az adatvezéreltséget, az algoritmikus irányítást és a monetizációt. „Az online platformok nem egyszerűen technológiai termékek – hardveres infrastruktúrára alapulnak, adat hajtóanyaguk (gyakran a felhasználók által létrehozott adat), algoritmusok automatizálják és szervezik, a tulajdoni viszonyok formalizálják, és üzleti modelleken keresztül monetizálják őket.”²⁵

A negatív konnotációk megerősödésének kedvezett néhány ismert esemény is. Először is a 2016-os brüsszeli terrortámadások, amelyekben a platformoknak elsősorban a gyűlöletbeszéd terjedése kapcsán volt szerepük. Ennek nyomán az állam- és kormányfők kiadtak egy elítélő nyilatkozatot, amely után az EU kidolgozott egy magatartási kódexet, amelyhez a nagy közösségi platformok mind csatlakoztak.²⁶ Ezzel a gyűlöletbeszéd és a platformokon – különösen a közösségimédia- és videómegosztó platformokon – terjedő terrorista tartalmak kérdése nagyon erősen a közbeszéd részévé vált. Még ugyanebben az évben megválasztották Donald Trumpot elnöknek, és lezajlott a Brexit-népszavazás is. Mindkettőben máig tisztázatlan szerepet játszottak a platformok, főként a Cambridge Analytica nevű adatmarketing cég személyes profilokra épülő, nagyrészt illegális mikrotargetálási kampánya.²⁷ Ettől fogva a figyelem nem egyszerűen ráirányult, hanem sok szempontból aránytalanul nagy mértékben ráirányult a közösségimédia-platformokra, és a „platform” kifejezés szinte szitokszóvá vált.

Ekkortól kezdték a cégeken (a GAFAM-univerzumon²⁸) kívül a platformba is beleérteni a közepes és a kicsi webes szolgáltatásokat is, amennyiben azok nagyobb számú felhasználót kötöttek össze és „algoritmikus menedzmentet” alkalmaztak, függetlenül a gazdasági ágazattól és a tevékenységük típusától. Így platformok lettek a zene- és a videómegosztó, a munkavégzést facilitáló vagy tárgyak és ingatlanok megosztását lehetővé tévő weboldalak éppúgy, mint a gyártást, a logisztikát, az egészségügyi szolgáltatásokat vagy az ügyintézkést koordináló online szolgáltatások is.

2.3. A platform jogi fogalomvá válása az uniós ágazati szabályokban (2018–2019)

Bár a platform mint jogi fogalom nem létezett a 2010-es évek végéig, ez nem jelenti azt, hogy a platformokat nem szabályozta a jog. A platformokat a „közvetítő szolgáltatóknak”, ezen belül a

²⁴ José VAN DIJCK – Thomas POELL – Martijn DE WAAL: *The Platform Society. Public Values in a Connective World*. Oxford, Oxford University Press, 2018.

²⁵ José VAN DIJCK: Governing Trust in European Platform Societies: Introduction to the EJC Special Issue. 36(4) *European Journal of Communication* (2021) 323–333.

²⁶ A jogellenes online gyűlöletbeszédrel szembeni fellépést szolgáló magatartási kódex, <https://bit.ly/3MMZ0JA>.

²⁷ Julia C. WONG: The Cambridge Analytica scandal changed the world – but it didn't change Facebook, *The Guardian*, 2018. március 18., <https://bit.ly/2HpWZqV>.

²⁸ A Google, az Amazon, a Facebook, az Apple és a Microsoft nevének kezdőbetűiből képzett betűszó.

„tárhelyszolgáltatóknak” az e-kereskedelmi irányelvben (Eker. irányelv) foglalt kategóriái alá sorolták.²⁹ A közvetítő szolgáltatóknak az irányelvben nincsen formális definíciója, de az információs társadalommal összefüggő olyan (online) szolgáltatást értenek alatta, amely nem közvetlenül szolgáltatások vagy tartalom nyújtására irányul, hanem csak ezek passzív közvetítésére vagy tárolására.³⁰ Az Eker. irányelv abban az időben keletkezett, amikor a platformok – leszámítva a keresőmotorokat – még nem léteztek, a „tárhelyszolgáltató” pedig az internetes oldalakat passzívan hosztoló szolgáltatókat jelentette. Eszerint a tárhelyszolgáltatás „a szolgáltatás igénybe vevője által küldött információ tárolásából áll” (14. cikk 1. bekezdés).

A platformokat így analógia útján sorolták e kategória alá, de igen hamar világossá vált, hogy a platform több helyen kilóg a szabályozás alól. Először is, a tevékenysége nem passzív, hanem aktív, és jobban hasonlít a szerkesztéshez, mint az egyszerű tároláshoz. Mindezt algoritmusok segítségével végzi (rendezi, osztályozza, személyre szabja stb. a tartalmat). Másodsor, a felhasználókról példátlanul sok adatot gyűjt, jóval többet, mint egy közvetítő. Harmadsor, valamilyen módon a felhasználói adatokra vagy a felhasználói aktivitásokra építve monetarizálja a szolgáltatásait (tehát nem egyszerűen átalánydíjat kér a szolgáltatásokért, mint egy közvetítő szolgáltató, és még az átalánydíjas konstrukciójú platformok, például a *video-on-demand* vagy zenemegosztó szolgáltatók is személyre szabott ajánlórendszereket működtetnek). Végül negyedszer, a legtöbb platform, mai szóhasználattal: az „óriásplatformok”, a saját területükön nagyon erős hálózati hatásokat hoznak létre (illetve erre építve tudnak működni), így részben monopolhelyzetben vannak, részben pedig emiatt igen komoly társadalmi hatásokkal bírnak. (Szemben a közvetítő szolgáltatókkal, amelyeknek nincsenek ilyen hálózati hatásokra épülő monopolhelyzeteik és társadalmi hatásaik.) Természetesen nem minden platformra jellemző mind a négy elem, de az első három általában igaz a platformokra.

Erre az időszakra az is jellemző, hogy a jogalkotók a platformok által felvetett új problémákat az egyes ágazatokat vagy életszférákat már korábban is szabályozó normák keretei között próbálták kezelni, általában kiegészítve, módosítva azokat. Itt két normát említünk meg illusztrációként: az AVMSD-t³¹ és a szerzői jogi irányelv módosítását.³² Mindkét irányelv kifejezetten utalt arra, hogy keletkezésének fő oka bizonyos új technológiák, ezen belül a platformok megjelenése.

Az AVMSD már a videómegosztó-platform szolgáltatásokat említi mint szabályozásának egyik tárgyát, amelyek „elektronikus hírközlő hálózatokon keresztül olyan műsorszámokat, felhasználó által létrehozott” tartalmakat juttatnak el a közönséghez, „amelyekért a videómegosztó platform szolgáltatója nem tartozik szerkesztői felelősséggel, és amelyeket a videómegosztó platform szolgáltatója rendszerez például automatikus eszközökkel vagy algoritmusokkal, külö-

²⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve (2000. június 8.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól.

³⁰ RIORDAN i. m. (1. lj.) 3.

³¹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1808 irányelve (2018. november 14.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról szóló 2010/13/EU irányelvnek (Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv) a változó piaci körülményekre tekintettel való módosításáról.

³² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról.

nösen megjelenítés, címkézés és sorba rendezés révén” [1. cikk 1. bekezdés b) pont]. Ezzel a definícióval a platform – legalábbis egy területen – jogi fogalommá válik, amelynek már itt láthatóan három fogalmi eleme van: a felhasználói tartalmak, a (szerkesztői) felelőség hiánya és az algoritmikus menedzsmet, tartalomgondozás. Az irányelv alapállása ugyanakkor az, hogy a videómegosztó platformokat alapvetően médiaszolgáltatókként kell kezelni.

A másik ágazati norma, amelyre a platformok nagy hatást gyakorolnak, a 2019/790-es szerzői jogi irányelv, hiszen megalkotásának legfőbb oka szintén a platformok megjelenése volt. Az irányelv (3) preambulumbekkezdése új technológiákról, „új üzleti modellekről” és „új szereplőkről” beszél megalkotásának indokaként. Központi fogalma a „tartalommesztő szolgáltató”, amelynek három eleme van: 1. fő célja, hogy a felhasználók által feltöltött, szerzői jogilag védett tartalmakat tároljon és hozzájuk hozzáférést biztosítson, mégpedig 2. nyereségszerzési céllal, de 3. az irányelv bizonyos többletkötelezettségeket csak a nagyobb méretű (10 millió eurónál nagyobb árbevételű) platformokra ró. Az irányelv alapvetően két kötelezettséget definiál a platformok számára. Egyrészt a videómegosztó platformokat kötelezi arra, hogy a közvetített művekre engedélyt szerezzen, másrészt tulajdonképpen újra kimondja az Eker. irányelvben bevezetett értesítési-eltávolítási kötelezettséget,³³ ellenkező esetben a platformok „felelőséggel tartoznak a szerzői jogi védelem alatt álló művek és más védelem alatt álló teljesítmények engedély nélküli nyilvánossághoz közvetítéséért”.³⁴

2.4. A *sui generis* platformjog megjelenése (2019-től napjainkig)

2.4.1. A P2B rendelet

A platformszabályozás folyamatában fontos mérföldkő a már kifejezetten a platformokat (és ezek egy speciális változatát, az árukat és szolgáltatásokat közvetítőket) célzó, 2019-ben elfogadott P2B (*platform-to-business*) rendelet.³⁵ A rendelet célja a platformoktól függő (kis)vállalkozások kiszolgáltatottságának csökkentése, számukra a tisztességes üzleti feltételek megteremtése a platformokkal szemben. A rendeletben két olyan szabályozási eszköz is feltűnik, amely később szerepet kapott több más normában is, így például a 2.4.4. pontban ismertetendő platformmunka-irányelv tervezetében. Az első az algoritmusok *transzparenciáját* előíró szabályok, a második pedig a *panaszkezelési mechanizmus* működtetését előírók. Az előbbit a rendeletben a „rangsorolásra” vonatkozó rész reprezentálja (5. cikk), amely előírja, hogy a platformok „szerződési feltételeikben rögzítik a rangsorolást meghatározó fő paramétereket és e fő paraméterek más paraméterekhez képest meglévő viszonylagos jelentőségének okait” (5. cikk 1. bekezdés). Ennek a paraméterleírásnak alkalmasnak kell lennie arra, hogy a felhasználó megértse a termé-

³³ „[A] jogosultak megfelelően indokolt értesítésének kézhezvételét követően haladéktalanul intézkedtek az értesítés tárgyát képező művek vagy más védelem alatt álló teljesítmények hozzáférhetetlenné tétele vagy honlapjaikról történő eltávolítása érdekében” [Szerzői jogi irányelv 17. cikk 4. bek. c) pont].

³⁴ Szerzői jogi irányelv 17. cikk (4) bek.

³⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2019/1150 rendelete (2019. június 20.) az online közvetítő szolgáltatások üzleti felhasználói tekintetében alkalmazandó tisztességes és átlátható feltételek előmozdításáról.

kekkel és az online áruház kialakításával kapcsolatos különböző részletek jelentőségét. A rendelet kifejezetten rögzíti, hogy a platformoknak nem kell nyilvánosságra hozni magukat az algoritmusait, de azt igen, hogy nagy vonalakban hogyan működik a rangsoroló program, és *milyen* paraméterek változtatása *milyen* változást idéz elő a rangsorolásban. A panaszkezelési mechanizmust pedig a rendelet 11. cikke rögzíti: „Az online közvetítő szolgáltatók belső rendszert biztosítanak az üzleti felhasználók panaszainak kezelésére.”

2.4.2. *A Digital Services Act tervezete*³⁶

A Bizottság 2020 végén tette közzé a digitális szolgáltatásokról szóló rendelettervezetét, amely az Eker. irányelvet hivatott felváltani. A rendelkezések nagyobb része (a III. fejezet öt szakaszából három) valójában a platformokról és az óriásplatformokról (very large platforms) szól. A szöveg már tartalmazza a platform általános jogi fogalmát, és azt egy négy fogalomból álló, egyre szűkülő térben helyezi el. A platform az információs társadalommal összefüggő olyan szolgáltatás, amely ezen belül a „közvetítő szolgáltatások” kategóriájába esik (amelyek közös jellegzettsége a tartalomért viselt korlátozott felelősség). Ezen belül a platform a tárhelyszolgáltatások közé tartozik, amelyek jellemzője az, hogy a felhasználó által előállított tartalom [„a szolgáltatás igénybe vevője által küldött és a szolgáltatás igénybe vevőjének kérésére tárolt információ”; DSA-tervezet, 2. cikk f) pont] tárolását végzi. A platform ezen belül olyan tárhelyszolgáltatás, amely az információkat nemcsak tárolja, hanem azokat „nyilvánosan terjeszti” is [2. cikk h) pont]. A DSA a platformok kategóriáján belül létrehoz egy új, kiemelt, többletkötelezettségekkel rendelkező kategóriát, az „óriásplatformot”, ami a 45 milliónál több felhasználóval rendelkező platformokat jelenti (25. cikk 1. bekezdés). Bár ez a platformfogalom első látásra nagyban különbözik a társadalomtudományok által használttól, amely elsősorban az adatosítás, az algoritmikus kontroll, a felhasználókkal való különlegesen szoros kapcsolat és a nagy méret (nagy hálózati hatások) fogalmi elemeivel operál, ez a különbség, behatóbb tanulmányozás után, nem is tűnik olyan nagynak. A továbbiakban megpróbálom az egyes normák platformfogalmain keresztül megvilágítani, hogy a jogi definíció nagy mértékben támaszkodik a társadalomtudományos fogalom elemeire.

Elsőként érdemes figyelni arra, hogy a DSA az algoritmikus menedzsmentet (kontrollt) nem tekinti a platform fogalmi elemének (ahogy a P2B rendelet sem), ugyanakkor definiálja az ajánlórendszer és a tartalommoderálás fogalmát, és több ponton kulcsszerepet szán az ezekre vonatkozó szabályoknak – ezeken keresztül igyekszik a platformok viselkedését befolyásolni. Az ajánlórendszer esetében kifejezetten fogalmi elem a teljes mértékben vagy részben automatizált rendszer, amely „információkat javasol, [...] meghatározva a megjelenített információk relatív sorrendjét vagy fontosságát”. A definíció szerint a tartalommoderálásának nem eleme az algoritmikus kontroll, hiszen ez a közvetítő szolgáltató olyan *tevékenysége*, amely a szerződésszerű vagy a jogsértő „tartalom vagy információ észlelésére, azonosítására és kezelésére szolgál”. Mindkét fogalom az óriásplatformokon kap jelentőséget, ugyanis azoknak, több más többletkötelezettség mellett, *átláthatóvá* kell tenniük ajánlórendszereik működését. „Egyértelműen,

³⁶ Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról [COM(2020) 825 final] (DSA-tervezet).

hozzáférhetően és könnyen érthetően” kell meghatározniuk a fő paramétereiket (29. cikk 1. bekezdés), azt, hogy ezeket hogyan tudja a felhasználó befolyásolni, és a befolyásolás lehetőségét „könnyen hozzáférhetővé” kell tenni (29. cikk 2. bekezdés).

A tartalommoderálás – bár elvileg nem szükségszerűen algoritmikus tevékenység – a tervezet több pontján felbukkan mint a döntéshozatal során alkalmazott „automatizált eszköz” [14. cikk 6. bekezdés, 15. cikk 2. bekezdés c) pont], és erről minden platformnak be kell számolnia a rendszeresen adott átláthatósági jelentésben [23. cikk 1. bekezdés c) pont]. A DSA szerint tehát a platformnak nem fogalmi eleme a nagyszámú tag és az algoritmikus kontroll, ugyanakkor azzal, hogy az óriásplatformot a nagyszámú felhasználóval definiálja és az óriásplatformokon két algoritmikus eszköznek kulcsszerepet juttat, e két elemet közvetve mégiscsak a platformfogalom részévé teszi.

2.4.3. *A Digital Markets Act*³⁷

A platformfogalom formálódásában fontos mérföldkő a DSA rendelettel egy csomagban kezelt digitális piacokról szóló renDELETErvezet, amely a platformszolgáltatásokon belül is két újabb platformkategóriát képez, az egyiket funkcionális alapon („alapvető platformszolgáltatások”), a másikat pedig méret szerint, az „óriásplatformok” kategóriáját tovább szűkítve a legnagyobbakra, a „kapuőrökre”, rájuk többletkötelezettségeket is telepítve. Az alapvető platformszolgáltatások a tervezet szerint a következők:

- online közvetítő szolgáltatás,
- online keresőprogram,
- online közösségi hálózati szolgáltatás,
- videómegosztóplatform-szolgáltatás,
- számfüggetlen személyközi hírközlési szolgáltatás,
- operációs rendszer,
- felhőszolgáltatás,
- hirdetési szolgáltatás, beleértve a hirdetési hálózatokat, hirdetési piacereket és az egyéb hirdetési közvetítő szolgáltatást, amelyet az előbbi pontokban felsorolt alapvető platformszolgáltatások bármelyikét nyújtó szolgáltató nyújt.

A méret szerinti szűkítés pedig az ismert felhasználószám mellett (45 millió) még árbevételi és kapitalizációs kritériumot is beiktat (6,5 milliárd euró árbevétel vagy 65 milliárd euró kapitalizáció).

2.4.4. *A platformmunkairányelv-tervezet*³⁸

A platformfogalom kibontása felé tett fontos lépés a 2021 decemberében napvilágot látott platformmunkairányelv-tervezet is. A tervezet két fontos szabálycsoportot tartalmaz. Az első

³⁷ Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály) [COM(2020) 842 final].

³⁸ Proposal for a Directive of the European Parliament and the Council on improving working conditions in platform work [COM (2021)762 final].

egy megdönthető vélelem előírása, amely szerint a platformmunkásokat munkavállalóknak kell tekinteni mindaddig, amíg ezt a vélelmet a platform az Európai Unió Bíróságának esetjogában kimunkált szempontok alapján meg nem dönti. Ez a témánk szempontjából kevésbé érdekes. A második szabálycsoport az „algoritmikus menedzsment” szabályait rögzíti. A platformmunka-tervezet egyik érdekessége éppen az, hogy bár a munkaplatform definiálásakor nem említi egyik fentebb felsorolt fogalmi elemet sem (adatvezéreltség, algoritmikus menedzsment, felhasználói adatok gyűjtése és hálózati hatások),³⁹ a norma tetemes részét mégis az algoritmikusan szervezett munka keretek közé szorítása teszi ki.

3. Az európai platformjog mint „felhasználóvédelmi jog”

Láthattuk tehát, hogyan formálódott a platformfogalom, hogyan lett az ágazati normák része, majd hogyan jött létre a *sui generis* platformjog, és ez milyen platformfogalommal, vagy inkább -fogalmakkal operál. Ebben a pontban kísérletet teszek arra, hogy összefoglaljam az európai „platformjog” jellegzetességeit. Bár a jogszabályok és jogszabálytervezetek nagyon különböző életszférákban, üzleti modellel és méretekkel működő platformokat akarnak szabályozás alá vonni, és a kezelni kívánt problémák és kockázatok is nagyon különböznek, bizonyos szabályaik mégis nagyon hasonlítanak egymásra és rendszerint valamilyen hagyományos jogterület már ismert szabályaira. Úgy is mondhatnánk, hogy jogi transzplantátumokról van szó. Az átültetés azonban soha nem mechanikus: a platform logikája vagy az adott ágazat vagy életviszony, amelyben a platform tevékenykedik, mindig módosít, hajlít egyet az adott jogintézményen. Főleg emiatt merem ezt a formálódó új jogterületet platformjognak nevezni.

3.1. A felhasználóvédelem mint a platformjog igazolása és célja

Ha ennek a platformjognak a végső célját és igazolását kutatjuk, akkor a platformjog nagyobb részét – néhány más, szintén fontos, de talán a végső célnak alárendelten érvényesülő cél mellett, mint például a nyilvánosság egészséges szerkezetének megőrzése vagy a verseny fenntartása bizonyos gazdasági szektorokban – elsősorban a felhasználókat a platformok *túlhatalma ellen védő* szabályokként kell felismernünk.⁴⁰ E felhasználóvédelmi szabályok pedig alapvetően két

³⁹ Elektronikus eszközökkel, weboldalon vagy mobilszközön távolról nyújtott, a szolgáltatás igénybevevőjének kezdeményezésére történik, és fő összetevője, hogy magánszemélyek munkavégzését involválja [Platformmunka-tervezet 2. cikk 1. bek. 1. pont a)–c) alpont].

⁴⁰ A „felhasználóvédelem” kifejezést annál is inkább merem javasolni, mert több európai dokumentumban is felbukkan ugyanebben az összefüggésben. Az European Law Institute által 2019-ben publikált, az online platformok szabályozásáról szóló modellszabályok logikája is e köré épül. A jogszabályszöveg-javaslat legnagyobb részét a platformot működtetők kötelezettségeinek felsorolása tesz ki, a 8. cikk „A felhasználók védelmének kötelezettsége” címet viseli. Report of the European Law Institute. Model Rules on Online Platforms, <https://bit.ly/3NLFQPF>. A 2022 januárjában nyilvánosságra hozott nyilatkozat a digitális évtizedben érvényre juttatandó digitális jogokról és elvekről [COM(2022) 28 final] célja szintén az, hogy „részeseüljenek fokozott védelemben a felhasználói jogok a digitális környezetben” (preambulum 2. bek.). További inspirációt jelentett a koncepció kidolgozásához Jack Balkin

csoportba sorolhatók: az egyéni és a kollektív felhasználóvédelmi szabályok közé. A két szabályhalmaznak eltérők az inspirációul szolgáló jogi forrásai. Míg az egyéni felhasználóvédelem szabályai nagyban hasonlítanak a fogyasztóvédelem és az adatvédelem néhány rendelkezéséhez, addig a kollektív felhasználóvédelem inkább a befektetővédelmi szabályozást idézi. A továbbiakban röviden e két szabályhalmazt ismertetem a teljesség igénye nélkül.

Mielőtt azonban erre rátérnék, röviden arról kell szólni, miért lett a platformjognak ennyire fontos eleme a felhasználóvédelem, amely a platform *túlhatalmával* szemben védi a magán-személyeket és a kisvállalkozásokat. Miben nyilvánul meg ez a túlhatalom? Ahogy azt több szerző megállapítja,⁴¹ itt a mélyben a társadalmi hatalom (az autoritás) és a hétköznapi hatalomgyakorlás (a mikrohatalom) egy új változata született meg, amely a személyes adatok gyűjtésén, folyamatos elemzésén és kombinálásán (a datafikáción és a megfigyelésen), majd ennek pénzzé változtatásán (a monetarizáción) alapszik. Fontos eleme, hogy a viselkedést korábban nem látott módon befolyásolni képes hirdetésen (*behavioural advertising*)⁴² és ennek még kifinomultabb változatán, a mikrotargetáláson keresztül zajlik.

Itt nem csak, sőt nem is elsősorban adatvédelmi, verseny-, szerzői jogi vagy a szólásszabadsággal összefüggő kérdésekről van szó, mert a hagyományos jogágak által külön-külön is kezelt problémák mélyen összefüggenek, és végső soron egy „*platformhatalmat*” rajzolnak ki. Ez a hatalom befolyását, erejét tekintve vetekszik az államok, a kormányzatok hatalmával, még akkor is, ha történetesen – szemben egy hagyományos nemzetállammal – a platform nem tud rendőrköt mozgóztatni, határt lezárni vagy háborút indítani. Azért vetekszik vele, mert képes az emberek viselkedését fizikai kényszer vagy annak kilátásba helyezése nélkül is tömegesen egy irányba terelni. Ráadásul a platformokon ez a fajta kiszolgáltatottság inkább hosszabb távon jelentkezik, szemben például a monopóliumok rövid távon érvényesülő visszaéléseivel, amilyen például az árak egyoldalú emelése.

A platformhatalom nem különböztet fogyasztó, állampolgár, választó, vállalkozó stb. között, ezeket a szerepeket a platform egyformán célozza.⁴³ A platformok soha nem látott mélységben képesek az egyén privátszférájába hatolni, viselkedését megismerni, róla és a tranzakcióiról adatokat gyűjteni és a felhasználókat manipulálni. Ebben az erőterben az egyéni szabadság és (döntési) autonómia komolyan csorbulhat.⁴⁴ Tovább rontja a helyzetet, hogy a megfigyelést és az adatgyűjtést is nagyjából algoritmusok, azaz *személytelen mechanizmusok* végzik, sőt egy sor döntést is ezek hoznak. Erre még ráakodik, hogy eközben bizonyos szférákban (társadalmi nyilvánosság, egyes piaci szegmensek) a platformok olyan hatalmas súlyra tettek szert, annyira megkerülhetetlenek lettek, hogy nélkülük nagyon nehéz, vagy egyenesen lehetetlen bol-

---

fiduciáris modellje, jóllehet ez csak a *privacy*val kapcsolatban róla többletkötelezettségeket a platformokra. Jack M. BALKIN: Information Fiduciaries and the First Amendment, 49(4) *UC Davis Law Review* (016) 1183 – 1234; Jack M. BALKIN: The Fiduciary Model of Privacy. 134(1) *Harvard Law Review Forum* (2020) 11–33.

⁴¹ Így pl. José van DIJCK – David NIEBORG – Thomas POELL: Reframing Platform Power. 8(2) *Internet Policy Review* (2019); Julie COHEN: *Between Truth and Power*. Oxford, Oxford University Press, 2019.

⁴² Article 29 Working Party. Opinion 2/2010 on online behavioural advertising, 00909/10/EN WP 171.

⁴³ Uo., 6.

⁴⁴ Costica DUMBRAVA: *Key social media risks to democracy: Risks from surveillance, personalisation, disinformation, moderation and microtargeting*. Brüsszel, EPRS, 2021.

dogolni. A továbbiakban öt olyan jogintézményt ismertetek, amelyek ezt a túlhatalmat korlátozók közé igyekeznek szorítani.

3.2. A felhasználókkal kötött szerződések szabályozása

Az új platformjog, ahogy említettem, más jogágakból átvett szabályokkal igyekszik ezt a platformhatalmat korlátozni. Első eszköze a felhasználókkal kötött szerződések (vagy általános szerződési feltételek) bizonyos tartalmi elemeinek kötelező előírása. Ez az eszköz nagyon sokban hasonlít a fogyasztóvédelem jól bevált eszköztárához. A DSA-tervezet már a közvetítő szolgáltatók (tehát a platformnál egy tágabb kategória) esetében is előírja, hogy a szerződésben a szolgáltatóknak tájékoztatást kell adniuk „a szolgáltatásaik használatával kapcsolatban bevezetett korlátozásokról” (12. cikk 1. bekezdés), így például a tartalommoderálásról, „beleértve az algoritmikus döntéshozatalt és az emberi felülvizsgálatot”. A platformoknak ennél még komolyabb kötelezettségeik vannak, például nekik egyértelműen és részletesen le kell írniuk a szerződésben, milyen politikát folytatnak a notóriusan jogellenes tartalmakat közzétevő és másokat indokolatlanul bejelentő felhasználókkal kapcsolatban. Az óriásplatformoknak pedig még az ajánlórendszereikben „használt fő paramétereket, valamint a szolgáltatás igénybe vevője számára az ilyen főbb paraméterek módosítására vagy befolyásolására esetlegesen rendelkezésre álló alternatívákat” is szerepeltetniük kell szerződési feltételeikben (29. cikk 1. bekezdés), tehát az algoritmusok átláthatóságát már a szerződésekben is biztosítani kell.

A P2B rendeletben is találunk a platform és a felhasználó közötti szerződésekre vonatkozó minimumkövetelményeket. Az első szabálycsoport a platform és a vállalkozó között fennálló szerződések néhány jellegzetességét szabályozza. Az egyik ilyen szabály a szerződések világos és érthető megfogalmazását írja elő. A rendelkezés szinte ugyanebben a formában szerepel a 93/13/EGK irányelv 5. cikkében. A c) pont a szerződés kötelező elemeként írja elő a felhasználói fiókok felfüggesztésére, megszüntetésére vagy bármely egyéb módon történő korlátozására irányuló döntés indokainak feltüntetését. (A felhasználói fiókok védelmét szolgáló szabályokat külön tárgyalom.) Ugyanebben a cikkben található rendelkezést arról is, hogy a szerződések módosításáról hogyan kell értesíteni a felhasználót, és milyen türelmi időre van szükség ezek hatályba léptetéséhez.

3.3. A felhasználói fiókra vonatkozó döntések

A felhasználóvédelmi szabályok további csoportja a platformnak a felhasználókat legsúlyosabban érintő döntéseit (elsősorban a platformról való kizárást, felfüggesztést vagy korlátozást) fékezi, kontrollálja. Míg a felhasználói szerződésekre vonatkozó szabályok még a fogyasztóvédelem mintájára íródtak, addig a felhasználói fiókok védelmével kapcsolatos szabályok már egyértelműen *sui generis* platformjogi szabályok. Mivel a legtöbb platform alapvető infrastruktúra lett a felhasználók számára (akár üzleti, akár magánéleti értelemben), a fiókok korlátozása vagy megszüntetése lényegében az adott személy „digitális identitásának” csonkítását vagy épp eliminálását jelenti.

A normák többféleképpen igyekeznek fékezni a platformok korlátlan jogát a felhasználói fiókok korlátozására, bezárására. A DSA-tervezet például „hatékony és könnyen hozzáférhető belső panaszkezelési rendszer” működtetését írja elő, amelyet ezekben az esetekben igénybe lehet venni (DSA-tervezet, 17. cikk). A P2B mellett, hogy e döntéseknél bizonyos formai követelményeket ír elő („tartós adathordozón” történő közlés, megszüntetés esetén harminc nappal korábbi közlés), ezeket a döntéseket indokolási kötelezettséggel terheli (amellett, hogy a DSA-ban is szereplő belső panaszkezelési mechanizmus működtetését is előírja).⁴⁵ A platformmunka-irányelv írásos formát és emberi felülvizsgálati lehetőséget ír elő a platformmunkás profiljának (fiókjának) korlátozását, felfüggesztését vagy megszüntetését eredményező (algoritmikus) döntések esetén (8. cikk).

3.4. Az algoritmusok transzparenciája és az elmagyarázhatóság

A felhasználóvédelem harmadik eszközeként mindhárom dokumentum tartalmaz olyan rendelkezéseket, amelyekkel a mindennapi használat során a felhasználókat érintő algoritmusok működését igyekeznek átláthatóbbá tenni. A DSA az óriásplatformokkal kapcsolatban előírja az ajánlórendszerekben „használt fő paraméterek”, valamint a szolgáltatás igénybe vevője számára „az ilyen főbb paraméterek módosítására vagy befolyásolására esetlegesen rendelkezésre álló alternatívák” feltüntetését a szerződésben (DSA-tervezet, 29. cikk 1. bekezdés). A másik két normatervezet – mivel mindkét területen jóval nagyobb a tét, mint egy közösségi médiafelületen – már jóval részletesebb az algoritmustranszparencia-szabályozás tekintetében. A P2B rendelet, amely főként a nagy piacérplatformokon működő (kis)vállalkozásokat védi, külön cikket szentel a „rangsorolás” transzparenciájával kapcsolatos rendelkezéseknek. Eszerint a „közvetítő szolgáltatók” a szerződésben kell rögzítsék „a rangsorolást meghatározó fő paramétereket, és e fő paraméterek más paraméterekhez képest meglévő viszonylagos jelentőségének okait” (P2B, 5 cikk 1. bekezdés).

A keresőprogram-szolgáltatóknak ezenfelül nyilvánosságra kell hozniuk a „külön-külön vagy együttesen a legjelentősebb szerepet játszó fő paramétereket és azok viszonylagos jelentőségét” is. A platformmunka-irányelvben pedig egy egész fejezet foglalkozik az algoritmikus menedzsment kérdéseivel (III. fejezet 6–10. cikk). Itt már nemcsak az átláthatósággal és elmagyarázhatósággal kapcsolatos szabályok szerepelnek, hanem – ami egyébként kivételes a platformjogban – bizonyos anyagi jogi, szubsztanciális szabályok is arra vonatkozóan, hogy a munkaplatformok algoritmusainak konkrétan milyenek nem szabad lenniük. Így például nem szabad jogtalan nyomást helyezni a dolgozókra vagy más módon veszélyeztetni fizikai vagy mentális egészségüket. Ezenkívül – ahogy azt fentebb említettem – bizonyos algoritmikus döntések esetén az írásos indokolás és az emberhez fordulási lehetőség is biztosított kell legyen.

Nem véletlen, hogy a legkidolgozottabb algoritmustranszparencia-szabályok a munkaplatform-tervezetben vannak. Itt a vonatkozó cikk címe „Az automatizált monitoring és döntéshozó rendszerek használata és átláthatósága”.⁴⁶ A rendelkezés lényege, hogy a dolgozókat tájékoz-

⁴⁵ P2B 4. cikk.

⁴⁶ Platformmunka-tervezet 6. cikk.

tatni kell mind a megfigyelő, mind a munkavégzés lényeges paramétereiről (így például a munka kiosztásáról) döntő rendszerekről, ennek a tájékoztatásnak ki kell terjednie nemcsak arra, hogy milyen rendszerek vannak, hanem azok alapvető működési jellegzetességeire is, például arra, milyen paramétereket használnak e rendszerek, és ezeknek milyen az egymáshoz képesti relatív súlya, és hogy milyen feltételek mellett lehet a dolgozót felfüggeszteni, kitiltani, korlátozni. Ezt a tájékoztatást az első napon meg kell adni, és minden további változtatásról értesítést kell küldeni.

A további rendelkezések az automatizált rendszerek *emberi felügyeletével* foglalkoznak. A platformoknak rendszeresen monitorozniuk és értékelniük kell az automatizált felügyeleti és egyedi döntéshozó rendszerek döntéseinek következményeit, folyamatosan értékelniük kell a dolgozók munkakörülményeire és egészségére gyakorolt hatásaikat, valamint preventív és védelmi intézkedéseket kell bevezetni az e rendszerek által generált kockázatok megelőzésére. Tilos olyan rendszereket üzemeltetni, amelyek pszichikai vagy mentális nyomást fejtenek ki. A javaslat rendelkezéseket tartalmaz továbbá a lényeges döntések emberi felülvizsgálatára, ami emlékeztet a magyarázathoz fűződő, a GDPR 22. cikkében definiált (egyébként a szakirodalomban vitatott létezésű⁴⁷) jogosítványra. Eszerint a platformoknak olyan kontaktszemélyhez kell hozzáférést biztosítani, akivel a dolgozó megbeszélheti az egyedi gépi döntést, annak ténybeli alapját és az érveket, amelyek a döntés mellett szóltak. Azokat a döntéseket, amelyek a dolgozó profiljának felfüggesztését, korlátozását vagy megszüntetését eredményeznék, valamint a javadalmasására vagy a szerződésére kihatással vannak, írásban is meg kell erősítenie a platformnak. Amennyiben a dolgozók nem elégedettek a döntéssel, lehetőséget kell számunkra biztosítani a döntést felülvizsgáltatásához.

Egy rendelkezés azt is előírja, hogy ha az algoritmikus monitoring- vagy döntéshozó rendszereket bevezetik vagy lényegesen változtatnak rajtuk, a dolgozóknak vagy képviselőiknek információt és konzultációs lehetőséget kell biztosítani ezzel kapcsolatban.⁴⁸ Végül a tervezet e fejezetének utolsó rendelkezése előírja, hogy az algoritmikus menedzsmentre vonatkozó szabályok többsége a nem munkaviszony keretében dolgozó platformmunkásokra is kiterjed. Itt a jogalkotó érezte, hogy ennek az irányelvnek a rendelkezései átfedésbe (sőt olykor konfliktusba is) kerülhetnek a P2B rendelettel. Nyilván ez elsősorban azokra a vállalkozásokra igaz, amelyek egyéni vállalkozóként vagy személyes közreműködést végző kisvállalkozásokként vannak jelen a nagy közvetítő platformokon és szolgáltatásokat nyújtanak. (Árukat kínáló vállalkozások esetén ez nem jöhet szóba.) A P2B rendelet ugyanis, ahogy azt fentebb jeleztem, szintén szabályozza az algoritmikus menedzsment egyes aspektusait, különösen az áruk és a szolgáltatások rangsorolásának problémáját, tartalmaz egy sor rendelkezést a fiók felfüggesztése, korlátozása és megszüntetése esetére, és egy panaszmechanizmust is kodifikál. A tervezet az üzleti fel-

⁴⁷ Sandra WACHTER – Brent MITTELSTADT – Luciano FLORIDI: Why a Right to Explanation of Automated Decision-Making Does Not Exist in the General Data Protection Regulation. 7 *International Data Privacy Law* (2017) 76–99.; Gianclaudio MALGIERI – Giovanni COMAND: Why a Right to Legibility of Automated Decision-Making Exists in the General Data Protection Regulation. 7 *International Data Privacy Law* (2017) 243–265.

⁴⁸ Itt érdemes megjegyezni, hogy az algoritmikus menedzsment fejezetbe kerültek azok az alapvető adatvédelmi szabályok is, amelyek szerint a platformok csak a szerződéses viszonytal szervesen összefüggő és annak teljesítéséhez elengedhetetlenül szükséges személyes adatot kezelhetnek. Platformmunka-tervezet 6. cikk (5) bek.

használókra a P2B irányelv rendelkezéseit rendeli elsődlegesen alkalmazni, a 8. cikkben foglalt lehetőséget (emberhez fordulás joga) pedig kifejezetten kivészi az üzleti felhasználók lehetőségei közül.

3.5. Vita- és panaszkezelési mechanizmusok

A felhasználóvédelem negyedik jellemző eszköze a különböző vitarendezési, panaszkezelési, „felszólamlási” mechanizmusok beiktatása. Ahogy láthattuk, ez az eszköz gyakran összefonódik az első kettővel, mert a legfontosabb döntések vagy épp az algoritmusok által hozott döntések ellen biztosít „jogorvoslati” lehetőséget, de egyáltalán nem mindig. Úgy tűnik, az elemzett dokumentumok a panaszkezelési mechanizmusokat általános felhasználóvédelmi eszköznek tekintik. Két változatuk van: a belső és a külső mechanizmusok. A külső mechanizmusoknál nem a platformon belül, hanem attól függetlenül zajlik a panaszkezelés vagy a vitarendezés (például P2B 12. cikk), de ilyennek tekinthető a megbízható bejelentők intézménye is (DSA-tervezet 19. cikk). Belső mechanizmusnak tekinthetők a DSA 17. cikkében, a P2B 11. cikkében és a munkaplatform-tervezet 7. cikkében szabályozott mechanizmusok, de ilyen a régi értesítési-eltávolítási mechanizmus utóda, a bejelentési és cselekvési mechanizmus is (DSA-tervezet 14. cikk). Az AVMSD pedig azt írja elő, hogy a szolgáltatóknak a kiskorúak védelme, a gyűlöletbeszéd megakadályozása és a bűncselekményt megvalósító tartalmak elkerülése érdekében kötelesekük „olyan átlátható és felhasználóbarát mechanizmusok kialakítása és működtetése, amelyek segítségével a videómegosztó platformok felhasználói bejelenthetik vagy megjelölhetik az érintett videómegosztóplatform-szolgáltató számára a platformján szolgáltatót” jogsértő vagy veszélyes tartalmat [AVMSD 28a. cikk 3. bekezdés d) pont].

3.6. Kollektív felhasználóvédelem: a platformok átláthatóságára vonatkozó szabályok

Végül röviden szólok a felhasználóvédelem másik területéről, azon szabályok halmazáról, amelyek elsősorban a nagyobb méretű platformok számára írnak elő megfelelési és főként átláthatósági szabályokat. Ezek egy része arra vonatkozik, hogy a platformok kötelesek az egyéni felhasználóvédelemre vonatkozó erőfeszítéseiket, valamint az ezekkel kapcsolatos adatokat folyamatosan nyilvánosságra hozni. A DSA-tervezet 13. cikkében már a közvetítő szolgáltatókra is vonatkoznak ilyen átláthatósági jelentési kötelezettségek, a platformokra azután még több (23. cikk), az óriásplatformokra pedig még ezeken felül is többletkötelezettségek hárulnak (30., 33. cikk).

A közvetítő szolgáltatók átláthatósági jelentési kötelezettsége főleg a tartalommoderálásra vonatkozó információk közzétételére terjed ki (DSA-tervezet 13. cikk). Eszerint évente kell jelentést tenniük a külső vagy belső kezdeményezésre eltávolított tartalmakról, a jogellenesség típusa szerint. Az online platformok már kötelesek – egyebek mellett – a felfüggesztésekről, a vitarendező testületek elé utalt ügyekről, a tartalommoderáló algoritmusok működéséről, az aktív felhasználók számáról is rendszeresen jelentést készíteni. Az online óriásplatformokra pedig olyan széles körű jelentéstételi kötelezettség hárul, amelyet itt nincs lehetőség teljes terjede-

lemben ismertetni, így csak illusztrációként említem, hogy a platformokra vonatkozó kötelezettségeken felül kötelesek az online hirdetésekről adattárat működtetni, lényegében az összes adatukhoz hozzáférést biztosítani a Bizottságnak, kockázatértékelést végezni és kockázatcsökkentő intézkedéseket hozni és arról jelentést közzétenni, túrni a független ellenőrzést, annak eredményét közzétenni stb.

4. Értékelés és összefoglalás

Az első és talán legfontosabb jellegzetesség, hogy a platformjog legtöbb intézménye formális-eljárás-garanciális jellegű, ami azt jelenti hogy nagyon szűk kivételektől eltekintve az idézett normák nem tartalmazzak tartalmi (szubsztanciális) kritériumokat, ezeknek a kidolgozását rábízják a platformokra. Ha tetszik, a platformjog nem „anyagi”, inkább „eljárás jog”, bár nem a hagyományos értelemben. A DSA például nem beszél arról, hogy a jogszabályokba foglalt minimumkövetelményeken felül egy közösségi médiaplatformnak milyen többletkövetelményeket kell érvényesítenie, például a sértő beszédet vagy a pornográf tartalmakat illetően. Ebben lényegében szabad kezdet ad a platformnak, ahogyan azt is rábízta, hogy e követelmények megsértésekor milyen esetben milyen szankciókat alkalmaz. Csak annyit kér, hogy e követelmények legyenek transzparenszek, és ha valakit szankcionálnak, akkor legyen egy tisztességes eljárás, amelyben megmagyarázzák a döntést, a szankcionált kifejtheti az álláspontját és kérheti a döntés felülvizsgálatát. *Mutatis mutandis* a P2B rendelet nem ír elő tartalmi követelményeket arra vonatkozóan, hogy az árukat milyen szempontok szerint kell rangsorolni a találati listán, csak annyit kér, hogy a rangsorolás szempontjai legyenek átláthatók, és azokat szerepeltessék a szerződésben. Ugyanígy a P2B rendelet nem tartalmazza – a 93/13-as,⁴⁹ a 2005/29-es⁵⁰ vagy a 2011/83-as⁵¹ fogyasztóvédelmi irányelvhez hasonlóan – a konkrét „tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok” felsorolását, csak a rangsorolás átláthatóságáról és a fiók megszüntetéssel kapcsolatos garanciákról szóló fentebb említett rendelkezéseket.

Ez sokak számára bizonyára csalódás. Akik azt várták, hogy az EU egyértelműen állást foglal majd például a szólásszabadsággal kapcsolatos kérdésekben vagy például taxatív felsorolja a platformokon elképzelhető tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokat, az most bizonyára kevesli majd e szabályokat.⁵² Ugyanakkor látni kell, hogy ezek szinte egyszerre lépnek majd hatályba úgy, hogy valójában senki nem tudja, mennyire hatékonyak, hogyan lesznek alkalmazhatók és *valóban* megvédik-e a felhasználókat a platformok túlhatalmától. Nem tudjuk, elég lesz-e

⁴⁹ A Tanács 93/13/EGK irányelve (1993. április 5.) a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről. Melléklet.

⁵⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2005/29/EK irányelve (2005. május 11.) a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól, valamint a 84/450/EGK tanácsi irányelv, a 97/7/EK, a 98/27/EK és a 2002/65/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvek, valamint a 2006/2004/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról. I. melléklet.

⁵¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/83/EU irányelve (2011. október 25.) a fogyasztók jogairól.

⁵² Jóllehet pl. a Parlament részben épp ezt szerette volna a P2B rendelet kapcsán. Lásd Report (7.12.2018) on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on promoting fairness and transparency for business users of online intermediation services, <https://bit.ly/3zQ9pD5>, 2., 11., 21. módosítás.

az eljárási-formális szabályozás, ahogyan azt sem, mennyiben fogja javítani a jelenlegi helyzetet az, hogy a nagy platformoknak egy sor információt és adatot nyilvánosságra kell hozniuk. Nem tudjuk, valóban javítja-e az algoritmusok átláthatóságát az, hogy néhány paramétert mostantól bele kell írni a felhasználókkal kötött szerződésekre (és egyáltalán elolvassák-e a felhasználók a szerződéseket) stb. A platformjog mindenestre már itt van velünk, és az elkövetkező években egyre fontosabb szerepet fog játszani mindannyiunk életében, és az sem kizárt, hogy az eljárási jellegű rendelkezéseket majd tartalmiak is követik.

DETERMANN ADATVÉDELMI JOGI ÚTMUTATÓJA

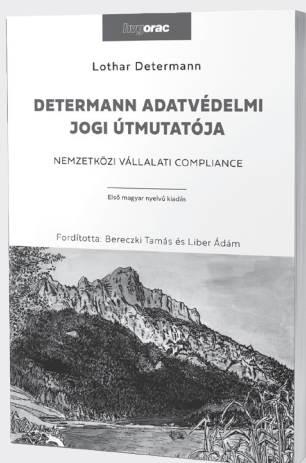
NEMZETKÖZI VÁLLALATI COMPLIANCE

Első magyar nyelvű kiadás

SZERZŐ: Lothar Determann

FORDÍTÓK: Bereczki Tamás, Liber Ádám

ÁRA: 7000 Ft

Az adatvédelmi útmutató negyedik – magyar nyelven most először megjelenő – kiadása tükrözi az adatvédelmi jogszabályok 2017 óta bekövetkezett jelentős változásait, például az EU általános adatvédelmi rendeletének (GDPR) alkalmazandóvá válását, valamint azokat a kihívásokat, amelyekkel a vállalkozások szembesülnek az adatok hasznosítása, a felhőszolgáltatások igénybevétele és az Internet of Things alkalmazása szempontjából. Mivel az adatvédelmi jogérvényesítés manapság minden eddiginél komolyabb jelentőségre tett szert, a szakemberek számára nélkülözhetetlen a magánélet védelmét érintő kulcsfontosságú koncepciók megismerése, valamint gyakorlati tanácsok a megfelelőségi programok indításával, fenntartásával és ellenőrzésével, az adatvédelmi dokumentáció készítésével, a vonatkozó feladatok és projektek hatékony kezelésével kapcsolatban. Végezetül a könyv tartalmaz egy adatvédelmi kisokos fejezetet, amely a szakkifejezések mentén dolgozza fel a legfontosabb témaköröket. Ennek a könyvnek minden compliance-felelős és vállalati jogász könyvespolcán ott kell lennie.

FÓRUM

Diskurzusok a kommunikáció- és a médiatudományok akadémiai pozíciójáról

DEMETER MÁRTON*

1. Bevezetés

Bár a kommunikáció- és a médiatudományok még akkor is több mint százéves múlttal rendelkeznek, ha különálló akadémiai diszciplínaként tekintünk rájuk,¹ sajátos módon a hazai diskurzusban még mindig gyakran jelennek meg marginális vagy egyenesen komolytalan szakterületekként. A kommunikációkutatásnak egészen a legújabb időkig nem volt Magyarországon valódi akadémiai képviselője,² és a kommunikációkutatókat még ma is többé-kevésbé más diszciplínák bizottságaiban értékeli kutatási pályázatok benyújtásánál, egyetemi tanári kinevezéseknél vagy az akadémiai doktori cím megpályázása esetén. A kommunikáció- és a médiatudományokat még ma is gyakran tekintik „kamu-” vagy „büfészakoknak” a közbeszédben,³ amelyek bár népszerűek az egyetemre felvételiző diákok körében, nem adnak olyan koherens és mély elmélyülést kívánó ismereteket, mint más klasszikus társadalomtudományok (és akkor itt most nem beszélünk azokról a narratívákról, amelyek még a társadalom- és a bölcsészettudományokat is alacsonyabb rendűeknek tekintik a természettudományoknál).

Ebben az írásban emellett érvelek, hogy ezek a diskurzusok nem veszik figyelembe sem a diszciplína nemzetközi és hazai hagyományait, sem pedig valós tudományos és társadalmi hatását. Mint írásomból kiderül majd, a kommunikációkutatások valójában számos igen jelentős társadalom-, bölcsészeti- és részben mérnöktudományi területet ölelnek fel, a kutatásokban alkalmazott módszerek szigorúsága a magas minőségű kutatások esetében teljes mértékben megfelel a társadalomtudományi kutatások sztenderdjeinek, a tárgyalt témák pedig a modern társadalmak legfontosabb jelenségeit érintik. Először röviden áttekintem a diszciplína kialakulásának

---

* Egyetemi docens, Nemzeti Közszerzői Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar.

¹ A közvetlen intézményesülést a szakirodalom általában az 1940-es évekre teszi, azonban a diszciplináris keretek már az 1870-es években kezdtek egyértelműen kirajzolódni. Lásd Peter SIMONSON – David W. PARK: *The International History of Communication Studies*. New York, Routledge, 2016.

² BAJOMI-LÁZÁR Péter: Rendhagyó szerkesztői jegyzet. A kommunikáció- és médiatudomány magyarországi helyzetéről. *Médiakutató*, 2015/1., 5–8.

³ DEMETER Márton – HORÁNYI Özséb: A kommunikáció- és médiatudomány szakos diplomában rejlő lehetőségek. *Jel-Kép*, 2015/1. különszám, 5–9.

nyugati történetét, majd szó lesz a hazai szakmai intézményesülésről, végül napjaink kommunikációkutatásairól szólva elemzem a szakma nemzetközi láthatóságát, a tudományos kutatások hatását, és bemutatok néhányat azokból a legjelentősebb témákból, amelyek vizsgálatához a kommunikációkutatás eszközei ma már elengedhetetlenek.

2. Kommunikációkutatás nemzetközi kontextusban

A kommunikációkutatás a nemzetközi szakirodalom egyöntetű álláspontja szerint tipikusan nyugati diszciplína, ezen belül is elsősorban az Egyesült Államokban intézményesült a 20. század elején, első kutatói – Kurt Lewin, Carl Hovland, Harold Lasswell és Paul Lazarsfeld – Amerikában éltek és alkottak.⁴ Ennek megfelelően az USA-ban nemcsak a legfontosabb nemzetközi tudományos társaságok, mint például az International Communication Association (ICA), a National Communication Association (NCA) vagy az Association for Education in Journalism and Mass Communication jöttek létre, hanem a legfontosabb folyóiratok – tipikusan ezeknek a társaságoknak a hivatalos akadémiai lapjai – is amerikaiak. Az első, specifikusan kommunikációs képzést nyújtó egyetemek a múlt század negyvenes éveiben szintén az Egyesült Államokban jöttek létre,⁵ de a 20. század első felében más nyugati országokban (Franciaországban, Németországban, később az Egyesült Királyságban) is indultak kommunikáció szakos programok.

A tudományterületen máig érvényesülő nyugati dominanciát közvetett módon más tényezők is magyarázzák, amelyek közül a legfontosabb az, hogy a globális Dél (Afrika, Kelet-Európa, Ázsia, Latin-Amerika és a Közel-Kelet) számos területén a nyugati demokráciák szempontjából értelmezve elnyomó rezsim uralkodott, ahol az egyetemi autonómia hiánya, a szólásszabadság és más kommunikációs jogok korlátozása jelentősen akadályozta egy nyugati típusú, nemzetközileg is értelmezhető kommunikáció- és médiakutatási paradigma kialakulását.⁶ Emellett számos régióban – jelesül a volt szocialista tömb országaiban is – az angoltól különböző (a szocialista tömb országainak esetében az orosz) nyelv vált a kötelezően tanítandó második nyelvvé, ami megnehezítette a már akkor is elsősorban angol nyelven folyó nemzetközi tudományos diskurzushoz való csatlakozást. Ráadásul politikai okokból a Nyugaton újonnan létrejött tudományterületek, főként a társadalmi vonatkozásúak, a volt szocialista tömb számára kevésbé voltak hozzáférhetőek: a nyugati társadalomtudományos folyóiratok elérhetősége korlátozva volt, elméleti szinten a marxista irodalom specifikusan kelet-európai értelmezése került előtérbe, a társadalomtudósok Nyugatra utazása konferenciák látogatása céljából nem volt támogatott.⁷ Ennek megfelelően a médiáról és a kommunikációról való gondolkodás a hideghá-

⁴ Jefferson D. POOLEY – David PARK: Communication Research. In Peter SIMONSON et al. (szerk.): *The Handbook of Communication History*. New York, Routledge, 2013, 76–93.

⁵ BAJOMI-LÁZÁR i. m. (2. l.j.).

⁶ DEMETER Márton: The Winner Takes It All: International Inequality in Communication and Media Studies Today. 96(1) *Journalism & Mass Communication Quarterly* (2019) 37–59.

⁷ János KORNAI: *The Socialist System: The Political Economy of Communism*. Oxford, Oxford University Press, 1992.

ború időszakában jelentősen megosztott a Nyugat és a Kelet relációjában, viszonylag kevés átjárási lehetőséggel.⁸

A történelmi múlt azonban csak részlegesen képes magyarázni a kommunikáció- és a médiatudományok elsöprő nyugati dominanciáját. Például bár a hidegháború befejezése óta több mint harminc év telt el, a volt szocialista országok nemzetközi láthatósága a társadalomtudományokban nem lett jelentősen magasabb, mint volt a rendszerváltás előtt, a régió (más nem nyugati régiókhoz hasonlóan) nincs arányosan reprezentálva sem a tudományos szerzők, sem az idézések, sem a szerkesztőbizottsági tagságok, sem a tudományos társaságok, sem az elnyert kutatási támogatások vonatkozásában.⁹ Ezenkívül az empirikusan vizsgált gyakorlati jelenségek mellett metaszinten is megfigyelhető a nyugati hegemonia. A kommunikációkutatás történetéről szóló munkák jelentős többsége egyszerűen ignorálja a globális Dél régióit, nem számol be az ezeken a területeken végbement diszciplináris fejlődésről, kész tényként kezelve, hogy a kommunikáció- és a médiakutatás nem más, mint a nyugati országok és ezen belül is tipikusan az Egyesült Államok kutatási hagyománya.

Jefferson Pooley és David Park több mint 1600 cikket elemzett,¹⁰ amelyek valamilyen módon a nemzetközi kommunikáció- és médiakutatás történetével foglalkoztak, és azt találták, hogy mind az Egyesült Államok, mind az Egyesült Királyság átlagosan több mint kétszer annyi említéssel rendelkezik bennük, mint az összes többi ország együttvéve. Ha ebből levonjuk a nyugati országokat, akkor azt találjuk, hogy a globális Dél országaira – a teljes afrikai kontinensre, Ázsiára, Latin-Amerikára vagy a Közel-Keletre – mindösszesen kevesebb mint 4%-nyi utalás történik. Ráadásul ezek az utalások regionális jellegűek, és miközben például az amerikai példák, kutatások és elméletek nemzetközinek is számítanak, a globális Délen kifejtett elméletet, kutatást vagy történelmi példát csak regionálisnak tekintenek.

Mi sem mutatja jobban, mennyire megalapozatlan az a felfogás, amely szerint a kommunikáció- és a médiakutatások valójában kizárólag nyugati diszciplinák, mint az ICA legújabb kézikönyve,¹¹ amelyben a világ különféle régióiban dolgozó kommunikációkutatók ismertetik az ottani jellemző kommunikációelméleteket, fogalmakat és értelmezéseket. A kötetből a tudományterület nemzetköziesülése is kirajzolódik: megtudjuk, hogy a kommunikáció- és a médiakutatásnak a világ valamennyi régiójában kialakult történelme van komoly teoretikusokkal, mint például Molefi Kete Asante, aki az afrikai elméletet képviseli, Yoshitaka Miike és Jing Yin, akik az ázsiai szempontot építik be a kommunikációkutatásba, a kínai hagyományú diskurzuselemzéssel foglalkozó Shi-Xu, Ahmad Murad Merican, aki az arab kommunikációelmélettel foglalkozik, vagy Horányi Özséb, aki magyar szerzőként tudott kommunikációelméletével bekerülni ebbe az impozáns kötetbe.

⁸ Epp LAUK: A View from the Inside: The Dawning of De-Westernization of CEE Media and Communication Research? 3(4) *Media and Communication* (2015) 1–4.

⁹ Manuel GOYANES – Márton DEMETER: How the Geographic Diversity of Editorial Boards Affects What is Published in JCR-Ranked Communication Journals. 97(4) *Journalism & Mass Communication Quarterly* (2020) 1123–1148.

¹⁰ POOLEY–PARK i. m. (4. lj.) 80.

¹¹ YOSHITAKA Miike – JING Yin (szerk.): *The Handbook of Global Interventions in Communication Theory*. New York, Routledge, 2022.

A nem nyugati kommunikáció- és médiakutatás irányzatai között kiemelt figyelmet érdemel Latin-Amerika, illetve tágabban az ibero-amerikai régió, ahol a kommunikációkutatásnak sok évtizedes története van. A régió több szempontból igen szerencsés helyzetben van, hiszen noha országai között jelentősek a különbségek, kulturális, történelmi, intézményi és nyelvi szempontból szoros a kapcsolatuk egymással,¹² így a regionális tudományos élet – a kommunikációkutatásban is – könnyebben megszerveződött, mint az olyan, tudományos szempontból balkanizált régiókban, mint Kelet-Közép-Európa.¹³ A kommunikáció és a média kutatása az ibero-amerikai régióban már az 1950-es években elkezdődött, és bár a különböző elnyomó rezsimiek idején sok iskola bezárt, ezek utóbb újranyitottak, az 1970–1980-as évektől kezdődően pedig a legtöbb latin-amerikai ország folyamatosan kínál kommunikációs képzéseket.

Az akadémiai kutatás globalizációja a régiót is érintette, az ibero-amerikai térségben dolgozó kommunikációkutatók jelentős része külföldön folytatott doktori képzését követően visszatért hazájába, és az idegenben szerzett tudását és kapcsolatait visszaforgatta a hazai kutatói közösség életébe.¹⁴ Azonban a Nyugat részéről ez a viszony nem volt kiegyensúlyozott. Noha a térség iránt létezett (elsősorban észak-amerikai) érdeklődés, a latin-amerikai kutatókkal való együttműködés nem volt tipikus.¹⁵ Ennek következtében a régióban kialakult egy viszonylag autonóm, regionális kommunikációkutatási hagyomány,¹⁶ és egyedi tudományos társaságok jöttek létre, például 1959-ben a Centro Internacional de Estudios Superiores de Comunicación para América Latina.

Napjainkban a kommunikációkutatás nemzetközi terepén az ibero-amerikai régió egyre nagyobb jelentőséggel bír, a regionális, főként spanyol nyelvű lapok aránya a Scopusban, amely a legnagyobb nemzetközi tudományos bibliográfiai adatbázis, már 10% felett van, és az ibero-amerikai lapok száma és aránya egyre emelkedik. Emellett a régió élen jár a nyílt hozzáférésű (*open access*) folyóirat-kiadásban is – ezek aránya a kommunikáció- és a médiatudományok területén 90% feletti, miközben ez az arány a nyugati lapoknál kevesebb mint 5%. Mindez annak köszönhető, hogy a régióban nagy hagyománya van az államilag finanszírozott, egyetemeken által publikált, ingyenesen hozzáférhető folyóiratok kiadásának, eltérően a nyugati trendektől, ahol jellemzően profitorientált, kereskedelmi kiadók tulajdonában vannak a folyóiratok.

Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a tudományos közlemények terén az utóbbi évtizedben egyre erősödő *open access* mozgalom nem változtat ezen a különbségen, ugyanis nem előírás, hogy az *open access* publikációnak az ún. gyémántmodell szerint kell történnie. Ez a momentum nagyon fontos, hiszen a nyugati folyóiratkiadók – részben az *open access* mozgalom

---

¹² Jairo H. CIFUENTES-MADRID – Pablo LANDONI-COUTURE – Xavier LLINÀS-AUDET: *Strategic Management of Universities in the Ibero-America Region: A Comparative Perspective*. Cham, Springer, 2015.

¹³ Peng H. ANG et al.: Intellectual Balkanization or Globalization: The Future of Communication Research Publishing. 96(4) *Journalism & Mass Communication Quarterly* (2019) 963–979.

¹⁴ Claudia MELLADO: Major Trends of Journalist Studies in Latin America. A Meta-Analysis of Five Decades of Research. In David H. WEAVER – Lars WILLNAT (szerk.): *The Global Journalist in the 21st Century*. New York, Routledge, 2012, 413–425.

¹⁵ Steven H. CHAFFEE – Carlos GÓMEZ-PALACIO – Everett M. ROGERS: Mass Communication Research in Latin America: Views from Here and There. 67(4) *Journalism & Mass Communication Quarterly* (1990) 1015–1024.

¹⁶ Silvio WAISBORD: United and Fragmented: Communication and Media Studies in Latin America. 4(1) *Journal of Latin American Communication Research* (2014) 55–77.

nyomására – kidolgoztak egy *for-profit open access* modellt, amelyben az olvasók nem fizetnek a cikkekért, így formálisan teljesül a szabad hozzáférés, a szerzőnek viszont fizetnie kell, nem is keveset. A némi eufemizmussal „cikfeldolgozási díjnak” (*article processing charge*) nevezett publikációs díj ugyanis cikkenként átlagosan 1000–5000 dollár körüli összeget jelent, amelyet a szerzőnek kell megfizetnie a folyóirat számára.¹⁷ Az ibero-amerikai folyóiratok által használt gyémántmodellben sem a szerzőnek, sem az olvasónak nem kell fizetnie a publikálásért, mert azt nonprofit szervezetek, tipikusan egyetemek finanszírozzák.

A kommunikáció- és a médiakutatás nyugati dominanciája ellen számos kutató felszólalt mind a globális Dél, mind a centrumországok képviselői közül. Az egyenlőtlenségekre rámutató empirikus elemzések mellett elméleti, kritikai cikkek is születtek Latin-Amerikában,¹⁸ Afrikában,¹⁹ Ázsiában,²⁰ a Közel-Keleten²¹ és Kelet-Európában is.²² A kutatók szerint a kritika önmagában nem elégséges: ennél fontosabb alternatív ismereteket szolgáltatni a nemzetközi közösség számára.²³ A nem nyugati kommunikáció- és médiatudományi megközelítések és kutatások jobb nemzetközi láthatóságáért, a terület nyugati hegemoniájának csökkentéséért a fel-törekvő világrégiók kutatóin kívül nyugati szerzők is felszólaltak.²⁴ Silvio Waisbord és Claudia Mellado azonban rámutat,²⁵ hogy a deveszternizáció különféle jelentésekkel rendelkező fogalom, amely a perifériarégiók kutatói számára mást jelenthet, mint a centrumországok teoretikusai számára. A nyugati kutatók a deveszternizáció alatt egyfajta fókuszeltolódást értenek, ahol a *mainstream* nyugati megközelítés jobban tekintetbe veszi a globális Dél régióinak tapasztalata-

---

¹⁷ Márton DEMETER – Romina ISTRATII: Scrutinizing what Open Access Journals mean for Global Inequalities. 36 *Publishing Research Quarterly* (2020) 505–522.

¹⁸ Asafa JALATA: Colonial Terrorism, Global Capitalism and African Underdevelopment: 500 Years of Crimes against African Peoples. 5(9) *The Journal of Pan African Studies* (2013) 1–42.; Louis A. PEREZ: 77(1) *Dependency. The Journal of American History* (1990) 133–142.

¹⁹ Molefi K. ASANTE: *The Afrocentric Idea*. Philadelphia, Temple University Press, 1998; Molefi K. ASANTE – YOSHITAKA Miike: Paradigmatic Issues in Intercultural Communication studies: An Afrocentric-Asiacentric Dialogue. 9(3) *China Media Research* (2013) 1–19.; Molefi K. ASANTE – YOSHITAKA Miike – JING Yin (szerk.): *The Global Intercultural Communication Reader*. New York, Routledge, 2013; Molefi K. ASANTE: *Afrocentricity*. Trenton, Africa World Press, 1988; Omwoyo B. ONYANCHA: Open Research Data in Sub-Saharan Africa: A Bibliometric Study Using the Data Citation Index. 32 *Publishing Research Quarterly* (2016) 227–246.

²⁰ YOSHITAKA Miike: The Asiatic Turn in Asian Communication Studies: Shifting Paradigms and Changing Perspectives. In ASANTE–YOSHITAKA–JING i. m. (19. lj.) 111–133; Pimolporn YUTISRI: The Publishing Industry in Thailand. 32 *Publishing Research Quarterly* (2016) 261–265.

²¹ Omar AL-GHAZZI: Citizen Journalism in the Syrian Uprising: Problematizing Western Narratives in a Local Context. 24(4) *Communication Theory* (2014) 435–454.

²² Márton DEMETER: The Global South's Participation in the International Community of Communication Scholars. From an Eastern European Point of View. 34(2) *Publishing Research Quarterly* (2018) 238–255.

²³ ASANTE–YOSHITAKA–JING i. m. (19. lj.).

²⁴ Lásd pl. Shelton A. GUNARATNE: De-Westernizing Communication/Social Science Research: Opportunities and Limitations. 32(3) *Media, Culture & Society* (2010) 473–500.; Ray TAPAS: To De-Westernize, Yes, but with a Critical Edge: A Response to Gunaratne and Others. *Media* 34(2) *Culture & Society* (2012) 238–249.; Georgette WANG (szerk.): *De-Westernizing Communication Research: Altering Questions and Changing Frameworks*. New York, Routledge, 2011; Silvio WAISBORD: Three Challenges for Communication and Global Social Change. 25 *Communication Theory* (2015) 144–165.

²⁵ Silvio WAISBORD, S. – Claudia MELLADO: De-Westernizing Communication Studies: A Reassessment. 24 *Communication Theory* (2014) 361–372.

it, kutatási eredményeit és elméleteit. A nyugati világon kívül azonban a deveszternizáció inkább a teljes akadémiai eurocentrizmus megváltoztatását jelenti, egy többpólusú tudományos világrend kiépítését, amelyben a nyugati megközelítés csak egy lehetséges forma számos más megközelítés mellett.²⁶

A fenti rövid áttekintés természetesen távolról sem kimerítő, hiszen a deveszternizáció, az ázsia- vagy az afrocentrizmus önmagában is óriási irodalommal rendelkezik, még a kommunikációtudományon belül is, nem beszélve arról, hogy – mint fentebb már említettem – a kommunikációtudomány történetének metaelemzése, vagyis a kommunikációkutatás történetéről szóló irodalom is könyvtárnyi terjedelmű.²⁷ Céлом mindössze annak illusztrálása volt, hogy a kommunikációkutatás egy rendkívüli ütemben fejlődő, igen jelentős nemzetközi intézményesüléssel rendelkező, a saját fejlődésére és mozgásterére is reflektáló terület.

3. A kommunikáció- és a médiatudományok intézményesülése Magyarországon

Bajomi-Lázár Péter 2015-ben még így írt:

Magyarországon a mai napig nem ismerik el önálló tudományként a kommunikáció- és a médiatudományt. Ezt jelzi, hogy a Magyar Tudományos Akadémiának ma sincs ilyen szakosztálya, e tudományterületen nem lehet akadémiai doktori fokozatot szerezni. Pedig 1969 óta, vagyis a Tömegkommunikációs Kutatóközpont létrehozásától kezdve folynak itt kutatások e téren. Ugyancsak 1969-ben jött létre az első szakfolyóirat, a Rádió és Televízió Szemle, amely 1980 után Jel–Képként működött tovább. 1983 óta szerepel a diszciplína az egyetemi képzésben, 1997 óta pedig doktori program formájában is működik. 2005-ben jött létre a Magyar Kommunikációtudományi Társaság.²⁸

Azóta történtek változások, hiszen a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) három társadalomtudományi osztályának (I., II. és IX. osztály) határozata alapján az osztályok delegáltjaiból 2018 májusában megalakult az MTA Kommunikáció- és Médiatudományi Osztályközi Állandó Bizottsága, ami az elnök, Nyíri Kristóf szavaival szólva annak jele, hogy a „kommunikáció- és a médiatudományok az elmúlt évtizedekben egységes, erős belső koherenciával bíró diszciplínává váltak”.²⁹

Ezzel könnyen egyetérthetünk, hiszen ma már a magyar kommunikációkutatás is sok évtizedes múltra tekint vissza. A kommunikáció oktatásáról valamilyen formában először az 1970-es évek végétől lehetett hallani, a kezdeményezők között találhatjuk György Pétert, Wessely Annát és Horányi Özsébet. Kezdetben a kommunikáció- és médiatudományok még csak specializációk sem voltak, csupán az merült fel, hogy legyenek olyan tárgyak, amelyek a kommunikációról és a médiáról szólnak. Az 1980-as évek második felében megjelent a szakos képzés igénye, párhuzamosan az MTA Elnökségi Közoktatási Bizottságának állásfoglalásával, amely

²⁶ Bernd REITER: *Pluriverse. The Geopolitics of Knowledge*. Durham, Duke University Press, 2018.

²⁷ POOLEY–PARK i. m. (4. lj.).

²⁸ BAJOMI-LÁZÁR i. m. (2. lj.) 5.

²⁹ NYÍRI Kristóf (szerk.): *Kommunikáció- és médiatudomány*. Akadémiai bemutatkozás. Budapest, MTA, 2018.

nyelvi és kommunikációs nevelésről értekezett a közoktatásban, köznevelésben, ami pedig hosszú távon erre felkészült tanárokat igényelt.

Később az 1993-as felsőoktatási törvény nyomán létesült kommunikáció szak az egyetemi és a főiskolai környezetben egyaránt. Alapdokumentumát a képzési követelmények jelentették, s ebben már benne rejtett a későbbi szakirányok lehetősége. A PhD-képzés indulásához 1997-ben teremtődtek meg a feltételek – a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskoláján belül ekkor indult a Kommunikáció Doktori Program, társadalomtudományi alapozással. A kommunikációs doktori képzést később rövid időre az Eötvös Loránd Tudományegyetem fogadta be, majd 2013-ban indult el a Budapesti Corvinus Egyetemen (BCE) a Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskola, amely jelenleg is képez doktoranduszokat a kommunikáció- és médiatudományok területén.³⁰

A jelenleg működő Szociológia és Kommunikációtudomány Doktori Iskola két korábbi intézmény, a Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskola és a Szociológia Doktori Iskola fúziójából jött létre a Corvinus Egyetemen. A doktori iskola két önálló programmal, a Szociológia és a Kommunikációtudomány Doktori Programmal működik, folytatva az alapító doktori iskolák munkáját, megőrizve azok értékeit és hagyományait.³¹ Ugyanakkor a két tudományág szorosabb együttműködése lehetőséget biztosít a multidiszciplinaritás előnyeinek kihasználására a tudományos életben és a munkaerőpiacon egyaránt. A doktori iskola honlapjának megfogalmazása szerint a Kommunikációtudományi Doktori Program célja az elméleti és az alkalmazott kommunikáció kérdéseinek vizsgálata, a kommunikáció fogalmának, a társadalomban betöltött szerepének és elméleti kontextusának tisztázása, valamint szociológiai, pszichológiai, kulturális és antropológiai feltárása.

A program kiterjed a kommunikáció társadalmi beágyazottságának, működésének, valamint a média területén zajló folyamatok kulturális, politikai, gazdasági, technológiai és jogi aspektusainak komplex vizsgálatára. A képzés a kritikai, globális és interdiszciplináris megközelítés jelentőségét hangsúlyozza. A kommunikáció- és médiatudományi elméleti és módszertani ismeretek nyújtása mellett a társult tudományterületek széles spektrumát ölelik fel a vezetett témák, többek között a vizuális kommunikáció és a kultúra, a digitális média és a jövőkutatás, az érvelés és a retorika, a kognitív nyelvészet és a pszichológia, valamint a viselkedéstudomány és a kommunikáció különböző alkalmazott szakterületei jelennek meg (egészség-, környezet-, család- és politikai kommunikáció).³²

A képzés nyelve néhány éve már az angol, ennek megfelelően a doktori iskola a hallgatói állomány tekintetében nemzetközinek tekinthető. Azt is meg kell említeni, hogy a doktori képzés követelményei között megjelenik a jegyzett nemzetközi folyóiratban való publikálás, és a presztízsfaktorok szerepe is felértékelődik, vagyis a magasabb presztízsű folyóiratokban megjelent cikkek több kreditet érnek, mint a kevésbé jegyzett lapokban megjelent publikációk. Következésképpen elmondhatjuk, hogy a hazai kommunikáció- és médiatudományi képzés legmagasabb szintjén, a doktori iskolában kifejezetten nagy hangsúlyt fektetnek a nemzetközi sztenderdek figyelembevételére.

³⁰ DEMETER–HORÁNYI i. m. (3. lj.).

³¹ <https://bit.ly/3Hg5IrS>.

³² <https://bit.ly/3NOIzPw>.

Annak ellenére azonban, hogy régiókban, így Magyarországon is, egyre jobbak az akadémiai nemzetköziesítés feltételei, és kommunikációkutatásunk is egyre inkább közelít a nemzetközi kiválóság sztenderdjeihez, a régió kommunikáció- és médiakutatásának láthatósága még mindig meglehetősen alacsony. A régió országai sok regionális kommunikációkutató szerint még mindig konszolidálódó államoknak számítanak mind oktatási-kutatási gyakorlatukat, mind intézményeiket tekintve, ezért a régió országai és a nyugati tudományos élet közötti szakadék még mindig jelentős. Kutatások sora mutatja, hogy még napjainkban is igen nagy kihívás komoly tudományos publikációs tevékenységet folytatni a régió tagállamaiból – legalábbis a nyugati kollégákkal összehasonlítva. Történeti vizsgálatok azt mutatják, hogy az egész térségre jellemző a kommunikációkutatás ébredező állapota, hiszen a legtöbb poszt-socialista országban Magyarországhoz hasonlóan csak az 1990-es évektől kerülhet sor egyáltalán a sajtószabadságot feltételező tudományos feltárásokra.

Egy átfogó kutatás, amely elsősorban Horvátország, Szlovénia, Szerbia és Lengyelország kommunikációkutatására terjed ki, rámutat, hogy az elmúlt harminc év intézményesedése (egyetemi képzések, tudományos folyóiratok, nemzeti és regionális szervezetek) dacára, még mindig nincs koherens képünk a diszciplína karakteréről a régióban.³³ Pozitív fejlemény ugyanakkor, hogy a térségben ma már számos kommunikációkutatással foglalkozó folyóiratot adnak ki. A közép- és kelet-európai régió legtöbb kommunikáció- és médiatudományi folyóirata azonban helyi nyelven jelenik meg, és nem indexálják a jelentősebb nemzetközi adatbázisok, például a Scopus vagy a Web of Science. Mivel nem áll rendelkezésünkre semmiféle egységes és átfogó adatbázis a regionális kommunikációs folyóiratokról, a számukat is csak becsülni tudjuk.³⁴

A Central and Eastern European Online Library adatbázisában 598 szociológiai folyóirat közül 15 szerepel mint kizárólagosan kommunikáció- vagy médiatudományi folyóirat. Manuális kereséssel további 19 lapot találunk, és ez a lista közel sem teljes. Ezek közül sajnos egy sem került a Social Sciences Citation Index listájára, és a SCImago-Scopus is csak hét címet indexál.³⁵ A listákon nem szereplő folyóiratok közül ugyanakkor a SCImago számos kiadványt jegyez, összességében jelenleg 31 Kelet-Európában kiadott és a Scopusban indexált nemzetközi

³³ Ezzel foglalkozik Zrinjka Peruško két tanulmánya a volt Jugoszlávia térségéről. Zrinjka PERUŠKO: Rediscovering the Mediterranean Characteristics of the Croatian Media System. 27(4) *East European Politics and Societies* (2013) 709–726; Zrinjka PERUŠKO: Media Pluralism Policy in a Post-Socialist Mediterranean Media System: The Case of Croatia. 6(2) *Central European Journal of Communication* (2013) 204–218.

³⁴ A Magyar Kommunikációtudományi Társaság honlapja szerint legalább öt magyar diszciplináris folyóirat van Magyarországon: a *KOME: An International Journal of Pure Communication Inquiry*, a *Jel-Kép*, a *Médiakutató*, az *Információs Társadalom* és a *Me-Dok*. Ezek közül pusztán a *KOME* jelentet meg kizárólag angol nyelvű cikkeket. A *Central European Journal of Social Sciences and Humanities* 11 kommunikációs folyóiratot tart nyilván egyedül Lengyelországból (*Central European Journal of Communication*, *Communication Today*, *Discourse and Communication*, *Images*, *The International Journal of European Film*, *Performing Arts and Audiovisual*, *Intercultural Communication*, *Media i Spoletzenstwo*, *Media – Kultura – Komunikacija*, *Psychology of Language and Communication*, *Social Communication*, *Media – Kultura – Teologia*). Ha hasonló produktivitást feltételezünk mind a 23 közép- és kelet-európai országból, akkor azt mondhatjuk, hogy a térség kommunikáció- és médiatudománnyal foglalkozó folyóiratainak a száma 150 és 250 közöttre tehető, de mivel nincs még közelítő adatunk sem a valószínűleg nagy számú orosz nyelvű lapokról, ez a becslés meglehetősen esetleges.

³⁵ DEMETER Márton: Trendek és mintázatok a nemzetközi, regionális és hazai kommunikációkutatásban. *Jel-Kép*, 2018/2., 8–27.

kommunikáció- és médiatudományos folyóirat létezik a SCImago szerint. Korábbi kutatások ugyanakkor azt is megállapítják, hogy a kelet-európai lapokban a kelet-európai (leggyakrabban helyi) szerzőség nagyon felülreprezentált (átlagosan 80% feletti). Nem csak arról van szó tehát, hogy mi nem jelenünk meg nyugati lapokban: nyugati szerzők, sőt, gyakran még a szomszédos országok szerzői sem jelennek meg nálunk. Hiányzik az a fajta regionális összefogás, amely például az ibero-amerikai térségben tapasztalható (természetesen ezt részben a nagyobb mértékű nyelvi-kulturális homogenitás is magyarázza).

A regionális láthatóság, mint már korábban említettem, a nemzetközi szinten meglehetősen korlátozott, de a helyzet a legerősebb folyóiratok esetében különösen rossz. A vezető nyugati kommunikációkutatási folyóiratokban a kelet-európai tartalom szinte a nullával egyenlő. Az ICA és az NCA által kiadott vezető folyóiratok 94%-a amerikai és nyugat-európai kutatók cikkeit tartalmazza, a közép-kelet-európai tartalom mindenhol 1% alatt van, sőt a kilenc vezető, nemzetközi tudományos társaság által kiadott folyóirat közül négyben még soha egyetlen kelet-európai szerző sem publikált. Az ICA három vezető lapja, a *Human Communication Research*, a *Communication Theory* és a *Communication, Culture and Critique* együttvéve 1681 cikket jelentetett meg az elmúlt évtizedekben, ezekből összesen három származik a keleti-európai térségből, közülük is kettő az utóbbi két évben, ami azért javuló tendenciát mutat.³⁶

Akár mennyire is hasonló fejlődési utat jártak be a régió országai a kommunikáció- és a médiakutatás tekintetében, a hazai helyzet több szempontból is speciális, néhány valódi különlegességgel. Szabó Gabriella a magyar kommunikációkutatás múltjáról és jelenéről szóló kiváló könyvfejezetében paradoxnak nevezi a hazai állapotot.³⁷ A szerző arra utal, hogy egyfelől a diszciplína kiválóan intézményesült: számos egyetemi tanszékkal és egyetemi szintű képzési programmal bír, a hallgatók körében pedig rendkívül népszerű már az 1990-es évek óta: eddig közel tízezeren jártak a képzésre. A legsikeresebb kommunikáció szakokra csak nagyon magas pontszámmal lehet bejutni, ezért ezek a programok igen szelektívek – a BCE-re például csak a jelentkezők negyedét veszik fel.

A képzésben részt vevő hallgatók fizetni is hajlandók a képzésért – az ösztöndíjasok száma kevesebb mint 5%. A szak iránti töretlen érdeklődés azt mutatja, hogy a hallgatók elégedettek a képzéssel, és munkaerőpiaci szempontból a kommunikáció szakos diploma kifizetődő. Ennek megfelelően számos egyetem kínál kommunikáció szakos képzést: egyedül a fővárosban nyolc egyetemen van kommunikáció szak, de Szegeden, Debrecenben és Pécsen is lehet e tudományterületen diplomát szerezni. Az intézményesülés további része, hogy 2005-ben megalakult a Magyar Kommunikációtudományi Társaság, és azóta is töretlenül működik, rendszeresen konferenciákat szervez, folyóiratokat gondoz. Másfelől viszont az akadémiai közösség meglehetősen szegmentált, nem épült be kellőképpen sem a hazai, sem a nemzetközi kutatói közösségbe. Szabó példaként említi, hogy jelenleg nem lehet nagydoktori címet szerezni kommunikációtudományból, vagyis a legmagasabb hazai tudományos rang formálisan nem nyitott a diszciplína képviselői számára. A viszonylag gyenge, bár kétségkívül egyre erősödő tendenciát mutató nem-

³⁶ DEMETER i. m. (22. lj.).

³⁷ Gabriella SZABÓ: *Communication and Media Studies in Hungary (1990–2020)*. In Maureen C. MINIELLI et al.: *Media and Public Relations Research in Post-Socialist Societies*. Lanham, Lexington, 2021.

zetközi láthatóság mellett problémaként merül fel, hogy kevés nemzetközi kutatási pályázatban szerepelnek sikeresen magyar kommunikációkutatók.

A magyar kommunikációkutatás történetének egy másik speciális aspektusa, hogy – ellentétben a legtöbb posztoszocialista országgal – a rendszerváltás előtt is zajlott érdemi, szakmai szempontból a nemzetközi sztenderdeknek is megfelelő médiakutatás. A legjelentősebb eredményeket a több mint ötven éve alapított Tömegkommunikáció Kutatóközpont munkatársai érték el, amelynek nemzetközi hatását és történetét máshol részletesebben is bemutattam.³⁸ A kutatóközpontban az 1980-as években olyan tanulmányok születtek, amelyeket a legrangsabb nemzetközi folyóiratok publikáltak, például a *Journal of Communication*, a *Media, Culture & Society* vagy a *European Journal of Communication*. A kutatóközpont a nemzetközi szakmai vérkeringésbe is beágyazódott, a munkatársak és kifejezetten a kutatóközpont vezetője, Szecsikó Tamás, kiváló kapcsolatot ápolt a magyar származású George Gerbnerrel, aki a kommunikációs szakma legjelentősebb nemzetközi képviselői közé tartozott, és az idő tájt a szakma vezető lapjának, a *Journal of Communication*nek is főszerkesztője volt.

A nyolcvanas években a vezető tudományos folyóiratokban való megjelenés tekintetében a Tömegkommunikációs Kutatóközpont működésének eredményeképp a magyar kommunikációkutatás olyan országokat is megelőzött, mint Japán vagy Németország, a *Journal of Communication*ben pedig egyedül Magyarország képviselte a teljes szocialista tömböt. Ha tehát a magyar kommunikációkutatás tradícióját keressük, akkor a Tömegkommunikációs Kutatóközpontra kell gondolnunk – ez alapján a diszciplína története hazánkban is több mint ötvenéves, és kezdetben az ország méretéhez képest a nemzetközi élvonalhoz tartoztunk, ráadásul a kutatók a szocialista berendezkedés következtében ezt az eredményt jelentős ellenszélben érték el.

4. A kortárs kommunikációkutatás nemzetközi jelentősége és hatása

A kommunikáció- és a médiakutatás minden kétséget kizáróan a 21. század egyik legfontosabb, ha nem a legfontosabb diszciplína a társadalom- és a bölcsészettudományok körében. Népszerűségét, növekvő jelentőségét három különböző, mégis szervesen összefüggő hullámnak köszönheti. Egyfelől a 20. század második felétől kezdődően a tömegkommunikáció jelentősége hihetetlen módon megnőtt a modern tömegtársadalmak életében. A korai propagandakutatásoktól kezdődően nyilvánvalóvá vált, hogy mind a társadalmi, mind a politikai változások, sőt a politikai hatalom megszerzésének és megtartásának legfontosabb motorja is a kommunikáció, amely a tömegtársadalmak esetében szinte valamennyi esetben mediált, vagyis a tömegtájékoztatási eszközökhöz kötött. Innentől kezdve sem a szociológusok, sem a politikatudósok nem kerülhették el többé a kommunikációról és a médiáról folytatott diskurzusban való tevékeny részvételt; a médiaelemzések kötelező elemmé váltak a társadalomtudományos kutatás szinte valamennyi területén. A nemzeti médiumok elterjedését hamarosan a média globalizációja követte, ennek következtében a média kultúráközvetítő szerepe jelentősen felértékelődött: a 20. század második felében egyértelművé vált, hogy a tömegtársadalmak lakói mind saját, mind

³⁸ DEMETER Márton: Kelet és Nyugat között: A Tömegkommunikációs Kutatóközpont fénykora. *Jel-Kép*, 2020/3., 28–34.

más nemzetek kultúrájával elsősorban a médián keresztül találkoznak, és ez utóbbi eset akár kizárólagos is lehet. A média kitüntetett szerepe így egyértelművé vált a nemzetközi kapcsolatok, az interkulturális relációk kutatói és a globális politikai elemzők számára, de elidegeníthetetlen része lett a kulturális tanulmányoknak és a művészeti kutatásoknak is.

Másfelől e folyamatnak újabb, rendkívül jelentős lökést adott a digitális kommunikáció globális elterjedése, a számítógép által mediált kommunikáció trónfoglalása az analóg tömegkommunikáció felett, az internet megjelenése és rohamos elterjedése.³⁹ A digitalizáció exponenciálisan növelte a különböző médiumok megjelenését, a médiatartalmak és a média által elérhetővé tett szolgáltatások mennyiségét, és drasztikusan kiterjesztette a média közönségét is. A közönség elérésének eszközei a digitális média elterjedésével igen változatos formákat öltöttek, a korábbi tömegkommunikációs feladatokat pedig – például tájékoztatás, tanítás és szórakoztatás – számos másik egészítette ki, és ezek napjainkra már az élet szinte valamennyi területét fellelik. A különféle digitális eszközök által kínált kommunikációs technológiák áthatják, sok esetben egyenesen szabályozzák nemcsak a tájékozódást és a szórakozást, de táplálkozási szokásainkat, bioritmusunkat, életvezetésünket, párválasztásunkat, politikai preferenciáinkat, hobbi-jainkat, kulturális választásunkat, identitásunkat is befolyásolják, ha ugyan meg nem határozzák.⁴⁰ A kommunikációs technológiák fejlődésével a kommunikáció vizsgálata szubhumán szinteken is teret hódít, megjelenik az orvostudományokban, a nanotechnológiai stúdiumokban, a genetikában és a hálózattudományok legkülönbözőbb területein.⁴¹

Harmadsorban a közösségi média megjelenése és rohamos elterjedése újabb lökést adott a kommunikációkutatásoknak, aminek eredményeként olyan radikális változások történtek a kutatói közösségen belül, amelyek – például a tömegkommunikáció esetében – az alapdefiníciók újragondolásával jártak. A szokásos feladó és vevő közti megkülönböztetés mára szinte kikopott a szakirodalomból, a közösségi médiumok ugyanis megszüntették ennek a dichotómiának a relevanciáját. A közösségi médiumok a tömegkommunikáció új szintjét jelentik, soha nem látott tömegek részvételével. Egyfelől a tartalomszolgáltatók és a fogyasztók egyaránt a résztvevői, másfelől ez utóbbiak olyan humán és szubhumán ágensek „játékszerei”, amelyek egyénre szabott stratégiákat alkalmaznak a szokások, a vásárlási és a politikai preferenciák és attitűdök befolyásolására.

A közösségi média esetében algoritmusok, embertömegek, professzionális ügynökségek, politikai és gazdasági ágensek igyekeznek hatást gyakorolni egymásra, és erre az egyetlen eszközük a szünet és határok nélküli, valamint időtlen kommunikáció. Ez a mediális tér az, ahol politikai választások dőlhetnek el, óriás embertömegek által követett sztárok és influenszerek születnek és tűnnek el, dollármilliárdokat hozó vásárlási trendek alakulnak ki, globális és regionális piaci szereplők bukkannak fel és merülnek a feledés homályába. A közösségi médiáról mára egyértelműen kiderült, hogy az egyik fontos, ha nem a legfontosabb terepe mind a politikai, mind a gazdasági, mind pedig a kulturális hatalom és tőke felhalmozásának, ezért működésének

³⁹ SZÜTS Zoltán: *Online – az internetes kommunikáció és média története, elmélete és jelenségei*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019.

⁴⁰ FEHÉR Katalin: *Digitalizáció és új média. Trendek, stratégiák, illusztrációk*. Budapest, Akadémiai, 2016.

⁴¹ Albert-László BARABÁSI: *Network Science*. Cambridge, Cambridge University Press, 2016. Magyarul: BARABÁSI Albert-László: *A hálózatok tudománya*. Budapest, Libri, 2017.

kutatása, szabályozása – adott esetben meghekkkelése – elemi társadalmi érdekké vált.⁴² A médiához és a kommunikációhoz professzionálisan értő szakemberek jelenléte a társadalmi valóság minden színterén – tudomány, politika, gazdaság, művészetek, jog stb. – nélkülözhetetlenné vált, a kommunikációs kutatások pedig ma már a társadalmi fejlődés megértésének, szabályozásának és kontrollálásának alapvető előfeltételei.

A kommunikáció- és a médiatudományok nemzetközi megbecsültségét és hatását empirikusan is igazolhatjuk néhány tudánymetriai adattal. Először is az egyetemi rangsorok megmutatják, hogy kommunikáció- és médiatudományos képzés a világ szinte valamennyi országában zajlik, jelenléte kifejezetten erős az elitegyetemeken, mint amilyen például a London School of Economics, a King's College vagy a University College London Angliában, a Stanford University, a Columbia University, a Massachusetts Institute of Technology, a Berkeley vagy a Yale University az Egyesült Államokban, vagy az ázsiai térség legerősebb egyeteme, a Nanyang Technological University. A folyóiratok szintjén ez az erős jelenlét még plasztikusabb: a Google Scholar top 20-as listáján a legnagyobb mérhető tudományos hatással rendelkező humán folyóiratok közül nem kevesebb mint 12 kommunikáció- és médiatudományos folyóirat szerepel, az első öt helyen pedig kizárólag kommunikációval foglalkozó lapot találunk (*Digital Journalism, Journal of Communication, Journalism Studies, International Journal of Communication, Journalism*). A SCImago adatbázisában több mint ötszáz nemzetközi kommunikációs és médiatudományi folyóiratot találunk, köztük számos olyat, amely vezető helyet foglal el a több mint 7600 folyóiratot számláló teljes társadalomtudományos listán is (*New Media & Society, Journal of Communication, Communication Methods and Measures, Digital Journalism* stb.).

5. Összefoglalás

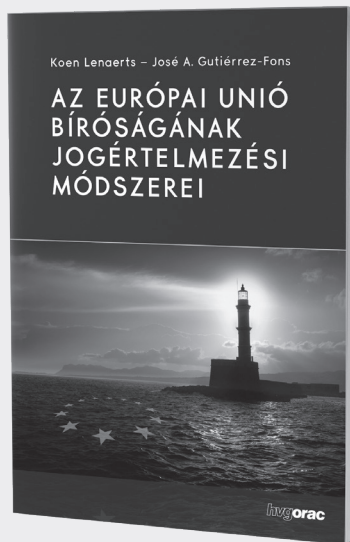
Mit mondhatunk összefoglalásként a fentiek alapján a kommunikáció- és a médiatudományok helyéről a társadalomtudományok között? Mindenekelőtt meg kell állapítsuk, hogy – ellentétben a Magyarországon időnként felbukkanó véleménnyel – a tudományterület egy évszázados intézményesülési múlttal rendelkező akadémiai diszciplína, amely az új évezred legfontosabb társadalmi kérdéseit kutatja. A kommunikációs technológiák fejlődése töretlen, azonban a technológiai fejlesztések nem adnak választ önmagukban szabályozási kérdésekre, nem mondanak sokat azokról a társadalmi kihívásokról, amelyekkel részben maguk az új technológiák állítanak szembe minket. Hogyan, mire, milyen feltételekkel használjuk a médiát? Milyen előnyöket és veszélyeket rejt magában a globális digitális összekapcsolódás, a tömeges kommunikáció elérhetősége, a közösségi média túlbecsülhetetlen hatása a politikai, a gazdasági és a kulturális életre?

Az ezekre a kérdésekre adott válaszok egyének, cégek, társadalmak sorsát dönthetik el, és nem véletlenül kerültek a frontvonalba a kommunikációs és a médiaelemzések. A globális trendeket felismerve ma már mind a vállalati, mind a közszférában elengedhetetlenek a kommunikációhoz és a médiához professzionálisan is értő szakemberek, ennél fogva a kommunikációs diplomák szerepe felértékelődött. A legnevesebb hazai és nemzetközi egyetemek kínálnak kom-

⁴² KOLTAY András: *Az új média és a szólásszabadság*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019.

munkációs képzéseket, amelyek a hallgatóság körében rendkívül népszerűek, a kommunikációs problémákkal foglalkozó tudományos folyóiratok pedig a társadalom- és a humántudományok élvonalában teljesítenek, bizonyos metrikák, például a Google Scholar h-indexe szerint pedig letarolják a mezőnyt. Ennek alapján elmondható, hogy a kommunikációkutatás egyrészt népszerű, másrészt nagy hatású tudományterület, mégsem nevezhetjük „pusztán” divatosnak vagy „felkapottnak”. Népszerűségének ugyanis történetileg is kimutatható, szerves technológiai és társadalmi fejlődés ágyazott meg hosszú évtizedeken keresztül, és az is egyértelműen látható, hogy a modern társadalmak, sőt az összembari társadalom legfontosabb, ugyanakkor egyelőre még nem kellő alaposággal ismert területeit kutatja.

AZ EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGÁNAK JOGÉRTELMEZÉSI MÓDSZEREI

FORDÍTÓK:

Lukács Adrienn,
Orbán Endre,
Simon Emese Réka

ÁRA:

5000 Ft

SZERZŐK:

Koen Lenaerts,

az Európai Unió Bíróságának elnöke
és az Európai Unió jogának professzora a Leuveni Egyetemen

José A. Gutiérrez-Fons,

az Európai Unió Bíróságának jogi referense

orac.hu → EU-, nemzetközi jog

A közösségimédia-platformok és a hibrid konfliktusok kapcsolata

FARKAS ÁDÁM* – KELEMEN ROLAND**

1. Bevezetés

A hibrid konfliktusok képében bizonyos szempontból egy régi ismerős tekint vissza ránk, egy valóban újszerű formában.¹ Ha csak a fogalommal szinte összemosott orosz állam 20. századi történelmét nézzük, akkor azt látjuk, hogy a Szovjetunióban óriási hagyományai voltak a sokrétű, nem tisztán katonai lépésekre építkező stratégiai érdekérvényesítésnek és eszközrendszernek. A maszkirovka katonai alkalmazása, majd ennek a szemléletmódnak a kiszélesítése több mint százéves múltra tekint vissza. Ehhez persze hozzá kell tenni, hogy önmagában véve a nem katonai tényezők hadászati-stratégiai célokat megalapozó vagy előkészítő, illetve konkrét katonai műveleteket kísérő alkalmazása messze nem újdonság a világtörténelemben, mivel Sun Ce, Taj Kung vagy Vej Liao-Ce óta ismertek. Az állami, társadalmi sajátosságok katonai műveletekkel összefüggő kiaknázása, a kémek alkalmazása, az ellenséges területek lakosságához való viszonyulás, az ellátási láncokra való hatásgyakorlás mind-mind olyan témakör, amely már az antikvitás óta jelen van a hadviselésre, stratégiai gondolkodásra vonatkozó irodalomban. Ez a komplex, a katonai és a nem katonai elemeket vegyítő – és ilyenként hibrid – megközelítés aztán egyre markánsabban átszívárgott a katonai gondolkodástól különváló politikai filozófiai és államtudományi gondolkodásba is Niccolò Machiavellitől Napóleonon át Carl Schmittig, hogy aztán visszahasson a hadviselés elméletére, és abban szélesebb horizontot tárjon fel, mint maga a háború megvívásának katonai dimenziója, ahogy ez Carl von Clausewitz abszolút háború felfogásában, majd Erich Ludendorff totális háborújában megjelent.

Így szemlélve tehát, ha a hibrid fenyegetéseket a katonai és a nem katonai tényezők és célok kombinált alkalmazásaként fogjuk fel, nem mondhatjuk, hogy a jelenség magja újszerű lenne. Feltehető a kérdés, hogy mi eredményezte mégis a régi ismerős forradalmi átalakulását, amelynek révén mára a hadviselés új generációjáról, sőt a biztonsági környezet gyökeres változásáról beszélünk. A válasz világos: újszerűsége a „korábban is alkalmazott nem katonai tényezők tárházának robbanásszerű gyarapodásából és ezáltal kialakulni látszó stratégiai dominanciájá-

* Tudományos munkatárs, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar.

** Adjunktus, Széchenyi István Állam- és Jogtudományi Kar; tudományos munkatárs, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar.

¹ Lásd Williamson MURRAY – Peter R. MANSOOR: *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*. Cambridge, Cambridge University Press, 2012; Ofer FRIDMAN – Vitaly KABERNIK – James C. PEARCE (szerk.): *Hybrid Conflicts and Information Warfare. New Labels, Old Politics*. Boulder-London, Lynne Rienner, 2019.

ból, illetve ezek hatóerejének a társadalom- és technológiafejlődés miatti megerősödéséből következik”.² A mögöttes technológia- és társadalomfejlődés origóját pedig a digitalizáció és annak – különösen, de nem kizárólag társadalmi – térnyerése jelenti. Ez ugyanis alapjaiban szabta újra az állam működését és a társadalmi, gazdasági folyamatokat az egyéni szintű interakciók széles körétől a napi szokásokon át a csoportos és társadalmi szintű viszonyulásokig. Ezzel pedig a stratégiai – és ezek között hadászati – célokra is használható nem katonai tényezők szerepe páratlan mértékben megnőtt. Míg tehát a történelem korábbi szakaszaiban ezek a tényezők korlátozott szereppel bírtak, hiszen kiaknázásukhoz fizikai jelenlétre volt szükség, addig ma a digitalizáció által részben feloldott fizikai kötöttségek miatt sokkal nagyobb szerepe van a nem katonai tényezőknek, mint korábban valaha.

A jelen tanulmány célja ennek a változásnak különösen a közösségimédia-platformokra vetített áttekintése, de oly módon, hogy a megértést szolgáló példák és a transzatlanti térség jogállamai előtt álló elvi kihívások mellett elsőként arra is rávilágítson, milyen jellemzőkkel írható le az a biztonsági környezet és abban a hibrid narratíva, amelyben a digitális tér e markáns új szelethez ilyen rendkívüli szerepre tett szert a biztonság viszonylatában is.

2. A biztonsági környezet hibriditásának alapvonalai

A hibriditás védelmi és biztonsági vonatkozásai kapcsán jellemzően három fogalom keveredik gondolkodásunkban: a hibrid hadviselés, a hibrid konfliktus, valamint a hibrid fenyegetés. Ezek szoros összefüggésben állnak egymással, de nem tehető köztük egyenlőségjel. Keveredésük azonban tévútra viheti mindazokat, akik a katonai-stratégiai értelmezésnél tágabb kontextusban kívánják megérteni ezeket a jelenségeket, márpedig a jelenleg zajló orosz–ukrán háború ellenére korunk biztonsági környezetét ez a kérdéskör a hagyományos katonai konfliktusok terepénél jóval nagyobb mértékben szövi át.

E három kategória tehát a tág értelemben vett biztonsági környezet hibriditásának tagolásaként is felfogható, amelyek egymáshoz viszonyított megértése azért is fontos, mert rá tud világítani arra, hogy egy hibrid szcenárió szerinti beavatkozásra készülő állami vagy nem állami szereplő milyen módokon, mikor és mennyire elhúzódó módon építheti fel a megcélzott állam vagy közösség ellen megvalósítandó tevékenységeinek láncolatát. Fontos e tekintetben arra külön is felhívni a figyelmet, hogy az államok közti rivalizálásban, sőt a nem állami szereplők államhatalommal szembeni fellépéseiben is hagyományosan nagy szereppel bír a társadalom, amely az állam hatalmának legitímációs és egyben élő alapját adja. A digitalizáció és különösen annak az egyénitől a társadalmi szintig terjedő hatásai ugyanis könnyebben elérhetővé teszik ezt a hagyományosan fontos társadalmi dimenziót, amivel sokrétű lehetőséghalmazt nyitnak meg mindhárom hibrid narratíva előtt. A hibrid hadviselés – hibrid konfliktus – hibrid fenyegetés reláció ugyanis ebben a sorrendben a szűkebbtől a tágabb kategória felé halad, amit ezért érdemes ehelyütt kibontani.

² FARKAS Ádám – RESPERGER István: Az úgynevezett hibrid hadviselés kihívásainak kezelése és a nemzetközi jog mai korlátai. In FARKAS Ádám – VÉGH Károly (szerk.): *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl – intézményi és jogi kihívások*. Budapest, Zrínyi, 2019, 132.

A *hibrid hadviselés* egyértelműen katonai értelemben vett, főbb elemeiben katonai gondolkodásmód szerint és eszközrendszer segítségével megvalósított fellépést jelent. Ha nemzetközi jogi értelemben nem is, tartalmi értelemben ez egy háborúmegvívási formulaként is felfogható.³ Bár az amerikai szóhasználat miatt kedvelt a „hadviselés” kifejezés jelzős szerkezettel való megjelenítése számos új típusú kihívás kapcsán – például információs hadviselés, kiber hadviselés, pszichológiai hadviselés –, fontos rögzíteni, hogy a hadviseléshez tartalmilag szükséges legalább egy olyan fél, amely haderőként, a hadviselés szabályaihoz igazodva lép fel a szembenállásban. Ebben az értelmezésben a hibriditás nagyrészt azt jelenti, hogy a katonai szembenállás megvívása nem tisztán és nem kizárólag katonai eszközök és tényezők alkalmazásával valósul meg.

A szembenállás azonban jól azonosítható és földrajzilag is behatárolható, e kereten belül pedig jelentős részben a katonai gondolkodás stratégiai-hadművelési-harcászati dimenzióiban bevett sémákra épít. Szigorúan értelmezve az orosz–ukrán szembenállást, álláspontunk szerint a hibrid hadviselésről onnantól célszerű beszélni, ahonnan a felek nyíltan katonai eszközökkel és a hadviselésre jellemző szerveződéssel, katonai művelési keretek között léptek fel egymás ellen. Kiemelendő persze, hogy a hibrid hadviselésben a katonai megközelítés és működés dominanciája mellett érvényesül a nem katonai tényezők kiaknázása, vagyis azok mögött sok esetben – magas eszkalációnál többségében – a katonai művelési célok támogatása azonosítható.

E körben beszélhetünk a katonai tevékenységet segítő nem katonai kibertéri cselekményekről, diplomáciai és gazdasági lépésekről, valamint rendkívül jellemző módon olyan információs és kommunikációs törekvésekről, amelyek célja a szemben álló fél erőinek, nemzetközi és nemzeti támogatottságának destabilizálása. Ez utóbbi körben pedig a digitális térnek kimagasló szerepe van az emblematisz személyes történetek propagálásától kezdve a veszteségszámok eltérő kommunikációján át a szembenálló felek egymás ellen vívott, de lényegében a globális társadalmi tér digitális szférájának egészére kiterjeszhető dezinformációs műveleteiig. A digitális tér fizikai kötöttségektől függetlenedő hatóképessége pedig azért is fontos, mert a jelenleg zajló háború kapcsán is jól látható, hogy a katonai-stratégiai célokat támogató lépések egyik fél részéről sem korlátozódnak a művelési terület lakosságára, hanem kiterjednek a konfliktusra reagáló valamennyi állam digitális közösségeire is, amennyiben azokban reaklási hajlandóság mutatkozik.

A *hibrid konfliktus* az értelmezés következő – tágabb – osztályozási szintje lehet a gondolatrendszerünkben. E körben is jellemző a katonai stratégiai célok fajsúlyos megjelenése, azok előmozdítása vagy elérése, de az időbeli és a funkcionális horizont jelentősen kiszélesedik. Ebben az értelmezésben is egyértelműen azonosítható egy konkrét szembenállási helyzet. Ez a belbiztonsági krízis szintjén túllépő, esetileg vagy földrajzilag lehatároltan a fegyveres konfliktusra jellemző vonásokkal is párosul. Ebben a megjelenési formában azonban a katonai dimenzió helyett vagy mellett a különféle nem katonai tényezők szimultán alkalmazásának van kimagasló jelentősége. E körben például olyan nem nemzetközi fegyveres konfliktusos jelleg is azonosítható, amelyben csak fenntartásokkal bizonyítható egy szembenálló fél katonai jelenléte, mivel inkább szakadár, illetve polgárháborús jelleget ölt a konfliktus, mint háborúsát.

³ Bettina RENZ – Hanna SMITH: *Russia and Hybrid Warfare – Going beyond the Label*. Helsinki, Aleksanteri Institute, 2016, <https://bit.ly/3xmN793>; Kateryna ZAREMBO – Segiy SOLODKYY: *The Evolution of Russian Hybrid Warfare: The Case of Ukraine*. Washington, Center for European Policy Analysis, 2021, <https://bit.ly/3aZMXwU>.

A hibrid konfliktus vonatkozásában a külső beavatkozás tekintetében a megcélzott államon belül szított fegyveres szembenállással közel azonos értékű súlyt kaphatnak a nem katonai tényezők. E tekintetben a gazdasági és a diplomáciai nyomásgyakorlástól a nemzetközi jogi fellépésen át a titkosszolgálati eszközökkel megvalósuló destabilizációs, dezinformációs és befolyásolási műveletekig terjedő paletta rendkívül széles.⁴ Ebben a perspektívában a kibertér alkalmazása már a katonai dimenzió messze túlmutató jelentőséggel bír, elsősorban a döntéshozatal és a társadalmi támogatottság alácsúszása kapcsán. A hibrid konfliktus tehát felfogható egy köztes állapotként is,⁵ amikor jelen lehet már egyfajta katonai jellegű szembenállás vagy annak a perspektivikus lehetősége – akár szövetségi szinten is –, de a nyílt, háborús vonásokkal bíró konfliktus helyett még a nem katonai szférákban zajló beavatkozások súlya tekinthető meghatározónak.

Úgy is mondhatjuk, hogy a hibrid konfliktusban már egyértelmű a direkt és közvetlen szembenállás, de annak meggyívásában még nem a katonai erő dominál, hanem a nem katonai tényezők széles körű és stratégiaileg szervezett alkalmazása a szembenálló fél stabilitásának aláaknázása, potenciális – a katonai narratívára is kiterjedő – cselekvési lehetőségeinek korlátozása érdekében. A hibrid konfliktus tehát felfogható a hibrid hadviselés előkészítéseként is, de nem jelenti azt, hogy a konfliktusból szükségképpen háborús vagy nyílt katonai szembenállás következne. A hibrid konfliktusnak tehát a hibrid hadviselésbe való átlépés lehetséges, de esetleges következménye, ami egyfelől a katonai dimenzió túlmutató beavatkozásokat alapoz meg, másfelől azonban a szembeálló fél korlátozásán belül az esetleges katonai műveletek előkészítését szolgáló beavatkozásokkal is operál.

Mindezekhez mérten a *hibrid fenyegetés* a legtágabb kategóriaként ragadható meg.⁶ Itt a nyílt katonai fellépés távlatos lehetőségként vagy a többi cselekménnyel szembeni reakciók méréséklésére szolgáló elrettentésként jelenik „csak” meg. A katonai erő a fellépés háttérében, a geopolitikai versengésbe ágyazottan van jelen. A fenyegetési palettán lényegében a nem katonai tényezők alkalmazása dominál, de a katonai stratégiai gondolkodásból merített szisztematikusság és a nagyhatalmi pozícióerősítés érdekében, vagyis olyan céloktól vezérelve, amelyek a történelem korábbi szakaszaiban hagyományosan katonai erővel voltak biztosíthatók, ma azonban ezek direkt alkalmazása nélkül is előmozdíthatók. Ennek fontossága abban rejlik, hogy a nyílt katonai fellépés egyértelműen korlátozó-romboló reakciót vált ki az agresszor nemzetközi kapcsolataira és gazdasági pozícióira nézve, míg az ezt elkerülő hibrid narratíva kiválthat szankciókat, de teljes körű politikai-gazdasági ellentévekenységet nem tud megalapozni.

A hibrid fenyegetésben kulcspozíciót töltenek be a titkosszolgálati eszközök és módszerek, a társadalmi tényezők, a különféle – a beavatkozóhoz közvetlenül nem köthető – nem állami szereplők, valamint a politikai és gazdasági térben megvalósuló cselekmények. Ez persze azt is feltételezi, hogy a hibrid fenyegetések eszközként való alkalmazása többéves vagy akár évtizedes felépítési és alkalmazási ciklusba ágyazottan valósítható meg. A digitális tér jelentősége ebben a

⁴ Frans-Paul van der PUTTEN et al. (szerk.): *Hybrid Conflict: The Roles of Russia, North Korea and China*. Hága, Clingendael Institute, 2018.

⁵ Mariusz BALABAN – Paweł MIELNICZEK: *Hybrid Conflict Modeling*, <https://bit.ly/3tx5hUi>.

⁶ Eugenio CUCUMANO – Marian CORBE (szerk.): *A Civil-Military Response to Hybrid Threats*. Cham, Palgrave Macmillan, 2018.

szférában az információs és a pszichológiai műveletekbe ágyazottan a legnagyobb,⁷ hiszen kiváló terepet biztosít a humán tényezőre épülő destabilizációs és befolyásolási műveleteknek az egyénitől a társadalmi szintig. Lényegét tekintve úgy is fogalmazhatnánk, hogy a hibrid fenyegetéseknek döntően, de nem kizárólag a digitális térre épített cselekményei adják a bevezetőben említett régi ismerős valóban új megjelenési formájának esszenciáját. Ez a legtágabb kategória végső soron valamely hatalmi szereplő szisztematikus, térben rendkívül tág, akár globális keretben is megvalósuló, rövid, közép- és hosszú távú stratégiai célok elérésére egyaránt alkalmas, nem katonai eszközökre építő, de a katonai erő bevonásának lehetőségével, illetve a katonai és a titkosszolgálati erők nem hagyományos feladatkörben történő alkalmazásával párosuló fellépések összességéként fogható fel.⁸

Ha ezt elvonatkoztatjuk a konkrét szereplők cselekvési sémáitól, akkor lényegében a biztonsági környezet hibriditásával is azonosítható az az újszerűség, hogy az infokommunikációs robbanás miatt az állami és a nem állami szereplők tervezési, szervezési és beavatkozási lehetőségei páratlan mértékű növekedésen estek át. Az persze, hogy a különféle hatalmi szereplők háborús fellépés keretein kívül, nem katonai eszközök felhasználásával avatkoztak be egyes államok és társadalmak működésébe akár későbbi katonai fellépésük előkészítése, akár a háborús szándéktól független érdekek érvényesítése érdekében, nem új a történelemben. Az sem újszerű, hogy a hatalmi szembenállás korábbi eszközrendszere és jellege jelentősen átalakult a technológiai fejlődés nyomán, hiszen a 20. századi totális háború – igaz, a hadviselésen belül, de – hasonlóan korszakos változást hozott magával.

A 21. század biztonsági környezetében az az igazi újdonság, hogy a valóban globális kapitalista gazdasági rendszer és annak szürke és fekete tartománya, valamint a glóbusz egészét behálózó és az emberek korábban nem látott tömegeit elérő, valós idejű infokommunikáció révén olyan változások sora megy végbe a mindennapi életet érintően, amelyek miatt az állami és nem állami szereplők érdekérvényesítő lépéseiben alapvető érdek a beavatkozásokat a katonai konfrontáció szintje alatt tartani. Olyan célok és olyan mérvű beavatkozások valósulnak meg jelenleg is, amelyek korábban nagyrészt katonai erővel voltak elérhetők, de a szembenálló fél pozícióinak gyengítése, a nemzetközi béke és biztonság rendszerének kikerülése érdekében alapvető cél, hogy ne nyílt katonai szembenállás útján történjen a hatalmi fellépés. Úgy is fogalmazhatnánk – korábbi kutatásainkra és a skandináv térség államainak kiújuló totális védelmi felfogására figyelemmel –, hogy a hibrid fenyegetések szisztematikus alkalmazása vált a fő fellépési iránynyá, ha úgy tetszik, totális biztonsági kihívási környezetet teremtve ezzel.⁹ Ez persze – ahogy az

⁷ Lásd William E. LEIGHER: *Cyber Conflict in a Hybrid Threat Environment: Death by a Thousand Cuts*. Helsinki, Hybrid CoE 2021; Daniel P. BAGGE: *Unmasking Maskirovka: Russia's Cyber Influence Operations*. New York, Defense, 2019.

⁸ Georgios GIANOPOULOS – Hanna SMITH – Marianthi THEOCHARIDOU: *The Landscape of Hybrid Threats: A Conceptual Model. Public Version*. Luxembourg, European Union, 2021.

⁹ A téma kapcsán lásd FARKAS Ádám: *A totalitás kora?* Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2016; NATO SHAPE: *Exercise Trident Juncture 18: Total Defence Concept*, <https://bit.ly/2Rpi4Xq>; Ieva BÉRZINA: *Total Defence as a Comprehensive Approach to National Security*. In Nora VANAGA – Toms ROSTOKS (szerk.): *Deterring Russia in Europe. Defence Strategies for Neighbouring States*. London, Routledge, 2019, 71–89.; James Kennet WITHER: *Back to the Future? Nordic Total Defence Concepts*. *20 Defence Studies* (2020) 61–81.; Swedish Defence Commission Secretariat: *Resilience. The Total Defence Concept and the Development of Civil Defence 2021–*

orosz–ukrán háború is mutatja – nem zárja ki a nyílt katonai szembenállás lehetőségét, de azt is formálja működésében.

Ennek a hibrid fenyegetési mátrixnak és az ebben rejlő – feltehetően – történelmi léptékű újdonságnak a fő hozadéka a nem katonai vagy hagyományosan nem védelmi és biztonsági tényezők szerepének felértékelődése és védelmi-biztonsági rendszerbe kapcsolásának megkerülhetetlenségén túl az, hogy lényegében folyamatossá teszi az államok védelmi és biztonsági, illetve társadalmi és információközvetítő rendszereire is nehezedő nyomást. Ez a módszer ugyanis a társadalmi közegbe ágyazva tudja leginkább kifejteni hatását, még hozzá akkor, ha az egy szerves és hosszú idejű beágyazódás eredményeként jön létre. Ebből is következik, hogy a hibrid fenyegetések keretében használt eszközök és módszerek sok esetben magasan konspiráltak a valódi célokkal való összefüggés tekintetében, továbbá az információk csatornák, gócpontok vagy véleményformáló entitások hitelességének kialakítása és megóvása érdekében.

Ez a fajta „köztünk élő” ellentevékenységek pedig csak a különféle biztonsági események átfogó megközelítés mentén történő folyamatos elemzésével, az érintett állami szervek és társadalmi szerveződések kooperációjával, valamint a biztonsgtudatosság erősítésével azonosíthatók és mérsékelhetők. Ez a védelmi és a biztonsági rendszerek jelentős reformját és az állami-társadalmi ellenállóképesség fokozását teszi elsődleges feladattá a biztonság hatékony garantálása érdekében a hibriditás korában. Fontos azonban kiemelni, hogy a hibrid fenyegetések elleni fellépés vonatkozásában kiemelt figyelmet kell szentelni a tradicionális európai értékek megóvásának és lehető legteljesebb fenntartásának, hiszen az eltúlzott reakciók állami-társadalmi torzulást idézhetnek elő, ami nem kívánt módon épp az ellenérdekelte tevékenységek céljainak elérését segítheti elő. A megfelelő megoldás megtalálásában tehát az aktuális helyzetekre adott válaszok mellett kiemelt szerepe van az elemzésnek, az értékelésnek, mindezek mellett a tudományos vizsgálódásnak és a problémakör tudományterületeken átívelő megvitatásának is. Egy rendszerszerű és jól strukturált, széles eszköztárra építő fenyegetéssel szemben ugyanis a gyors, pillanatnyi és adott jelenségekre korlátozódó válaszok csak szépségtapaszt, nem pedig megoldást jelentenek.

Természetesen a hibrid fenyegetések körében a jól kiaknázható eszközrendszer és a komplex biztonság szinte minden szektorára kiterjedő fellépési lehetőség az, ami a hibriditás újdonságát adja, a hibrid fenyegetések mellett a hibrid konfliktusok és a hibrid hadviselés terén is jelentős hatást fejt ki. Az a technológiai robbanás ugyanis, amely a társadalmi-gazdasági-politikai-biztonsági környezetet gyökeresen átalakította, jelentős fejlesztéseket indukált a védelmi és a biztonsági eszköz- és módszerrendszer tekintetében is. Ebből adódóan azonban az infokommunikációs forradalom előnyeinek kiaknázása a konfliktusok és a hadviselés tekintetében új, potenciális sérülékenységeket is magával hozott. Nem véletlen, hogy ezekben a vonatkozásokban a *warfare* kifejezés divatos használatán túl lényegében valóban új fegyvernemek jelentek meg a technológiai újításokkal.

A kiber hadviselés és a kibertér műveleti területté nyilvánítása ennek a fejlődési folyamatnak a legkézenfekvőbb példája, hiszen a digitalizáció a hagyományos kommunikációs csatornákon messze túllépve a harceszközök és a harci járművek működését és irányítását is áthatja, ame-

---

2025, <https://bit.ly/3MS17wZ>; *Support and Cooperation. A Description of the Total Defence in Norway*. Oslo, Norwegian Ministry of Defence – Norwegian Ministry of Justice and Public Security, 2018.

lyek korrumpálása vagy bénítása ezáltal a szemben álló fél kiemelt céljaként jelenik meg. Hasonlóan fontos a kiber domain lehetőségeinek kiaknázása a hibrid konfliktusok átmeneti vagy ingoványos terepén is, hiszen az egyszerre mozdíthatja elő a nem katonai eszközökkel elérendő stratégiai célok teljesülését és készítheti elő a katonai beavatkozást. Érdemes tehát ennek a vonatkozásnak a további elemeit mélyebben is kielemezni, és mind a hibrid fenyegetések, mind a hibrid konfliktusok, mind pedig a hibrid hadviselés újdonságai kapcsán belátni azt, hogy minden egyes új jelenség végül visszatükröződik a digitális térben, méghozzá azzal a céllal, hogy információs úton befolyásolja a feleket.

Erre kézenfekvő példa az elmúlt időszakból az az internetes információs hullám, amely mind az örmény–azeri, mind az orosz–ukrán harccselekmények tekintetében szabályos kampányként zajlott le a dróntechnológia hagyományos páncélos hadviseléssel szembeni sikerei kapcsán. Ez ugyanis az adott konfliktusok tekintetében demoralizációs hatást célzó információs művelet, a konkrét konfliktusok keretein kívül pedig a technológiai fejlődés hadviselésre gyakorolt hatásaival kapcsolatos információs csomag, amely már a világ minden táján relevanciával bírhat a konkrét fegyveres cselekményekhez való érzelmi és tudati kapcsolódás nélkül is. Érdemes azonban ezt a fajta, az információs térben való megjelenést konkrét példákon keresztül is továbbgondolni.

3. A közösségi média mint a modern kori információs műveletek egyik kiemelt színtere

A közösségi média és a mai értelemben vett – digitális alapú – információs műveletek azonos forrásra vezethetők vissza: az információs forradalomra és az annak háttérét adó robbanásszerű technológiai fejlődésre. Ebből adódóan nem meglepő, hogy az idő előrehaladtával a két különböző időpontban és eltérő szándékkal kialakult intézmény útjai keresztezték egymást. A két fogalom és közös keresztmetszetük ugyanis megtestesíti a digitális társadalomhoz, a digitalizálódó államhoz kapcsolódó technológia hasznosíthatóságának, felhasználhatóságának Janus-arcúságát. Az egyik oldalról a közösségi média korábban soha nem látott módon – és részleteiben még meg nem ismert pszichológiai hatásokat kiváltva – egyszerűsíti le az emberek közötti kapcsolatteremtést, kapcsolatmegosztást, a hálózatok alakítását, a kommunikációt, azonban a másik oldalról a felhasználói adatok integritása jelentős problémát jelent,¹⁰ emellett az információhoz jutás befolyásolhatósága, az információ valós tartalma és a fiatalkorú felhasználókat ért abúzusok is kérdéseket vetnek fel.¹¹

¹⁰ Mind a platformüzemeltetők, mind a külső szereplők által. Lásd Péter BÁNYÁSZ: Social Engineering and Social Media. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2018/5., 59–77.; BÁNYÁSZ Péter: *Közösségi média és közszolgálat*. Budapest, NKE Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2020.

¹¹ A probléma akut, hiszen óriási lelki terhet jelent a gyermekek számára, hogy az online térben, annak eszközei és sajátos jellemzői révén jelentősen felerősödött a korábbi hagyományos térben ismert abúzus hatása. Nem véletlen, hogy Magyarország is saját digitális gyermekvédelmi stratégiával rendelkezik. Lásd bővebben Mary AIKEN: *Cybercsapda. Hogyan változtatja meg az online tér az emberi viselkedést?* Budapest, Harmat – Új Ember, 2020; SORBÁN Kinga: A bosszúpornó és deepfake pornográfia büntetőjogi fenyegetettségének szükségességéről. *Belügyi Szemle*, 2020/10., 81–104.; KISS Tibor – PARI Katalin – PRAZSÁK Gergő: *Cyberdeviancia*. Budapest, Dialóg Campus,

Ezek mind-mind jelentős társadalmi feszültségeket generálnak, sőt sok esetben nemzetbiztonsági kockázatokat rejthetnek magukban. A fenti hatásokat minden állam felismerte: kihasználják annak előnyeit (információs műveletek, vagyis többek között a közösségi média negatív impulzusainak felerősítése¹²), és detektálták annak társadalmi, nemzetbiztonsági kockázatait (társadalmi, illetve jogi sérülékenység). E kockázatok kizárását egyes államok drasztikus lépésekkel, állampolgáraik lehető legteljesebb, totális megfigyelésével, korlátozásával akarják kikapcsolni.¹³ Azonban az euroatlanti régió államainak jogállami keretei és szellemi értékei ezt nem tehetik lehetővé, így ezen államoknak egy ettől alapjaiban eltérő megoldást kell kialakítaniuk a problémák orvoslása, kezelése érdekében. Mindehhez viszont elsődlegesen a probléma széles körű feltárása, mélységi megismerése szükséges.

A kibertéri dezinformálás első megnyilvánulásai azok voltak, amikor a terroristacsoportok kiberképességeket használtak támadási lehetőségeik bővítése, hatékonyságuk növelése érdekében. A Hamasz a 2010-es évek elején dezinformációs és a tömeghangulatot befolyásoló eszközöket alkalmazott izraeli és nem izraeli e-mail-címekre és telefonokra küldött álhíreket tartalmazó e-mailekkel és szöveges üzenetekkel, valamint propagandatartalmakkal. Az Iszlám Állam fokozta ezt a tevékenységet; kifinomult és meglehetősen agresszív marketingkampányt folytatott, és magas szintre fejlesztette a kibertérben megjelenő pszichológiai hadviselést. Pakisztáni terroristák 2008-ban pedig arra is rávilágítottak, hogy valós idejű információgyűjtésre és koordinálásra is alkalmas a közösségi média figyelése és az okostelefonon történő kommunikáció.¹⁴

A fenti történésekkel párhuzamosan az állami szereplők felismerték az ilyen akciókban rejlő potenciált. Ott, „ahol az információs tér a hír- és véleménycseré piaca gyanánt minden felhasználó előtt nyitva áll, az állam pedig alig cenzúrázza azt, bárki terjeszthet szándékosan és stratégiai céllal kifinomult üzeneteket, és folytathat felforgató tevékenységet, hogy az ellenfelet lélektanilag befolyásolja és egy bizonyos magatartásra készítse”.¹⁵ Tehát a jogállamok, amelyek biztosítják a közösségimédia-platformokon is a lehető legteljesebb körben a véleménynyilvánítás szabadságát, önmaguk egyik legalapvetőbb krédója által válhatnak támadhatóvá, hiszen eltérően a korábbi koroktól, a tömegek félretájékoztathatóságához már nincs szükség repülőgépre, hogy az ellenség vonalai mögé röpiratokat, megtévesztő tartalmú újsághíreket juttathassanak, ugyanis az átpolitizált közösségi felületeken a támadó által kiválasztott, célhoz illeszkedő csoport tagjaihoz eljuttatott információk, hírmorzsák és a *fake news* kiváltják a kívánt hatást.

2019; MEZEI Kitti: Az online gyermekpornográfia és a büntetőjog. *Ügyészek Lapja*, 2021/4., 19–30.; Magyarország Digitális Gyermekvédelmi Stratégiája, <https://bit.ly/3xioHgQ>.

¹² BÁNYÁSZ Péter: A közösségi média mint az információs hadszíntér speciális tartománya. *Hadmérnök*, 2017/II. különszám, 108–121.

¹³ Például Kína a társadalmi pontrendszerrel és az Aranypajzs, vagyis a kínai nagy tűzfal révén kívánja megvalósítani, de ebbe a körbe sorolható Szingapúr okosváros projektjeibe burkolt megfigyelési rendszere, az iráni „halal” internetprojekt, az orosz internet kialakítása is. Ezeket lásd Gergely Gosztonyi: Special Models of Internet and Content Regulation on China and Russia. *ELTE Law Journal*, 2021/2., 87–99.; Vincent Mosco: Okosvárosok a digitális világban. Budapest, Pallas Athéné, 2019; Kelemen Roland: Cyberfare state – egy hibrid állammodell 21. századi születése. *Military and Intelligence CyberSecurity Research Paper*, 2022/1., 1–32.

¹⁴ Sascha-Dominik BACHMANN – Hakan GUNNERIUSON: Hybrid Wars: The 21st Century's New Threats to Global Peace and Security. 1 *South African Journal of Military Studies* (2015) 82–83.

¹⁵ Yvonne HOFSTETTER: *Láthatatlan háború, avagy miképpen fenyegeti a digitalizáció a világ biztonságát és stabilitását*. Budapest, Corvina, 2020, 93.

Ezt segíti az azonnali visszacsatolás lehetősége, vagyis aki ismeri a támadás narratíváját, az látja, mégpedig valós időben, hogy az aktivált információk elérték-e a kívánt hatást. Így lehetősége nyílik arra, hogy nyomban módosítsa a stratégiát, és a következő, már jól előkészített tartalmat is elérhetővé tegye. A kiválasztott csoport(ok) tagjai pedig az online platformok sajátosságai okán individualizált hírcsokrokhoz jutnak, vagyis javarészt az érdeklődési körükhöz kötődő információk jelennek meg a felületeiken, így az adott felhasználók jószerevével folyamatosan az előre jól lehatárolt támadási célokat szolgáló híryanaghoz jutnak hozzá. Ezek a hírek egyre szélsőségesebb állításokat fogalmaznak meg. A „lényeg, hogy ellehetetlenítsék a tényeket, a nyilvános diskurzusba vetett bizalmat, a politikai helyzet szabad és észszerű értékelését, valamint a konszenzusteremtést. Ezek helyére lépnek az alternatív tények, az érzelmi befolyásolás és a provokáció, hogy kételyt, bizalmatlanságot szítsanak, és megosszák a társadalmat.”¹⁶

Ennek a jelenségnek a legkiválóbb terepét a közösségimédia-platformok adják. Mivel a szó- és a médiaszabadság a demokrácia alapja, a külső szereplők felhasználják a közösségi média felületén kialakult hálózatokat, csoportokat a támadásaik során. E felületek jelentős nyilvánosságra lehetőséget teremt a rágalmozó, zaklató, *doxing*¹⁷ vagy dezinformációs műveletek végrehajtására. Ennek során a jogi szabályozás kiskapuit vagy még inkább a szabadságjogokat használják ki és forgatják vissza a megtámadott állammal szemben, aláásva ezzel az állami intézményekbe vetett bizalmat, polarizálva a társadalmat, felerősítve a meglévő törésvonalakat vagy újakat generálva.

Jól illusztrálja a folyamatot a franciaországi sárgamellényes tüntetésekkel kapcsolatos orosz fellépés. Már a mozgalom megszületésében és növekedésében is jelentős szerepe volt egy Facebook-csoportnak, amelyet a magas üzemanyagárak és a rendkívül megemelkedett megélhetési költségek indukáltak. Problémát okozott az is, hogy a hagyományos média kezdetben alig vette észre a szerveződést, mivel az egyes tagok a Facebook-csoporton belüli hírekre, üzenetekre, videókra támaszkodtak, az újságírók viszont inkább a Twitterre, ezért meglepte őket a helyzet súlyossága.¹⁸ Az Avaaz az eseményekkel kapcsolatban 2018 novembere és 2019 márciusa között a Facebookon megjelent száz legnézettebb álhírt vizsgálta meg,¹⁹ ezek a politikai rendszerellenességgel (28%), a rendőrségi brutalitással (27%), a mozgalom nem valós, koholt támogatottságával (19%), az állami cenzúrával (14%), az ellenőrizhetetlen bevándorlással, a rasszizmussal és az idegengyűlölettel (10%), valamint egyéb, nem kategorizált kérdésekkel (2%) foglalkoztak.²⁰

Oroszország aktívan közreműködött a hamis hírek terjesztésében, így német, spanyol, holland, lengyel, svéd és olasz nyelven adta közre ezeket a hírcsomagokat. Az RT orosz állami hírcsatorna néhány riportere részt vett a tüntetéseken, és úgy ábrázolta a helyzetet, mintha Párizs háborús övezet volna. A dezinformációs kampányból nem maradhatott ki a hagyományos média munkatársainak lejárata sem, őket korruptnak, megbízhatatlannak, a kormánnyal mindenben összejárásznak mutatták be.²¹ Megdöbbentő módon a vizsgált száz valótlán hírt több

¹⁶ Uo., 85.

¹⁷ Személyről vagy szervezetről információk megszerzése és közzététele.

¹⁸ Jarmo MAKELA: Countering Disinformation: News Media and Legal Resilience. 1 *Hybrid CoE Paper* (2019) 10–13.

¹⁹ Többek között a politikai dezinformáció ellen is küzdő civil szervezet, <https://bit.ly/2P7uIKj>.

²⁰ Yellow Vests Flooded by Fake News: Over 100M Views of Disinformation on Facebook. *Avaaz Report* 15/03/2019, <https://politi.co/3NOxYEeq>, 5–6.

²¹ MAKELA i. m. (18. lj.) 10–13.

mint négy millióan osztották meg, és ezeket több mint százöt millió ember tekintette meg. A teljes képhez hozzátartozik, hogy az öt legnagyobb francia hírszolgáltató (köztük a *Monde*, a *Figaro* vagy a France24) YouTube-csatornája összesen kicsit több mint 24 millió embert ért el a vizsgált eseményhez kapcsolódó tartalmakkal, míg a dezinformációs kampány központi orgánuma, az RT France, több mint 30 milliós forgalmat generált ebben az időszakban.²²

Ezek az adatok önmagukban alátámasztanak egy-egy ilyen hibrid dezinformációs kampány hatásosságát, azonban ha még hozzáveszük az egyes tartalmak terjedési sebességét és az azokra adott szolgáltatói reakciót, akkor még élesebben kirajzolódik a probléma nagysága. Az egyik megosztott tartalom vérző fejú civileket ábrázol, akik a poszt állítása szerint a rendőri brutalitás áldozataivá váltak. Ezt a posztot 2018. november 20-án tették közzé, rövid idő alatt 136 ezren osztották meg és több mint 3,5 millióan nézték meg. Valójában kiderült, hogy a képek több különböző országban és teljesen eltérő időpontokban készültek (például Spanyolországban 2012-ben és 2017-ben), az összeállítás célja pedig a fellépő rendőrök brutalitásának ábrázolása és a tüntetők, továbbá a francia és a szolidaritást érző más államok társadalmainak radikalizálása volt.

A Facebook azonban nem távolította el a bejegyzést, érdemben pedig csak 2019 márciusában jelezte egyes mainstream orgánumok cikkeivel – amelyek a megtévesztettek számára nyilván nem hiteles orgánumok – a tartalmak valótlanságát és az állítások célját. Az ilyen dezinformációs kampányok határokat átívelő jellegét igazolja, hogy e szcenárió részeként már Hollandiában is elterjedt a nézet, hogy a rendőrök – hasonlóan a francia kollégáikhoz – mindenkivel szemben erőszakot alkalmaznak, akik szolidaritást vállaltak a sárgamellényes tüntetőkkel. Ezt fokozó *fake news* volt az a hír, amelyik egy, amúgy jogellenes magatartás megvalósító – a videón gyermekét babakocsiban toló – nővel szembeni rendőri fellépést ábrázolt. A videó szerint a rendőrök minden különösebb indok nélkül alkalmaztak kényszerítő eszközöket a nővel szemben, csak azért, mert a tüntetés jelképének számító sárga mellényben volt. Az eredeti videónak a tüntetőkhöz semmi köze nem volt, sőt a babakocsiban is, mint később kiderült, egy műbaba feküdt. Azonban a platform lassú szűrési és címkézési gyakorlata okán a videót gyorsan lefordították francia, angol és olasz nyelvre, és csak az angol verziót 31 ezer ember osztotta meg és 1,3 millió nézte meg.²³

A 2016-os amerikai elnökválasztás is hasonló tapasztalatokat szült. Ekkor az orosz beavatkozás lényeges eleme volt, hogy a választások előtt a közösségimédia-platformokon keresztül megfelelő hírcsomagokhoz juttassák a kiválasztott társadalmi csoportokat, ezzel megpróbálva befolyásolni a választások lehetséges kimenetelét.²⁴ Az Avaaz csapata ezt vetítette elő a 2020-as amerikai elnökválasztásnál is, mivel 2019-ben 158 millió megtekintést értek el az Avaaz által megfigyelt politikai tartalmú, a közelgő elnökválasztást érintő valótlán közlemények. Ez a szám önmagában is horribilis, de ha hozzátesszük, hogy a 2018-as félidős választásokra 153 millió választó regisztrált, akkor egyenesen arra a következtetésre kell jutni, hogy minden egyes választót legalább egy valótlán hír elért. A szám nagyságát jól mutatja, hogy 2019-ben a két nagy párt Facebook-oldalát mindösszesen közel 60 millióan tekintették meg.²⁵

---

²² Uo., 21.

²³ Uo., 7–20.

²⁴ Lina ROSENSTEDT: Improving Cooperation with Social Media Companies to Counter Electoral Interference. 5 *Hybrid Coe Paper* (2021) 5.

²⁵ US 2020: Another Facebook Disinformation Election? US Flooded with Over 158M Views of Political Fake News ahead of the 2020 Elections. *Avaaz Report* 5/11/2019, <https://bit.ly/3xmOpAV>, 4–6.

Az elmúlt évek gyakorlata tehát azt mutatja, hogy a közösségimédia-platformok nem tudtak hatékonyan fellépni az olyan valótlan tartalmakkal szemben, amelyek társadalmi kockázata jelentős mértékű volt. Érdeemes röviden megnézni a platformok ilyen típusú információkkal szembeni szűrési és címkézési gyakorlatát. A Google, az Amazon, a Facebook és az Apple ellenőrzi a közösségi felületeket, így a politikai információkat is; a napi hírek kapuőrei, így ők irányítják a közbeszédet, ők döntenek a tartalmakról, vagyis arról, hogy mi kerülhet nyilvánosságra. „[A] szűrőbuborék-elmélet szerint az internetes kapuőrök a társadalmi kohézió gyengülését idézik elő azzal, hogy felhasználóiknak tetsző, az ő egyetértésükkel találkozó tartalmakat teszik leginkább láthatóvá.”²⁶ Tehát a már amúgy is sajátos gondolkodás, elméletek, érdeklődés mentén polarizálódott közösségeket tovább erősíti a közösségimédia-platform által összeállított hírfolyam, amellyel lényegében ezek a platformok már külső állam dezinformációs tevékenysége nélkül is manipulálják az embereket. A felhozott ellenérv az, hogy lehetőség van az interneten más típusú hírforrások felkutatására is, az átlagfelhasználóra viszont ez nem jellemző, emellett pedig a keresőszolgáltatások szintén manipulálják a lehetséges találatok körét.²⁷

A [... platformszolgáltatók] működése sok tekintetben túllép a klasszikus állami jogi szabályozás joghatósági kérdésén. A szolgáltatások határok nélkülsége csak hozzájárul ahhoz, hogy a közösségi platformok a nemzetállami szuverenitás tanára épülő állami jogalkotási dokumentumokkal szemben bizonyos esetekben rezisztensek maradjanak. Együtt a közösségi platform szolgáltatói rendszerint maguk alkotnak szabályokat, amelyekkel lényegében meghatározzák a véleménynyilvánítás kereteit, a kimondhatóság határait, és ezen mechanizmusokhoz illeszkedő, normasértés esetén alkalmazható eljárásokat is bevezetnek.²⁸

Ezen eljárások során a szolgáltatók a jogellenes vagy csak valótlan tartalmakért viselt felelősséget áthárítják a felhasználóra, amely egy hibrid scenárió esetében nagy valószínűség szerint nem is létező személy, így a felelősség valójában – a támadó állam nehezen bizonyítható nemzetközi közjogi felelősségén túl – erodálódik. A tartalmat algoritmusok segítségével kuratálják és személyre szabják, ez pedig segíti a szenzációhajhász közlések, a pletykák, a valótlanságok és a gyűlölet terjedését. Az algoritmusok azon túl, hogy üzleti érdekeket szolgálnak, valójában a tervezőik politikai elfogultságát és kulturális értékeit tükrözik vissza, nem megfelelően arról, hogy maguk az algoritmusok is manipulálhatók. Jelentős probléma tehát, hogy a közzétett tartalmakat, véleményeket a szolgáltató saját érdeke, világnézete mentén szelektálja, így a magáncenzúrán²⁹ túl ezzel képes a „társadalmi közvitát torzítani, tematizálni, akár politikai, akár gazdasági vagy más érdekből”.³⁰

²⁶ KOLTAY András: A *social media* platformok jogi státusa a szólásszabadság nézőpontjából. In *Media Res*, 2019/1., 4.

²⁷ Uo., 6.

²⁸ KLEIN Tamás: Harmadik rész: Cyberjog, I. fejezet: Az online nyilvánosság alkotmányjogi vonatkozásai. In KLEIN Tamás – TÓTH András (szerk.): *Technológia jog – robotjog – cyberjog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2018, 233.

²⁹ Lásd ennek problémáját bővebben KOLTAY András: Az internetes kapuőrök és az emberi jogok európai egyezményének 10. cikke. A sajtószabadság új alanyai. *Állam és Jogtudomány*, 2017/különszám, 129–140.; KOLTAY András: Az újmédia kapuőreinek hatása a médiaszabályozásra. In KOLTAY András (szerk.): *Tíz tanulmány a szólásszabadságról*. Budapest, Wolters Kluwer, 2018, 267–292.

³⁰ KLEIN i. m. (28. lj.) 235.

Ezeket a következtetéseket erősíti egy másik Avaaz-jelentés, amely a 2020-as amerikai elnökválasztás után készült. Ennek első fejezete azt az egyértelműnek ható alcímet kapta, hogy „Miként hagyta cserben a Facebook az amerikai választókat”. A választások után Sheryl Sandberg, a Meta ügyvezető igazgatója azt mondta, hogy a Facebook óriási erőfeszítéseket tett a dezinformáció ellen, mégpedig sikerrel. Eredményként azonosíthatják, hogy – véleményük szerint – nem volt orosz beavatkozás ebben az időszakban a platform határozott fellépése miatt. Az Avaaz azonban rámutatott arra, hogy a vizsgált száz legnézettebb *fake* poszt így is 162 millió nézettséget ért el, emellett hangsúlyozta, hogy ez a száz poszt nem az összes közül a száz, hanem a Facebook tényellenőrei által azonosított *fake news* közül a száz legnézettebb. A jelentés rátért arra is, hogy amíg a platformok kizárólag önértékelést végeznek, továbbá a kutatók és a hatóságok számára csak azok az információk lesznek elérhetőek, amelyeket kiadnak, addig a dezinformáció valós mértékéről még becsléseket is nehéz adni.³¹

Európa esetében ez még fokozottabb veszélyt jelent, amit a Covid-19 által okozott pandémia időszakának gyakorlata is jól visszaigazolt, ugyanis a közösségimédia-platformokon világméretű ún. infodémiát generáltak.³² A fogalmat a WHO vezette be, és a következőképpen határozta meg: az „infodémia egy problémával kapcsolatos túlzott információáradat, amely megnehezíti a megoldás azonosítását. Magában foglalja az egészségügyi szükséghelyzet során terjedő félretájékoztatót, a dezinformációt és a pletykákat. Az infodémia hátráltathatja a hatékony népegészségügyi válaszléteket, továbbá zavart és bizonytalanságot kelthet az emberek körében.” Az infodémia kezelése azonban teljesen eltérő volt az Egyesült Államokban és az Európai Unióban.³³

A Facebook félretájékoztató elleni kampányának megközelítése, hogy Amerika az első, amiből az következik, hogy a hatékonysága ott a legjelentősebb, ami – mint fentebb láttuk – ott is erősen szubjektív és relatív. Ehhez képest a tényellenőrök a főbb európai, nem angol nyelvű *fake* tartalmak 56%-ára nem reagálnak, ami angol nyelvű *fake* tartalmak esetében csak 26%-os eredménytelenséget mutat. Ez az olasz nyelv esetében 69%, míg a spanyolnál csupán 33%, ami mellett el tudjuk képzelni, hogy a kisebb közép- és kelet-európai nyelvek, mint a magyar, a szlovák, a cseh vagy a horvát stb. esetében milyen hatékonysággal dolgozik a rendszer. Emellett a *fake* címke elhelyezése is jóval lassabban történik meg. Az amúgy sem gyors, az angol nyelvű tartalmak esetében tapasztalható 24 nap alatti *fake* címke kihelyezés a (nem angol) nagyobb európai nyelvek esetében csak 30 nap alatt történik meg. Ez az arány 2021-re kissé javult (55%-ra az első kategória, a címkézés pedig 28 napra), azonban a platform továbbra sem ismeri fel a klónozott tartalmat vagy a hamis állításokból készített egyes variánsokat, amelynek egyes változatait korábban már hamisként jelölték meg.

A megfigyelt *fake news* esetében 51 eltérő változat 800 ezer interakciót ért el, és ezek 63%-áról hiányzott a Facebook figyelmeztető felirata. Az elkészített jelentés a fentiek mellett hang-

³¹ Facebook from Election to Insurrection: How Facebook Failed Voters and Nearly Set Democracy Aflame, *Avaaz Report* 18/3/2021, <https://bit.ly/3OudQaL>.

³² Lásd WHO: *Coronavirus disease 2019 (COVID-19). Situation Report*, <https://bit.ly/3xNQXtk>, 45.

³³ Egy másik vizsgálat hasonló képet mutatott Dél-Amerika és kifejezetten Brazília esetében, azonban nincs képünk Afrikáról és Ázsiáról. Lásd *Is Fake News Making Us Sick? How Misinformation may be Reducing Vaccination Rates in Brazil. Avaaz Report*.

súlyozta, hogy a Facebook a vizsgált egy évben nem tartotta be az ígérését, hogy a lehető legteljesebb mértékben azonosítja a pandémiához köthető hamis híreket és fellép e tartalmak ellen, így az önszabályozás nem járható út. Megerősítette a 2020-as amerikai elnökválasztások kapcsán már feltártakat: a platformszolgáltatók nem működnek együtt sem az államokkal, sem a kutatókkal, nem teszik átláthatóvá szűrési rendszereiket, nem adnak megfelelő képet dezinformációellenes gyakorlatukról.³⁴ Ennek pedig egyértelmű következménye, hogy a közösségimédia-platformokon az információs műveleteket végző államok és nem állami szereplők továbbra is sikeresen tevékenykedhetnek céljaik elérése érdekében, tovább szaporítva az e terület másik arcát jelentő biztonsági kockázatok garmadáját.

4. Összegzés

A hibriditás mint korunk biztonsági környezetének szövevényes és szerteágazó jellemzője egyértelműen rávilágít arra, hogy a hatalmi-katonai alapgondolkodású geopolitikai viszonyrendszerben is rendkívüli mértékben felértékelődik a nem katonai tényezők szerepe, ezeken belül pedig a digitális tér és különösen a közösségimédia-platformok és más, tömeges információközvetítést lehetővé tevő csatornák jelentősége. Ez a hatás- és arányváltozás mind a hibrid hadviselés dominánsan katonai, mind a hibrid konfliktusok részint katonai, mind pedig a hibrid fenyegetések döntően nem katonai érvényesülési tartományában jelen van és komoly hatást gyakorol. Ebből adódóan a jelenséghez az államok és társadalmak rendszereinek alkalmazkodniuk kell, ha saját érdekeiket és stabilitásukat megfelelő szinten kívánják tartani. Ennek az alkalmazkodásnak pedig a hosszú történelmi fejlődésből következő értékek megővésével együtt, de a kártékony cselekmények hatékony mérséklését szolgáló módon kell megvalósulnia, amihez a hibriditás elemzése és megértése mellett az új platformok és lehetőségek elemzése is kulcskérdés.

E körben megállapítható, hogy a közösségimédia-platformok gyakorlata és üzleti modellje kedvez a *fake news* terjedésének, és adott esetben a trollok, provokátorok, gyalázkodók ellehetetlenítik a lokális párbeszédet, hiszen lényegében csak az üzemeltető által eltávolíthatók, kezelhetők.³⁵ Ezzel pedig jó esetben akaratlanul és közvetve, de egy hibrid narratíva esetén kiszolgálják a támadó államot, a védekező állam pedig eszköz nélkül marad. A fentebb ismertetett események egyértelmű tanulsága volt, hogy a szembenálló nagyhatalmak élnek a közösségi média által kínált lehetőségekkel, és kis létszámú internetes közösségeket is képesek a *mainstream* média fölé emelni, ezáltal e platformok termékeny talajt biztosítanak az összehangolt és ellenséges propagandának és dezinformálásnak, emellett pedig a platformszolgáltatók nem tudnak és sok esetben a saját üzleti érdekeik miatt nem is akarnak aktívan fellépni ezekkel a tartalmakkal szemben, mert jelentős számú megtekintést és megosztást generálnak.

³⁴ Left Behind: How Facebook is Neglecting Europe's Infodemic. *Avaaz Report*, 20/4/2021, <https://bit.ly/3mJEg5Y>.

³⁵ KOLTAY i. m. (26. lj.) 10.

A keresőmotorok és az átláthatóság követelménye fogyasztóvédelmi jogi nézőpontból

GELLÉN KLÁRA*

1. Bevezető gondolatok – a keresőmotorok mint kapuőrök

Amikor Kurt Lewin 1947-ben megalkotta a kapuőr fogalmát – egyébként nem a kommunikációhoz és nem is a médiához, hanem a táplálkozási szokások megváltoztatásához kapcsolódóan –, a csoport egészét érintő döntések és a döntést hozó személy jelölésére alkalmazta.¹ Később David Manning White átvittette a kifejezést a kommunikációra, hasonlóságot találva a háziasszonyok döntési jogköre és a szerkesztői munka között: álláspontja szerint valójában a szerkesztő ugyanazt a szerepkört tölti be egy újságnál, mint egy háziasszony, aki dönt arról, hogy mi kerüljön a családi asztalra.² Bruce Westley és Malcolm S. MacLean tovább finomította a kapuőrök fogalmát azzal, hogy szerintük egyfajta sajátos közvetítői szerepet töltenek be az események és a társadalom között azáltal, hogy a hírekből a közönség szükségletei szerint válogatnak.³

A kifejezés azután beépült a modern médiakommunikációs terminológiába is. Az online közvetítő szolgáltatók is kapuőrszerepet töltenek be, így például a keresőmotorok, amikor szűrést, rendszerezést, sőt egyfajta szerkesztési tevékenységet végeznek.⁴ A keresőmotor a keresett kifejezés alapján, az általa használt algoritmus szerint rendszerezi a keresési eredményeket. A keresőmotorok tevékenysége többféle nézőpontból is vizsgálható.⁵ A fogyasztó által indított keresés esetében a piacra gyakorolt hatás emelhető ki, mivel a listahely jelentős befolyással van a fogyasztó döntésére és a piaci szereplők versenyhelyzetére. E tevékenység aligha lehet semleges, hiszen a keresőmotor-szolgáltató által kialakított valamilyen szempontrendszernek és az alkalmazott algoritmusnak megfelelően mindenképp megvalósul valamiféle rangsorolás. Ahogy Koltay András a szólásszabadság nézőpontjából közelítve kifejti: „a keresőmotorok rangsorolnak, és a véleményük szerint kevésbé relevánsakat a sorban hátrább helyezik. Ezzel vitathatatla-

* Intézetvezető egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem Üzleti Jogi Intézet.

¹ HORÁNYI Özséb – SZABÓ Levente: A kommunikáció ágenséről. In HORÁNYI Özséb (szerk.): *A kommunikáció mint participáció*. Budapest, AKTI-Typotex, 2006, 184., <https://bit.ly/3Hn2Fho>.

² Uo., 184–185.

³ <https://bit.ly/3MRoCX2>.

⁴ KOLTAY András: A keresőmotorok jogi státusa a szólásszabadság nézőpontjából. *Iustum Aequum Salutare*, 2019/3., 114–115.

⁵ Uo.; BARTÓKI-GÖNCZY Balázs: *Az online közvetítő szolgáltatók mint az információhoz való hozzáférés új kapuőrei*. Budapest, Pázmány Press, 2018a, 133–177.; BARTÓKI-GÖNCZY Balázs: A keresőmotorok és a szólásszabadság kapcsolata. Megközelítés és szabályozási javaslatok az Európai Unióban és az Egyesült Államokban. *Iustum Aequum Salutare*, 2018b/1., 157–194.; HEPP Nóra: Keresőmotor: egy újabb fejezet a szerzői jog szabályozásán belül? *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2009/2., 60–74.

nul – minden egyes keresés alkalmával – értékalapú döntéseket hoznak, ami eredendően kizárja a »semlegességet«.⁶

Mivel az elsődleges keresési eredmények minden esetben kedvezőbb piaci helyzetet eredményeznek, hasonlóan a médiaszolgáltatásoknak a kereskedelmi kommunikáció közzétételét végző tevékenységéhez, a rangsorolás önmagában piaci értékkel bíró tevékenység. A rangsorban elfoglalt helynek marketingértéke van, amelynek megszerzéséért a vállalkozások akár fizetnek is a keresőmotor-szolgáltatónak. A keresőmotor fizetés ellenében versenylényhöz juttatja a vállalkozást, a befolyó bevételből pedig a saját versenyképességét, fejlesztéseit képes növelni.⁷ Ilyenkor a keresőmotor már nem organikus, természetes rendszerezést végez, hanem diszkriminatív módon tesz különbséget a találati lista elemei között.

Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy a keresőmotoroknak a fogyasztói tájékoztatásban betöltött szerepe is meghatározó. A keresőmotorok a modern online piaci környezetben széles találati listát adnak azokra a termékekre, szolgáltatásokra, amelyekre a fogyasztói igény, érdeklődés kialakul. Ezen információhalmaz keretei között a potenciális vevő több szempontot tud mérlegelni, ezáltal megalapozottabb fogyasztói döntést hozni: a keresőprogram kifejezetten pozitív hatással van a fogyasztói tájékoztatásra és tájékozottságra. Tekintve, hogy az eredmény nem semleges, nagyon fontos, hogy a fogyasztók a keresőmotorok használata során a megfelelő tudatossági szinttel, tájékozottsággal rendelkezzenek. Fontos, hogy a fogyasztó a rangsort azzal a tudattal kezelje, hogy a rangsorolás valamilyen szempontrendszer rendezési elve, sőt gazdasági érdekek mentén alakulhatott ki.

Az elmúlt években a keresőmotoroktól elvárt semlegesség és a tájékoztatáson alapuló átláthatóság támogatóinak vitájából az utóbbiak kerültek ki győztesen. Az uniós fogyasztóvédelmi szabályok hatékonyabb érvényesülését szolgáló 2019/2161 irányelv (Omnibus irányelv)⁸ is az átláthatóság doktrínáját erősítette meg.⁹ A 2022. május 28-án hatályba lépő rendelkezések a fogyasztói jogok védelmének nézőpontjából fogalmazták meg az átláthatósági követelményeket a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról szóló 2005/29/EK (UCP irányelv)¹⁰ és a fogyasztói jogokról szóló 2011/83/EU¹¹ irányelvben, a hazai jogban pedig a fogyasztókkal szembeni tiszt-

⁶ KOLTAY i. m. (4. lj.) 112.

⁷ Megjegyezzük, hogy a Google komoly erőfölényt élvez az online piacon. A T-612/17. sz. Google és Alphabet kontra Bizottság ügyben 2021. november 10-én hozott ítéletben megállapítást nyert, hogy a Google mint erőfölényben lévő vállalkozás szándékosan előnyben részesítette a saját specializált keresőszolgáltatásának eredményeit, és a versenytársait hátrébb sorolta a keresőben. A GVH gyakorlatában is találunk több olyan esetet, amely a nagy technológiai vállalkozások magatartását vizsgálja, pl. VJ/85/2016., VJ/88/2016., VJ/6/2020. VJ/24/2020. és VJ/24/2021.

⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2019/2161 irányelve (2019. november 27.) a 93/13/EGK tanácsi irányelvnek, valamint a 98/6/EK, a 2005/29/EK és a 2011/83/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvnek az uniós fogyasztóvédelmi szabályok hatékonyabb végrehajtása és korszerűsítése tekintetében történő módosításáról.

⁹ Lásd ehhez Jan KRÁMER – Daniel SCHNURR: Is there a Need for Platform Neutrality Regulation in the EU? 42(7) *Telecommunications Policy* (2018) 514–529.

¹⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2005/29/EK irányelve (2005. május 11.) a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól, valamint a 84/450/EGK tanácsi irányelv, a 97/7/EK, a 98/27/EK és a 2002/65/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv, valamint a 2006/2004/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról („Irányelv a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról”).

¹¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/83/EU irányelve (2011. október 25.) a fogyasztók jogairól, a 93/13/EGK

tességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvénybe (Fttv.), valamint a fogyasztó és a vállalkozás közötti szerződések részletes szabályairól szóló 45/2014. (II. 26.) Korm. rendeletbe kerültek be az új rendelkezések.

2. A keresőmotor és a keresési eredmény

Az információs szolgáltatásként meghatározott keresőmotorok tevékenységének lényegi elemét a rangsorolás adja, a kedvezőbb és kedvezőtlenebb helyek kiosztása, ezért a keresési eredmények és a találati lista kapcsolatára mindenképp szükséges kitérnünk.¹² A rangsor kialakításának folyamatát a keresési kifejezés rögzítésével a fogyasztó indítja el. Ekkor már egy konkrét, a potenciális fogyasztó részéről kialakult igénnyel, vásárlási szándékkal találkozunk, szemben például a klasszikus reklámokkal megcélzott általános fogyasztói körrel. Elkerülhetetlen, hogy a keresés eredményeként kialakult rangsor befolyásolja a fogyasztó döntését, hiszen a tipikus attitűd az, hogy a fogyasztó a rangsorban előrébb lévő eredményekre kattint rá. Minden egyes esetben, amikor a fogyasztó elindítja a keresést, a keresőmotor a sorrendet a belső szempontrendszere szerint, a saját szűrőin, algoritmusain keresztül, így egyfajta döntéshozó, közvetítő szerepkörben alakítja ki. A keresőmotor népszerűsítő, reklámozó funkciója ezáltal működésbe lép, hiszen a találati lista elején megjelenített találatok termékei, vállalkozásai vonatkozásában hatékonyabb, eredményesebb lehet a fogyasztóval való összekapcsolódás, majd a szerződéskötés. Kérdés, hogy a keresés elindítását követően hogyan lép működésbe a rendszer. Ahogy Bartóki-Gönczy Balázs fogalmaz:

Ez lehet egy előre definiált, objektív, relevancián alapuló feltételrendszer, akkor „organikus” keresési eredményről beszélünk. [...] Ezzel szemben azonban a keresőmotor – eltérve az organikus kereséstől – más motiváció alapján is befolyásolhatja, hogy milyen tartalmakhoz férhetünk hozzá. Ezen belül érdemes elkülöníteni a fizetett pozitív diszkriminációt, illetve az egyéb megfontolásból történő manipulációt. Az előbbi gyakorlatilag a reklám (az AdWords például a Google esetében), amikor a tartalom ezért kerül – jól elkülönítve a többi eredménytől – a lista élére, mert azért a tartalom előállítója fizetett.¹³

Az organikus, természetes keresés objektív, de az sem teljes mértékben semleges. Különösen igaz ez a piaci alapú kereséseknél, hiszen a keresőmotor mindig kedvezőbb helyzetbe hoz, így népszerűsít egy vállalkozást, ugyanakkor háttérbe szorít egy másikat. A keresési eredmények mindig valamilyen szempontrendszer alapján generált és fejlődő algoritmusok szerint rangsorolódnak. Ezeket az algoritmusokat egyfajta kritériumrendszer alapján felépített szűrőként és rendszerezőként kell felfognunk, amelyek működésbe lépésével adják ki a keresési eredményeket.

---

tanácsi irányelv és az 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 85/577/EGK tanácsi irányelv és a 97/7/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről.

¹² Lásd erről részletesen KOLTAY András: A sajtószabadság fogalma ma. Új média, új szerkesztők és a jog hagyományos megközelítése. In KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején*. 2. Budapest, Wolters Kluwer, 2015, 122–124.

¹³ BARTÓKI-GÖNCZY (2018b) i. m. (5. lj.) 159.

A keresőmotor nem tud abban az értelemben semleges lenni, mint az internetszolgáltató, elsősorban azért, mert tevékenységének lényege a tartalmak rangsorba helyezése. Ha nem válogat, szelektál, sorol weboldalakat előre és hátra, akkor nem végzi el a feladatát. Más kérdés, hogy a válogatás során adhat-e indokolatlan előnyt egy weboldalnak, vagy sorolhat-e önkényesen hátrább egy másikat.¹⁴

A rangsoroláshoz, az algoritmusok működéséhez szorosan kapcsolódik a személyre szabott keresés,¹⁵ a keresésoptimalizálás és a fizetett rangsorolás kérdése. A fogyasztó számára kifejezetten az az előnyös, ha a keresett kifejezésre a legrelevánsabb keresési eredményt kapja. Az optimális eredmény elérését segíti elő és a fogyasztó érdekeit szolgálja, ha a rendszer törekszik az ő igényeit szem előtt tartva megadni a rangsort. Ezek az igények a keresőszavak szűkítésével a fogyasztó által irányítottan is megvalósulhatnak, de a keresőmotor maga is eleve beépíti a sikerfaktort a keresésbe, amikor a fogyasztó korábbi és jelenlegi online magatartása alapján felépített profilt képez, a vásárlási szokásait, gyakorlatait, online piaci jelenlétét lekövető információk együtteseként.

Larry Page, a Google egyik alapítója szerint a tökéletes keresőmotor pontosan megérti, hogy mit akar az ember, és pontosan annak megfelelő találatokat ad.¹⁶ A keresési eredmény minőségét javítja, ha a profilalkotás segítségével a fogyasztó számára kedvezőbb eredmények kerülnek a lista elejére. Ezt felismerve a keresőmotorok törekednek olyan „ajánlattal” élni, amely a fogyasztói igényeket biztosabban elégíti ki. Egyetértünk Koltayval abban, hogy „[h]a a keresőmotor minden tartalomnak a felhasználóhoz való eljutás azonos esélyét biztosítaná, az a felhasználónak nem jelentene segítséget a számára releváns tartalom megtalálásában”.¹⁷ A korábbi vagy az adott pillanatban meglévő online jelenlétből gyűjtött adatok, információk a keresési eredmények kiadásakor meghatározott jelentőséggel bírnak, amikor a profil adatait figyelembe véve adják meg a keresési optimumot (például helyzetmeghatározás alapján kifejezetten logisztikailag releváns eredményeket kap). Így az algoritmusok működésbe lépésekor a keresési kifejezés mellett a fogyasztói profil is támpontot ad a találati lista sorrendjének optimális kialakításához. Ugyanakkor a profilozással kialakul egy olyan szűrőbuborék, amely a fogyasztó korábbi online magatartása alapján felépült profilra alapozva beszorítja és leszűkíti a fogyasztó online piaci mozgásterét.¹⁸

A túlzott perszonalizáció oda vezethet, hogy a felhasználó számára elsősorban olyan tartalmak jelennek meg, amelyek az érdeklődési körének, ízlésének, világnézeti vagy politikai beállítottságának leginkább megfelelők, és elzáródhatnak az adott témakörrel kapcsolatos kritikus, más nézőpontból közelítő tartalmak, azaz a felhasználó ún. szűrőbuborékba kerül, amelyből csak igen nehezen léphet ki.¹⁹

¹⁴ KOLTAY i. m. (4. lj.) 136.

¹⁵ A profilozásról részletesen lásd PATAKI Gábor – SZÖKE Gergely László: Az online személyiségprofilok jelentősége. In POLYÁK Gábor (szerk.): *Algoritmusok, keresők, közösségi oldalak és a jog – a forgalomirányító szolgáltatások szabályozása*. Budapest, HVG-ORAC, 2020, 74–89.

¹⁶ <https://bit.ly/3xQxUOU>.

¹⁷ KOLTAY i. m. (4. lj.) 114.

¹⁸ Lásd ehhez BARTÓKI-GÖNCZY (2018b) i. m. (5. lj.) 137–139.

¹⁹ PATAKI–SZÖKE i. m. (15. lj.) 81.

Mára a keresőmotor-marketing a vállalkozások, a termékek és a szolgáltatások népszerűsítésének egyik leghatásosabb eszköze. Mivel a rangsorban első helyen szereplő termékek gyártója komoly előnyre tehet szert, kiélezett a verseny a vállalkozások között a találati lista uralásában. A lemaradás komoly piaci hátrányt jelenthet, és kérdés, hogy a fogyasztót máshol meg tudja-e szólítani a vállalkozás hasonló hatékonysággal. Ha egy cég nem él e technikákkal, akkor az könnyen a keresőmotortól való eltávolodását eredményezi, ami a keresőmotor „büntetését” vonja maga után azzal, hogy a vállalkozás kikerül a látóköréből. Jellemzően a vállalkozások, tartva a keresőmotorok működéséből eredő ignorálástól, gyakran élnek e marketinglehetőséggel, ezért azok nemcsak passzív megfigyelők, hanem a kedvezőbb listahely elérése érdekében tudatos, aktív online szereplőkké váltak.²⁰

A vállalkozások törekednek a keresés optimalizálására (*search engine optimization*, SEO), azaz úgy tervezik meg online jelenlétüket, hogy nagyobb hatékonysággal lehessenek a keresőprogramok sikeres találati eredményei. Ennek érdekében akár keresőoptimalizálásra szakosodott cégeket is szerződtenek, amelyek azzal értékesítik szolgáltatásaikat, hogy magasabb helyezést ígérnek a nem fizetett, organikus keresőmotor-rangsorokban. A honlapját keresőoptimalizáló cég tudatosan olyan szavakat, információkat szerepeltet a webhelyén, amelyek alapján az nagyobb valószínűséggel fog megjelenni a találati lista kedvezőbb helyein. E tevékenység esetén is fontos, hogy nem lehet öncélú, azaz a feltüntetett tartalmak tényleges információkkal kell szolgáljanak a fogyasztók számára, valóban a cég tevékenységéhez kell kapcsolódniuk, és nem más eredményeit, jellemzőit felhasználva.

A keresőoptimalizálást „mára már rengeteg dolog befolyásolja, a tartalom hossza, minősége, szóhasználata, címsorai, a kulcsszavak, az oldal látogatottsága, az ott eltöltött idő, a weboldalra mutató jó minőségű külső linkek száma, a honlap technikai felépítése, sebessége, rezponzivitása, a honlapon belüli duplikációk, átirányítások, a közösségi média beágyazottsága az oldalba, a menürendszer, a linkstruktúra²¹.” Horváth Katalin álláspontja szerint a technológiai jellegű módosításokat nem, míg a tartalmi jellegűeket akár védheti is a szerzői jog. „Ha azonban a SEO eredményeképpen maga a SEO szakember állít elő a honlapon megjelenő tartalmat, amely túlmutat a meglévő szövegek kulcsszavazásán vagy stílusának javításán, akkor előfordulhat, hogy szerzői jogilag védett tevékenységet végzett.”²² A keresőoptimalizálásban rejlő marketingértéket jól mutatja, hogy megjelent az ún. Black Hat SEO (*Spamdexing*), amely a keresőmotorok tiltott eszközökkel megvalósított, szándékos manipulálását jelenti.²³ A Google például etikátlannak tekinti és tiltja az olyan technikákat, amelyek célja kizárólag a manipulálás egy webhely rangsorolásának javítása érdekében, anélkül, hogy a felhasználókat hasznos információkkal látnák el.²⁴

²⁰ Raymundo REYES: The Legal Obligations of Search Engine Optimization Firms. 54(4) *Arizona Law Review* (2015) 1115–1138.

²¹ HORVÁTH Katalin: Védi-e a szerzői jog a SEO-t? A keresőoptimalizálás és jogi vonatkozásai. Szakmai interjú. *Jogi Fórum*, 2017. szeptember 19., <https://bit.ly/3mKyeBN>.

²² Uo.

²³ REYES i. m. (20. lj.).

²⁴ Uo., 1117.

Kétségtelen, hogy a találati rangsor befolyásolásának legdirektebb módja az, amikor egy vállalkozás kifejezetten a kedvező helyezést fizeti meg. Ez felül fogja írni az organikus algoritmus által kialakuló sorrendet, mivel az így diszkriminált vállalkozás számára a kedvezőbb hely mindenképp biztosított. A non-diszkriminációs uniós politika háttérbe szorulásával ez a magatartás elfogadott maradt az átláthatóság biztosítása mellett. A fogyasztó szempontjából komoly aggályokat vet fel, ha a fizetett ranghely tényéről nem rendelkezik információval, ezért ilyenkor különösen fontos a tájékoztatással biztosítható transzparencia. Mindamelllett az sem vitatható, hogy egy vállalkozás előtérbe helyezése más, független entitásokkal szemben, azaz a fizetett kiemelés formájában történő diszkrimináció, gyakran a fogyasztók érdekét szolgálja.²⁵ Amikor a fogyasztó előtt ismert a fizetett rangsorolás ténye, az természetesen nem a kedvezőbb helyre kerülő kereskedő elkerülését jelenti, hanem azt a fajta tudatossági szintet, amellyel úgy kattint rá az elsőhelyes találati eredményekre, hogy tisztában van azok reklámjellegével.

Az Európai Bizottság 2018. április 11-én elfogadott, „Új megállapodás a fogyasztói érdekekért” elnevezésű uniós kezdeményezése két irányelvjavaslatból és egy közleményből állt. Célja a fogyasztói jogok érvényesítésének javítása volt, aminek részét képezte az Ominibus irányelv megalkotása is, amely négy irányelv vonatkozó rendelkezéseit módosította.²⁶ A közleményben a bizottság célként fogalmazta meg, hogy minden online platform köteles egyértelműen megkülönböztetni az egyéb kereskedőktől kapott, fizetett találati eredményeket a „természetesektől”, és az online piactereknek tájékoztatást kell nyújtaniuk az ajánlatok sorrendjét meghatározó főbb tényezőkről, mivel ez minden online piactéren növelni fogja az átláthatóságot.²⁷

3. A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok és a találati rangsorokhoz kapcsolódó átláthatóság

Az Európa Tanács az emberi jogok keresőmotorokkal kapcsolatos védelméről megfogalmazott 2012-es ajánlásában is felhívta a figyelmet az átláthatóság fontosságára. Az ilyen kihívások többek között az algoritmusok tervezéséből, az indexelés megszüntetéséből és/vagy a részleges kezelésből vagy az elfogult eredményekből, a piaci koncentrációból és az átláthatóság hiányából fakadhatnak mind a kiválasztási folyamat, mind az eredmények rangsorolása tekintetében.²⁸ Az Európai Parlament 2017-es állásfoglalása kiemelte, hogy alapvetően fontos egyértelműsíteni azokat a módszereket, amelyek segítségével az algoritmusokon alapuló döntéseket meghozzák, valamint hogy ezen algoritmusok használata során elő kell mozdítani az átláthatóságot: felhívta ezért a Bizottságot és a tagállamokat, hogy vizsgálják meg az algoritmusok alkalmazásával kapcsolatos potenciális hibákat a tisztességtelen gyakorlatok megelőzése érdekében is. Az állásfog-

²⁵ KRÄMER-SCHNURR i. m. (9. lj.).

²⁶ A témához kapcsolódóan részletesen lásd PÁZMÁNDI Kinga: Médiatartalmak forradalma és a „marketingjog” – újkori fogyasztóvédelem a digitális médiapiacra. *Gazdaság és Jog*, 2021/11–12., 2–6.

²⁷ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak. Új megállapodás a fogyasztói érdekekért. Brüsszel, 2018.4.11.COM(2018) 183 final.

²⁸ Recommendation CM/Rec(2012)3 of the Committee of Ministers to member States on the protection of human rights with regard to search engines, 2012. 04. 04., 4. pont.

lalás további célként fogalmazta meg a felhasználók egyértelmű, pártatlan és átlátható tájékoztatással való ellátását a nekik nyújtott információ szűrési, rangsorolási, támogatási, személyre szabási vagy ellenőrzési kritériumairól, és különösen fontos világosan megkülönböztetni a támogatott és az egyéb tartalmakat.²⁹

A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok körében a keresőmotorokkal szemben támasztott átláthatósági követelmény a fogyasztó megtévesztésének klasszikus tilalmán alapul. Az UCP irányelv preambuluma hangsúlyozza a keresési eredmények fogyasztókra gyakorolt hatásának fontosságát: „A fogyasztók vonatkozásában jelentős hatással bír az, ha az online keresőalkalmazás szolgáltatója egyes kereskedelmi ajánlatokat előrébb rangsorol, vagy kiemelt elhelyezést biztosít számukra az internetes keresés eredményei között.”³⁰ Az UCP irányelv és ennek eredményeként az Fttv. 2022. május 28. napjától hatályos új átláthatósági szabályai egyfelől érintették a második szinten elhelyezkedő, megtévesztő kereskedelmi gyakorlat passzív változatát, másfelől új tényállással bővítették a feketelistát.

3.1. Tájékoztatás az online keresési rangsor kialakításának fő paramétereiről – organikus rangsorolás

Ha az online piacon keresőmotor-szolgáltatás van, és a fogyasztó számára biztosított a keresés, akkor az így kialakuló találati rangsorok esetében *bizonyos mértékű tájékoztatás* elvárt az online piactól ahhoz, hogy tevékenysége ne minősüljön megtévesztő, tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatnak. Az Fttv. 7. § (7) bekezdése arra az esetre írja elő a tájékoztatás kötelezettségét, amikor a fogyasztók lehetőséget kapnak arra, hogy különböző vállalkozások vagy fogyasztók által kínált termékek vonatkozásában kulcsszó, kifejezés vagy más lekérdezés alapján végezzenek keresést, függetlenül attól, hogy az ügyletet végül hol kötik meg. A tényállás fontos elemei a következők:

A *keresés* az online piacon valósul meg: nem technológiasemleges a rendelkezés, hiszen kifejezetten az online piacon történő keresés esetére ír elő tájékoztatási kötelezettséget. Az Omnibus irányelv módosításainak eredményeként egységes fogalmi rendszerrel operál az UCP és a fogyasztói jogokról szóló irányelv. Bevezették az online piac fogalmát: olyan szolgáltatás, amely a kereskedő által vagy annak nevében működtetett szoftvert, többek között weboldalt, valamely weboldal egy részét vagy valamely alkalmazást használ, és amelynek révén a fogyasztók távollevők közötti szerződést köthetnek más kereskedőkkel vagy fogyasztókkal. Az online piac tehát egy sajátos közvetítő, szolgáltató térként jelenik meg a szerződő felek között (online piacot működtető kereskedő, távollévőkkel szerződő fogyasztó, más lehetséges szerződő kereskedő/fogyasztó).

A *keresés folyamatát* a fogyasztó indítja el az online piacon kulcsszó, kifejezés vagy más lekérdezés alapján: a rangsorolás a fogyasztó aktív magatartásával indul, és a megadott információ, keresőszó által generáltan alakul ki.

²⁹ Az Európai Parlament 2017. június 15-i állásfoglalása az online platformokról és a digitális egységes piacról [2016/2276(INI)].12.56.

³⁰ Omnibus irányelv (18) preambulumbekzdés.

Keresési rangsorolás valósul meg. Az Omnibus irányelv az UCP irányelvbe építette a rangsorolás technológiásamleges fogalmát. Az Fttv. 2. § j) pontja szerint „a rangsorolás a termékek relatív kiemelése a kereskedők által bemutatott, megszervezett vagy közölt módon, tekintet nélkül az ilyen bemutatáshoz, szervezéshez vagy közléshez használt technológiai eszközökre”. A fogalom nemcsak a keresőmotorok online rangsorára vonatkozik, hanem egy vállalkozás (kereskedő) által végzett valamennyi olyan tevékenységre, amelyben aktív szerepet tölt be a különböző vállalkozások termékeinek relatív, azaz több termék egymáshoz viszonyított szervezése, bemutatása, közlése. E tevékenységet az online piacra vetítve a rangsorolás a kereskedők ajánlatainak relatív kiemelését vagy a találati eredményekhez rendelt relevanciát jelenti, az online keresőprogram-szolgáltatók által bemutatott, megszervezett vagy közölt módon, például szekvenciális algoritmusok, minősítési és értékelési mechanizmusok, vizuális kiemelések vagy más rangsorolási eszközök vagy ezek kombinációi használatának eredményeként.³¹

Függetlenül attól, hogy az ügyletet végül *hol kötik* meg, a szerződéskötés tényleges helyének nincs jelentősége a tényállás megvalósulásához, az történhet online vagy offline is. (A későbbiekben tárgyalt fogyasztói jogokról szóló irányelv esetén az átláthatósági követelmény kifejezetten az online platformon megkötött szerződéses kapcsolatok körében releváns.)

A tájékoztatás terjedelme: a UCP irányelv és az Fttv. háromszintű szabályozásának második szintjén elhelyezkedő megtévesztő kereskedelmi gyakorlat passzív tényállása a megtévesztő mulasztás. Ez jelentős információ elhallgatásával, elrejtésével, vagy annak homályos, érthetetlen, félreérthető vagy időszerűtlen módon történő rendelkezésre bocsátásával valósul meg, továbbá ha a vállalkozás nem nevezi meg az adott gyakorlat kereskedelmi jellegét, célját. Azonban csak akkor jogsértő az efféle magatartás, ha a szükséges információk a körülményekből egyébként nem derülnek ki, és ha a mulasztás a fogyasztót olyan ügyleti döntés meghozatalára készítheti, amelyet egyébként nem hozott volna meg, azaz alkalmas a fogyasztói döntés torzítására. A fogyasztó megtévesztését eredményező mulasztás csak a jelentős információkra vonatkozik. A találati rangsorok kapcsán jelentős információnak minősül a fő paraméterekre vonatkozó általános, valamint az e paraméterek más paraméterekkel szembeni relatív fontosságára vonatkozó tájékoztatás.

3.2. A tájékoztatás tartalma

Az Fttv. 7. § (7) bekezdése szerint jelentősnek minősülnek a keresés eredményeit bemutató oldalról közvetlenül és könnyen elérhető online felület egy külön részén rendelkezésre bocsátott, azokra a fő paraméterekre vonatkozó általános információk, amelyek meghatározzák a fogyasztónak a keresés eredményeként megjelenített termékek rangsorát, valamint jelentősnek minősül e paraméterek más paraméterekkel szembeni relatív fontossága. A jogszabályi elvárás tehát nem a keresés alapját képező valamennyi szempontra és folyamatra vonatkozik.

³¹ Omnibus irányelv (19) preambulumbekkezdés.

A kereskedők számára nem írható elő, hogy felfedjék rangsorolási mechanizmusaik részletes működését, többek között az algoritmusokat. A kereskedőknek közzé kell tenniük a rangsorolást meghatározó fő paraméterek általános leírását, ismertetve a kereskedő által alapértelmezésben használt fő paramétereket, valamint azok más paraméterekhez képest meglévő viszonylagos jelentőségét, e leírás azonban nem kell minden egyes lekérdezésre lebontva, egyéni módon bemutatni.³²

Miután a cél az, hogy a fogyasztó számára átlátható legyen a találati lista kialakulásának módja, különösen fontos a torzításmentes döntés meghozatalához az, hogy a fogyasztó az erre vonatkozó legfontosabb információkkal tisztában legyen. Ugyanakkor ezek az információk piaci értékkel bírnak, üzleti titoknak minősülnek, így az online piaci szereplőtől azok teljes körű feltárása nem várható el.³³ Az Omnibus irányelv szerint a fő paraméter „a rangsorolással összefüggésben használt bármely általános kritérium, folyamat, algoritmusokba épített különös jelek vagy más kiigazítási vagy visszavetési mechanizmus”.³⁴

Követelmény továbbá megadni azt is, hogy mi emel bármit „fő paraméter” szintre, azaz meg kell jelölni e paraméterek más paraméterekkel szembeni *relatív fontosságát*. Ismét megjegyezzük, hogy a keresőmotorok által alkalmazott minden paraméter nem adható meg, tehát teljes tisztánlátás nem nyújtható a felhasználó fogyasztók számára, így a minden szempontra kiterjedő rangsorolási képlet sem ismerhető meg. Mindazonáltal azt az online fogyasztói tudatosságot szükséges elérni, amely magában foglalja annak a ténynek az ismeretét, hogy e rangsorok sohasem lehetnek teljesen semlegesek és objektívek, így ezeket mindig bizonyos mértékű fenntartással kell kezelni. Az új szabályozással a tájékozottságnak azt a szintjét kapják meg a fogyasztók, felhasználók, amely szükséges ahhoz, hogy kellő fogyasztói tudatossággal kezeljék a kapott rangsorinformációt. Mivel a rangsorelsőség egyfajta népszerűsítő kereskedelmi gyakorlat a keresőmotort működtető online piac részéről, e relatív fontosság megjelenítésekor azt is hangsúlyozni kell, hogy az adott keresési paraméter más paraméterhez mérten e téren kiemelt jelentőséggel bír (például lokáció).

3.3. A tájékoztatás módja

A tájékoztatás jellegét tekintve fontos, hogy az valóban eljusson a fogyasztóhoz, ezért a „tájékoztatásnak tömörnek, valamint kiemelt helyen könnyen és közvetlenül elérhetőnek kell lennie”.³⁵ A tájékoztatást a keresés eredményeit bemutató oldalról közvetlenül és könnyen elérhető online felület egy külön részén rendelkezésre kell bocsátani. A tájékoztatás akkor transzparens, ha az könnyen, közvetlenül hozzáférhetően, kiemelt helyen jelenik meg. Ez eleve kizárja a fogyasztói kutakodás, keresés feltételezését, az információ megtalálása nem járhat nehézséggel. A közvetlenség az eredmény megjelenítésével való egyidejűséget feltételez, hiszen ahhoz sem közvetett, többlépcsős elérési úton jut el a felhasználó. Ehhez kapcsolódóan a tájékoztatás érthető-

³² Omnibus irányelv (23) preambulumbekkezdés.

³³ Lásd ehhez BARTÓKI-GÖNCZY (2018b) i. m. (5. lj.) 134–135.

³⁴ Omnibus irányelv (22) preambulumbekkezdés.

³⁵ Uo.

sége miatt is kiemelten fontos a tömör, rövid és célzott tartalmi megjelenítés. Felhívjuk a figyelmet arra, hogy a fogyasztói döntés torzításához vizsgálni kell a célzott fogyasztói kör átlagos jellemzője alapján, hogy erre alkalmas volt-e a tájékoztatás elmulasztása vagy jellege.

3.4. Kivétel az UCP által meghatározott átláthatósági követelmény alól

Az online közvetítő szolgáltatások üzleti felhasználói tekintetében alkalmazandó tisztességes és átlátható feltételek előmozdításáról szóló 2019. június 20-i 2019/1150/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet szintén érintette a tisztességesség és az átláthatóság kérdését. A közvetlen hatályú rendelet célja az, hogy az online közvetítő szolgáltatások üzleti felhasználói számára és az online keresőprogramok tekintetében a kereskedelmi weboldalhasználók számára legyen biztosított a megfelelő mértékű átláthatóság. Az Fttv. 7. § (7) bekezdés utolsó mondata szerint az organikus rangsoroláshoz kapcsolódó tájékoztatási kötelezettség nem vonatkozik a 2019/1150 rendelet 2. cikk 6. bekezdésében meghatározott online keresőprogram-szolgáltatókra. Az online keresőprogram-szolgáltatók „a rendelet értelmében kötelesek rögzíteni a rangsorolás meghatározásánál külön-külön vagy együttesen a legjelentősebb szerepet játszó fő paramétereket és azok viszonylagos jelentőségét azáltal, hogy könnyen és nyilvánosan hozzáférhető módon egyszerű és közérthető leírást helyeznek el online keresőprogramjaik felületén”.³⁶

Miután a rendelet átláthatósági követelményei az online közvetítők széles körére vonatkoznak, ideértve az online piacokat is, azok csak a kereskedők és az online közvetítők között alkalmazandók. Ezért volt szükséges hasonló átláthatósági követelményeket bevezetnie és biztosítania a fogyasztók számára is. Ezen irányelv szerint a közvetítő szolgáltatóknak azért kell transzparens tájékoztatást adnia a rangsorolási paramétereikről, hogy a vállalkozások ki tudják számítani, milyen módon tudják kialakítani és meghatározni jelenlétüket a keresőmotorok által generált eredményekben. „Átláthatóvá kell tehát tenni számukra a rangsorolással kapcsolatban egyrészt a rangsorolást meghatározó fő paramétereket, és e fő paraméterek más paraméterekhez képest meglévő viszonylagos jelentőségnek okait, másrészt pedig a rangsorolás befolyásolásának lehetőségeit, és ha van, akkor ennek díját, valamint a díjfizetéseknek a rangsorolásra gyakorolt hatásait.”³⁷

3.5. A keresőmotorok átláthatósági követelménye a feketelistás tényállások között – a fizetett rangsorolás

Az átláthatóság következő szintje a keresőmotorok tevékenységéhez kapcsolódó fogyasztóvédelmi jogi elvárásként, feketelistás tényállásként jelenik meg: „32. A keresési eredmények megadása a fogyasztó online keresési lekérdezése alapján, anélkül, hogy egyértelműen felfednék a fizetett hirdetéseket vagy a kifejezetten a termékeknek a keresési eredmények közötti magasabb

³⁶ Omnibus irányelv (21) preambulumbekkezdés.

³⁷ FIRNIKSZ Judit: Rangsorolás – új szabályozási igény a platformok és az információk túlterheltség korában, <https://bit.ly/3Qiy74C>, 152.

rangsorolását célzó fizetést.”³⁸ Ez a tényállás, szemben a korábban ismertettekkel, arra az esetre vonatkozik, amikor a rangsor kialakítását az azért való fizetés mint „fő paraméter” befolyásolta. Ez olyan információ, amelyről mindenképp köteles a keresőmotor szolgáltatója tájékoztatást adni, mert ha elmarad, az automatikusan maga után vonja a tisztességtelen, jogsértő gyakorlat megállapítását.

Alapvető elvárás a fogyasztóvédelmi jog körében, hogy a fogyasztó felé irányuló kommunikációban megjelenjen a háttérben meghúzódó gazdasági érdek. Ez az elvárás mutatkozik meg a média területén a kereskedelmi kommunikációk közzétételének szabályaiban vagy a szerkesztői tartalomnak álcázott reklámmal, tipikusan az influenszermarketinggel kapcsolatban is. E tényállásnál is azonos jogpolitikai alap indokolja a tájékoztatási kötelezettség előírását: a fogyasztónak tisztában kell lennie azzal, hogy egy vállalkozás fizetése áll a rangsor kialakításának háttérében. Ekkor a döntése meghozatala során ezt a tényt mérlegelheti, tudja, hogy a sorrend nem természetes, azaz független rangsorolási eredményként alakult ki. Egyetértve Bartóky-Gönczi korábban ismertett véleményével, itt valóban a keresőmotor által nyújtott reklámról van szó, amelyért fizet a vállalkozás.³⁹ A tájékoztatás elmulasztása esetén a kereskedelmi kommunikációs, népszerűsítő, gazdasági közlemény jelleg ismeretlen marad a fogyasztó számára.

Az Európai Unió Bírósága a gyakorlatában ismerteti a diszkriminatív reklámszolgáltatás lényegét, összevetve azt a keresőmotor „természetes” működésével. Egyfelől a Google internetes keresőmotort működtet, és amikor a felhasználó egy vagy több szó megadásával keresést végez, a keresőmotor az e szavaknak leginkább megfelelőnek tűnő weboldalakra mutató linkeket jeleníti meg, csökkenő fontossági sorrendben. Ilyen esetben „természetes” keresési eredményről van szó. Másfelől a Google az AdWords elnevezésű fizetett reklámszolgáltatását kínálja:

E szolgáltatás lehetővé teszi a gazdasági szereplő számára, hogy ha kiválaszt egy vagy több kulcsszót, az e szavak és az internethasználó által a keresőmotorba bevitt szavak közötti egyezés esetén a weboldalára mutató promóciós link jelenjen meg. E promóciós link a „szponzorált linkek” rovatban, a képernyő jobboldali részén, a természetes találatoktól jobbra, vagy pedig a képernyő felső részén, az említett találatok fölött jelenik meg. Az említett promóciós linket rövid reklámüzenet kíséri. Az említett link és a reklámüzenet együttesen alkotják a fent említett rovatban szereplő hirdetést. [...] Több hirdető is választhatja ugyanazt a kulcsszót. Promóciós linkjeik megjelenési sorrendjét ilyen esetben a kattintásonkénti maximális ár, az érintett linkeket érintő korábbi kattintások száma, valamint a hirdetésnek a Google által értékelt minősége határozza meg. A hirdető bármikor javíthatja a megjelenítési sorrendben elfoglalt helyét magasabb kattintásonkénti maximális ár rögzítése vagy hirdetése minősége javításának megkísérlése révén.⁴⁰

Ha olyan tudatos fogyasztóról van szó, aki tisztában van az online felületek e reklámjellegetű módszerével, akkor úgy tekinthet a rangsorban fizetett helyen szereplő vállalkozásra, mint egy klasszikus reklámra, és a mögöttes gazdasági érdek ismeretében hozza meg döntését. Ez esetben tehát a fizetett hirdetést, keresési eredményt különböztetjük meg a keresőmotor által

³⁸ Fttv. melléklet 32. pont, feketelistás tényállás.

³⁹ Vö. 12. lj.

⁴⁰ C-236/08–C-238/08. sz. egyesített ügyekben 2010. március 23-án hozott ítélet.

kialakított „természetes” találatokról. A keresőmotor-szolgáltatónak, az online piacnak transzparensten tájékoztatnia kell mind a fizető, a rangsort támogató, mind a konkrét elsőbbséget fizetéssel ellentételező vállalkozásokról. A tényállás alapján két tiltott magatartás különíthető el. Egyfelől, amikor a vállalkozás önmagában azzal valósítja meg a fogyasztó megtévesztését, hogy nem fedi fel a rangsorolás fizetett jellegét, azaz nem derül ki, hogy ez valójában fizetett hirdetés, másfelől, ha kifejezetten a ranghelyért kapott ellentételezést. Ez utóbbi tovább bővül azzal, ha a fizetés fejében a magasabb rangsorolás elérése a cél.

A vállalkozások közvetlenül vagy közvetett módon fizethetnek az online keresőalkalmazás szolgáltatójának a termék magasabb rangsorolásáért. A fizetés tágan értelmezett, mivel

a közvetett fizetés megvalósulhat olyan további kötelezettségvállalás formájában az online keresőalkalmazás szolgáltatója irányában a kereskedő részéről, amelynek konkrét hatása a termék magasabbra rangsorolása. A közvetett fizetés jelenthet magasabb tranzakciónkénti jutalékok, illetve különféle, konkrétan magasabb rangsorolást eredményező kompenzációs rendszereket. [...] Az általános szolgáltatások – például az online keresőalkalmazás szolgáltatója által a kereskedőnek kínált funkciók széles körét lefedő listázási díjak vagy tagdíjak – ellentételezése nem tekintendő kifejezetten a termék magasabbra rangsorolását célzó fizetésnek, feltéve, hogy e fizetések rendeltetése nem a termék magasabbra rangsorolása.⁴¹

Az online keresőalkalmazás szolgáltatójának tömören, könnyen hozzáférhetően és érthető módon kell tájékoztatni a fizetett hirdetésről és a fizetett ranghelyről.

4. Átláthatóság a fogyasztók jogairól szóló irányelvben és a fogyasztó és a vállalkozás közötti szerződések részletes szabályairól szóló kormányrendeletben

Az Omnibus irányelv a fogyasztói jogokról szóló irányelvet is bővítette az átláthatóságra vonatkozó előírásokkal, amely rendelkezések a 45/2014. (II. 26.) Korm. rendeletben jelentek meg, hatálybalépésük időpontja 2022. május 28. Az Omnibus irányelv kifejezetten az online piacok szerződéskötési folyamatát érintő egyedi kiegészítő tájékoztatási követelmények körébe emelte be az átláthatósági követelményt. A kötelezettség az *online piac szolgáltatóját* terheli, akinek a fogyasztó védelmében kell megfelelnie a transzparencia követelményének. A kormányrendelet 11/A. §-a szerint az online piaci szolgáltatóval kötött szerződés esetén a prekontraktuális szakaszban, tehát még azt megelőzően szükséges tájékoztatni, hogy a szerződés vagy ajánlat kötné a fogyasztót. Az online piac szolgáltatója köteles világos és közérthető, az adott kommunikációs eszköznek megfelelő módon, a fogyasztót az ajánlatokat bemutató oldalról közvetlenül és könnyen elérhető online felület egy külön részén rendelkezésre bocsátott általános információ útján tájékoztatni a fogyasztót a keresési lekérdezése nyomán megjelenő ajánlatok rangsorolását meghatározó fő paramétereiről. Ennek az Fttv. 2. § j) pontjában meghatározottak szerint, valamint e paraméterek más paraméterekhez viszonyított jelentőségéről adott tájékoztatással tehet eleget.

⁴¹ Omnibus irányelv (20) preambulumbekzdés.

5. Összegzés

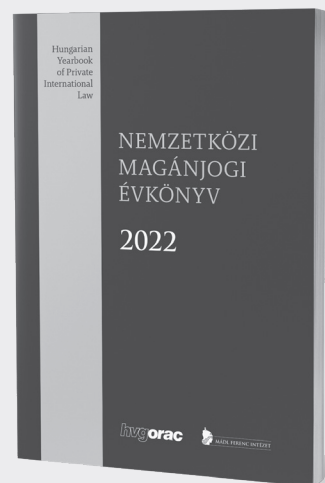
Önmagában tehát az, ha egy keresőmotor tevékenysége nem semleges, még nem jogsértő. A rangsorok kialakítása marketingértékkel bír, és kifejezetten egyfajta reklámjellegű népszerűsítő tartalomként fogható fel. Az elmúlt évek uniós szabályozási tendenciáját alapul véve megállapíthatjuk, hogy a keresőmotorok tevékenységével kapcsolatban az átláthatósági doktrína a fogyasztóvédelmi jogforrásokban is alapvető, deklarált elvárásként fogalmazódott meg. Cél a fogyasztói tudatosság erősítése, a transzparens tájékoztatás a keresőmotor-szolgáltató részéről. A tájékoztatás terjedelmét illetően – tekintve, hogy a keresőmotor is piaci szereplő, szolgáltató, nem várható el tőle valamennyi információ közzététele – a jogalkotó nem teljes körű, hanem szűkített terjedelmű tájékoztatást vár el a szolgáltatótól már az organikus rangsorolásnál is: a tájékoztatást a rangsorolás fő paramétereire és a relatív fontosság megjelölésére szűkíti le. E szempontok a fogyasztó nézőpontjából értékes információval szolgálnak az organikus rangsor kialakítását illetően. Ha további tényállási elemként egy külső piaci szereplő, vállalkozás fizet a keresőmotoroknak, különösen a rangsor kedvezőbb helyéért, akkor e tényekről mindenképp tájékoztatni kell a fogyasztót. A fogyasztónak tisztában kell lennie azzal, hogy a rangsor nem organikus, meg kell jelenjen annak fizetett hirdetés jellege, valamint a fizetett helyezés ténye. Amennyiben a keresőmotor-szolgáltató elmulasztja a tájékoztatást, a magatartása – minden egyéb tényállási elem vizsgálata nélkül – tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatnak minősül.

NEMZETKÖZI MAGÁNJOGI ÉVKÖNYV 2022

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI: Burián László, Király Miklós, Nagy Csongor István, Nemessányi Zoltán, Osztovits András, Somssich Réka, Szabados Tamás, Szabó Sarolta, Szócs Tibor, Veress Emőd

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE: Vékás Lajos

ÁRA: 5250 Ft

Az ORAC Kiadó együttműködő szakmai partnere: Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet

orac.hu → Polgári eljárás-, végrehajtási jog, nemzetközi magánjog

Politikai gengszterizmus, avagy Kennedy elnök halála a magyar sajtó tükrében

FEKETE RAJMUND*

1. Az elnök halála

„Isten akarata az, hogy [...] halbatatlanná tegyük.”

Earl Warren

Amikor 1963. november 22-én, pénteken 11 óra 40 perckor megérkezett az Air Force One a dallasi Love Field repülőtérre, megközelítőleg kétezer ember fogadta John Fitzgerald Kennedy elnököt és Jacqueline Kennedy *first lady*-t. Az elnök azt csinálta, amit a legjobban szeretett: kampányolt. Noha a mérések azt mutatták, hogy Kennedy „szilárdan őrzi” szavazóbázisát, és számos más területen is biztos lábakon áll,¹ tisztában volt azzal, hogy az elnöksége erkölcsi csúcspontjának tekintett polgárjogi törvényjavaslata negatívan befolyásolhatja a választókat és azokat az államokat, ahol 1960-ban is csak egy hajszállal nyert. A legnagyobb fejtörést Texas és a déli államok okozták, amivel ő maga is tisztában volt, hiszen nem véletlenül mondta azt egy interjúban: nem gondolja, hogy Délen a „legnépszerűbb politikus” lenne.² Kennedy nem engedhette meg magának, hogy elveszítse Texast, ahol 1960-ban is csak 46 ezer szavazattal kapott többet Richard Nixonnál.

Szüksége volt tehát a 24 elektori szavazatra, a texasi kampánypénzekre, valamint arra, hogy a texasi demokraták széthúzás helyett csatasorba álljanak a közelgő elnökválasztásra. Ebből a szempontból nézve pedig korántsem tekinthető véletlennek, hogy a rendkívül népszerű Jackie Kennedy is elkísérte az elnököt erre az útra. Mindent a győzelemért. A reptéren éljenző tömeg meglepte Kennedyt, aki határozottan kijelentette: nem gondolta volna, hogy ilyen „szép fogad-

* Megbízott előadó, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történettudományi Intézet; kutató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Amerika Kutatóintézet, XX. Század Intézet.

¹ A kubai rakétaválságnak köszönhetően az amerikaiak 82%-a hitt az Amerikai Egyesült Államokban és abban, hogy országuk ereje tovább fog erősödni 1963-ban. Többek között ennek köszönhető az is, hogy a megkérdezettek 63%-a szerint a Nyugat békés kapcsolatot tud fenntartani a Szovjetunióval, miközben 64%-os gazdasági optimizmus uralkodott az országban. 1963 márciusában az amerikaiak 74%-a gondolta úgy, hogy Kennedyt újra fogják választani, az ország 54%-a pedig demokratának vallotta magát – és ez így is maradt, egészen a Reagan-korszakig. A Gallup próbaszavazása 67:27 arányban hozta ki győztesnek Kennedyt Barry Goldwater republikánus elnökjelölttel szemben. Robert DALLEK: *Befejezetlen élet. John F. Kennedy 1917–1963*. Budapest, Gabo, 2004, 778–779.

² 1963 októberére a Gallup közvélemény-kutatása szerint az elnök támogatottsága 40%-ra csökkent a déli államokban. Bővebben lásd Hazel G. ERSKINE: The Polls: Kennedy as President. 28(2) *The Public Opinion Quarterly* (1964) 334–342.

tatásban” részesítik.³ Alig egy órával később lelőtték. Kennedy halála jobban megrázta az országot, mint bármi más azóta, hogy 1941 decemberében Pearl Harbort megtámadták a japánok. Az elnök elleni merénylet olyan mély fájdalmat ébresztett az amerikaiakban, amely sokkal erősebb volt, mint Abraham Lincoln (1865), James Garfield (1881), William McKinley (1901) meggyilkolásakor vagy Franklin D. Roosevelttel váratlan halálakor (1945). Bármennyire is megdöbbentő volt Lincoln meggyilkolása, a polgárháború négyéves vérfürdője, amely több százezer emberéletet követelt, némileg tompította azt a rettenetes érzést, hogy a nemzet elvesztette vezetőjét. A Garfield- és a McKinley-gyilkosság során pedig olyan elnökök haltak meg, akik egy politikailag jelentéktelenebb hivatalat töltöttek be, és egyébként sem ragadták meg annyira az ország képzetét, mint a mindössze 46 éves Kennedy.⁴

A hír hallatán New Yorkban megállt az élet, ahogy 38 évvel később az ikertornyok ledöntésekor.⁵ Az újságírók az első járatral Dallasba akartak repülni, hogy mindent megtudjanak. A média hihetetlen erejét mutatja, hogy a felnőtt amerikai lakosság kétharmada az elnök halálának beálltakor értesült a tragikus hírről, kevesebb mint öt óra múlva pedig már a megkérdezettek 99,8 százaléka hallott Kennedy haláláról.⁶ A merényletet követő napon a felnőtt amerikai lakosság átlagosan tíz órát töltött a televízió képernyője előtt, hogy minél több információhoz jusson a gyilkosságról, annak hátteréről, valamint a néhai elnök temetésének részleteiről.⁷

A fiatal, energikus elnök erőszakos halála – aki reményt, hitet és jövőt adott az amerikai nemzetnek – tökéletes alapot jelentett ahhoz, hogy az amerikai nép kollektív tudatának gyászeseleményévé válhasson. Mindeközben a(z) amerikai sajtó nem tudott betelni a merénylet részleteinek bemutatásával, és az elnök merénylete, Lee Harvey Oswald életének minden egyes mozzanatát fel akarták térképezni. A *Life* magazin a következő év februárjában címlapra tette Oswaldot, amelyen az elnök életét kioltó olasz gyártmányú mesterlövészpuskával látható, jobb zsebében pedig az a pisztoly pihen, amellyel lelőtte J. D. Tippit rendőrt.⁸ Öt hónappal később a magazin az özvegy beleegyezésével publikálta Oswaldnak a Szovjetunióban töltött idején íródott naplóját.⁹ Ahogy a sajtó felépítette és tartalommal töltötte meg a merénylet személyét, azzal párhuzamosan kezdődött meg Kennedy mitologizálása.

Kennedy személyes, valamint elnöki teljesítménye és tragikus halála kiváló alapot szolgáltatott egy arisztotelészi értelemben vett tragédia színpadra állításához.¹⁰ Jackie Kennedy pár órával az elnök halálát követően kijelentette, hogy férjének „még arra sem volt lehetősége, hogy

³ Evelyn LINCOLN: *My Twelve Years with John F. Kennedy*. New York, Bantam, 1966, 308.

⁴ DALEK i. m. (1. lj.) 787.

⁵ Jim BISHOP: *The Day Kennedy Was Shot*. New York, Harper Perennial, 2013, 284.

⁶ Paul B. SHEATSLEY – Jacob J. FELDMAN: The Assassination of President Kennedy: A Preliminary Report on Public Relations and Behavior. 28(2) *The Public Opinion Quarterly* (1964) 189–215.

⁷ 1962 és 1963 között 55,1 millió amerikai háztartásra jutott 50,3 millió televíziókészülék, ami azt jelentette, hogy ott a háztartások több mint 90%-ában volt televízió. Bővebben lásd Ross GREGORY: *Cold War America, 1946 to 1990*. New York, Infobase, 2014, 469.

⁸ The Evolution of an Assassin. *Life*, 1964. február 21., 68–80.

⁹ Oswald Called It My „Historic Diary” – And It Is. *Life*, 1964. július 10., 26–31.

¹⁰ Patricia K. FELKINS – Irvin GOLDMAN: Political Myth as Subjective Narrative: Some Interpretations and Understanding of John F. Kennedy. 14(3) *Political Psychology* (1993) 447–467.

a polgárjogokért gyilkolják meg. Egy ostoba kis kommunista gyilkolta meg!”¹¹ A hősi mítoszteremtésnek nyilván sokkal nagyobb szolgálatot tett volna, ha Kennedy a feketék jogkiterjesztéséért hal meg, ahogy annak idején Lincoln a rabszolgák felszabadításáért. A Lincoln-féle párhuzam erőltetése nemcsak ebben, hanem a temetésnél is megmutatkozott, hiszen Jackie kifejezett kívánsága volt, hogy a temetési szertartás Lincolnéra hasonlítson.

Néhány nappal a temetés után Jackie Kennedy interjút adott a *Life* újságírójának. Ebben az írásban jelent meg először Camelot legendája, amelyről Jackie is kijelentette szűk körben, hogy az általa kitalált metafora „túlságosan szentimentális”.¹² A beszélgetés során – amelyben Jackie a legapróbb részletekig beszámolt a dallasi merényletről – felidézte férje azon szokását, hogy esténként lefekvés előtt feltett néhány lemezt a gramofonra. A néhai elnök kedvenc dala egy Broadway-musical, a *Camelot* zárószáma volt. A *first lady* úgy vélte, hogy kedvenc idézete ebből a dalból akár elnökségének sírfelirata is lehetne: „Ne hagyjuk feledni, hogy egy rövid, tündöklő pillanatig létezett egy hely, amelyet úgy hívtak, Camelot.” Azt akarta, hogy az emberek Camelotként gondoljanak a Kennedy-érára. Azt akarta, hogy mindenki értse meg: jöhetnek még nagyszerű elnökök a jövőben, de „másik Camelot nem lesz többé”.¹³ Azzal, hogy Jackie nevet adott néhai férje elnökségének, helyére illesztette a mozaikdarabkákat, és megteremtette a kollektív emlékezet keretét,¹⁴ amely cikkek, tudományos munkák sorát nyitotta meg, létrehozva az ún. Camelot-iskolát.¹⁵ Jól látható tehát, hogy JFK halálát arra használták – ahogy Earl Warren főbíró is fogalmazott egy Jackie Kennedynak írt levelében –, hogy halhatatlanná tegyék Kennedy előrelátását és emberségét,¹⁶ amivel végső soron magát az elnököt tették azzá.

2. Szocialista sajtószabadság

„A szavak olykor arra valók csupán, hogy elleplezzék a tényeket. Ennek azonban úgy kell történnie, hogy senki se vehesse észre titkos szándékunkat.”

Niccolò Machiavelli

A 20. századot szokás a tömegkommunikáció első korszakaként is emelgetni, amelyet a legtöbbször a hatalom hatékony eszközének tartanak, és lehetőségeivel élve sokféle módon képes hatást gyakorolni a tömegekre.¹⁷ A hidegháborúval viszont kezdetét vette egy *totális* ideológiai és propagandaháború, amelynek célja az volt, hogy a szembenálló felek a saját táborukat erősítsék és

¹¹ Barbara A. PERRY: *Jacqueline Kennedy: First Lady of the New Frontier*. Kansas, University Press of Kansas, 2004, 181.

¹² Barbara LEAMING: *Kennedy özvegye*. Budapest, Cartaphilus, 2017, 141–142.

¹³ Theodore H. WHITE: An Epilogue. *Life*, 1963. december 6., 158–189.

¹⁴ Barbie ZELIZER: *Covering the Body: The Kennedy Assassination. Media, and the Shaping of Collective Memory*. Chicago, University of Chicago Press, 1992, 224.

¹⁵ A Camelot-iskola három fő műve: Arthur SCHLESINGER: *A Thousand Days. John F. Kennedy in the White House*. Boston, Houghton Mifflin, 1965; Theodore SORENSEN: *Kennedy*. New York, Harper & Row, 1965; William MANCHESTER: *The Death of a President*. New York, Harper & Row, 1967.

¹⁶ DALLEK i. m. (1. lj.) 788–789.

¹⁷ Denis McQUAIL: *A tömegkommunikáció elmélete*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015, 62–63.

győzzék meg igazukról. Az eddigiekben láhattuk, hogy az Amerikai Egyesült Államok JFK halálát mítoszteremtésre használta fel, akinek elnöksége nemcsak fordulópontot, de mind a mai napig, pártállástól függetlenül, követendő példát jelent az utódok számára. Érdekes felvetés, hogy vajon a Szovjetunió, azon belül Magyarország, hogyan reagált erre a tragédiára. Megmaradtak a gyásztáviratok formális *de mortuis nil nisi bonum* elvénél? Vagy a merényletet is felhasználták arra, hogy saját, kommunista narratívájuk keretében értelmezzék az amerikai elnök ellen elkövetett gyilkosságot?

A szovjet érdekszférába tartozó országokban a sajtót központosították. Magyarországon a Rákosi-korszak kultúrpolitikusai, Révai József szerint „népünk szocialista átnevelésének szolgálatába kell állítanunk minden eszközt: az iskolát, az agitációt, és propagandát, a művészetet, a filmet, az irodalmat, a tömegek kulturális mozgalmának minden formáját”.¹⁸ Nem más volt ez, mint egész pályás letámadás. A törvényi szabályozást megszüntették, és 1956-ig látványosan csak közvetlen utasítások alapján irányították a sajtót. Rákosi Mátyás minden este megkapta a *Szabad Nép* (később *Népszabadság*) másnap megjelenésre szánt példányát, hogy személyesen ellenőrizhesse annak tartalmát.¹⁹ A törvényi keretek 1958. január 2-án változtak meg, amikor a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Bizottsága elkezdett áttérni egy sokkal finomabb, burkoltabb és taktikusabb módszerre.

A kézi vezérlés azonban Kádár János hatalomra kerülésével sem szűnt meg. Csak azok lehetnek főszerkesztők, akik maguk is tagjai voltak a felsőbb pártszervezetnek, így például a *Népszabadság* főszerkesztője a Politikai Bizottságnak, a megyei lapok főszerkesztői pedig a megyei pártbizottságoknak voltak tagjai. Az ideológiai harchoz ugyanis elengedhetetlen volt a „kellő szocialista felkészültség”. A jelentősebb sajtótermékek vezetőinek, szerkesztőinek hetente meg kellett jelenniük az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztályán, illetve a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának értekezletén, ahol a párt- és az állami vezetés értékelte a munkájukat, és új utasításokkal látták el őket.

Konkrét ukázokat és irányvonalakat kaptak arra vonatkozóan, hogy egy-egy témában miről és hogyan tudósítsanak. Kádár 1960-ban úgy vallotta, hogy „első a napilap, a rádió, a színpad, második az irodalmi folyóirat. Ott már nem bánom, akármit nyomnak ki. Ez a mi pártunk általános harcát nem nagyon zavarja, de ami a napilapokban, a rádióban jelenik meg, az közvetlenül hat társadalmi életünkre, és visszahat a politikai harcra.”²⁰ Többek között ezekkel az eszközökkel tudták szavatolni, hogy a vasfüggöny innenső oldalán a központi üzenetek tüpontosan legyenek megfogalmazva, a befelé jövő mindennemű információt, hírt pedig megszürték és kényük-kedvük szerint formálták a kommunista narratívával kompatibilisre.

¹⁸ FODOR Gábor – SZECSEKŐ Tamás (szerk.): *Tájékoztatáspolitikai Magyarországon*. Budapest, Kossuth, 1973, 29.

¹⁹ HORVÁTH Attila: *A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején*. Budapest, Média tudományi Intézet, 2013, 9.

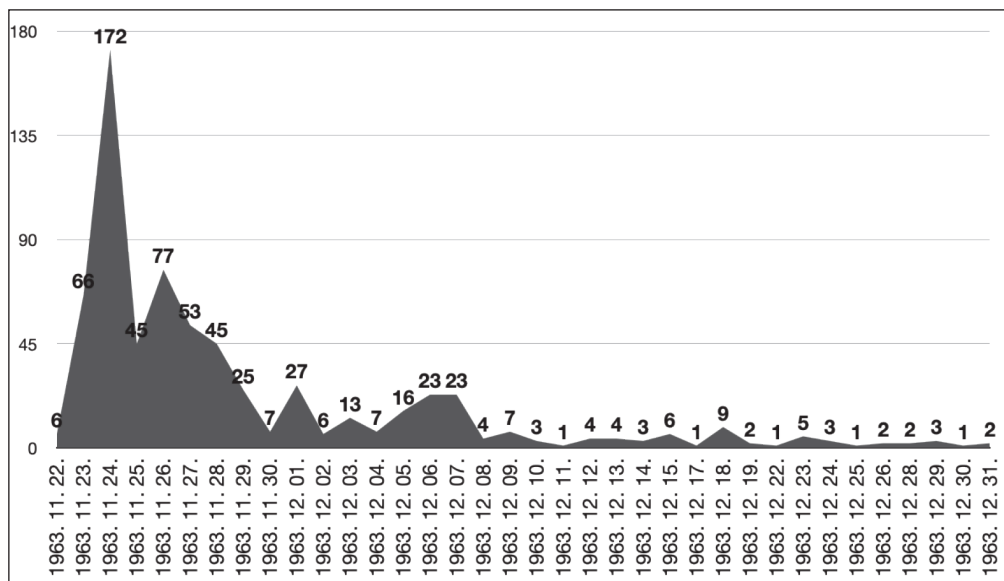
²⁰ Előterjesztés az irodalmi kritikánk egyes problémáiról. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1960. december 20-i üléséről. MOL MK-S 288. f. 5. cs. 214. ő. e.

3. Fasisztabarátok és szélsőjobbaldaliak

„A gyilkosság háttérében az a gyűlölet áll, amely Amerikában általánossá vált.”

MTI

Nem volt ez másképp természetesen Kennedy halálakor sem. Kutatásom során 29 sajtóorgánumat – köztük országos és megyei napilapokat, (tematikus) hetilapokat – vizsgáltam. Azokat a cikkeket vettem figyelembe, amelyek közvetett vagy közvetlen módon foglalkoztak az elnök halálával. Az MTI tudósításaira főszabály szerint külön sajtómegjelenésként tekintettem akkor is, ha azok már más sajtótermékekben megjelentek. Mindösszesen 675 cikket vizsgáltam 1963. november 22. és 1963. december 31. között, ami átlagosan napi közel 17 cikket jelent. Az összeített híráktívitás alapján megállapítható, hogy a cikkek egyenetlenül oszlottak meg. Evidens, hogy a merényletet követő napokban meredek emelkedés tapasztalható, amelynek csúcspontja november 24. Azon a napon összesen 172 írás (a vizsgált időszakban megjelent cikkek 25 százaléka) jelent meg, amelyek elsősorban a merényletre adott hazai és nemzetközi reakciókkal foglalkoztak.

1. ábra

Összeített híráktívitás a vizsgált időszakban (1963. november 22. – december 31.)

Szinte kivétel nélkül visszaköszönnek Nyikita Hruscsov, Dobi István, Andrej Gromiko vagy éppen Tito részvétáviratai a sajtóban.²¹ Érdeemes kiemelni azonban, hogy az Amerikai Egyesült Államok kommunista pártjának (Communist Party USA, CPUSA) közleménye szerint „a gyil-

²¹ Részvétáviratok, részvétnyilvánítások Kennedy halála alkalmából. *Csongrád Megyei Hírlap*, 1963. november 24., 2.

kosság a fasisztabarát és a szélsőséges jobboldali erők, a rasszisták bűnös akcióinak következménye” volt.²² Fidel Castro is hasonló következtetésre jutott, aki a havannai rádión és televízión keresztül intézett beszédet a kubai néphez. Szerinte „a gyilkosság csak az Egyesült Államok legreakciósabb és legharciasabb kalandor köreinek hozhat hasznot”.²³ Noha e két tudósítás alapján véve semleges vagy objektív hírnek mondható, hiszen „csak” beszámolt arról, mit gondolt a gyilkosságról Castro és a CPUSA, valójában kiválóan megmutatják, hogy a külföldi hírek tökéletes eszköznek bizonyultak az ideológiai és propagandaháborúban.

A *Népszabadság* 1963. november 24-i száma a harmadik oldalon foglalta össze a merénnyel kapcsolatos reakciókat, és felsorolta azokat a vezető személyiségeket is, akik résztvétáviratot küldtek Washingtonba. Ennek ellenére a cikk azt a címet viseli, hogy *Az amerikai elnök gyilkosait a szélsőjobboldali körökben kell keresni*, mivel „[a] politikusok és a világsajtó nagy része annak a véleménynek ad hangot, hogy a tetteseket a fajüldöző, szélsőjobboldali körökben kell keresni”. Mindezt Pietro Nenni, az olasz szocialisták vezetőjének megállapításaira alapozták, aki szerint „a gyilkosság is azt bizonyít[ott]a, hogy milyen nagyok [voltak] még az Egyesült Államokban a faji előítéletek”.²⁴ Patkó Imre, a lap londoni tudósítója lapszemléje a *Négerék meggyilkolása előzte meg Kennedy gyalázatos meggyilkolását* címet viseli,²⁵ amelyet a *Times* szombat reggeli cikkéből emelt át a szerző. A *Népszabadság* teljes terjedelmében közölte Dobi István, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa elnökének résztvétáviratát, amelyben „mély megdöbbenésének” adott hangot. De Dobi gyászüzenete nem ettől vált különössé, hanem az általa feltett kérdésektől és az azokra adott – saját – választól:

Miféle állapotok szolgáltak a gyilkosság hátterül, s ki irányította a merénylő kezét? A galád bűntett, ebben semmi kétség nem lehet, a legszélsőségesebb reakciók, a fanatikus fajvédők céljaira és eszközeire vall. Vajon véletlen-e, hogy ez a felháborító orvgyilkosság éppen Texasban történt, a déli fajgyűlölő ultrák, s a modern „vadnyugat” egyik fellegrvárosában –, még hozzá éppen akkor, amikor Kennedy elnök a négerék emberi jogairól szándékozott beszédet mondani? S vajon véletlen-e, hogy Dallas város, ahol a gyilkos lövés eldőrdült, alig egy hónappal ezelőtt egy másik szégyenteljes jelenet színhelye volt: itt verte fejbe és köpködté le Stevensont, az amerikai ENSZ-fődelegátust az a csöcselék, amely látogatásakor az Egyesült Nemzetek Szervezete ellen tüntetett. Dallas egyébként közismert fészke a texasi olajbárók által pénzelt birchistáknak és a „veszettek” más csoportjainak.²⁶

A *Magyar Nemzet* szerzője szerint Kennedy „hozzányúlt az amerikai társadalom legégetőbb problémájához, a faji megkülönböztetés, a színes lakossággal szemben alkalmazott diszkriminációk kérdéséhez” és „harcolt a négerék egyenjogúsításáért, [...] amelynek fanatikus ellenségei csaknem száz esztendővel ezelőtt hasonló gyilkos merénnyel oltották ki Abraham Lincoln

²² Személyiségek nyilatkozatai és üzenetei John Kennedy halálával kapcsolatban. *Vörös Zászló*, 1963. november 24., 4.

²³ Fidel Castro beszéde. MTI, 1963. november 24.

²⁴ *Népszabadság*, 1963. november 24., 3.

²⁵ „Négerék meggyilkolása előzte meg Kennedy gyalázatos meggyilkolását”. *Népszabadság*, 1963. november 24., 4.

²⁶ Dobi István résztvétávirata Johnson amerikai elnöknek. *Népszabadság*, 1963. november 24., 3.

életét is”. A névként „p. t.” jelölést használó szerző szerint máris megmutatkoznak annak a jelei, hogy „szélsőséges csoportok példátlan provokációra” használják fel a merényletet.²⁷

Természetesen óriási sajtóvisszhangja volt a temetésnek, és a merényletet is részletesen bemutatták, de ezen belül magasan a legtöbb hír a merényletről, Lee Harvey Oswaldról és az elfogásáról szólt. Miközben a *New York Times* már november 23-án arról írt, hogy a volt tengerészgyalogos 1959-ben szovjet állampolgárságért folyamodott Moszkvában, míg 1962-ben New Orleansban a Castro-rezsimet méltatta²⁸ és nyíltan baloldali volt,²⁹ addig a magyar sajtóban november 24-én csak az *Új Kelet* említette meg ezt a tény: „Oswald négy [valójában kevesebb mint három] évet töltött a Szovjetunióban. [...] Kijelentette, hogy marxista, és vezető szerepet játszik az amerikai Castro-barát mozgalom helyi csoportjában.”³⁰ A kommunista szállal legközelebb november 25-én találkozhatunk a *Hétfői Hírek* hasábjain, amely egyszerű *politikai provokációnak* minősítette az egészet: „A texasi rendőrség, amelynek pártatlanságához sok kétség fér, gyanúsán tendenciózus tálalásban ad új meg új részleteket a gyilkossággal gyanúsított Oswald politikai múltjáról. A provokáció célja átlátszó: újabb kommunistaellenes, Kuba elleni hisztéria tüzét felszítani Amerikában – a leggonoszabb, mccarthysta hagyományok szerint.”³¹

Oswald kommunistaellenességét hivatott alátámasztani a *Magyar Nemzet* december 1-jei cikke is, amely idézi Pauline Virginia Bates gyorsírót, akit korábban felkeresett Oswald, hogy a jegyzeteit írja le neki: „Azok a jegyzetek, amelyeket leírtam számára, határozottan kommunistaellenesek voltak.”³² Érdemes megemlíteni azt a tény is, hogy a merénylet napján, november 22-én mindössze hat hír jelent meg, és csak az MTI-nél. Ennek oka az időeltolódás volt, hiszen a halál magyar idő szerint 22-én 20 órakor állt be, a lapokat pedig akkor már nyomdába küldték. A *Zalai Hírlap* vasárnapi, november 24-i száma utalt is erre: „Mint azt már tegnapi lapszámunkban jelentettük, John F. Kennedy, az Egyesült Államok elnöke pénteken az amerikai Texas állam Dallas nevű városában gyilkos merénylet áldozatául esett. Mivel a hír későn érkezett, és lapunkat már nyomták, ezért mintegy 1500 példány a tragikus esemény híre nélkül került el olvasóinkhoz. Ezért olvasóink elnézését kérjük.”³³

Az ezt követő napon a hírek számát tekintve gyors zuhanás figyelhető meg, egy nappal később pedig gyors emelkedés: november 26-án 77 cikk jelent meg, amelyek továbbra is a merénylet zavaros hátterével és az Oswald ellen elkövetett gyilkossággal foglalkoztak, „sötét összeesküvést” kiáltva.³⁴ A *Népszabadság* szerint ezek a fejlemények arra a következtetésre készítetik a „megfigyelőket”, hogy a rendőrség el akarja tüntetni a nyomokat. Más jelentésekre hivatkozva arról is írt, hogy „a texasi fajgyűlölők még Kennedynak Dallasba érkezése előtt a végsőkéig fokozott, hisztérikus hangulatot teremtettek, és előre látni lehetett, hogy készülnek valamire”. Szerintük a „nemzetközi közvélemény” meggyőződése, hogy Kennedy meggyilkolása „ezeknek a

²⁷ Újabb részletek a Kennedy elleni merényletről. *Magyar Nemzet*, 1963. november 24., 3.

²⁸ Peter KIHSS: Career of Suspect has been Bizarre. *The New York Times*, 1963. november 23., 4.

²⁹ New Summary and Index. *The New York Times*, 1963. november 23., 30.

³⁰ Kennedy gyilkosa. *Új Kelet*, 1963. november 24.

³¹ Tendenciózus hírek Dallasból. Provokációra akarják felhasználni a gyilkos merényletet. *Hétfői Hírek*, 1963. november 25., 2.

³² Bates kisasszony, a gépirónő. *Magyar Nemzet*, 1963. december 1., 1.

³³ Hivatalba lépett Johnson, az Egyesült Államok új elnöke. *Zalai Hírlap*, 1963. november 24., 1.

³⁴ Sötét összeesküvés rejlik az elnökgyilkosság mögött. *Magyar Nemzet*, 1963. november 26., 2.

fasizstabarát, fajgyűlölő elemeknek a műve”.³⁵ Más írások a temetéssel és a Lyndon B. Johnson által kezdeményezett vizsgálattal foglalkoztak. Később egyre több írás objektivitásba burkolt véleményt tükrözött, és beleillett abba a narratívába, amelyet Magyarország el akart hitetni a gyilkossággal kapcsolatban: szélsőjobboldali elemek gyilkolták meg az amerikai elnököt azért, mert a békés egymás mellett élést hirdette, valamint felkarolta az afroamerikai ügyét. Amikor napvilágot látott az a tény, hogy Oswald több szalon kötődött a kommunistákhoz, egyszerűen provokációnak minősítették azt.

Ezt támasztják alá azok az FBI-jelentések is, amelyek egy szovjet forrásra hivatkozva arról írtak, hogy a szovjetek meg voltak győződve arról, hogy a Kennedy-gyilkosság egy „jól szervezett összeesküvés-elmélet” része volt, amelyet „ultrajobboldaliak” követtek el. Szerintük a merénylet hátterében állóknak feltett szándékuk volt kijátszani az antikommunista érzelmet, arra sarkallva az Amerikai Egyesült Államokat, hogy szakítsa meg a tárgyalásokat a Szovjetunióval, támadja meg Kubát, tehát háborút szítottak.³⁶ Ugyanerre a következtetésre jutott a CIA is, amely szerint „a kommunista propagandisták” gyorsan a „szélsőjobboldalra” háritották a merénylet felelősségét. A dokumentum megállapítása szerint a szovjetek tagadták, hogy a kommunistáknak közük lenne a merényletnek, Kennedynek pedig „a polgárjogok melletti kiállása” és „a Szovjetunióval való tárgyalásai miatt kellett meghalnia”.

A Központi Hírszerző Ügynökség megállapítása szerint a szovjet tömb országai is ugyan ezt a formulát követték. Megemlítik azt is, hogy mihelyst kiderült Oswald kommunista kötődése, azt azonnal „antikommunista provokációnak” nyilvánították (ahogyan tette azt a *Hétféli Hírek* is, lásd fentebb), és a következőkkel állították: Oswald nem ölte meg az elnököt; Oswald egy „jobboldali reakciós rasszista” összeesküvés része volt, és Oswald azért nem lehetett kommunista, mert a kommunisták nem követnének el terrorcselekményeket. Ezzel párhuzamosan pedig megkezdődött az Egyesült Államok negatív színben való feltüntetése is.

Az MTI november 26-án szemlélte például az *Izvesztijja* egyik cikkét, amelyben egy szovjet jogász azt állította, hogy „a nyomozás a legrosszabb időkre, a fasizmus németországi hatalomra jutására emlékezett”.³⁷ Az *Izvesztijja* külpolitikai szemleírója is ugyanerre a következtetésre jutott: „a leégett Reichstag romjainak árnyéka lebeg a Fehér Ház felett”, de szerinte „a provokátoroknak itt még annyira sem sikerült eltüntetniük a nyomokat, mint hitlerista elődjeknek”.³⁸ A jelentés külön kitért Magyarországra is: „a magyar párt orgánuma” szerint „a politikai gengszterizmus, a közönséges banditizmus elképesztő machinációjának vagyunk tanúi”.³⁹ A CIA által említett orgánum a *Népszabadság* volt, amelynek szerzője B. A. monogrammal jegezte november 26-i írásában többek között a fenti sorokat,⁴⁰ és azokat a paneleket használta fel, amelyekre a már fent említett szolgálatok jelentései is utaltak.

³⁵ Eltemették John f. Kennedyt. *Népszabadság*, 1963. november 26., 1.

³⁶ J. Edgar Hoover jelentése Marvin Watsonnak, 1963. december 1., <https://bit.ly/3zFdzO0>.

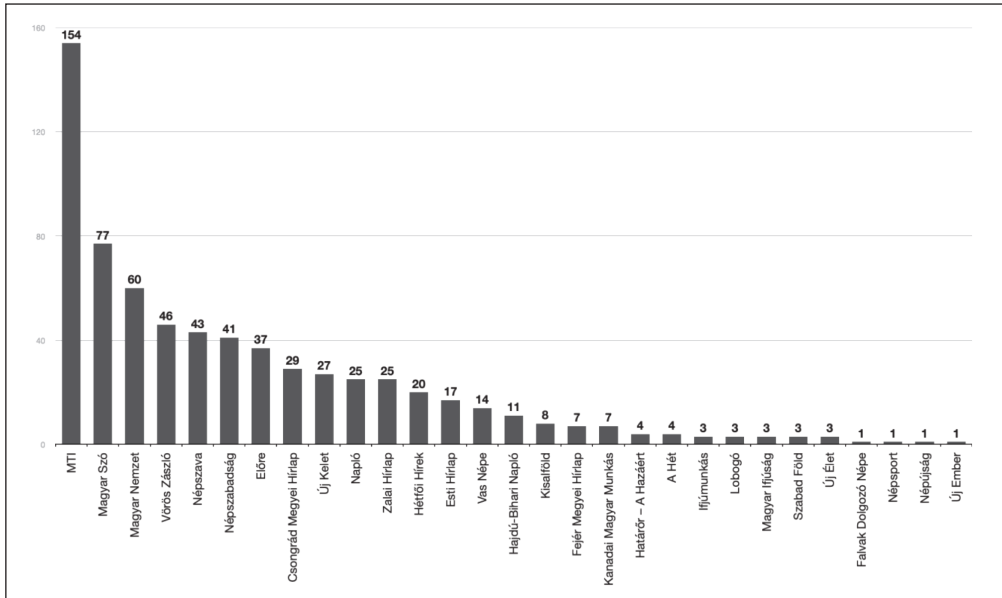
³⁷ Az *Izvesztijja* a dallasi rendőrségről. MTI, 1963. november 26.

³⁸ VAJDA Péter: Átgondolt összeesküvés, amelynek szerzői az amerikai ultrák. *Népszabadság*, 1963. november 26., 3.

³⁹ The Assassination of John F. Kennedy in East European Propaganda. Jelentés, United States Information Agency, 1963. december 12., <https://bit.ly/3b2LWEf>.

⁴⁰ Politikai gengszterizmus! *Népszabadság*, 1963. november 26., 2.

Az ezt követő napokban a cikkek száma folyamatosan csökkent, amit pár alkalommal megtör egy-egy kiugrás (december 1-jén 27, december 5-én 16, december 6-án és 7-én 23 cikk), de utána egyenletesen oszlottak meg a merénylettel kapcsolatos hírek. A témában a legtöbb cikket az MTI tette közzé, összesen 154 írást közölt Kennedy halála kapcsán. A sorban a *Magyar Szó* (77 cikk), valamint a *Magyar Nemzet* (60 cikk) követi, a képzeletbeli dobogó negyedik helyén pedig a *Vörös Zászló* (46 cikk) végzett, maga mögé szorítva többek között a *Népszavát* (43 cikk) és a *Népszabadságot* (38 cikk).

2. ábra

Megjelenésszám médiumonkénti bontásban a vizsgált időszakban (1963. november 22. – december 31.)

A *Magyar Szó*ban többségében a fentebb felsorolt témákat járták körül, annyi különbséggel, hogy sokkal részletesebben foglalkoztak azokkal. De a lap külön említette Jackie Kennedyt,⁴¹ és egy jugoszláv filmes visszaemlékezése alapján írtak cikket Kennedy és Tito találkozásáról.⁴² Mindenképp érdemes szót ejteni a *Népszerűség* november 24-i írásáról, amely kiemelte a néhai elnök sport iránti elkötelezettségét: „A testedzést az ifjúság egyik igen fontos nevelési eszközének tartotta. [...] megválasztása előtti hónapokban nagy visszhangot keltett cikke jelent meg az egyik amerikai sportlapban (*Sports Illustrated*),⁴³ amelyben mélyeséges aggodalommal ír[t] a hazai ifjúság elpuhultságáról.” Elnökké választása után – jegyzi meg a lap – „nagy

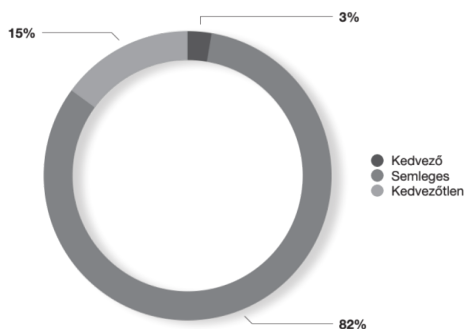
⁴¹ Jacqueline Kennedy. *Magyar Szó*, 1963. december 4., 6.

⁴² Tito és Kennedy a Fehér Ház parkjában. *Magyar Szó*, 1963. november 24., 6.

⁴³ John F. KENNEDY: The Soft American. *Sports Illustrated*, 1960. december 26., 15–17.

súlyt helyezett arra is, hogy utat mutasson az ifjúságnak”,⁴⁴ és megemlítették az elnök Physical Fitness programját is.

A médiahatást vizsgálva megállapítható, hogy a megjelent 661 cikk 82 százaléka (544 cikk) volt semleges hangvételű, míg 3 százaléka (19 cikk) kedvező, 15 százaléka (98) pedig kedvezőtlen. Érdeemes azonban megjegyezni, hogy a kedvezőtlennek tekintett írások sem Kennedy politikáját illették negatív jelzőkkel, hanem magát az Amerikai Egyesült Államokat. Az elnökről kedvezően nyilatkozó írások államfői nagyságát méltatták, ahogyan tette ezt a Weizmann Tudományos Intézet is: emlékművet akartak emelni az elnöknek, mondván „dr. Chájim Weizmannhoz, a tudóshoz és államférfihez hasonlóan, akit Izrael első elnökévé választottak, Kennedy elnök egyike volt azoknak a ritka nemzeti vezető személyiségeknek, akik bölcsességgel, akaratlással és szellemi emelkedettséggel képes volt behatolni a legsúlyosabb problémák rejtelseibe”.⁴⁵ A *Magyar Ifjúság* egyenesen „az atomkorszak első nagy politikusának” titulálta.⁴⁶

3. ábra

Médiamegjelenések médiahatás szerint a vizsgált időszakban (1963. november 22. – december 31.)

4. Konklúzió

„A propagandaháborúban a féligazság erősebb fegyver, mint az igazság.”

Arthur Koestler

Összegzésül azt lehet megállapítani, hogy Jackie Kennedy és az Amerikai Egyesült Államok a John F. Kennedy ellen elkövetett merényletet arra használta fel, hogy virtuális emlékművet állítson a néhai elnöknek Camelot legendás képében, amelyet minden szempontból megismételhetetlennek tekintettek („másik Camelot nem lesz többé”). Magyarországnak és a szovjet tömbnek más céljai voltak az elnök meggyilkolásának tényével, azt ugyanis arra használták fel, hogy saját osztályharcos ideológiájukat táplálják a hidegháborús küzdelemben, hiszen a szocialista médiaelmélet szerint az információadás korántsem mentes a manipulációtól: „a tájékoztatás a

⁴⁴ A sportnak is lelkes híve volt. *Népsport*, 1963. november 24., 4.

⁴⁵ Kennedy elnöknek emlékművet emelnek Rechovoton. *Új Kelet*, 1963. december 6., 2.

⁴⁶ ÓNODY György: John F. Kennedy 1917–1963. *Magyar Ifjúság*, 1963. november 30.

tudatformálás első mozzanata, s a tájékoztatási politika minden fejlett társadalomban hatalmi-politikai jegyeket visel magán.”⁴⁷ Az is megállapítható, hogy a magyar politika szintjén csupán Dobi ragadtatta el magát és beszélt a „legszélsőségesebb reakcióokról”, „fanatikus fajvédőkről”, „déli fajgyűlölő ultrákról”, „veszettekről” és „texasi olajbárókról”, egyébiránt ezt az értelmezést a sajtó erősítette – ahogyan azt a CIA és az FBI jelentései is bizonyították. Jól látható tehát, hogy Lenin 1920-ban írt téziseit 43 évvel később is ökölszabályként alkalmazták: „Az újságok hasábjain [...] rendszeresen és kíméletlenül meg kell bélyegezni nemcsak a burzsoáziát, hanem szekértolóit, a legkülönbélebb árnyalatú reformistákat is.”⁴⁸

⁴⁷ SZECSEKÓ Tamás: Befolyás – hatás – hatékonyság. *Társadalmi Szemle*, 1972/3., 62.

⁴⁸ KARL MARX – VLADYIMIR ILJICS LENIN – FRIEDRICH ENGELS: *A sajtóról*. Budapest, Kossuth, 1974, 76.

A VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁS SZABADSÁGA ÉS KORLÁTAI A MUNKAJOGVISZONYBAN

A Magyar Munkajogi Társaság 2021. június 23-i vitaülésén elhangzott előadások, hozzászólások

SZERZŐK: Berke Gyula, Ferencz Jácint, Hajdú József, Kiss György, Kun Attila, Lőrincz György, Nadas György, Nyerges Éva, Schiffer András, Sipka Péter, Szabó Imre Szilárd, Török Bernát, Vereb Anita, Zaccaria Márton Leó

SZERKESZTŐ: Pál Lajos

ÁRA: 4900 Ft

A munkaviszony bizalmi jellegéből fakad, hogy szükségképpen korlátozott az olyan jogok gyakorlása, amelyek a másik fél érdekét sértik vagy veszélyeztetik. A véleménynyilvánítás joga különösen a közönségi média használatának rohamos elterjedésével került előtérbe. Egyre többször merül fel a kérdés: vajon milyen mértékben korlátozódott, illetve korlátozható ennek az alapjognak a gyakorlása a munkaviszonyban. A berlini kapusedző vagy a szegedi egyetemi oktató ügye kapcsán már a széles nyilvánosság is szembesült ezzel a kérdéssel.

A vitaülés az ezzel kapcsolatos jogértelmezési és jogalkalmazási kérdésekre kereste a választ. Ezek közül néhány: Korlátozható-e a politikai, közéleti vélemény kifejtése? Véleménynyilvánításnak minősül-e a lájkolás? Sértheti-e a másik fél érdekét az értékrendet kifejező véleménynyilvánítás? Korlátozott-e a munkáltató és a szakszervezet véleménynyilvánítási joga? Milyen jogkövetkezmény érvényesíthető a jogosultság megsértése esetén?

Bízhatom benned?

Félelmek és tények a kínai társadalmi hitelességi rendszerrel kapcsolatban

SZABÓ ENDRE GYŐZŐ*

„Minden ember eredeti példányként születik,
de a legtöbben másolatként halnak meg.”

André Gide

1. Prológus

1987 ősze. Kilencéves gyerekként nagy izgalomban vagyok. Hónapok óta nem látott bátyám hazaérkezik a laktanyából. Egyenruhából. Amint teheti, civil ruhát ölt, én pedig elkezdem mustrálni a Magyar Népköztársaság Néphadseregének egyenruháját és felszerelésait. Ismerkedem az egyenruha egyenszabásával és egyentapintásával, az előre megkötött, hátul összekapcsolható nyakkendővel, a jelképekkel, az egyentáska egyentartalmával. Nagy kincs kerül aztán a kezembe: a katonai igazolvány. Fénykép, adatok, köztük a párt- vagy KISZ-tagság, és végül megjegyzés, 12. pont, kézzel és jól olvashatóan írt bejegyzés: *politikailag megbízhatatlan*. Kilencévesen megdöbbent a két szó. Ma már, szintén katonaviselt emberként, tudom, hogy a katonai igazolvány a személyazonosító igazolványt helyettesítette, csak ezzel tudta igazolni magát a sorkatona. Bárki, akinek joga volt rá, láthatta a benne foglalt *tényt*. Kilencévesen nem tudtam felmérni a két szó társadalmi súlyát. Mégis ez az egyik olyan élményem, amely minden bizonynyal hozzájárult ahhoz, hogy a magánszféra védelmét személyes indíttatásból is szolgáljam. Értjük-e, átlátjuk-e annak jelentőségét, ha valakiről azt állítjuk: *megbízhatatlan*? Vagy éppen azt, hogy *megbízható*?

2. Bevezetés

Ez az írás Kínából nézve nyugati szemmel született. Célja a tárgyilagos megismerés, és annak vizsgálata, hogy a kínai hitelességet szolgáló pontrendszer hogyan működik, milyen módon érinti a társadalmat, a társadalmi kapcsolatokat, hogyan értékelhetjük azt az európai adatvédelmi fogalmainkkal és szabályainkkal. Vajon a kínai társadalmi pontrendszer egyszer minket, *nyugatiakat* is minősíteni fog?¹

* Elnökhelyettes, Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság; kutató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Információs Társadalom Kutatóintézet.

2.1. A társadalmi háttér

Előrebocsátom, hogy nem vagyok a kínai társadalom avatott ismerője. Ugyan 2010-ben lehetőségem nyílt egy delegáció tagjaként Kínába látogatni, majd 2017-ben egy hongkongi konferencián részt venni, de ezek a látogatások nem adtak közvetlen betekintést a lakosság mindennapjaiba. Mégis szembeötlő volt, hogy a formális társadalmi szabályok és szokások fontosabb szerepet játszanak Kínában, mint Európában. Az európai ember helyesen teszi, ha felkészül erre, és nem viselkedik illetlenül vagy bántóan vendéglátóival.

Közhelynek tűnik, mégis érdemes felidézni, hogy a konfucianus filozófia jelentős hatást gyakorol a kínai társadalomra. Az ősök tiszteletére épülő filozófia áthatja a kínai társadalom hétköznapijait és családi életét. A kínai társadalomban az uralkodó-alattvaló, apa-fiú, férj-felelőség, idős-fiatal és a barát-barát kapcsolatokat tekintik meghatározónak, és mindegyikben megjelenik a tiszteleten túl az egyénnél fontosabb érdekeknek való alárendelődés.² Krasznai Artilla egyenesen úgy fogalmaz, hogy „a családi szocializációs szintér fixálódása magával vonja az autoriter személyi kapcsolatok állandóvá válását is”.³ Bizonyára nem túlzás azt állítani, hogy a családfelelőség és az ősök tisztelete felkészíti a felnövekvő újabb és újabb generációkat az uralkodó és az állami hivatalnokok tiszteletére is. A szülők és az urak (hivatalnokok) tisztelete már az ősi forrásokban is összefonódik: „Ahogyan az apát kell szolgálni, éppúgy kell az urat is, mert egyként kell tisztelni [őket].”⁴ Ez az a társadalmi háttér, amelynek bár nyomai léteznek az európai kultúrában is,⁵ minden bizonnyal jelentős eltérésekhez vezetnek akkor, amikor olyan érzékeny társadalmi kérdésekről értekezünk, mint a megbízhatóság, a szavahihetőség állam vagy bárki más általi megítélése, az alapjául szolgáló információk nyilvántartása és az így készülő adatbázis felhasználása szankciók alkalmazása vagy jutalmak adása céljából.

E tanulmány nem kívánja megítélni, hogy mennyiben új- vagy szükségszerű a megbízhatóság vagy a hitelesség mérése a kínai társadalomban. Minden bizonnyal másként fogadják a kezdeményezést Kínában, mint ahogyan az európai ember és az európai társadalom fogadná. Amit a nyugati ember a magánszférájába való súlyos beavatkozásként él meg, azt a kínai polgár a család és az állam által betöltött társadalmi szerepre való tekintettel könnyebben elfogadja.⁶ A rövid társadalmi áttekintés csupán azt a célt szolgálja, hogy rávilágítsak: Kína a saját problémáira a saját megoldásait keresi, a saját hagyományainak megfelelő keretek között.

¹ Köszönetemet fejezem ki Dr. P. Szabó Sándornak, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem docensének, aki a kínai társadalomról szóló tanácsaival segítette kutatásomat.

² KRASZNAI Artilla: A konfucianus filozófia mint nagyhatalmi bázis. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica*, Tomus XX (2016) 1., 182.

³ Uo., 183.

⁴ P. SZABÓ Sándor: *A kínai erkölcs és a szülők tisztelete*. Budapest, Kossuth, 2013, 15. Az idézet *A szülőtiszteltet könyvéből* származik.

⁵ „Tiszteld apádat és anyádat, hogy hosszú ideig élhess azon a földön, amit Istened, az Úr ad neked” – az ötödik parancsolat a Bibliában, amely évezredek óta része a zsidó–keresztény hagyománynak. 2Móz 20:1–17.

⁶ Yunji LEE: The Social Credit System and Privacy Protection in China: An Analysis of Personal Information Security Standard. 2019, <https://bit.ly/3NSHLJN>, 6.

2.2. Gazdasági fellendülés és társadalmi bizalmatlanság

Kína az 1978-as nyitás óta óriási gazdasági fejlődésen és ezzel párhuzamosan társadalmi változásokon ment keresztül. Különösen a gazdaságilag gyorsan fejlődő országrészekben voltak szembeötlők a társadalmi kísérőjelenségek: a piaci szereplők elégtelen felügyelete, a környezeti és az élelmiszerbiztonsági botrányok, a munkajogi jogsértések, a szellemi alkotások jogellenes felhasználása, a korrupció és a hasonló morális vagy jogi határátlépések,⁷ a termékbiztonsági balesetek, a gyógyszerbiztonsági incidensek, a kereskedelmi csalások, a hamisított termékek, az adóelkerülés, a megtévesztő pénzügyi követelések – mindezek a jelenségek nem kívánatosak a szocialista piacgazdasági rendszer tökéletesítéséhez vezető úton.⁸ A hitelesség iránti igény, a megbízható piaci partnerek megtalálásának kívánalma tehát mélyen gyökerezik a kínai hétköznapokban.

Kína népi bankja 2004-ben hozta létre az első központosított kereskedelmi és fogyasztói hitelbejelentő rendszerét.⁹ A Kínában évente aláírt kb. négy milliárd szerződésnek csupán az 50 százalékát (!) tartják be.¹⁰ Nemcsak a szerződések betartásával, hanem még a jogerős bírósági ítéletek kikényszerítésével is nehézségek adódnak.¹¹ Ott, ahol a társadalmi bizalom alacsony szintre süllyed, a társadalmi kontroll iránti igény megnő.¹² Az Alibaba e-kereskedelmi vállalat által bevezetett hitelességi rendszer, a Sesame, amely állami ösztönzésre a társadalmi hitelességi rendszer egyik előképeként indult, nem véletlenül futott be rendkívül sikeres pályát a kínai piacon.¹³ De nemcsak a klasszikus piacon, hanem még a randioldalakon is érdeklődés mutatkozott a potenciális partner megbízhatósági mutatójának megismerésére.¹⁴ A gazdasági fejlődés társadalmi velejárója a városi lakosság gyors növekedése. Azoknak a kínai városoknak a száma, amelyek lakossága egymillió fölötti, 2020-ban már meghaladta a 160-at,¹⁵ és a lakosság több mint 60 százaléka városokban lakik.¹⁶ A városi életmód értelemszerűen magával hozza az erőteljesebb online jelenlétet, ami a társadalmi kontroll szempontjából is fontos tendencia.

---

⁷ Katja DRINHAUSEN – Vincent BRUSSEE: China's Social Credit System in 2021. *Mercator Institute for China Studies*, 2021. március 3., <https://bit.ly/39zhTDw>, 5.

⁸ A társadalmi hitelességi rendszer tervezési kerete (2014–2020), GF No. (2014)21.

⁹ Michelle LEE: Beyond Big Brother: Implications of China's Social Credit System for Global Credit and Governance. Doktori értekezés, Columbia University, 2019. április 20., <https://bit.ly/3xRjQVc>, 7.

¹⁰ A Chinese Academy of Social Sciences beszámolója szerint. Uo., 13–14.

¹¹ Trivium China: China's Corporate Social Credit System, <https://bit.ly/3NSZDUL>, 10.

¹² Lásd SZABÓ Endre Győző: Méltóság és megfigyelés – az emberi méltóság érték és mérce. *Jogi Fórum*, 2009. július 13., <https://bit.ly/3HniUv0>.

¹³ DRINHAUSEN–BRUSSEE i. m. (7. lj.) 20.

¹⁴ LEE i. m. (9. lj.) 5.

¹⁵ KOLLÁR Csaba: Kína és a társadalmi kredit rendszere. *Hadtudomány*, 2020/1., 83. Kollár a *World Population Review* online elérhető elemzéséből idézi az adatokat (<https://bit.ly/3tZoOx9>).

¹⁶ A *World Population Review* kimutatása szerint a mintegy 1,4 milliárd lakos 61%-a város lakó, <https://bit.ly/3txTyF2>.

3. A kínai társadalmi hitelességi rendszer

A kínai társadalmi pontrendszer kísérlet arra, hogy a teljes nyilvánosság biztosítása mellett hiteles információt nyújtson magánszemélyek és szervezetek megbízhatóságáról, hitelességéről. A nyugati társadalmakban is működnek bizonyos szektorokban olyan megoldások, amelyek például a hitelképességre¹⁷ vagy a biztosított kártörténetére nézve nyújtanak információkat. Azonban a kínai pontrendszer ezektől gyökeresen eltér, hiszen azzal a szándékkal jött létre, hogy a pusztán hitelképességen, tehát a szűk gazdasági értelemben vett megbízhatóságon túl az egyénről vagy a szervezetről nyerhető széles körű információk révén alakítson ki egy mutatót, praktikus módon egy számot, amely alapján mindenki tájékozódhat az érintett hitelességéről.

3.1. Megbízhatóság, hitelesség és a társadalmi bizalom megsértése – fogalmi kérdések

A társadalmi pontrendszer célja a társadalmi és a gazdasági viselkedés szabályozása a megbízhatóság vagy a hitelesség pontozásával.¹⁸ Ahogyan a magyar „hitel” szó többet jelent a banki hitelnél, úgy a kínai megfelelője (信用) is többlettartalmat hordoz – a konfucianizmus egyik központi értéke, amely a becsületességgel és a megbízhatósággal áll szoros kapcsolatban. A magyarba átültetve tehát leginkább a „hitelesség” adja vissza a szó jelentését. A szakirodalomban nincs egységesen használt kifejezés a társadalmi pontrendszerre. Megítélesem szerint a „társadalmi hitelességi rendszer” fejezi ki legjobban a rendszer lényegét és célját, ezért a tanulmányban ezt a kifejezést, illetve a THR rövidítést használom.

A THR feladata a társadalmi hitelesség mérése és annak közzététele. A pártállami célkitűzés szerint a THR a tisztességességet és az átláthatóságot mozdítja elő, ennek megfelelően a *hitelesség* fogalmának következtelen alkalmazása egyrészt alááshatja ezeket a központi törekvéseket,¹⁹ ami óvatosságra int, másrészt az egységes értelmezés logikája a központosítás irányába mutat. A rendszer célja a társadalmi bizalmat romboló magatartások kiszorítása. Ezek a magatartások azonban nem csupán jogilag pontosan definiált formát ölthetnek, hanem olyan megfoghatatlan kategóriába is eshetnek, mint a „szóbeszéd terjesztése az interneten”.²⁰ A bizalom és az annak megsértése körüli bizonytalanság is alátámasztja azt a kételyt, hogy a rendszer valóban kiszámíthatóan és minden részrehajlás nélkül működtethető.

¹⁷ Pl. a magyarországi központi hitelinformációs rendszer. A nyugati országokban ezek természetesen nem nyilvános adatok, az ilyen nyilvántartásokból csak az arra jogosultak igényelhetnek adatot, előre meghatározott célból, illetve eljárások keretében.

¹⁸ LEE i. m. (9. lj.) 3.

¹⁹ DRINHAUSEN–BRUSSEE i. m. (7. lj.) 16.

²⁰ Yu-Jie CHEN – Ching-Fun LIN – Han-Wei LIU: „Rule of Trust”: The Power and Perils of China’s Social Credit Megaproject. 32(1) *Columbia Journal of Asian Law* (2018) 29.

3.2. A társadalmi hitelességi rendszer felépítése

Az államtanács hivatalosan 2014-ben hozta nyilvánosságra a THR tervét.²¹ A program négy területre összpontosít: a kormányzati ügyekre, az üzleti szereplőkre, a társadalomra és az igazságszolgáltatásra. A kormányzati és a kereskedelmi bizalom megeremtése mellett a társadalmi viszonyokban is erősíteni kívánja a bizalmat. Ide tartozik az egészségügy, a születésszabályozás, a társadalombiztosítás, a foglalkoztatás, az oktatás, a tudományos kutatás, a kultúra, a sport, a turizmus, a szellemi tulajdonjog, a környezetvédelem, az energiahatékonyság, a társadalmi szervezetek, az internetes szolgáltatások és a természetes személyek közötti bizalom és a hitelesség is.²² A társadalmi hitelesség körében természetesnek tűnik, hogy a magánszemélyek hitelessége is megítélés alá esik, mégis érdemes kiemelni azokat, akiket a keretszabályozás is megemlít: orvosok, gyógyszerészek, nővérek, egészségügyi alkalmazottak, tanárok és hallgatók, a professzionális sportban foglalkoztatottak, a turizmusban dolgozók, a környezeti hatásokat vizsgáló szervezetek munkatársai, az energetikai szakértők, a köztisztviselők, a cégek jogi képviselői stb.²³ A keretszabályozás a nevesített körbe tartozókon túl külön kitér a természetes személyekre általában is, akik kitüntetett szerepet kapnak a THR-ben. Ennek a gazdasági és a társadalmi életben is jelentősége van: a teljes lakosságon belül biztosítani kell a rendszer lefedettségét. A THR megalkotói szerint a rendszer hatékony eszköz lesz a kölcsönös bizalom társadalmon belüli erősítéséhez, hozzájárulva a harmonikus szocialista társadalom létrehozásához. A rendszert 2020-ra kellett létrehozni a „gazdasági és társadalmi fejlődés” érdekében,²⁴ de volt, ahol helyi szinten már a határidő előtt is nyilvánosan működött.²⁵ Célja az egyének, a vállalatok, a társadalmi szervezetek és a kormányzati szervek hitelességének mérése – egyedül a kínai kommunista párt szervezetei maradnak kívül a THR-en.²⁶

A nem kívánatos társadalmi jelenségekkel szembeni fellépés természetesen folyhat a szokásos jogorvoslati mederben, hatósági, bírósági eljárások keretében. Ezek mellett, illetve helyett is hatékony eszköz lehet a THR a maga büntető és jutalmazó eszközeivel. A THR-re tehát úgy is tekinthetünk, mint a kikényszerítés, a jogszerű magatartásra való rászorítás innovatív eszközére.²⁷ A tanulmányban tárgyalt példák nem egy központi szisztémát mutatnak be – éppen ellenkezőleg, helyi szinten működő rendszerekből vettem példákat, amelyek a helyi szintet jellemzik,

²¹ Tervezési keret (2014–2 020) i. m. (8. lj.).

²² Uo., II. cikk (3) bek.

²³ A felsorolás folytatható a következőkkel: ügyvédek, könyvelők, adótanácsadók, állami vállalatok felső vezetői, biztosítási brókerek, szabadalmi munkatársak, projektmenedzserek, a médiában dolgozók, idegenvezetők, állatorvosok és hasonló személyek. Olyanokról van tehát szó, akik az ügyfelekkel való kapcsolatok alakításában részt vesznek, fontos tudni a hitelességükről, és egyébként is jelentős társadalmi felelősséget vállalnak munkájuk során. Uo.

²⁴ Uo., I. cikk (2) bek.

²⁵ A Vice Media Group honlapján elérhető videó riport szerint a Rongchengben már nemcsak az emberek magatartását értékelő adatgyűjtés, hanem a pontszámokat tartalmazó listák működtetése is valósággá vált 2018 decemberére. Karen YE – Laurel CHOR: China's Citizen Tracking System can Wreck People's Lives. *Vice*, 2018. december 12., <https://bit.ly/3QmAv0F>.

²⁶ DRINHAUSEN–BRUSSEE i. m. (7. lj.) 7.

²⁷ Trivium China i. m. (11. lj.) 10.

egyszersmind a tendenciákat is mutatják. A horizonton feltűnik a központosítás lehetősége – és igénye is –, de egységes kínai hitelességi rendszerről egyelőre nem lehet beszélni.

3.3. A társadalmi hitelességi rendszer elsődleges feladata: adatokat gyűjteni és nyilvántartani

A kormányzatnak minden szinten ki kell építenie a hitelességet erősítő mechanizmusokat, meg kell teremtenie a köztisztviselők „hitelességi dossziéját”, amelybe a személyes hitelességi információikat kell bevezetni.²⁸ A kereskedelmi ügyekben a hitelesség előmozdítása a program fókuszában van; ide tartozik a gyártás, a logisztikai szektor, a pénzügy, az adózás, a projektirányítás, a közbeszerzés, a közlekedés és a szállítás, az e-kereskedelem, a statisztika, a közvetítő szolgáltatói szektor, a reklámozás, továbbá a hitelességi irányítási rendszerek a vállalatok működésében.²⁹ A központi adatbázis olyan „adatszigetekről” származó információkat gyűjt össze, amelyek egyébként egymástól függetlenül működnek, nem kapcsolódnak egymáshoz. A források száma mintegy négyszáz adatbázisra tehető.³⁰

A magánszemélyek esetében az azonosító adatok³¹ mellett a foglalkoztatás,³² a pénzügyek,³³ a bírósági ügyek,³⁴ a párttagság,³⁵ a szabályzatok és jogszabályok megsértése,³⁶ a polgárként tanúsított példamutató magatartás³⁷ vagy a kiemelkedő eredmények³⁸ játszanak szerepet a hitelességi mutató kialakításában.³⁹ Bizonyos adatok azonban kivételt képeznek, például a vallási hovatartozás, az ujjlenyomat, a genetikai adatok, az orvosi kezelések és a vércsoport.⁴⁰ A polgárok hitelessé-

²⁸ A nyilvántartandó adatok közé tartoznak a bizonyos eseményekről készült jelentések, a kormányzati ügyekben tanúsított becsületesség és feddhetetlenség, az éves értékelés eredménye, jogsértések, fegyelmi jogsértések. Ezen adatokat figyelembe kell venni a köztisztviselő értékelése és jutalmazása során. Tervezési keret (2014–2020) i. m. (8. lj.) II. cikk (1) bek.

²⁹ Uo., II. cikk (2) bek.

³⁰ Trivium China: Understanding China's Social Credit System, <https://bit.ly/3zyoGIq>, 10.

³¹ Név, igazolványszám, nem, egyéb alapvető azonosító adatok.

³² Szakmai képesítések, bármely cég képviselőre való jogosultság.

³³ Adófizetési történet, bankhitel visszafizetésének története, társadalombiztosítási járulék megfizetése, közüzemi és telekommunikációs számlák, valamint gyermektartásdíj megfizetése.

³⁴ Polgári és büntetőügyek, bírósági ítélet végrehajtásának elmulasztása, bebörtönzés, visszaesés.

³⁵ A Kínai Kommunista Pártban való tagság és státusz.

³⁶ Közlekedési szabálysértések, szakmai etikai szabálysértések, sorkatonai szolgálat elkerülése, szabadalmi vagy szerzői jogi jogsértés, telekommunikációs csalás, biztosítási csalás, vizsgákon való csalás vagy félrevezetés, olyan társaság képviselője, amelyet szabályok megsértéséért vontak felelősségre.

³⁷ Városi önkéntes, vér- vagy csontvelő-adományozás, jótékony célra történő felajánlás, könyvtári könyvek időben való visszaszolgáltatása, egyéb „jó cselekedetek”.

³⁸ Innovációért, szabadalomért és feltalálói tevékenységért kapott díjak és elismerések, irodalmi díjak, hősiességi díjak, egyéb „jó polgár” díjak.

³⁹ Trivium China i. m. (30. lj.) 11.

⁴⁰ A felsorolás érdekes módon részben átfedésben van a különleges adatkategóriákba tartozó adatokkal, amelyeket az EU jogában a GDPR 9. cikke határoz meg. Figyelemre méltók a hasonlóságok a biometrikus és a genetikai, egészségügyi adatok terén. Azonban az eltérések is jelentősek, például a politikai vélemény vagy a párttagság a THR szempontjából kifejezetten fontos adat. Uo., 10.

gi rendszerének alapjait a városok, a helyi hatóságok szintjén kell keresni – praktikus megfontolásokból is érdemes ezt arra a szintre telepíteni, ahol a polgárok magatartását a lehető legközelebről lehet értékelni. Ebből kiindulva van azután lehetőség a nemzeti rendszert felépíteni, amelyet idővel létre kívánnak hozni, még ha az éveket vesz is igénybe. Ami a vállalati hitelességet illeti, a keretszabályozás arra bátorítja a vállalatokat, hogy a saját munkavállalók hitelességi értékelését, valamint ennek struktúráját teremtsék meg. Szintén említésre méltó, hogy a keretszabályozás elvárja a hitelességi értékelő szervek tekintetében a megfelelő felügyeletet, a panasztétel és a jogorvoslat lehetőségét.⁴¹ A THR az évek során átalakult, és várhatóan a jövőben is sokat fog változni. Az egyik világos tendencia az, hogy újabb és újabb területekre terjed ki, adott esetben új politikai prioritások mentén.⁴² Szintén meghatározó lehetőség, és feltehetően irányvonal is a nemzeti szintű központosítás, aminek egyes jelenségeire ebben a tanulmányban is kitérek.

3.4. Külföldi vonatkozások

A rendszer megalkotása során figyelembe vették, hogy a világ legnagyobb népességével rendelkező ország intézkedései és erőfeszítései nem csupán a határokon belül bírnak jelentőséggel. A hitelesség megerősítése társadalmi fejlődéssel és a versenyképesség javulásával jár, ami túlmutat a hazai körülményeken, hiszen Kína számára is erős nemzetközi reputációt épít.⁴³ Tehát a THR-nek nemzetközi kontextusban is értelmezhető funkciója van, célja többek között Kína nemzetközi befolyásának erősítése, emellett a nemzetközi hitelbírálati (*credit rating*) rendszer sürgető feltétele is.⁴⁴ A Kínában letelepedő vállalatok a regisztráció során olyan kódot kapnak, amelynek segítségével egyértelműen azonosítani lehet őket, a THR kontextusában is. Ha a külföldi vállalat olyan képviselőjéhez köthető a bizalomsértés, akinek nincs kínai azonosító jele, akkor az iránymutatások szerint útlevel- vagy más okmányszámot használnak az érintett azonosítása céljából.⁴⁵

3.5. A társadalmi hitelességi rendszer társadalmi funkciója: jutalmazni és büntetni

A 2014-es keretszabályozás visszatérő fordulata, hogy a hitelességi rendszer célja a jogkövetők jutalmazása, megerősítése abban, hogy a társadalom számára is hasznos magatartást kell tanúsítani, a jogsértőket, a társadalmi normákkal összetűzésbe kerülőket pedig büntetni kell, világossá kell tenni számukra, hogy minden lépésük megnehezedik amiatt, hogy a közösség szabályait megszegték. E célra szolgálnak a szégyenlisták, a feketelisták, valamint a vöröslisták, amelyek a társadalmi minták népszerűsítését szolgálják.

⁴¹ Tervezési keret (2014–2020) i. m. (8. lj.). II. cikk (2) bek. A felügyelet, a panasztétel és a jogorvoslat európai szemmel és megközelítéssel is üdvözlendő. Észre kell venni azt is, hogy a hitelességi rendszer kapcsán is társadalmi bizalmat kell építeni. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a társadalmi hitelességi rendszerrel szembeni bizalom kulcsa annak *hitelessége*.

⁴² DRINHAUSEN–BRUSSEE i. m. (7. lj.) 12.

⁴³ LEE i. m. (9. lj.) 4.

⁴⁴ Tervezési keret (2014–2020) i. m. (8. lj.). I. cikk (2) bek.

⁴⁵ CHEN–LIN–LIU i. m. (20. lj.) 21.

4. Feketelisták

A feketelisták nagy része a szervezetekre vonatkozik, egy részük azonban a természetes személyekre. Az első feketelistát a legfelsőbb népi bíróság (LNB) hozta létre azok nevével, akik nem teljesítik a bírósági ítéletben foglaltakat. Ez a lista nyilvános, elérhető az LNB honlapján, kereshető, és tartalmazza a személyi azonosító szám egy részét.⁴⁶ Már jóval a 2020-as általános céldátum előtt működött – 2017 végéig 9,5 millió embert szerepeltettek benne.⁴⁷ A kínai személyi azonosító – más országokhoz hasonlóan – egyértelműen azonosíthatóvá teszi a természetes személyeket, akiket ez a szám egész életükben elkísér, változtatás nélkül.⁴⁸ Az ítéletek végrehajtásával szembeszegülőkén túl olyan nyilvános lista is létrejött, amely bizonyos nem létfontosságú fogyasztási lehetőségektől fosztja meg a rajta szereplőket:⁴⁹ nem vásárolhatnak jegyet repülőre vagy expresszvonatra, akadályokba ütköznek, ha a lakásukat szeretnék felújítani, nem szállhatnak meg a legjobb szálláshelyeken, de még a gyerekeiket sem írathatják be magas presztízsű magániskolába.⁵⁰ Az egypártrendszerű Kínában az is jelentős hátrány, hogy a feketelistán szereplők nehezebben válhatnak a kommunista párt tagjává.⁵¹ Erre a listára felkerülnek azok is, akik az LNB imént említett feketelistáján szerepelnek.⁵² Az értékelt magatartások sora szinte végtelennek tűnik. Pontlevonást eredményező magatartás például a dohányzási és a szemégyűjtési szabályok megszegése, kutya póráz nélküli sétáltatása, a közös költséggel való elmaradás, a katonai szolgálat elkerülése vagy megtagadása, bírósági ítélet végrehajtásának elmulasztása, ha börtönbüntetésre ítélnék valakit, engedély nélküli oktatási tevékenység folytatása, diákok inzultálása, közlekedési szabálysértések elkövetése (ideértve a parkolási szabályok megsértését, a rendszám-tábla letakarását, a bódult vagy ittas állapotban való vezetést, a jogosítvány megszerzéséhez szükséges vizsgán való csalást, a túlsúlyos járművel való közlekedést, de még a piros lámpa ellenére való átkelést is), szabálysértések az igazságügyi vizsgákon, a helyi adók és díjak megfizetésének elmulasztása, gyermekmunka jogszerűtlen igénybevétele, a társadalombiztosítási juttatásokkal összefüggő csalások, a munkabér visszatartása, taxiszolgáltatás nyújtása az eltiltás időszaka alatt stb.⁵³

⁴⁶ Lásd a Legfelső Népi Bíróság honlapját a bírósági ítéletben foglaltak elmulasztóinak feketelistájával, <https://bit.ly/3zEykZS>.

⁴⁷ CHEN–LIN–LIU i. m. (20. lj.) 17.

⁴⁸ A 18 jegyű személyi azonosító első hat számjegye a tartományt, a várost és a kerületet, illetve a megyét azonosítja. Szerepel még benne a születési dátum nyolc számjeggyel, ezenkívül egy háromjegyű szám, amely a nemre utal, majd pedig az utolsó számjegye egy érvényességet ellenőrző szám, <https://bit.ly/3mQ6h2a>.

⁴⁹ A National Public Credit Information Center adatai szerint 2018-ban 17,5 millió esetben tagadták meg a repülőjegy eladását, 5,5 millió ember nem vásárolhatott vonatjegyet, és 128 ember nem tudott kilépni az országból az adótarozása miatt. LEE i. m. (9. lj.) 9.

⁵⁰ Trivium China i. m. (30. lj.) 13. Sőt a kérdés egy közfenntartású iskolában is felmerült 2018-ban, amikor a felvételi követelmények között határozta meg egy iskola a szülők hitelességét. A lépés élénk vitát kavart a gyermekek oktatáshoz fűződő joga tekintetében, <https://bit.ly/3xwEpF8>.

⁵¹ CHEN–LIN–LIU i. m. (20. lj.) 11–12.

⁵² A természetes személyek feketelistájára lehet kerülni a bírósági ítélet nem teljesítésén túl pl. adóelkerülés, csalás vagy repülőn, vonaton tanúsított elfogadhatatlan magatartás miatt is. Trivium China i. m. (30. lj.) 14.

⁵³ Uo., 25–28.

4.1. A gazdasági társaságok és az egyéni feketelisták kapcsolata

A cégek hitelességi mutatója össze van kötve kulcsfontosságú tagjainak mutatóival, különösen a képviselőre jogosultakéval. Ha egy céget feketelistára helyeznek, akkor az a vezetői hitelességi mutatóin is meglátszik, őket is feketelistára tehetik, sőt egész karrierjüket megpecsételheti a listázás. Egy ilyen listára kerülés akadálya lehet annak, hogy vezető tisztségviselők legyenek vagy befektetőként jelenjenek meg az adott ágazatban. Ami a Kínában tartózkodó külföldieket illeti, rájuk egyértelműen hatással van a THR, különösen akkor, ha egy cég képviselőjeként járnak el vagy éppen nem fizetik vissza a hitelüket.⁵⁴ De az online tevékenységek megfigyelése arra is kiterjed, hogy például Tajvant, Hongkongot vagy Makaót önálló államként vagy Kína részeként említik-e (emiatt egy japán légitársaságot 2018-ban meg is bírságotak).⁵⁵ Feltételezhető tehát, hogy az online viselkedés monitorozása a magánszemélyek esetében is fontos részét képezi a pontozás alapjául szolgáló magatartások feltérképezésének. Az állami szervek megosztják egymással feketelistáikat és azokat kölcsönösen elismerik, egymás jelzéseit az általuk vezetett hitelességi mappákban is feljegyzik, erre nézve egymással egyetértési szerződéseket kötnek. Sőt a nemzeti platformon mindegyik szerv megoszthatja az információit, így a büntetőhatás megsokszorozható:⁵⁶ a „bizalomsértés egy helyen, korlátozások mindenhol” elv érvényesül.⁵⁷ A büntetés tehát radikális, messze túlmutat azon a mértéken, amelyet mi nyugati mércével arányosnak gondolnánk. Ha például az általános vámügyi hatóság hiteltelennek nyilvánít egy céget és annak törvényes képviselőjét, például csempészet vagy az importvám elkerülése miatt, akkor abból egy sor hátrány származik, például gyakoribb ellenőrzés, a dokumentálás fokozott ellenőrzése, de akár magasabb import- vagy exportköltségek is stb. Ezek a hátrányok kiegészülnek más szervek szankcióival, így például a közbiztonsági minisztérium nem engedi, hogy a cég törvényes képviselője elhagyja az országot stb.⁵⁸

Az általános vámügyi hatóság természetesen vörös, tehát pozitív listán is feltüntetheti a cégeket, ami értelemszerűen előnyökkel, könnyítésekkel jár.⁵⁹ A polgári repülésügyi hatóság a veszélyes vagy törvénytelen magatartást tanúsító utasokat helyezi feketelistára,⁶⁰ ami praktikusán a repüléstől való eltiltáshoz vezet. A repülésügyi hatóság más állami szervek listáját is figyelembe veszi, és az azokon szereplőket is felveszi a repüléstől eltiltottak listájára. A kínai kibertér hatóság az online térben végez ellenőrzéseket és juttatja érvényre az állami cenzúrát. A kibertérre vonat-

⁵⁴ DRINHAUSEN–BRUSSEE i. m. (7. lj.) 8.

⁵⁵ LEE i. m. (9. lj.) 31.

⁵⁶ Hszi Csin-ping kínai elnöknek tulajdonítják azt a kijelentést, hogy „minden kedvező a megbízhatók számára, a hiteltelenek egy lépést sem tudnak előbbre jutni”, <https://bit.ly/3xSh820>.

⁵⁷ CHEN–LIN–LIU i. m. (20. lj.) 17.

⁵⁸ Az LNB az említettekén túl a cég és a törvényes képviselő számára is lehetetlenné fogja tenni az ingatlanvásárlást, továbbá a nem létfontosságú javak vásárlásától eltiltottak listájára is felkerülnek. A cég törvényes képviselője, igazgatója, vezetői el lesznek tiltva a vezetői szereptől mind a privát, mind az állami szektorban. Ha az ökológiai és környezetvédelmi minisztérium feketelistájára kerül fel a cég, akkor megemelt összegű áramszámát fog kapni. Trivium China i. m. (30. lj.) 18–20.

⁵⁹ Uo., 18.

⁶⁰ Például megtrévesztő információkat terjeszt állítólagos terrorfenyegetettségéről, hamis dokumentummal próbál utazni, veszélyes anyagot szállít, nyílt lángot használ vagy a tilalom ellenére dohányzik, lop a fedélzeten.

kozó szabályokat megszegő jogi és magánszemélyek három évre feketelistára kerülnek. Ilyen szabálysértésnek minősül, ha a tulajdonukba tartozó honlapot az internetes tartalomra vonatkozó szabályok megsértése miatt le kell állítani, vagy más szabálysértés miatt büntetést szabtak ki rájuk, de annak nem tettek eleget, vagy ha olyan tartalmat terjesztettek, amely sérti a „társadalmi morált, üzleti etikát” vagy ilyen célból eszközt bocsátanak rendelkezésre.⁶¹ A kibertér hatóság feketelistájára való felkerülés számos módon érintheti az üzleti tevékenységet, de még a személyes szabadságot is. A feketelistákon a mások jogait és érdekeit az online térben sértő magánszemélyeket is fel kell tüntetni, és megfelelő büntető intézkedéseket kell hozni ellenük.

A pekingi példa szerint a súlyosan eladósodott, tartásdíjfizetési vagy kapcsolattartási kötelezettségének eleget nem tevő elvált szülő, a munkavállalóit ki nem fizető foglalkoztató azzal szembesül, hogy az őt telefonon felhívó a következő szöveget hallja a kapcsolat előtt: „A hívott fél szerepel a tisztességtelen személyek listáján.”⁶² A tartozásával elmaradásban lévő (Szecsuan tartományban élő) előfizetőt hívó ügyfelet a következő értesítés fogadja: „A bíróság a hívott felet tartozása miatt feketelistára helyezte. Kérjük, szólítsa fel ezt a személyt törvényes kötelezettségeinek betartására!”⁶³ A 2014-es keretszabályozás elvárja az internet valós névvel való használatát, az internetes polgárok (*netizen*) felelős viselkedését és az ő értékelésüket is. Online feketelistákat kell létrehozni azokról, akik hitelessége megkérdőjeleződik, és őket meg kell büntetni.⁶⁴ A büntetés kiterjedhet az online tevékenységek korlátozására, továbbá az ilyen intézkedések közzétételére.

4.2. Szabadulás a feketelistáról – az egyéni pontok növelése

Adódik a kérdés, milyen módon lehet a társadalmi hitelességi pontokat növelni, tehát a korábbi botlásokat jóvátenni. A THR szerepe világos a büntetések terén, de mutat visszautat a társadalomban megbecsült polgárok világába is. Ahogyan a felsorolt magatartások pontlevonással járnak, úgy vannak olyanok is, amelyek révén növelni lehet a pontok számát. A feketelistáról szabadulni is lehet, ha a polgár „jóváteszi” azt a cselekményt, ami miatt oda felkerült. Ez megnyilvánulhat közösségi munkában, jótékony célra adott adományban, vér- vagy csontvelő-adományozásban.⁶⁵ Meghatározott idő elteltével szintén törölni kell bizonyos szankciókat, és pusztán az időmúlás okán is le lehet kerülni a listáról. Különböző kitüntetések, díjak, elismerések szintén pluszpontokkal járnak, ilyen például a „jó polgár” díj, a kommunista párt példamutató tagja kitüntetés és az önkénteseknek járó elismerések.⁶⁶ Ezek mindegyike olyan magatartáshoz kapcsolódik, amely az egyén elkötelezettségét mutatja a társadalom iránt. Pontosan erre irányul, erre tanít, ebbe az irányba terel a THR.

⁶¹ Trivium China i. m. (30. lj.) 20.

⁶² A példa pekingi. Trivium China i. m. (30. lj.) 31.

⁶³ Uo., 32.

⁶⁴ A keretszabályozás kiemeli az online csalásokat, mások jogainak és érdekeinek sérelmét, pletykák (álhírek) terjesztőt. Tervezési keret (2014–2020) i. m. (8. lj.). II. cikk (3) bek.

⁶⁵ Trivium China i. m. (30. lj.) 15.

⁶⁶ Uo., 29–30.

5. Vörös listák a magatartási modellek számára

A központi állami akarat egyértelmű abban, hogy a hitelességet és a társadalmi becsületességet minden eszközzel propagálni kell, és jó példákat kell a társadalom tagjai elé állítani.⁶⁷ A társadalmi hitelesség terén kiemelkedő polgárok és szervezetek a kínai nemzeti színreljelölt vörös listán szerepelhetnek. Ők azok, akik megőrzik a társadalmi bizalmat azzal, hogy dicséretes magatartást tanúsítanak, például gondoskodnak idős szüleikről vagy önkéntes munkát végeznek.⁶⁸ Természetesen csak a kiemelkedő példamutatás eredményezheti a vörös listán való szereplést. Mind a fekete-, mind a vörös listák nyilvánosak – ez is erősíti az elérendő társadalmi célt: a jutalmazást és a büntetést. A nyilvánosság az interneten és a nyomtatott sajtóban való elérhetőséget jelent, de utcai hirdetőablakon, sőt az utcákra kihelyezett LED falakon is feltűnhet a – tipikusan – feketelista, azonosító adatokkal, jól láthatóan.⁶⁹ A magas pontszámú, magas társadalmi hitelességű polgárok út- és parkolásdíj-kedvezményeket kapnak, gyorsabb kiszolgálásban részesülnek a kórházakban és az autójuk műszaki vizsgáztatásakor, leegyszerűsödik hitelfelvételi kérelmük benyújtása,⁷⁰ és arra is van példa, hogy a községi tanácsból több rizst, étolajat és készpénzt kapnak. Ezenkívül még a helyi lapban is megdicsérik őket.⁷¹ Mindezek a helyi szabályoktól függenek, ezért jelentős eltérések lehetnek az ország különböző pontjain. Ahogyan a feketelisták rendszere, úgy a vörösöké is összetett. A THR alapját a helyi kezdeményezések képezik, ezért először helyben kerülhet fel valaki a társadalmi pozitív listára, majd ezt követően vehetik át az információt más vörös listák – tehát a jutalmazó hatás összeadódása itt is elképzelhető.

5.1. A THR menedzsment- és adatvédelmi megfontolásai

A központi kínai állami akarat világos reményeket fűz ahhoz, hogy a THR és az ahhoz kapcsolódó jutalmazó és büntető intézkedések elérjék céljukat. Ugyanakkor arra is hangsúlyt fektetnek, hogy az adatbázis és a rendszer működése jól menedzselt legyen, magas standardok mellett irányítsák, aminek része az egyének magánszférájának és az üzleti titkoknak a védelme. Egységes hitelességi kódrendszert kell alkotni a természetes és a jogi személyeknek, valamint az egyéb szervezeteknek. A felmerülő panaszok kezelésére és a vitákra megfelelő eljárásokat kell kialakítani.⁷² A büntetések súlyosak, a megszegyenítő szándék egyértelműen megjelenik a jogpolitikai célkitűzések között. Nem csodálkozhatunk rajta, ha egy idevágó közvélemény-kutatás szerint ötből négy válaszadó tart attól, hogy a tudta nélkül kerül majd feketelistára.⁷³

⁶⁷ Tervezési keret (2014–2020) i. m. (8. lj.) III. cikk (1) és (2) bek.

⁶⁸ CHEN-LIN-LIU i. m. (20. lj.) 15.

⁶⁹ Uo., 17.

⁷⁰ A sor itt is hosszan folytatható lenne. Az említett példák Fucsou városból származnak. Trivium China i. m. (30. lj.) 32.

⁷¹ LEE i. m. (9. lj.) 6.

⁷² Tervezési keret (2014–2020) i. m. (8. lj.) V. cikk (1)–(4) bek.

⁷³ DRINHAUSEN-BRUSSEE i. m. (7. lj.) 18.

5.2. A célok keveredése

Adatvédelmi jogi szempontból az eltérő célú adatkezelések összefonódása említendő meg első helyen. Ez európai szemmel aggályosnak tűnik, az erre irányuló intézkedéseket mégis kifejezetten nevesítették a THR előkészítése során.⁷⁴ A meglévő adatkezelési silókat a közös adatkezelési cél, a THR érdekében össze kell tehát kötni, ebben a célban egyesülnek az egymástól eltérő célú adatkezelések. A célok keveredése kapcsán említendő, hogy a hatás fordított is lehet: attól is lehet tartani, hogy egy vezető tisztségviselő feketelistás szereplése kedvezőtlenül hathat az adott gazdasági társaság piaci helyzetére, amint erre vonatkozó tapasztalatról is beszámol a szakirodalom.⁷⁵ Ez tehát arra ösztönzi a munkáltatókat, hogy alaposan nézzék meg, milyen munkavállalót vesznek fel, és különösen kit alkalmaznak vezető pozícióban.

A 2021 novemberében hatályba lépett kínai adatvédelmi törvény szintén nevesíti a célhoz kötöttség elvét. Eszerint minden adatkezelésnek világos és észszerű célra kell irányulnia.⁷⁶ A 2014-es tervezési keret határozza meg a célt, amely a társadalmi bizalmat erősítő, illetve gyengítő magatartások kapcsán teljes nyilvánosságot követel meg a keretben előírt rendben. Ilyen módon tehát a THR körében folyó adatkezelés megfelel a célhoz kötöttség elvének a kínai kontextusban.

5.3. Adatbiztonsági kockázatok

A nagy mennyiségű adat kezelése óhatatlanul megnövekedett adatbiztonsági kockázattal jár, és ez a THR hitelességével kapcsolatban különös jelentőséggel merül fel. Az esetleges incidensek vagy az adatokkal való visszaélés gondos technikai és adatbiztonsági intézkedések bevezetését indokolja.⁷⁷ Kollár Csaba már idézett tanulmányában számos olyan adatbiztonsági és adatvédelmi, valamint rendszerszintű problémát vet fel, amelyet az EU adatvédelmi szabályozása is kockázatként azonosít. Az adatok hibás felhasználásával, manipulálásával vagy akár a rendszer károsításával járó magatartások a rendszer valamennyi szereplőjének kárt okozhat: mind az üzemeltetői vagy fenntartói oldalon, mind az érintett egyének oldalán, mind pedig a felhasználók tekintetében. A kockázatok közé sorolhatjuk az adatminőséget érintő kérdéseket, így például az arcfigyelő rendszerek manipulálását az arc megváltoztatása révén. A THR miatt jelentkező hátrányok súlyossága miatt számítani kell az egyének védekező mechanizmusaira, ami szintén torzíthatja a bemenő adatokat. Az egyénre, a felhasználóra jelent kockázatot, ha az adataival vagy az eszközeivel visszaélnék. Ezenkívül a rosszindulatú alkalmazások telepítése révén olyan helyzetbe is kerülhet a felhasználó, például a GPS koordináták meghamisítása miatt, amely pontlevonáshoz vezethet.⁷⁸ A felmerülő hibalehetőségek az informatika „szokásos” nehézségei közé

⁷⁴ Trivium China i. m. (11. lj.) 10.

⁷⁵ Uo., 54.

⁷⁶ A Kínai Népköztársaság adatvédelmi törvénye, 6. cikk, <https://stanford.io/3Qn5qUc>.

⁷⁷ DRINHAUSEN–BRUSSEE i. m. (7. lj.) 21.

⁷⁸ Fentebb láttuk, hogy pl. a közúton való szabálytalan átkelés a pontrendszer által számon tartott szabálysértés. A GPS-koordináták manipulálása ennél súlyosabb jogsértésre is módot adhat, pl. ha katonai vagy egyéb védett objektum területére mutat.

tartoznak, így például a szenzorok meghibásodása, a rendszerelemek közötti kommunikációs hiba, az adatbázisok strukturális hibái vagy az adatbázisok összekapcsolódásából adódó hibák.⁷⁹ Kollár külön felhívja a figyelmet a gépi tanulás és általában a mesterséges intelligencia (MI) alkalmazásának veszélyeire. Ha ugyanis az MI által használt bármelyik elem hibás, az egész folyamat hibás lesz. És az eddigiekben még nem beszéltünk a leginkább „emberi” oldalról, nevezetesen a hackerek támadásairól, továbbá a hivatalnokok oldalán felmerülő korrupciós kockázatról. A felsorolt kockázatok mind a THR hitelességi kockázataként tartandók számon, és azok némelyike klasszikus adatvédelmi szabálysértésnek számít, ha megvalósul.

Azt látjuk tehát, hogy a THR felépítése és működtetése elkerülhetetlenné teszi az adatbiztonsági és -védelmi normák érvényesítését. Mindezeket a szempontokat a THR-menedzsment napi gyakorlatába be kell építeni a tervezés fázisától kezdődően.⁸⁰ Kiemelten ide tartozik az adatbiztonság, az adatok sérthetetlensége (integritás) és a bizalmasság elve. Természetesen az adatbiztonság elvét a kínai adatvédelmi törvény is ismeri.⁸¹ Ugyanilyen fontos a pontosság elve, amely szerint az adatoknak pontosaknak és naprakésznek kell lenniük. A rendszer hitelessége érdekében nem lehet eltekinteni az elszámoltathatóság elvétől, hiszen a THR melletti közbizalmat csak akkor lehet fenntartani, ha arra valóban támaszkodni lehet, ehhez pedig a kitűzött céloknak való megfelelés igazolására van szükség. E tekintetben a kínai adatvédelmi törvény egyértelmű alapvető szabályokat határoz meg. Az adatkezelő kötelezettségévé teszi a nyitottságot és a transzparenciát az adatkezelés szabályainak tekintetében. Mindenki számára világosnak kell tehát lennie, hogy milyen célból, milyen módon és milyen adatokra kiterjedően zajlik az adatkezelés.⁸² A THR sajátossága, hogy vannak ágazatspecifikus területei, vannak a helyi hatóságok által feldolgozott információk, de mindezek számára meg kell teremteni az uniform megosztási platformokat. A hitelességet vizsgáló szervezeteknek ki kell alakítaniuk a saját eljárásrendjüket, biztosítva a hitelességi adatok pontosságát. Az egymással összekapcsolható információs rendszereknek az egész országra ki kell terjedniük, minden vizsgált személyre, így a magánszemélyekre is. A rendszernek tisztázni kell a felelősségi köröket, és a magánszféra (*privacy*) védelmének előfeltételeit is biztosítani kell.⁸³

5.4. Adat- és jogvédelmi szakadék a kínai és a nyugati megközelítés között

A THR-t disztópikus jelenségként szokás emlegetni, amely a nyugati világ demokráciáiban elképzelhetetlen lenne. Ahogyan fentebb áttekintettük, hasonló rendszer az Európai Gazdasági Térség országaiban valóban alapvető adatvédelmi – és feltehetően sok egyéb – jogszabályba ütközne. Ez a szakadék az MI-ről szóló uniós rendelettervezet szövegében is megjelenik. A bizottsági javaslat szerint

⁷⁹ KOLLÁR i. m. (15. lj.) 93.

⁸⁰ A beépített és az alapértelmezett adatvédelem elve tehát itt is alkalmazandó.

⁸¹ A Kínai Népköztársaság adatvédelmi törvénye, 9. cikk.

⁸² Uo., 7. cikk.

⁸³ Tervezési keret (2014–2020) i. m. (8. lj.) IV. cikk (1)–(5) bek.

[a]zok az MI-rendszerek, amelyek lehetőséget biztosítanak természetes személyek hatóságok általi vagy nevükben történő, általános célú közösségi pontozására, diszkriminációhoz és bizonyos csoportok kirekesztéséhez vezethetnek, [...] sérthetik a méltósághoz és a megkülönböztetésmentességhez való jogot, valamint az egyenlőség és az igazságosság értékeit. [...] A természetes személyekkel vagy azok egész csoportjával szembeni hátrányos vagy kedvezőtlen bánásmóddhoz vezethet olyan társadalmi kontextusban, amely nem függ össze azzal a kontextussal, amelyben az adatok létrehozása vagy gyűjtése történt, vagy olyan hátrányos bánásmódot okozhat, amely az adott személyek közösségi magatartásának súlyosságához képest aránytalan vagy indokolatlan. Az ilyen MI-rendszereket ezért be kell tiltani.⁸⁴

Az idézett preambulumbekzdés világosan bemutatja, hogy milyen jogvédelmi aggályok jelennek meg az MI ilyen jellegű felhasználásával összefüggésben. Bár a THR struktúrája nem feltétlenül igényli az MI használatát, annak alkalmazását a fentebb elemzett írásában Kollár is tényként kezeli, és a bizottsági rendelettervezet is kétségkívül utal a THR és az MI összekapcsolására. A THR az idézet szerint tehát összeegyeztethetetlen az Unió Alapjogi Chartájával, és ez egy fontos következtetés levonásához vezet. Az EU-ban biztosított adatvédelmi szinttől lényegében eltérő rendszer honosodott meg Kínában, ami gyakorlatilag a megfeleléségi határozat jövőbeni megalkotásának lehetőségét is kizárja. Ennek bemutatására jó példának tekinthető a THR.

Minden bizonnyal lehet azzal érvelni, hogy az EU és Kína közötti, alapjogi kérdésekben megmutatózó különbségek eleve kizárták a megfeleléségi határozat meghozatalának esélyét. Ugyanakkor az MI rendelet, ha ezzel a preambulumbekzdéssel együtt fogják elfogadni, közvetlen jogi hivatkozással fog szolgálni az ilyen törekvésekkel kapcsolatban. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a kínai privacyvédelem beláthatatlanul messze sodródott attól a koncepciótól, amelyet az EU-ban elvárunk. Ez még akkor is így van, ha bizonyos adatbiztonsági vagy -védelmi intézkedéseket a THR hitelességének fenntartása érdekében be kell vezetni.

6. Összegzés

Elemzésünkben arra jutottunk, hogy a kínai társadalmi hitelességi rendszer jelentősen érinti a társadalmi viszonyokat, a polgárok hétköznapi életét és kapcsolatait. A fekete- és a vörös listák nyilvánossága alapjaiban képes befolyásolni a polgárok boldogulását, a cégek, szervezetek üzleti és egyéb lehetőségeit. A szakirodalomban találtunk arra utaló forrásokat, amelyek szerint a külföldi polgárok szintén alanyaivá válhatnak a THR programjának, hiszen annak középpontjában a becsületesség és a bizalom helyreállítása áll, ezeket a célkitűzéseket pedig értelemszerűen mindenkinek tiszteletben kell tartania, határon belül és túl, offline és online egyaránt. A THR csak akkor működtethető fenntartható módon, ha a klasszikus menedzsmentelveket beleépítik, és ennek során az adatok kezelésére vonatkozó egyes elvek is már a tervezés fázisában beépülnek. Ettől

⁸⁴ Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról szóló javaslat, (17) preambulumbekzdés.

a THR nem válik a mi európai fogalmaink szerint jogszerűvé, ugyanakkor a működtetés kudarcának elkerülése érdekében elengedhetetlen bizonyos privacyvédő elvek alkalmazása.

A polgárok nyilvános jutalmazása nem idegen jelenség számunkra sem. Pellengérré állítasuk, szégyenlistán való megalázásuk azonban nem egyeztethető össze az európai alapjogi megközelítéssel. Ez megmutatkozik az MI-szabályozás tervezetében is, amelynek alapján levontuk azt a következtetést, hogy a THR bevezetése európai fogalmaink alapján indokolatlan beavatkozást jelent a polgárok magánszférájába. A THR olyan mértékű beavatkozásnak nyitotta meg az utat, amely a technológiai megoldásokkal, különösen az MI-vel és az arcfelismerő funkcióval ellátott közterületi kamerákkal kiegészülve, valóban disztópiába illő távlatot mutat. Ha a privacy globális állapotát kívánjuk figyelemmel kísérni, a THR minden bizonnyal a figyelem középpontjában marad a következő években is.

7. Epilógus

Fekete-fehér fénykép van a kezemben, a *politikailag megbízhatatlan* bátyám ballagásán készült. A dátum: 1983. június 18. Mai szemmel nem tűnik fel elsőre az akkor ordító különbség: minden ballagó diák vörös úttörőnyakkendőt visel, kivéve a bátyámat. Az akkori szocialista társadalomban ennek a különbségnek, a rendszer elleni fricskának nagy ára volt. Következményei voltak a továbbtanulásban, a várható karrierben, a versenysportban, külföldi utazási lehetőségekben, a hivatalviselésre való esélyekben, a hadseregben való előmenetelben... Ismerős? Európai privacyfelfogásunk védi az egyedit, a sorból kilógót ugyanúgy, mint a többiekhez igazodót, egyedinek látszani nem merőt. Nem tesz különbséget a kettő között. Nem is lenne helyes. A magánszféra védelme arra bátorít mindenkit: legyél különleges színfolt, aminek születélt. Ha jól működik a védelem rendszere, senkinek nem kell emiatt megbélyegzéstől tartania.

ijoten

Internetes Jogtudományi Enciklopédia

ijoten.hu

KÖNYVISMERTETÉS

Peter Coe: Media Freedom in the Age of Citizen Journalism

Cheltenham, Elgar, 2021, vii + 308 oldal,
ISBN 9781800371255

KOLTAY ANDRÁS*

Peter Coe könyve a médiaszabadság gyakran emlegetett jogi fogalmának alapvető elemeit kísérli meg azonosítani, tekintettel a média legújabb kori technológiai fejlődése által a nyilvánosság szerkezetében előidézett változásokra. A médiaszabadság fogalma a modern demokráciák *sine qua non*ja, jogászok, politikusok, közéleti emberek, érdeklődő állampolgárok által közhelyeszerűen emlegetett, látszólag mindenki által jól ismert tartalommal bíró jogi kategória. Megkérdőjelezhetetlen igazságnak fogadjuk el, hogy a médiaszabadság léte, alkotmányos védelme és az egyes államok általi biztosítása a demokrácia elengedhetetlen feltétele. De – ahogy John Stuart Mill fogalmazott – a már megtalált igazságok is rászorulnak a kritikára és a megkérdőjelezésre, annak érdekében, hogy ne kövüljenek „halott dogmává”.¹ Világosnak és jól ismertnek feltételezett tartalma miatt a médiaszabadság elvi alapvetéseivel, tartalmi elemeivel kevesebb tudományos elemzés, kutatás foglalkozik, mint a szabadság korlátainak meghatározásával. Coe könyve e tekintetben is fontos, mert nemcsak a címében is szereplő „állampolgári újságírás” (*citizen journalism*) kérdéseinek és a médiaszabadság jogrendszerek által hagyományosan alkalmazott fogalma kiterjesztési lehetőségeinek vizsgálatával fáradozik, hanem a médiaszabadság szilárdnak vélt alapvetéseit is részletesen vizsgálja. Alaptétele, hogy a hagyományos (professzionális) újságírók és média már nem tekinthetők a médiaszabadság kizárólagos jogosultjainak, a jogosultak körébe be kell venni a rendszeresen vagy akár csak alkalmanként újságírói vagy ahhoz hasonló tevékenységet végző állampolgárokat is. E polgárok különböző – jellemzően online elérhető – tartalmak előállítására és közzétételére révén a nyilvánosság aktív szereplőivé váltak, akik hozzájárulnak a közügyek megvitatásához, a hatalom visszaéléseinek felfedezéséhez, a vélemények sokszínűségéhez, ezért nincs kellő indok arra, hogy megtagadjuk tőlük a médiaszabadság jogának gyakorlását, az e jogosultság által biztosított lehetőségeket. Azonban Coe szerint ezeket kizárólag a közügyekkel foglalkozó állampolgári újságírók számára indokolt biztosítani.

* Kutatóprofesszor, Nemzeti Közszolgálati Egyetem; egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem; műhelyvezető, Mathias Corvinus Collegium.

¹ John Stuart MILL: *A szabadságról*. Budapest, Századvég, 1994, 36–38.

Ha a médiaszabadság hatálya alá vonjuk a nem professzionális újságírókat is, akkor teljes komplexitásában fel kell mérnünk ennek következményeit. Coe a hagyományos európai megközelítés nyomvonalán indul el, és a médiaszabadságot az általános szólásszabadságtól elválasztható, önálló jognak tekinti. Eszközjellegű, ilyenképpen a demokratikus nyilvánosságot szolgálja. A médiaszabadság jogából fakadóan a médiát és az újságírókat többletjogok illetik meg. Ezek lehetnek az állami szervektől önkorlátozást elváró védelmi jogok (mint a média függetlenségének tiszteletben tartása, a házkutatásokkal szembeni védelem és a nyomozati eljárás korlátozása, a források anonimitásának biztosítása), valamint a média mozgásterét növelő pozitív jogok (mint a közérdekű információhoz való hozzájutás joga, a sajtótájékoztatókra vagy a bírósági tárgyalásokra, más elzárt helyekre való belépés lehetősége, az újságírók biztonságának állam általi garantálása). A kötet az Európában legszélesebb körben elfogadottnak számító – bár a jogi szabályozásban nem feltétlenül általánosan érvényre jutó – társadalmifelelősség-elméletre alapozza a média szabadságának védelmét, amely szerint (összhangban annak eszközjellegével) a médiának közérdekű feladata és így felelőssége is van a társadalom felé a megfelelő tájékoztatás, az információk összegyűjtése és közzététele, valamint a sokszínű vélemények megismertetése tekintetében.²

A média tehát eszerint „kötelezettségekkel és felelősséggel” rendelkezik szabadsága gyakorlásakor. Ez a megfogalmazás szerepel a szólás- és a médiaszabadság értelmezésében nemzetközi szinten jelentős szerepet játszó két dokumentumban, az Emberi Jogok Európai Egyezményében (EJEE, 10. cikk 2. bekezdés) és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában (19. cikk 3. bekezdés). Az EJEE betartása felett örökös Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) a kötelezettségeket egyértelműen a médiára vonatkoztatva értelmezi,³ az egyéni megszólaló esetében pedig azokat nem hangsúlyozza.⁴

Coe álláspontja szerint a médiának a köz érdekében kell eljárnia, a nyilvánosság tájékoztatását kell céloznia, és a mások jogait is figyelembe vevő, professzionális magatartási normákat kell követnie, aminek fejében a közérdekű tájékoztatást megvalósító tartalmak esetében többletvédelem illeti meg a szólásszabadság gyakorlójához vagy a közérdekű tájékoztatásban részt nem vevő többi médiumhoz képest. Elméletének középpontjában a közügy és a közérdek fogalma áll, mivel a médiának a társadalom iránti felelősségét elfogadva kizárólag a demokratikus működés szempontjából releváns tartalmak élvezhetik a médiaszabadság védelmét. A celebritásokról szóló bulvárhírek nem tartoznak ebbe a körbe, de a közéleti szereplők magánéletének eseményei bírói mérlegelés alapján beletartozhatnak. Az elhatárolás nem egyszerű, de a nyugati demokráciákban e tekintetben gazdag esetjog áll rendelkezésre és biztosít megfelelő támpontokat. Coe gondolkodásának másik centrális eleme a média jóhiszeműségének, megfele-

² Az alapvetéseket lásd Robert D. LEIGH (szerk.): *A Free and Responsible Press: A General Report on Mass Communication: Newspapers, Radio, Motion Pictures, Magazines, and Books*. Chicago, University of Chicago Press, 1947 és Theodore PETERSON: *The Social Responsibility Theory of the Press*. In Fred S. SIEBERT – Theodore PETERSON – Wilbur SCHRAMM: *Four Theories of the Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility, and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do*. Urbana, University of Illinois Press, 1976, 73–103.

³ *Sunday Times v. the United Kingdom*, no. 6538/74, 1979. április 26-i ítélet; *Observer and Guardian v. the United Kingdom*, no. 13585/88, 1991. november 26-i ítélet; *Jersild v. Denmark*, no. 15890/89, 1994. szeptember 23-i ítélet [GC].

⁴ Jan OSTER: *Media Freedom as a Fundamental Right*. Cambridge, Cambridge University Press, 2015, 36.

lő magatartásának fontos szempontként való számbavétele. A közügyről beszámoló, tisztességesen eljáró, a szakmai etikai normákat nem sértő újságíró és médium a médiaszabadság teljes erejű védelmére jogosult, legyen szó akár a *New York Times* szerkesztőségéről vagy egy magányos bloggerről.

A kötet értékes hozzájárulása az évtizedek óta tartó – és 2011-ben a *News of the World* botrány⁵ hatására fellángoló – brit vitához az utolsó fejezetben részletesen kifejtett szabályozási javaslat. Eszerint Coe nem támogat általánosan kötelező sajtószabályozást és ahhoz kapcsolódó erőteljes szankciórendszert – amely kényszerítő erővel vonná a hatálya alá az állampolgári újságírókat is –, helyette törvénnyel alátámasztott és erőteljes ösztönzőkkel megtámogatott rendszert tartana ideálisnak. Kiforrzott elképzelései mindenképpen alkalmasak arra, hogy további akadémiai és közéleti viták tárgyát képezzék.

A továbbiakban néhány olyan felvetést szeretnék tenni, amely némely ponton továbbgondolásra kívánja sarkallni a szerzőt és mindazokat, akik a kötet olvastán a médiaszabadság lehetséges tartalma és szabályozása felőli gondolkodásukhoz új impulzusokat kaptak.

A médiának a médiaszabadság jogából fakadó és az általt biztosított jogosultságaival szembeállítható kötelezettségei léte megkérdőjelezhető. Bár a társadalmi felelősségvállalás elmélete és számos bírósági, alkotmánybírósági ítélet vagy az EJEB esetjoga is hivatkozik a média kötelezettségeire, valójában ilyen, ténylegesen létező konkrét jogi kötelezettségek csak nehezen azonosíthatók az egyes jogrendszerekben. A társadalmifelelőség-elmélet nem is állítja azt, hogy valamennyi médiaterméknek a közérdeket kell szolgálnia, csupán a médiaszabadság kettéválasztását javasolva többletjogokat adna azoknak, amelyek a közéleti tájékoztatásban való részvételt vállalják. A közéleti tartalmakat valóban fokozottabb védelemben részesítik a bíróságok, de ez a tartalom jellegéből, nem pedig a beszélő személyéből fakad, azaz a médiának nincs többletjoga más beszélőkhöz képest, ahogyan többletkötelezettségei sincsenek. Ez a többletvédelem pedig – például a rágalmazási vagy a magánszféra-védelmi eljárásokban – már most is megillet minden beszélőt, nem csak a hagyományos médiát.

A média kötelezettségeire az egyetlen igazán jó példa a csaknem valamennyi európai jogrendszerben érvényesülő válaszadáshoz való jog.⁶ Ez valamennyi EU-tagállam jogrendszerében megtalálható,⁷ de más hasonló, a médiát és újságíróit közvetlenül kötelező szabály, amely a médiára általánosan vonatkozó kötelezettséget írta elő a közérdek szolgálata érdekében, nem létezik. Eltérő a helyzet a médiaszolgáltatások (a műsorszolgáltatás: a televíziók, a rádiók és részben a lekérhető médiaszolgáltatások) szabályozása esetében, ahol a kiegyensúlyozott tájékoztatás, a tények és a vélemények szétválasztása, a helyi hírek közlése, az európai és a nemzeti gyártású műsorok megfelelő aránya is előírható. De az állampolgári újságírásra a médiaszolgáltatások szabályozása analógiaként nem lehet alkalmazható.

⁵ A botrány nyomán született, a kormányzat számára készített jelentést lásd Leveson Report, <https://bit.ly/3xTmE4v>.

⁶ Kyu HO YOUM: The Right of Reply and Freedom of the Press: An International and Comparative Perspective. 76(4) *George Washington Law Review* (2008) 1017–1064.

⁷ Lásd pl. loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse (francia sajtótörvény) 12–13. cikk; Disposizioni sulla stampa, legge 8 febbraio 1948, n. 47 (olasz sajtótörvény) 8. szakasz; Nederlands Burgerlijk Wetboek (Hollandia polgári törvénykönyve) 6:167. szakasz.

Ahhoz, hogy a jogi felelősség elkerülhető legyen, a média magatartása, jóhiszemősége, gondos eljárása a jogalkalmazó szerv által vizsgálható, például személyiségvédelmi ügyekben. A Reynolds-döntésben megfogalmazott tíz tételből álló ellenőrző lista jó példa erre.⁸ A gondos eljárás azonban nem tekinthető a média kötelezettségének, igaz, a felelősség alóli mentesüléshez vezethet (például valótlan tényállítások közzététele esetén). Az újságírói etikai mércék, amelyeket önszabályozási kódexekben, etikai szabályzatokban fektetnek le, közvetett módon szintén beszivároghatnak a bíróságok döntéseibe. Erre példa a *Stoll v. Switzerland* ügy, amelyben az EJEB a bizalmas információk megszerzésének módját, a cikk formáját, hangütését és célját is figyelembe vette döntésében, és így utasította el az EJEE 10. cikke megsértésének megállapítására irányuló kérelmet.⁹ De ezek az etikai mércék és azok betartása nemcsak a profi újságírók, hanem a bloggerek és a közösségi média felhasználói számára is biztosíthatnak kedvezményeket, igaz, a joggyakorlat e tekintetben lehet nyitottabb, és a hagyományos média szereplőin túl, messzebbre is tekinthet. Az általános etikai mércék vagy a jóhiszeműség elvárása nem szükségszerűen csak hivatásrendi kódexekben rögzítve lehet érvényes vagy erkölcsi normaként azonosítható.

Ha azonban a médiaszabadság teljes erejű védelmének feltételeként olyan kötelezettségeket várnánk el a médiától, mint például a pontosság, a kiegyensúlyozottság, a sokszínűség stb., akkor világossá válna, hogy e döntések bíróságok vagy más jogalkalmazó szervezetek általi megítélése a média autonómiáját veszélyeztetné. Ennek oka nem elsősorban magukkal a követelményekkel szembeni elvi megfontolásokban rejlik: senki nem emelhetne elvi kifogást az ellen, hogy a médiától a tisztességes, sokoldalú, pontos tájékoztatást elvárjuk. De a jogrendszer egésze úgy van kialakítva, hogy ezek elsősorban morális, és nem feltétlenül jogi kötelezettségek lehetnek. A közérdeket szolgáló újságírás megítélése és elválasztása más tartalmak előállításától nagy hatalmat adna a bíróságok vagy egy önszabályozó testület kezébe.

A közéleti diskurzus előtérbe helyezése és a médiaszabadság teljes erejű támogatásának fenntartása azon médiumok számára, amelyek részt kívánnak venni abban, ellentmondásos helyzetet teremt. Ha a médiaszabadság csak a közéleti tartalmakkal kapcsolatban gyakorolható teljes erővel, az azt jelenti, hogy a jogrendszer különbséget tesz aközött, ami a közönséget érdekli és ami „fontos”. Másképpen: a médiaszabadság a médiát abban segíti, hogy megmutassa a közönségnek, amit annak tudnia kell, és nem csupán azt, amit tudni akar.¹⁰

A közéleti diskurzus keretei biztosan tágabbak, mint a politikához közvetlenül kapcsolódó vagy a demokratikus eljárásokban született döntések meghozatalához szükséges beszéd. Nehezen lehetne konszenzusra jutni abban, mi tartozik tételesen a közéleti diskurzusba, pontosabban hol húzódnak annak határai, a bulvárhírek vajon beleférnek-e, vagy a „közéleti szereplő” kategóriáját csak a politika és a szűkebben vett közélet számára szabad fenntartani. Vagy bizzuk rá magára a médiára, hogy eldöntse, miről szükséges a nyilvánosságot tájékoztatnia? Ha aszerint határozzuk meg a közéleti kérdések körét, hogy a média szerint mi a hírértékű, akkor csapdába kerülünk: a média saját magát fogja a legalkalmasabb döntéshozónak tekinteni, így a közéleti

⁸ Reynolds v. Times Newspapers Ltd. [2001] 2 AC 127.

⁹ Stoll v. Switzerland, no. 69698/01, 2007. december 10-én hozott ítélet, 140-152. bek.

¹⁰ Jan OSTER: Theory and Doctrine of „Media Freedom” as a Legal Concept. 5(1) *Journal of Media Law* (2013) 74-77.

kérdések körét az általa fontosnak tartott ügyekkel azonosíthatja, ez pedig hátrányos következményekkel járhat például a tájékoztatási tevékenységére és a magánszféra védelmére nézve is.¹¹

Elvben természetesen elképzelhető a jelenlegitől eltérő megoldás, akár olyan, amely a média számára valós kötelezettséget ír elő a közéleti kérdések bemutatására, arra az esetre, ha a médiaszabadság áldásaiból részesülni akar. Eszerint azok a médiumok, amelyek ezt nem vállalják, nem élvezhetik a médiaszabadság – az általános szólásszabadsághoz képest – kiemelt védelmét.¹² Ez azonban veszélyes terep: bár a média további tartalomszabályozása elkerülendő, valószínűleg már önmagában az, hogy a „közéleti” és a „nem közéleti” tartalmak között a bíróságoknak különbséget kell tenniük, nem lenne más, mint közvetett tartalomszabályozás.

A média számára az európai jogrendszerek számos többletjogot biztosítanak, ezek közül az Egyesült Királyság jogrendje által ismerteket Coe részletesen bemutatja. Egyes jogrendszerek bizonyos szabályai – mint például a forrásvédelemről szóló brit törvény¹³ – már eleve általános megfogalmazásúak, nemcsak a médiát védik, hanem bárkit, aki a nyilvánosság elé lép és közlést tesz véleményét. Ez nem indokolhatatlan megközelítés, hiszen a közvélemény tájékoztatását nemcsak a média, hanem az egyéni megszólaló is képes lehet ellátni. A legtöbb előjogot biztosító szabály azonban utal a médiára vagy az újságírókra. Ebben az esetben pedig a bíróságoknak kell dönteniük arról, kit tekintenek az adott szabály hatálya alá tartozónak: csak a professzionális médiát, illetve újságírókat, esetleg az amatőröket is, egészen akár a magányos bloggerekig vagy a közösségimédia-felhasználóig, ha egyébként rendszeres tájékoztató tevékenységet végeznek az általuk elérhető felületeken. Coe felfogásában a következetes értelmezés az lenne, ha csak azok az újságírók gyakorolhatnák az egyes többletjogokat, akik a közérdekű tájékoztatás feladatát látják el, ellenben oda tartozónak kell tekinteni a közügyekben megnyilvánuló állampolgári újságírókat is. Ez a megközelítés következetes, ám a jogrendszerek egyelőre nem szűkítik le ilyen módon az újságíró fogalmát, így a többletjogok gyakorlása is részben szélesebb, részben szűkebb kör számára biztosított (valamennyi hagyományos médium lehet jogosultja, azonban a nyilvánosság többi szereplője e jogokat nem gyakorolhatja).

Erre a szűkítésre – a többletjogok exkluzivitásának biztosítására a professzionális, hagyományos média számára – jó okok hozhatók fel. Ha a nyilvánosság bármely szereplője számára biztosítjuk a többletjogok gyakorlását, akkor e jogokkal könnyedén vissza is lehet élni, elnehezítve a bűncselekmények felderítését (például a forrásvédelem vagy a házkutatással szembeni védelem alkalmazásával) vagy teletsúfolva a tárgyalótermeket és sajtótájékoztatókat (ha a közügyekről írni kívánó közösségimédia-felhasználók is bemehetnének oda). Ha „bárki”, azaz potenciálisan a nyilvánosság bármely szereplője hivatkozhat e jogokra, akkor a többletjogok jellege átalakul, és azok általánosan érvényesülő jogokká válnak. Ennek pedig részben természetes, részben pedig a közérdeket (a bűnüldözést, a magánjogi jogérvényesítés lehetőségét vagy a közintézmények működési rendjének biztosítását) védeni kívánó akadályai vannak.

¹¹ Lásd pl. Amy GAJDA: *First Amendment Bubble: How Privacy and Paparazzi Threaten a Free Press*. Cambridge, Harvard University Press, 2015.

¹² Herdis ÞORGEIRSDÓTTIR: Journalism Worthy of the Name: An Affirmative Reading of Article 10 of the ECHR. *22(4) Netherlands Quarterly of Human Rights* (2014) 601–622.

¹³ Contempt of Court Act 1981, 10. szakasz.

Végezetül néhány szó a Coe által javasolt szabályozási megoldásról. Az erős ösztönzőkkel bíró, de nem általánosan kötelező szabályozás a médiára vonatkozóan olyan megoldás, amelyet egyszer valóban érdemes lenne kipróbálni. Az állam és a piac ilyen szimbiózisa és egy szabályozási rendszer törvények általi megtámogatása valójában már nem is az önszabályozás, hanem a társszabályozás körébe tartozik (az állami szervek és az iparági szereplők közös erőfeszítéséből megvalósuló szabályozás, amely ötvözi a tisztán jogi és az önszabályozás rendszerét).

Nyomokban, egyes európai országokban, már ma is felfedezhető hasonló. Mindazonáltal a Coe által vizsgált kérdésekben a társszabályozási rendszer alkalmazása Európában nem jellemző. Ennek fő oka az lehet, hogy az egyes jogrendszerek az állami szervek ilyen korlátozott szerepvállalását a szabályozásban már a médiaszabadságba való túlzott beavatkozásnak tekintik. Társszabályozásnak tekinthető a szerző által is említett dán és ír szabályozásban lefektetett rendszer. A dán sajtótanács (*Pressenævnet*) előírhatja a kiadóval szemben etikai standardok megsértése miatt hozott marasztaló döntésének kötelező közzétételét az érintett sajtótermékben, míg a bíróság bírságot vagy börtönbüntetést szabhat ki akkor, ha a sajtótermék kiadója elmulasztja közzétenni azt.¹⁴ Az ír önszabályozó testület döntésével kapcsolatban a bíróságoknak nincsen ilyen jogkörük, de a bíróságok rágalmozási ügyekben fontos szempontként figyelembe vehetik, ha a kiadó az önszabályozó szervezet tagja és az az által előírt szabályoknak megfelelően működik, a részvételt tehát törvény ösztönzi.¹⁵

Egy általános, egy-egy lehetséges kedvezményhez képes jóval átfogóbb ösztönzési rendszer megfontolandó gondolat. Azonban a sajtószabályozás kérdéseit átfogóan tárgyaló Paul Wragg egyértelmű konklúziója szerint csak a kiadóktól személyi összetételében és finanszírozásában független, a kiadókra nézve kötelező – törvényen alapuló –, érdemi szankciókat kiszabni képes szabályozási megoldás lehet valóban független és hatékony, ezt pedig a tisztán jogi szabályozást választó, valamint esetleg még az állam szoros felügyelete mellett működő társszabályozási rendszerek lennének képesek teljesíteni.¹⁶

Coe kötete értékes hozzájárulás a demokrácia egyik fontos, örökzöld résztémájához. Nem téved abba a csapdába, hogy az új technológiák hatására alapjaiban kétségbe vonja a korábbi jogi doktrínák, szabályok és gyakorlatok érvényét és jelentőségét. Finom empátiával igyekszik ötvözni a médiaszabadság több évszázados alkotmányjogi hagyományát a nyilvános szférának a mindennapjaink részévé vált, földcsuszamlásszerű paradigmaváltásával. Sokat és hosszan fognak még vitatkozni a médiaszabadság és a médiaszabályozás kérdéseiről Európában; e viták, beszélgetések, eszmecserek színvonalát biztosan emelné, ha résztvevői tanulmányoznák az e kötetben foglaltakat.

---

¹⁴ Bekendtgørelse af medieansvarsloven, lov nr. 1719 af 27. december 2018 (dán törvény a média felelősségéről) 43., 49. cikk, 53. cikk 2. bek.; Lara FIELDEN: A Royal Charter for the Press: Lessons from Overseas. 5(2) *Journal of Media Law* (2013) 175–176.

¹⁵ Ír Defamation Act 2009, 26. cikk.

¹⁶ Paul WRAGG: *A Free and Regulated Press*. Oxford, Hart, 2020, 255–277. Figyelemre méltó, hogy Coe Wragg professzor PhD-hallgatójaként szerzett tudományos fokozatot, és doktori disszertációját formálta monográfiává. Olvasója néha óhatatlanul arra gondol, milyen szívesen behallgatott volna a témába vágó beszélgetéseikbe, tekintettel a nézeteik közötti különbségekre.

ABSZTRAKTOK – ABSTRACTS

MEZEI PÉTER – HARKAI ISTVÁN

Önszabályozó platformok?

*Elemzés a végfelhasználói jogok érvényesüléséről a CDSM irányelv
17. cikkének átültetése fényében*

A 2019/790/EU irányelv (a CDSM irányelv) nemzeti átültetésének határideje 2021. június 7-ével lejárt. Az uniós tagállamok egy része elmulasztotta időre teljesíteni e feladatot, és az irányelv nem csak rájuk rótt terheket. Az uniós jogszabály 17. cikke a tartalommosztó szolgáltatókra nézve is új, a végfelhasználói szerződéseikben megjelenítendő előírásokat tartalmazott, többek között az új korlátozások és kivételek érvényre juttatását, valamint az eltávolított tartalmak tekintetében a feltöltést végző végfelhasználó előtt nyitva álló, hatékony panasztételi és jogorvoslati mechanizmus kiépítését. Tanulmányunk egy folyamatban lévő uniós kutatás második állomásaként azt vizsgálta, hogy meghatározott tartalommosztó szolgáltatók mennyiben feleltek meg ennek az uniós kötelezettségnek. Empirikus tapasztalataink szerint a kevés előrelépés mellett új konfliktusok forrásai is azonosíthatók, erre hívjuk fel a figyelmet.

PÉTER MEZEI – ISTVÁN HARKAI

Self-regulatory platforms?

*The analysis of the prevailing end-user rights in light of the implementation of Article
17 CDSM Directive*

The implementation deadline of Directive 2019/790/EU (the CDSM Directive) has been passed by 7 June 2021. Many Member States of the European Union missed to comply with the transposition of the Directive, which, on the other hand, has posed obligations on others as well. Article 17 of the Directive obliged online content-sharing service providers (OCSSPs) to include certain provisions in their end-user license agreements, including the implementation of new limitations and exceptions and the establishment of an effective complaints and redress mechanism for the end-user who uploads content that has been removed. In the second phase of our EU-funded research we analysed whether and how certain, selected OCSSPs complied with the new EU obligations. Our empirical data show that besides limited developments on the field, brand new sources of conflicts have emerged.

SÁPI EDIT

A média hatása a szerzői személyhez fűződő jogokra

A tanulmány a szerzőt megillető személyhez fűződő jogok (a név feltüntetése, a nyilvánosságra hozatali joga és a mű egységének védelme) helyzetével és érvényesülésével foglalkozik a hagyományos és az újmé-

dia környezetében, valamint kitér a vonatkozó jogszabályokban megjelenő, a tanulmány szempontjából jelentős médiajogi alapfogalmakra. Röviden ismerteti a szerzőt megillető személyhez fűződő jogok leglényegesebb szabályait és jellemzőit, emellett hangsúlyozza a szerzői személyhez fűződő jogok garanciális jellegét és az alkotómunka ösztönzésére gyakorolt szerepét. Ezt követően bemutatja azokat a területeket, gyakorlati példákkal is, ahol a szerzői személyhez fűződő jogok sérülhetnek a közszolgálati médiában, a kereskedelmi televíziók műsoraiban, a közösségi médiában és a reklámtevékenység során. Látható, hogy a szerzőt megillető három személyhez fűződő jog közül a legsérülékenyebb és a legnehezebben érvényesíthető a mű egységének védelme. A szerzői személyiségi jogokat nem lehet elválasztani az alkotómunka ösztönzésének törekvésétől, emiatt kiemelten fontos lenne, hogy a média környezetében is – így különösen a számos kérdést generáló közösségimédia-plattformokon – megfelelő módon érvényesüljenek.

EDIT SÁPI

The impact of media on the moral rights of authors

The study deals with the situation and enforcement of the authors' moral rights (the right to paternity, the right to publish the work and the right to the unity of the work) in the context of traditional and new media. The work covers the basic media law concepts, which are relevant from the viewpoint of the study, according to the relevant legal sources. It briefly describes the most important rules and characteristics of the authors' moral rights and emphasises the guarantee nature of such rights and their role in encouraging creative work. It shows the issues and practical examples, where moral rights can be infringed in public service media, commercial television programs, social media and advertising. It can be seen that the most vulnerable and the most difficult of the three rights of the author is the protection of the unity of the work. Moral rights cannot be separated from the need to encourage creative work, so it would be particularly important for them to be properly enforced in the media environment, especially on social media platforms that generate a wide range of issues.

SCHULTZ MÁRTON

Az Infotv. nemzetközi szerződésbe ütköző rendelkezései

A Tromsøi Egyezmény Magyarországán, különös tekintettel a személyes adatok védelmére

Magyarország 2009-ben ratifikálta az Európa Tanács közérdekű adatot tartalmazó iratokhoz való hozzáférésről szóló Tromsøi Egyezményét, amely 2020-ban lépett hatályba. A jogalkotó a 2011-es Infotv.-vel újraszabályozta az információszabadságot, azonban az egyezménnyel való összhangot sem ekkor, sem később, az Infotv. módosításakor, sem az egyezmény hatálybalépése után nem teremtette meg. Ebből fakadóan valószínűsíthető, hogy a magyar szabályozás nem felel meg az egyezménynek. A bíróságok és az Alkotmánybíróság kerültkék az egyezménynek az Infotv.-vel való viszonya részletes vizsgálatát. A tanulmány a Tromsøi Egyezmény néhány kiválasztott rendelkezését hasonlítja össze a magyarral: bizonyos kérdésekkel kapcsolatban az Infotv. nem tartalmaz szabályt, azonban a joggyakorlat megfelel az egyezménynek, más esetekben a magyar szabályozás hiányos vagy az egyezménnyel ellentétes rendelkezéseket tartalmaz. A tanulmány vizsgálja a személyes adatok magyar szabályozását is, amely ugyan megfelel az egyezménynek, az Emberi Jogok Európai Bírósága joggyakorlatának fényében nem tűnik kellően rugalmasnak. A tanulmány arra a következtetésre jut, hogy a magyar információszabadság-szabályozás felülvizsgálata mindenképpen indokolt.

MÁRTON SCHULTZ

Non-compliance of the Hungarian freedom of information act with international treaties

The impact of the Tromsø Convention in Hungary

Hungary had ratified the Council of Europe Convention on Access to Official Documents (also known as the Tromsø Convention) in 2009, which has entered into force in 2020. The national legislator recodified the regulation on freedom of information in a new act, called Infotv., in 2011. Compliance with the Convention was achieved neither in 2011, nor at the amendment of the Infotv., nor after that the Convention came into force, thus it can be presumed that the Hungarian regulation does not meet the requirements of the Tromsø Convention. Furthermore, the courts at law and the Constitutional Court have been avoiding to scrutinise and compare the rules set out in the Convention with those of the Infotv. This paper aims to compare selected rules of the Convention with the Hungarian norms: In some cases, the Infotv. does not contain specific rules, even though the case law complies with the Convention, in other cases the Hungarian rules have either handicaps, or are in conflict with the Tromsø Convention's opposite rules on the same subject. The paper also examines the relation of personal data to freedom of information, and states that the regulation on personal data may comply with the Convention, but is not as flexible as it should be, regarding the case law of the European Court of Human Rights. The paper concludes that a comprehensive review of the Infotv. is necessary.

UJHELYI DÁVID

A politikai paródia célját szolgáló felhasználások szerzői jogi megítélése

A 2021. évi XXXVII. törvény hatálybalépésével a szerzői jogi törvény komoly, novelláris szintű módosításon esett át, amely egyebek – például a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek és a határon átnyúló digitális oktatás szabályozása, a sajtópluralizmus védelme érdekében egy új szomszédos jog – mellett a nyilvánossághoz közvetítés jogának új, a digitális platformokhoz kapcsolódó aspektusa szabályozásához kötődően kiegészült a paródiacélú felhasználásokat a jogosult engedélyezési jogköréből és díjigényéből kiemelő szabad felhasználási esettel. Jelen tanulmány célja, hogy azonosítsa az uniós, külföldi és hazai dokumentált gyakorlat alapján a paródia egy speciális fajtája, a politikai paródia vonatkozásában felmerülő szerzői jogi kérdéseket, valamint az új szabad felhasználási eset tükrében választ keressen azokra.

DÁVID UJHELYI

Political parody in Hungarian Copyright Law

With the entry into force of Act XXXVII of 2021, the Hungarian Copyright Act underwent a major amendment that added, among other things – e.g. regulation of out-of-commerce works, cross-border digital education, a new neighbouring right –, a free use case that excluded parody uses from the right-holder's exclusive rights in connection with the regulation of the new aspect of the right of communication to the public related to digital platforms. The goal of this study is to identify and address the copy-

right law related issues of political parody, based on documented practice of the CJEU, litigations abroad and in Hungary as well, and to seek answers to these question in the light of the new free use case.

ZÓDI ZSOLT

Az európai platformszabályozás jellegzetességei

Platformjog és felhasználóvédelem

A tanulmány a platformok európai szabályozását mutatja be. Első részében rekonstruálja azt a folyamatot, amelyben az információtechnológia és a marketing platformfogalma kialakult, majd jogi fogalomná vált. Ez utóbbi a 2010-es évek közepétől zajlott, előbb az ágazati szabályoknak a platformokra vonatkozó kiegészítésével, később pedig *sui generis* platformszabályok megalkotásával. A tanulmány második része amellet érvel, hogy ezek a szabályok értelmezhetők egy születőben levő önálló jogterületként, „európai platformjogként”. Ennek egyik és talán legfontosabb végső igazolóelve és célja a felhasználók védelme. Ezt többféle eszközzel valósítja meg, amely eszközök és jogintézmények egy része más jogterületekről (például a fogyasztóvédelemből) átvett megoldás, más része azonban kifejezetten a platformok kapcsán létrehozott *sui generis* jogintézmény, például a felhasználói fiókok védelme és az algoritmusok elmagyarázhatósága.

ZSOLT ZÓDI

Characteristics of European platform regulation. Platform law and user protection

The paper presents the European regulation of platforms. In the first part, it reconstructs the process in which the concept of platform, from an information technology and marketing concept became a legal one. The legal concept emerged from the mid-2010s, first in supplementations of sectoral rules for platforms and later by creating *sui generis* platform rules. The second part of the paper argues that these rules can be interpreted as an emerging separate area of law, the ‘European platform law’. One of the most important ultimate justifying principles and purposes of this legal corpus is the protection of users. This is achieved through a number of tools, some of which are legal transplants from other legal areas (such as consumer protection), while others are *sui generis* legal rules created specifically for platforms, such as the protection of user accounts or the explainability and transparency of algorithms.

DEMETER MÁRTON

Diskurzusok a kommunikáció- és a médiatudományok akadémiai pozíciójáról

A 21. század első negyedének végéhez közeledve nyilvánvalóvá vált, hogy a globalizáció egyik fő motorja a kommunikáció, amelynek egyik legfontosabb eszközeként a médiumok pedig országok, kontinensek és végeredményben a világ sorsát is nagymértékben befolyásolják. Azonban a nemzetközi terepen évszázados hagyománnyal rendelkező kommunikáció és médiakutatás tudományként való elismertsége Magyarországon még mindig meglehetősen kezdetleges. Ez az írás bevezetőt nyújt a kommunikáció és a média-

kutatás történetébe, rövid áttekintést ad annak magyarországi intézményesüléséről, s végső soron amellet érvel, hogy ez a tudományterület a jövőben is meghatározó jelentőségű lesz nemcsak technológiánk, de saját emberi mivoltunk és a társadalom megértésének szempontjából is.

MÁRTON DEMETER

Discourses on the academic position of communication and media studies

Towards the end of the first quarter of the 21st century, it has become clear that communication is one of the main drivers of globalization, and that the media, one of the most important means of doing so, have a major impact on individual countries, continents and, ultimately, the world. However, the recognition of communication and media studies as an academic field with a centuries-old tradition is still quite rudimentary in Hungary. This paper provides an introduction to the history of communication and media research, a brief overview of its institutionalization in Hungary, and ultimately argues that this field of research will continue to be crucial not only for the understanding of our technology, but also for the understanding of our own human nature and society.

FARKAS ÁDÁM – KELEMEN ROLAND

A közösségimédia-platformok és a hibrid konfliktusok kapcsolata

A hibrid konfliktusok metódusa és a mögöttes fogalomrendszer a 2000-es évek második felétől vált ismét széles körben vizsgálat tárgyává, annak hatására, hogy a Hezbollah 2006-ban jelentős katonai sikereket ért el Libanonban az Izraeli Védelmi Erők ellen. Tovább fokozta ezt az Iszlám Állam tevékenysége, amely kifinomult és meglehetősen agresszív marketingkampányt folytatott, és magas szintre fejlesztette a kibertérben megjelenő pszichológiai hadviselést. Az ukrán válság keretében zajló különféle műveletek és a Krim-félsziget orosz annexiója ismételten a figyelem középpontjába helyezte a hibrid hadviselést. A hibrid eszközpark önmagában nem újdonság a történelemben, azonban annak sikerességét egyértelműen fokozta a technológia fejlődése, kiemelten a kibertér és az általa nyújtott lehetőségek széles tárháza. Az orosz–ukrán válság nyomán az is világossá vált, hogy a hibrid eszközök nem kizárólag egy összetett államközi konfliktus egy-egy részeként jelenhetnek meg, hanem egyes elemei önállóan is alkalmazhatók. Erre jelentenek egyértelmű példát a különféle dezinformációs kampányok. A jelen tanulmányban a szerzők a hibrid konfliktusok jellemzésén keresztül világítanak rá arra, hogy a puha eszközök alkalmazása mennyire immanens részei a jelenkori katonai műveleteknek, és a közösségimédia-platformok szűrési gyakorlata és mechanizmusa, gazdasági és piaci felfogása lehetővé teszi azok felhasználását dezinformációs kampányok lefolytatására.

ÁDÁM FARKAS – ROLAND KELEMEN

The relationship between social media platforms and hybrid conflicts

The method of hybrid threats and the underlying conceptual framework have been widely investigated again since the second half of the 2000s, following Hezbollah's tangible military success in Lebanon against the Israel Defense Forces in 2006. This was exacerbated by the activities of the Islamic State, which conducted a sophisticated and rather aggressive marketing campaign, and developed psychological warfare in cyberspace to a high level. Various operations in the context of the Ukrainian crisis and the

Russian annexation of Crimea have once again brought hybrid warfare into the spotlight. The hybrid equipments are not new in history, but their success has been obviously enhanced by the development of technology, especially cyberspace and the wide range of opportunities cyberspace offers. Following the Russian–Ukrainian crisis, it has also become clear that hybrid instruments can not only appear as parts of a complex interstate conflict but that some of their elements can be used on their own. Clear examples of this include various disinformation campaigns. In this paper, the authors highlight, through a characterisation of hybrid conflicts, the extent to which the use of soft assets is an immanent part of contemporary military operations. The filtering practices and mechanisms, economic and market perceptions of social media platforms can be used to conduct disinformation campaigns.

GELLÉN KLÁRA

A keresőmotorok és az átláthatóság követelménye fogyasztóvédelmi jogi nézőpontból

A keresőmotorok tevékenységének lényegi eleme a keresési lista kialakítása, amelynek jelentős befolyása van a fogyasztói döntésekre, ezért a fogyasztó védelme érdekében fontos, hogy tisztában legyen a sorrend kialakítását meghatározó fő tényezőkkel. A 2019/2161-os Omnibus irányelv a keresőmotorokra új átláthatósági követelményeket határozott meg, amelyeket az UCP és a fogyasztói jogokról szóló irányelvekbe épített be. A szabályozás az organikus keresési lista fő paramétereire írja elő a tájékoztatási kötelezettséget, míg a fizetett rangsor, a pozitív diszkrimináció esetében új feketelistás tényállást határozott meg. A tanulmány a keresőmotoroktól elvárt átláthatósági szabályok fogyasztóvédelmi jogi aspektusait járja körül.

KLÁRA GELLÉN

Search engines and transparency requirements from consumer protection perspective

Search engine rankings are key elements of search engine activities, which have significant influence on consumer choices, therefore to protect the consumers, it is of utmost importance for them to be aware of the key factors that determine the ranking process. The Omnibus Directive 2019/2161 introduced new transparency requirements for search engines, incorporating them into Directives on UCP and Consumer Rights. The legislation imposes an information obligation on the main parameters of organic search listings, while a new blacklisting requirement has been introduced for paid ranking, positive discrimination. The study explores the consumer protection aspects of the transparency rules expected from search engines.

FEKETE RAJMUND

Politikai gengszterizmus, avagy Kennedy elnök halála a magyar sajtó tükrében

1963. november 22-én halálos merénylet áldozata lett John F. Kennedy amerikai elnök. Az ország és az egész világ gyászba borult. Az elnök erőszakos halála, úgy tűnt, megfosztotta az Amerikai Egyesült Álla-

mokat és a világot egy szebb jövőtől. Fiatalságával, energikusságával reményt, hitet és elhivatottságot adott az országnak. Ezek a tényezők is nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a Kennedy elleni merénylet ugyanúgy az amerikai nép kollektív tudatának gyászeseményévé válhasson, ahogy harmincnyolc évvel később az ikertornyok ledöntése. Jackie Kennedy a tragikus gyilkosság után a mítoszteremtéssel akarta férje halhatatlanságát biztosítani, akinek elnöksége nemcsak fordulópontot, de mind a mai napig pártállástól függetlenül követendő példát jelent az utódai számára. Hogyan csapódott le az elnök halála a szovjet érdekszférába tartozó Magyarországon? Megmaradtak a gyásztávíratok formalitásán belül, vagy másod-, illetve harmadvonalon arra használták fel a merényletet, hogy saját kommunista narratívájuk keretein belül értelmezzék az amerikai elnök ellen elkövetett gyilkosságot? Tanulmányomban több mint hatszáz cikk vizsgálatán keresztül adok választ a fenti kérdésekre.

RAJMUND FEKETE

Political gangsterism, or JFK's death as depicted in the hungarian press

On November 22, 1963, US President John F. Kennedy was assassinated, plunging the country and the world into mourning. The violent death of the President seemed to have robbed the United States of America and the world of a better future. His youth and energy had given the country hope, faith and commitment. These factors also contributed significantly to making the Kennedy assassination an event to mourn in the collective consciousness of the American people, much like the fall of the Twin Towers thirty-eight years later. After the assassination, Jackie Kennedy sought to ensure the immortality of her husband — whose presidency was not only a turning point but also a model for his successors, regardless of party affiliation — by creating a myth. In this study, I examine the question of how the death of the President struck Hungary, a country in the Soviet sphere of interest. Did they stick to formalities, merely sending telegrams of condolences, or did they use the assassination as a secondary narrative to interpret the assassination of the US president within the framework of their own communist narrative? I answer these questions by examining more than 600 articles.

SZABÓ ENDRE GYŐZŐ

Bízhatom benned?

Félelmek és tények a kínai társadalmi hitelességi rendszerrel kapcsolatban

A kínai társadalmi pontrendszer (pontosabban: társadalmi hitelességi rendszer, THR) világszerte nagy figyelmet kapott. A társadalom jelentős kontrollja mellett megvalósuló program egyfajta elrettentő példaként jelent meg a szakirodalomban. Az írás célja, hogy tárgyilagosan, az európai uniós adatvédelmi szabályok fényében is elemezze a THR-t. A THR célja, hogy mindenkit a becsületesség és a jogkövetés irányába tereljen. Ennek érdekében világos célokat is megfogalmaz: büntet és jutalmaz, ilyen módon juttatja érvényre az állami akaratot. Mind a büntetéseknek, mind a jutalmazásnak teljes nyilvánosságot biztosít. A nagyszámú adatok kezelése, a pontatlanságok, hibák lehetősége szükségessé teszi, hogy a THR-t szigorú menedzsment szabályoknak és az adatvédelmi, adatbiztonsági elveknek – legalábbis ezek egy részének – megfelelően működtessék. Hiába tekintik sokan az európai adatvédelemmel összeegyeztethetetlennek a THR-t, annak fenntartása szükségszerűen kiváltja bizonyos adatvédelmi és adatbiztonsági elvek alkalmazását. Az Európai Unió mesterséges intelligenciáról szóló rendelettervezete szerint a természetes személyek hatóságok általi, általános célú közösségi pontozására irányuló kezdeményezéseket meg kell tiltani.

Ez tehát azzal jár, hogy a Kínában működtetett THR jogi értelemben is beláthatatlan távolságba sodorta egymástól az EU és Kína privacyvontakozású megközelítését, amely a megfelelőségi határozat esélyét is kizárja a jövőben.

ENDRE GYŐZŐ SZABÓ

May I trust you?

Fears and facts about the Chinese social credit system

The Chinese social scoring system (more precisely, the social credibility system, SCS) has received a great deal of attention worldwide. The program, which is implemented with significant control over society, has appeared in the literature as a kind of deterrent example. The purpose of this paper is to analyze SCS objectively and in the light of EU data protection rules. The SCS aims to steer everyone towards honesty and compliance. To this end, it also sets clear goals: punish and reward, thus enforcing the will of the state. It provides full publicity for both penalties and rewards. The handling of a large amount of data, the possibility of inaccuracies and errors necessitate that the SCS be operated in accordance with strict management rules, data protection and data security principles, at least some of them. Although many people consider the SCS to be incompatible with European data protection, maintaining it will inevitably lead to the application of certain data protection and data security principles. According to the draft regulation on artificial intelligence in the European Union, initiatives for the general purpose of scoring natural persons by public authorities in the Union should be prohibited. This therefore means that the SCS operated in China has pushed the EU-China approach to privacy into an unpredictable distance, which also rules out the possibility of an adequacy decision in the future.

TÁJÉKOZTATÓ

***Az In Medias Res* médiatudományi folyóirat szerkesztésére vonatkozó elvek, szabályok**

Az In Medias Res médiatudományi folyóirat 2012 tavaszán indult, és évente két alkalommal jelenik meg. A folyóirat várja a tudományos igényű, a szólás- és sajtószabadság, valamint a médiaszabályozás és a társadalmi nyilvánosságra vonatkozó szabályok tárgyában született kéziratokat. A folyóirat tudományos gyűjtőhellyé és nyílt szakmai fórummá vált az alapítása óta eltelt időben, ahol a sajtószabadság és a médiaszabályozás iránt érdeklődő minden olvasó kielégítheti kíváncsiságát.

A folyóirat rovatainak felosztása a következő:

- *Tanulmányok* (elméleti elemzést tartalmazó írások),
- *Fórum* (a gyakorlat bemutatásának igényével írt cikkek),
- *Könyvismertetés* (a médiatudomány területén megjelent újabb publikációk bemutatása).

A tanulmányokat a szerkesztésre vonatkozó előírásoknak megfelelően kell eljuttatni a szerkesztőséghez a szikora.tamas@uni-nke.hu e-mail-címre.

A szerkesztőség fenntartja a jogot arra, hogy az írásokat ne feltétlenül beérkezési sorrendben jelentesse meg.

Az egyes számok lapzártája a következő:

- első szám: április 30.
- második szám: szeptember 30.

A folyóirat az interneten is hozzáférhető, a www.media-tudomany.hu és az inmediasresfolyoirat.hu honlapcímen.

Kiadja az
ORAC Kiadó Kft.
Budapest, 2022
1037 Budapest, Montevideo utca 14.
Telefon: +36 1 340-2304
E-mail: info@orac.hu
Web: orac.hu
www.media-tudomany.hu

A folyóirat tartalma anonim módon lektorált.

Szakmai partner: Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság

Felelős kiadó: Frank Ádám, a kiadó ügyvezetője
Kiadói szerkesztő: Bodnár Kriszta
Műszaki szerkesztő: Harkai Éva
Nyomdai kivitelezés: Multiszolg Bt.
Felelős vezető: Kajtor Bálint

ISSN 2063-6253

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás és a mű bővített vagy rövidített változatának kiadási jogát is. A kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül sem a teljes mű, sem annak bármely része semmiféle formában (fotokópia, mikrofilm vagy más hordozó) nem sokszorosítható.

AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI GYAKORLAT I-II.

SZERKESZTŐK:

Gárdos-Orosz Fruzsina, Zakariás Kinga

ÁRA: 20 000 Ft

Az Alkotmánybírósági gyakorlat – Az Alkotmánybíróság 100 elvi jelentőségű határozata 1990–2020 című kétkötetes határozatelemzés-gyűjtemény az Alkotmánybíróság elmúlt három évtizedes gyakorlatának retrospektív bemutatására vállalkozik, figyelembe véve, hogy e gyakorlat 1990 és 2011 között a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvényen, míg 2012. január 1-jétől Magyarország Alaptörvényén alapult.

Az elemzésgyűjtemény az egyes határozatelemzéseken belül az Alkotmány és az Alaptörvény tartalmát kibontó elvi tételek kiemelésére épül, és ezekhez kapcsolódóan a határozatok kritikai elemzését adja. Az elvi tételek átszövik a gyűjteményt, így az esetjog szeletei végül tudományosan értékes képet rajzolnak ki az elmúlt harminc év gyakorlatáról, amelyet tovább árnyal a határozatok előzményeinek és utóéletének bemutatása.

A Társadalomtudományi Kutatóközpont munkája az ORAC Kiadóval közösen publikált kötet formájában jelenik meg. Szerkesztői és szerzői PhD-fokozattal rendelkező oktatók, kutatók, a tárgyalt téma elismert szakértői, a TK Jogtudományi Intézetének és Magyarország összes jogi karának képviselői.

orac.hu → Alkotmányjog

